श्रीगणेशाय नमः ॥ प्रणम्य परमात्मानं बालधीवृद्धिसिद्धये ॥ सा
रस्वतीमृजुं कुर्वे प्रक्रियां नातिविस्तराम् ॥१॥ इन्द्रादयोऽपि यस्यान्तं
न ययुः शब्दवारिधेः प्रक्रियान्तस्य कृत्स्नस्य क्षमो वक्तुं नरः कथम्
तत्र तावत्संज्ञा संव्यवहाराय संगृह्यते अइउऋऌ समानाः
अनेन प्रत्याहारग्रहणाय वर्णोऽपि गृह्यन्ते ॥ तेषां समान
संज्ञा च विधीयते नैतेषु परेषु संधिरनुसंधेयोऽविवक्षित
त्वात् विवक्षितस्तु संधिर्भवतीति नियमात् लौकिकप्रयोग
निष्पत्तये समयमात्रत्वाच्च ह्रस्वदीर्घप्लुतभेदाः सवर्णाः तेषां

॥२॥ शषस॰ आद्यन्ताभ्याम् प्रत्याहारं।जिह्वत्ता आद्यन्ताभ्यामेते वर्णा
ग्राह्याः आदिर्वर्णो ऽन्तेनसहगृह्यमानस्तन्नाम्ना प्रत्याहारः तथा
हि अकारो वकारेण सहगृह्यमानो ऽवप्रत्याहारः सचोच्यते अइउ
ऋऌ एऐओऔ॰ हयवरल॰ ञणनङम॰ झढधघभ॰ जडदग
ब॰ इत्येतावत्संख्याकस्संपद्यते॰ चटतकप इति चपप्रत्याहारः ॥२॥
झढधघभ इति झभ प्रत्याहारः जडदगब इति जबप्रत्याहारः
ञणनङम इति ञमप्रत्याहारः एवं यत्र यत्र येन येन प्रत्याहारेण
2 कृतं स तत्र तत्र वर्णा ग्राह्याः संख्यानि मत्तु नास्ति हसा व्यञ्ज ३
नानि हकारादयस्सकारान्ता वर्णा हसा व्यञ्जनानि भवन्ति स्व
रहीनं व्यञ्जनं तेष्वकारः सुखमुखोच्चारणार्थं तादित्संज्ञकः

ह्रस्वदीर्घप्लुतभेदात्परस्परं सवर्णा भवन्ति लौकिकस्यापि हि दिवि
वक्ष्यति ततो लोकत एव ह्रस्वादिसंज्ञा ज्ञातव्या एकमात्रो ह्रस्वः द्विमा
त्रो दीर्घः त्रिमात्रः प्लुतः ॥ व्यञ्जनं चार्द्धमात्रकम् एवमन्येप्युदात्तादि
भेदाः सन्ति उच्चैरुपलभ्यमान उदात्तः नीचैरनुदात्तः समवृत्त्या
स्वरितः ए ऐ ओ औ सन्ध्यक्षराणि एषां ह्रस्वा न सन्ति. उभये स्वराः
अकारादयः पंच चत्वार एकारादय उभये स्वरा उच्यन्ते अक्जीना
मिनः अवर्णवर्जाः स्वरा नामिन उच्यन्ते अथोक्तास्तावत्स्व
राः प्रत्याहारजिज्ञासया व्यञ्जनान्यनुक्रामति. हयवरल॰
ञणनङम॰ झढधघभ॰ जडदगब॰ खफछठथ॰ चटतकप॰

म

दीर्घस्सह समानार्थस्य मवलोपने सहदीर्घो भवति इत्यादि अथ
न इषीह भान्वृपः श्रीशः होतृ स्मार्तः सामान्य साह्लतो न्नंति
श्रीवायसवरा नैधेन परेणापूर्ववाधेवा प्राप्यशे दृश्यतामिह ह
लादिविधाले ठेश्वोपोवकृल्पः हलीबा लाङ्लीबा मनीबा स्त्र
वों गुरुफनुः फकंधुः कुलव पेठनश्रुति पाठिति सानुः पञ्चव
भिरामासनगोल्यः श्रीमन्तः फेमधेमो ।। श्रीमानोमः श्रो गोछपो
समासेवा विन्ध्योछः स्वानोमुः समासेकिंनवोछ ग्मो गो ग्मो स्त्रयर्शी
फनश्रोधावे

3

२

के: ओ आ आवस्वरे पावकः धवित्स्वर वर्कानः गव्यूतिः कोधयुगम्
अन्यत्र गो यूतिः ह्रस्वेप[illegible] संख्याप्य ॥ अन्यत्रैतेषाम् पायेज्ञ मनः कै
पार्श्वे प्रस्तामितं क्रक्चे कुपमन्यत अक्षादूहिणपाहवेग्वन्नेयः अक्षौ
हिणी प्रौढः प्रौढिः स्वैरं स्वैरी स्वैरिणी। घात्वौपसर्गापदानां ॥ पदान्ते
स्थितानामपानीनोपकानवकानपोलोपशब्दा भवति • तस्मागतः •
तयागतः • पठ इह पठविह तस्मा इदं ॥ तस्मायिदम् ॥ तादृह ता
विह लोपाभानसन्धिः नलोपश्चात्भवते • श्यादिति निर्देशात्
हमो ह्रस्वः गाजाशः एतो ऽतः परान्ते स्थिताद्दकारादोकारात्प्रपरस्या
कारस्य लोपो भवति ते ऽत्र पठो ऽत्र गोऽजिने गवाजिने सर्वके

सारस्वत०
प्रक्रिया०

लनुबंध: ए अय् एकारोऽय् भवति स्वरेपरे ने अनम् नयनम् भो अति भवति गवादे
भो अव् ओकारोऽव् भवति स्वरेपरे गो अजिनम्
स्वक्षागमोऽन्तादेव [illegible]: गो अग्र: गवाग्र:
गवाजिनम् गो अग्रम् गवाग्रम् गो इन्द्र: गवेन्द्र: प्र ऊढ:
प्रौढ: स्व ईरम् स्वैरम् स्व ईरिणी स्वैरिणी अग्र
ऊहिनी अक्षौहिणी सेना क्वचित्स्वरवघका
र: पथाघपरिमाणे गोयूति: गव्यूति: स्त्री क्रो
शयुग्मम् [illegible] अन्यत्र गवांमित्री मायं गोयूति:

६॥

५

४॥

यथासंख्यंवाचकत्वम् स्वरहीनंपरेणसंयोज्यम् दध्यानयइति
सिद्धम् गौरी अत्रस्थिते यत्वम् अर्हइति विशेषणान्नरेफसद्वि
त्वम् किन्तु रात्यपोद्विः स्वरपूर्वाद्रेफात्परोयपोद्विर्भवति जल
तुम्बिकान्यायेनरेफस्योर्द्ध्वगमनम् गौर्य्यत्र स्वरइत्यनुवर्त्तते
एवमन्यत्रापि यत्रतेसूत्रान्तरैः कार्य्यसिद्धिस्तत्रसर्वत्र सूत्रा
न्तरात्पदान्तरादनुवृत्तिर्ज्ञातव्या ग्रन्थभूयस्त्वभयान्ना
स्माभिर्लिख्यते उवम् उवर्णोवत्वमापद्यते स्वरेपरे मधुअ
त्र मध्वत्र ऋरम् ऋवर्णोरत्वमापद्यते स्वरेपरे पितृअर्थः
पित्रर्थः ऌलम् ऌवर्णोलत्वमापद्यते स्वरेपरे ऌअनुबंधः

इत्येकस्मै
भृते
नाकपा

मधुमथं मधुलीढं मधुव्रतसंविद्धः ॥ मधु[illegible]तो मधुरसैनौ[illegible]वका

उवम् ऊवर्णो वत्वमापद्यते स्वरे परे मधु अत्र मध्वत्र ॥ ऋर
म् ऋवर्णो रत्वमापद्यते स्वरे परे पितृ अर्थः पित्रर्थः
ऌलम् ऌवर्णो लत्वमापद्यते स्वरे परे ऌ अनुबन्धः लनु
बन्धः एअय् एकारो अय् भवति स्वरे परे ने अनम्
॥६॥ नयनम् ॥ ॥६॥

5

तुभिन्नकान्तराकाङ्क्षयं नैषं जलेशभागमनः। स्वेच्छामूर्ध्वगमनं अधोगमनं न जा[illegible]॥

[illegible] [illegible] ग्रावत्कमाह॥ [illegible] [illegible] मनाद [illegible]
नयद्गीनिमिक्रम॥ गौरी [illegible] घनिष्मिति॥ फलम्॥ अहर्निशं विशेषणान्तरे
सहितम्॥ किन्तु॥ [illegible]॥ [illegible] [illegible] नरे पयो हिमं नूति
[illegible] तुविकान्याये नरेफ[illegible] [illegible] मिनम्॥ गौमित्रे॥ [illegible] त्वनु [illegible]
[illegible] मन्यग्रा[illegible]॥ [illegible] नमस्त्राद्वा[illegible] [illegible] [illegible] नित्र सर्वत्र स्वा
[illegible] रात्महान्ता स्तुवन्ति तां [illegible]॥ [illegible] मभूवन्त्यभयान्नी
म्नामभिर्हि[illegible]ते॥

शिवं भद्रं शिवः शम्भुः शिवा गौरी शिवाभया॥ शिवः कीलः शिवा क्रौञ्ची
[illegible] [illegible] ॥ गौरी [illegible] गौरी गोरोचनाम[illegible]॥
गौरी स्याद् प्रसूता स्त्री गौरी [illegible] भयान्वया॥२१४॥

रत्नेश्मी

अदेः ॥ ने

io

शद्गम् अन्यत्रागमश्चाभावे गोष्ठ्यैः ऐ
आय् ऐकार आय् भवति स्वरे परे नै अकः
नायकः औ आव् औकार आव् भवति स्वरे
परे पौ अकः पावकः य्वोर्लोपंस्वरे वा पदान्ते प
दान्ते स्थितानां स्वरहीनानां यकार वकारयोर्लोप
श्च वा भवति ते आगताः तयागताः त आगताः
तौइह ताविह ता इह पटौइह पटाविह पटइह

6

ओं॥ ओंकारोऽस्य भवति स्वरपरे भोक्तरि भ
वति नमो ब्रह्मणे नमोऽस्तु देवेभ्यः नमो ऋषि
भ्यः नमो ऽग्नये नमो वायवे नमो ऽद्भ्यः
नमो भूमै नमो भूः नमो भुवः ओं स्वः ओं महः॥
तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीम
हि धियो यो नः प्रचोदयात्
यथा ... नमो ... नमो ...

इत्यष्टमी

वु व्यापकं सामान्यं अत्र अव्यापको विशेषः ॥२॥

॥ऽपि:
परेणापरबाधोपेव
बाधितेपतनंत पुनः बाध

स्यतोन्तेन्मिश्रोघोवलेवा-मघेते परेणपूर्वोधो समा
वा प्राप्यशो दृश्यतो मह १ ऋषीर्योदीर्घनो याति नवाधः
नास्ति दीर्घस्य दीर्घता दीर्घं नत्वं न्हेहूपवलो ह्रस्व
पो विधीयते २ अइउ अवर्णा इवर्णे परे सह गुण
ए भवति तव इदम् तवेदम् मम इदम् ममे
दम् हलोदरीषादेटेर्ग्रोपोवत्मप्यः हल ईषा
हलीषा लांगल ईषा लांगलीषा मनस ईषि
मनीषा अपचक्रोपम् कारो उचे अवर्णा

[illegible]

चेयकृपुमकृपुत्वासन्मायेन खंगकारोनगच्छति ४

ओपविष्ठनन्मेसंन्धिः ॥ छंदसित्नुभवति हे मले इति
हे मरवियति हे मरवइति हे मरवेति इहेतिगतः
पदांने स्थितादकारादेकाराद्व्यपरस्याकारस्यलो
पो भवति तेऽत्र तेऽग्रे पटोऽत्रे पटोऽग्रे स
वर्णो दीर्घः सह सवर्णस्य सवर्णेपरे सह दीर्घो
भवति अत्रात्र अत्रागे दधि इह दधी
ह [illegible]दयम् भानूदयम् सामान्यशा

- ऋलीरच ऋलृवर्णौ तयोः ऋलृवर्णयोः १

कालि

॥१८॥ ऋलृवर्णयोर्मिथः सावर्ण्यं वक्तव्यम् अतिसवर्णे अवा
होत् ऋकारः होत्लृकारः होत्लृकारः लृति सवर्णे लृवा ॥२०॥
पक्षे ऋकारः सावर्ण्यात् होतृकारः एऐऐ अवर्णस्य एका
रे ऐकारे च परे सह ऐकारो भवति तवएषा तवैषा तवऐ
॥१९॥ श्वर्यम् तवैश्वर्यम् ओ औ औ अवर्णस्य ओकारे औ ॥२१॥
कारे च परे सह औकारो तवओदनम् तवौदनम् ।
होत् लृकारः होत्लृकारः ५ त्रुटिः

8

नवलिः

सीमा

ऋतात्स्वापनयनापहरो[illegible]प्रतेलहसा[illegible]मृ ६
महाऋराणितयः ६

उवर्णे परे सह ओ भवति गङ्गा उदकम् गङ्गोदकम् अ अर् ऋ
वर्णे अवर्णे परे सह अर् भवति तव ऋद्धिः तवर्द्धिः
मम ऋद्धिः ममर्द्धिः क्वचिदार् ऋवर्णे अवर्णे परे सह क्व
चिदार् भवति ऋणा ऋणाम् ऋणार्णम् शीत ऋतः
शीतार्तः दुःख ऋतः दुःखार्तः ऌ अल् अवर्णे ऌ
वर्णे परे सह अल् भवति तव ऌकारः तवल्कारः रलयोस्साव
र्ण्यं वाचनायाम् परि अङ्कः पर्यङ्कः पल्यंकः ॥ ॥ ॥

एस्वलघ्वरलो

सन्धिं न प्राप्नोति॥ देवदत्त एहि॥ पचस्व आगच्छ॥ दूराद्धाने गाने रोदने वि-
चारे गम्यमाने च टेः प्लुतो भवति॥ ॐ३ इति प्रकृतिसन्धिः॥ अथ व्यञ्जनस-
न्धिरुच्यते॥ चपा अबे जबाः॥ पदान्ते वर्त्तमाना क्चपा जबा भवन्त्यबे परे
षट् अत्र॥ षडत्र॥ वाक् पथा॥ वाग्पथा॥ ञमे ञमा वा॥ पदान्ते वर्त्त-
॥१०॥ माना क्चपा ञमे परे ञमा वा भवन्ति॥ षट् मम॥ षण्मम॥ षड्मम॥ ॥१०॥
वाक् मात्रम्॥ वाङ्मात्रम्॥ वाग्मात्रम्॥ मयटि नित्यं वाच्यम्
9 मयटि प्रत्यये परे चपानां ञमा नित्यं स्युः॥ चित् मयम्॥ चिन्मयम्॥
चपाच्छशः॥ चपादुत्तरस्य शकारस्य छो वा भवति॥ वाक् शूरः॥
वाक्छूरः॥ वाक्शूरः॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ओष्ठस्य ओतुश्च ओष्ठोतू तयोः ओष्ठोत्वोः १
ओतुर्मार्जारः २

उन्नतोयः
भागः ओ
न्नत्यम्ः

नर ओन्नत्यम्॥ नरौन्नत्यम्॥ ओष्ठोत्वोर्वा॥ अवर्णस्य ओष्ठोत्वोः परयोर्वा औत्वं भवति॥
बिम्ब ओष्ठः॥ बिम्बोष्ठः॥ बिम्बौष्ठः॥ स्थूल ओतुः॥ स्थूलोतुः॥ स्थूलौतुः॥ इति स्व
रसन्धिः॥ अथ प्रकृतिभाव उच्यते॥ नामी॥ अदसो मीः प्राक् स्वसन्धिं न प्राप्नो
ति॥ अमी आदित्याः॥ अमी अश्वाः॥ अमी एडकाः॥ १ द्विर्द्वित्वे॥ ईच ऊच एच
द्वे ईकारान्त ऊकारान्त एकारान्तश्च शब्दो द्वित्वे वर्त्तमानः सन्धिं न प्राप्नो
ति। अग्नी अत्र। पटू अत्र। माले आनय॥ मणीवादि वर्जम्॥ मणी इव॥ म
णीव॥ रोदसी इव। रोदसीव॥ दंपती इव॥ दंपतीव॥ जायापती इव॥ जायापतीव॥ ओ
निपातः॥ आकार ओकार निपात एकस्वरश्च सन्धिं न प्राप्नोति॥ आ एवं मन्य
से॥ नो अत्र स्थातव्यम्॥ अ अपेहि॥ इ इन्द्रं पश्य॥ उ उत्तिष्ठ। [illegible]॥ पुनश्च॥
म[illegible] स्वसन्धिं न प्रयोक्तव्यम्। प्रियमा नो नु नो ह्या मुने तने मधीता॥२
दंपतीव ४

[illegible]

ारस्वत-
नाम०

विप्रनः ष्टुभिः ष्टुः स्तोःसकारतवर्गयोः षकारटवर्गाभ्यां योगे
ष्टुर्भवति सकारस्य षकारः तवर्गस्य टवर्गः यथासंख्येन
10 कस् षष्ठः कष्षष्ठः कस् टीकते कष्टीकते तत् टीकते तट्टी
कते तोर्लिः तवर्गस्य लकारपरे लकारो भवति तत् लुना
॥११॥ ति तल्लुनाति भवान् लिखति भवाँल्लिखति अन्तस्थाद्वि: ॥११॥
प्रभेदाः रेफवर्जितायवलाः सानुनासिका एव नकारस्य ल
कारो भवति नषि षकारपरे तवर्गस्य ष्टुत्वं न भवति भवान्
षष्ठः ॥

निरनुनासिकाश्चतत्रसानुनासिकार

कृष्णरः॥ होभ्नभाः॥ यथा उत्तरस्य हकारस्य भर् भावा भवन्ति ॥ यद्वर्ग कस्तपत्तद्वर्गकस्य चतुर्थो भवति॥ तत् हविः॥ तद्धविः॥ तद्हविः वाक्हरिः॥ वाग्घरिः॥ वाग्हरिः॥ स्तोः श्चुभिः श्चुः॥ स्तोः सकार तवर्गयोः शकारचवर्गाभ्यां योगे शकारचवर्गौ भवतः॥ यथासं ख्येन सकारस्य शकारः॥ तवर्गस्य चवर्गः॥ कस् चरति॥ कश्चरति॥ कस् शारः॥ कश्शारः॥ तत् चित्रम्॥ तच्चित्रम्॥ तत् शास्त्रम्॥ तच्छास्त्रम्॥ तच्शास्त्रम्॥ नशात्॥ शकारा उत्तरस्य तवर्गस्य चुत्वं न भवति प्रश्नः यत्नः विश्नः

[illegible]

णिह्रस्वम्॥ तरङ्च्छवम्॥ क्वचिद्दीर्घादपि वक्तव्यः॥ ह्री छः॥ म्ली च्छः॥ म्लेच्छ
ति च्छः॥ मोऽनुस्वारः॥ मकारस्यानुस्वारो भवति हसे परे। त्वं हससि। तं हसति।
मधुरं वक्ता। पदं वक्ता॥ नश्चापदान्ते झसे॥ नकारस्य मकारस्य चापदान्ते
वर्त्तमानस्यानुस्वारो भवति झसे परे। यशांसि। पयांसि। पुमान्। पुंस्। पुंभ्याम्। पुं
भ्याम्। यमो यपे स्वः॥ अनुस्वारस्य यमागमो वा भवति यपे परे। अस्य पदस्य सवर्णो भ
वतीत्यर्थः। तं करोति। तङ्करोति। तं नतोऽति। तन्नतोऽति। संपन्ता। सम्पन्ता। [illegible] न्दति
अनुस्वारो ञ्कारमापद्यते ह्न्योः यवलहरेफेषु परतः। हंसः। हंसः। सं
हिता। सं हिता। तं रविः। तरं रविः॥ इति मकारसन्धिः॥ अथ विसर्ग
सन्धिर्निरूप्यते॥ विसर्जनीयस्य सः॥ विसर्जनीयस्य सकारो
भवति खसे परे। कः त्नोति। [illegible] सकारो भवति। [illegible]

टौरन्यौ ते पदान्ते वर्त्तमानात् टवर्गात्परस्य तोः ष्टु ॥ ७८
नट्ः ॥ भवान्नटः ॥ षड्नटः ॥ षट्क्षीर्दन्ति ॥ नः सकृद्वने ॥ नान्त [illegible] स्य
परे सगागमो भवति ॥ टि त्वे ताम्रायनयोर्वक्तव्यो ॥ टकारादौ त्वि [illegible] न्ते सकारः
स्थाननियमार्थः ॥ राजन् चित्रम् ॥ राजंश्चित्रम् ॥ भवान् तनोति ॥ भवांस्तनो
ति ॥ शे च वा ॥ नान्तस्य पदस्य शे परे वा चागमो भवति ॥ भवान्छूरः ॥ भवा
ञ्छूरः ॥ भवाञ्च्छूरः ॥ भवाञ्शूरः ॥ ङ्नो ह्रस्वाद् द्विः स्वरे ॥ ङणनाः ॥ णकार
नकारा ह्रस्वाज्जाता द्विर्भवन्ति स्वरे परे [illegible] ॥ प्रत्यङ् इदम् ॥ प्रत्यङ्ङिदम् ॥
सुगण् इह ॥ सुगण्णिह ॥ राजन् [illegible] [illegible] ॥ [illegible] ह्रस्वात्परस्य छ
कारो द्विर्भवति ॥ [illegible] पदान्ते ॥ [illegible] छमानां रवसे परे वा भवति ॥

अवेपरे ।। देवाः अत्र ।। दे वा अत्र ।। वाताः वान्ति ।। वाता वान्ति ।। स्वरे यत्वं वा ।। अव
र्णात्परस्य विसर्जनीयस्य वा यत्वं भवति ।। स्वरे परे ।। देवाः अत्र ।। देवायत्र ।।
देवा अत्र ।। भोसः ।। भोस भगोस अघोस इत्येतस्य विसर्जनीयस्य लोपश्च भव
ति॰ अवेपरे ।। भोः इहि ।। भो इहि ।। भगोः नमस्ते ।। भगो नमस्ते ।। अघोः पाहि ।।
अघोपाहि ।। नामिनोरः ।। नामिनः परस्य विसर्जनीयस्य रेफो भवति ।। अवे १३
१३ परे ।। अग्निः अत्र ।। अग्निरत्र ।। पटुः अत्र ।। पटुरत्र ।। पटुः यति ।। पटु
र्यति ।। रः ।। रेफसंबंधिनो विसर्जनीयस्य रेफो भवति ।। अवेपरे ।। प्रातः अ
12 त्र ।। प्रातरत्र ।। अन्तः गतः ।। अन्तर्गतः ।। रेफप्रकृतिकस्य खपे वा ।। रेफ
प्रकृतिकस्य विसर्जनीयस्य वा रे [illegible] भवति खपे परे ।। गीः पतिः ।। गीर्पतिः ।।

रोति २ कः पचति २

पवर्गसम्बन्धिनि च परे विसर्जनीयस्य कु [illegible] कपौ वा भवतः॥ कः करोति
क ्करोति॥ कः पचति॥ क पचति॥ वाचस्पत्यादयस्त्वजादयान्निपातनात्साध
वः॥ वाचः पतिः॥ वाचस्पतिः॥ बृहत्पतिः॥ बृहस्पतिः॥ तत्करः॥ तस्करः॥ तत्त्व
रेतोः करपत्योश्चौरदेवतयोः सुट्तलोपश्च॥ अतो रोः त्रिषु॥ अहो विसर्ज
नीयस्य पदान्ते रो भवति रात्र्यादिवर्जिते घुपरतः॥ अहः पतिः॥ अहर्पतिः
अहः गणाः॥ अहर्गणाः॥ रात्रिषु इति विशेषणाद् अहोरात्रं॥ अहो रूपं॥
अहो रथन्तरं॥ अतोऽत्युः॥ अकारात्परस्य विसर्जनीयस्य उकारो भव
ति अति परे॥ कः अर्थः॥ कोऽर्थः॥ हवे॥ अकारात्परस्य विसर्जनीयस्य उका
रो भवति हवे परे॥ कः गतः॥ को गतः॥ देवः याति॥ देवो याति॥ मनरथः॥ म
नोरथः॥ अत्रैते बोध्यः॥ [illegible] भवन्ति॥
कपाउच्चारणार्थौ॥ उच्चारणार्थौ पञ्चातोउच्चारणार्थौ १०

तद्धहलोः वकारस्य कारो लुप्यते उरपयोह
मुद् नान्यूर्थं चात्वैनद्कारोपिवोध्यः
वोरदिवलपोः समुद्रयोपाधिः ८

[illegible]

यद्रूनर्थान्नलातीतिरदातीति बहुलम् ५
यत्र [illegible] लौकिके [illegible] इत्यस्मिन् व्याकरणशास्त्रे लौकिकाय लौकि

लोपो भवति हसे परे सः चरति सचरति एषः हसति एषह-
सति सैषा दिति संहिता सम्प्राप्ता हि सर्गस्य लोपस्त्वेरो
पूरणपादपूर्णां चेत् सैष दाशरथी रामः सैष राजा युधि-
ष्ठिरः सैष कर्णो महात्यागी सैष भीमो महाबलः इत्यादौ पादपूर्णे सं अपि:
यदुक्तं लौकिकाये नतद्वेद्बहुलं भवेत् सेमांममादेशो वापि स्यादिनाम
डुपला क्वचित्प्रवृत्तिः क्वचिदप्रवृत्तिः क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव विधेर्वि-
धानं बहुधा समीक्ष्य चतुर्विधं बाहुलकं वदन्ति वर्णागमो वर्णविपर्ययश्च
द्वौ चापरौ वर्णविकारनाशौ धातोस्तदर्थातिशयेन योगस्तदुच्यते
पंचविधं निरुक्तम् वर्णागमो गवेन्द्रादौ सिंहे वर्णविपर्ययः षोडशादौ वि-
कारनाशोम्पाचानेमत

॥१८॥

13

गीःपतिः धूःपतिः धूर्पतिः धूःपतिः ऽबसोरितुघे ऽबंसोविस
र्जनीयस्य रेफो भवति घुघे परे ऽघः घुषः ऽघर्घघः क्षविन्ना
मिनोऽपथ्र् धंविन्नामिनः परस्य विसर्जनीयस्य लोपश्च
भवत्यवि परे मूर्तिः श्राहदे मूर्म्मादे रिलोपेदीर्घश्च
रेफस्य रेफे परे लोपो भवति पूर्वस्य च दीर्घः पुनः रमते पुना
रमते श्रुतिः नृपात्मनाभाति श्रुती नृपात्मनाभाति॥
सेषाद्धसे सप्रावसादेवश्यावच्च परस्य विसर्जनीयस्य

अपवादविषयपरिहत्य उत्सर्गः प्रवर्तते ५

पक्षीः ॥ क्वलपादेशात्वामावान्नोत्वम् ॥ हूहूः । हूह्वौ । हूह्वः ॥ वातप्रमीवत् ॥
एवं हूहूः । अतिचमूः । लुप्रसीवत् । खलंपुनातीति खलपूः ॥ खलप्वौ ॥
खलप्वः । एवं सुलूः सुल्वादयः । स्वयम्भूः । स्वयम्भुवौ । स्वयम्भुवः । एवं सू स्व
भूः स्वभूपनभ्वादयः ॥ वर्षाभूः ॥ वर्षाभ्वौ ॥ एवं करभूपुनर्भूदृन्भूप्रभृ
तयः ॥ पिता । ऋकारान्तस्य नस्य सेरां भवति । स च डित् ॥ पिता ॥ पञ्चसु
॥ ऋकारस्यार्भवति पञ्चसु परेषु ॥ पितरौ । पितरः ॥ पितरम् ॥ अमव..र्
णात्परस्य शसो नत्वं भवति स च डित् ॥ हे पितः ॥ हे पितरौ ॥ हे पितरः । पितृ
रम् । पितरौ ॥ पितॄन् । पित्रा । पितृभ्याम् । पितृभिः ॥ पित्रे । पितृभ्याम्
पितृभ्यः ॥ ऋतोऽडुः ॥ पितुः ॥ २ ॥ ङौ ॥ ऋकारस्यार्भवति ङौ परे ॥ पितरि ॥
एवं जामातृभ्रात्रादयः ॥ नृ नामि दीर्घः ॥ नॄणाम् ॥ नृणाम् ॥ शेषं पि
तृवत् ॥ [illegible] ॥ [illegible] ऋकारस्यार्भवति पञ्चसु ॥
वौ भवत्येव ऋन्तृस्वतिपत्रेऽज्यात्रादयः हसांमर्थे न पितृभ्रातृप्रभृतीनां शेकेवला नि

॥ श्री ॥
मतिप
र्गतपुत्रप
त्यात्रिड
उन्द्रात्रादि
गहसांम
र्थमितिचे
न्नतिपमा
र्थमतपाह
म्रीरादिको
नाम्नस्या
संज्ञाशब्दा
नांमाभूदेत
र्थंधातृश
ब्दस्त्रौ
दिकः संज्ञा
शब्दो नम

नूशब्दस्य सुधीशब्दस्य वत्॥ सेनान्यौ॥ सेनान्यः॥ नियः॥ नीशब्दादु
त्तरस्य ङेराम् आदेशो भवति॥ सेनान्याम्॥ एवं सुनीप्रधीग्रामणीपादयः॥
धातुनासंयोगो विशेषणात्॥ २६ स्यादेव॥ ङ्यौ। उपसर्जनकारकपूर्वस्यवि
ष्ट। परमनियौ। शुद्धधियौ। कुमारीमिच्छन् कुमारीवाचरन्वा ब्राह्मणः कु
मारी॥ हसेपः इति सेर्लोपः॥ अमिशसिच। कुमार्यम्। कुमार्यः। शेषं बहुश्रे
यसीवत्। एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात्। ङ्योरेत्वे भवतः। सखा। सखायौ।
सखायः। सखायम्। सखायौ। सम्बोधनेतु हे सखीः॥ सहखेन वर्तते इति
सखस्तमिच्छतीति सखीः॥ सख्यौ। सुखमिच्छतीति सुखीः। सुख्यौ। खीतीभ्यां
त्यादेशाभ्यां ङस्य उः॥ सख्युः॥ सुख्युः॥ तकारस्यानंजाद्वर्णादपीष्यते॥
लूनमिच्छतीति लून्युः॥ [illegible] लूनीः॥ [illegible]

[illegible]

सुधापा॥ सुधाभ्याम्॥ ङा॥ सुधासु॥ ओतौ॥ ओकारस्यौकारादेशो भवति पञ्च
सु॥ गौः॥ आ म्शसि॥ ओकारस्यात्वं भवति॥ आमि शसि च॥ गाम्॥ गावौ॥ गाः॥
गवा। गोभ्याम्॥ गोभिः॥ ङस्यलोपः॥ गोः॥ गोभ्याम्॥ गोभ्यः॥ गोः॥ गवोः
गवाम्॥ गवि। गवोः॥ गोषु॥ एवं सुद्यौः॥ सुद्यावौ॥ स्मृतङ्धांभैपिनस
स्मृतौः॥ स्मृतावौ॥ स्मृतावः॥ ग्लौः॥ ग्लावौ॥ ग्लावः॥ ⊛ ॥ इति स्वरा
न्ताः पुल्लिङ्गाः॥ ⊛ ॥ आपः॥ आदन्तादावन्तात्परस्य सेर्लोपो भवति॥
गंगा॥ औः॥ आदन्तादावन्तात्परस्य औ री भवति॥ गंगे॥ गंगाः॥ घिङिः॥ आ
दन्तादावन्तात्परस्य सेर्घिर्भवति॥ हे गंगे॥ गंगाम्॥ गंगे॥ गंगाः॥ टौसोरे॥ आ
दन्तस्याबन्तस्य टौसोः परयोरेत्वं भवति॥ गंगया॥ ङितां यट्॥ आदन्तादाब
न्तात्परेषां ङे ङसि ङस् ङीनां यडागमो भवति॥ गंगायै॥ गंगाभ्यः॥२॥ आङेः॥
आम्ना इति प्रश्लेषेन आ[illegible]स्यैव [illegible] गंगहरा॥ ट

घृतपम
हेलनतद
न्यापिडन
हया मं ६
प्रात्मादिग्वे
हरोलिंग
विशिष्टस्म
पिनहरा
स ७

15

कर्त्ता। कर्त्तारौ॥ कर्त्तारः। हे कर्त्तः। कर्त्तारम्। कर्त्तारौ। कर्तृन्। कर्त्रा॥ एवं उद्गातृ नप्तृ नेष्टृ त्वष्टृ क्षत्तृ होतृ पोतृ प्रशास्तॄणाम्॥ उद्गाता। नप्ता॥ क्रोष्टुशब्दस्य पुंसि पंचस्वपि घुट्सु स्त्रियां च तृवद्रूपम्॥ क्रोष्टा॥ क्रोष्टारौ॥ क्रोष्टारः॥ हे क्रोष्टो॥ क्रोष्टारम्॥ क्रोष्टारौ। क्रोष्टून्॥ टादौ स्वरे क्रोष्टुशब्दस्य तृवद्वा॥ क्रोष्ट्रा। क्रोष्टुना। क्रोष्ट्रे। क्रोष्टवे॥ क्रोष्टुः॥ क्रोष्ट्रोः।२। क्रोष्टूः॥ क्रोष्टोः।२॥ नुडागमे कृते सति तृत्वभावो नास्ति॥ कृताकृतप्रसंगी यो विधिः स नित्यः। नित्यानित्ययोर्मध्ये नित्यविधिर्बलवान्॥ क्रोष्टूनाम्॥ क्रोष्टरि। क्रोष्टौ क्रोष्टुषु। तृहस्वाद्वर्तितेसेः। सपौ॥ सेभ्याम्। सेषु॥ स्रुतार्ईस्त्रीचेन्नस स्रुतेः॥ स्रुतपौ॥ रैसि॥ रैशब्दस्याकारादेशो भवति सकारे भकारे चादेशभकौ परतः॥ राः। रायौ॥ रायः॥ रायम्। रायौ। रायः॥

सकारभकारयोः किं रायौ स्यादेकिं रै भावः २

११ तनायाः पृत्॥ पृतः पृतनाः॥ पृता पृतनया॥ पृद्भ्याम्॥ निशायाः निश्॥ नि १७
शः॥ निशा॥ झ्शापदान्ते जादेशः॥ ककारात्सस्यद कामात्सस्य षकारात्सस्य ष
त्वम् यजसृजमृजभ्रस्जव्रश्चभ्राजादेश्च षकारो भवति धातोर्भसे नाम्न
श्च नसे पदान्ते च॥ षोडः॥ निड्भ्याम्॥ केचित्तु धातोरेव षत्वमाहुः॥ न
श्मतेर्भ्वेजवाइति जश्त्वम्॥ निज्भ्यां॥ निशाभ्यां॥ निड्सु॥ निट्त्सु॥ ड्रैतेरव
सेर्भपाम्हसानां चपाच्छशः॥ निच्छु॥ निच्छ्यु॥ जोषाः॥ सोमपावत्॥ वुद्धिः
वुद्धी। वुद्धयः॥ वुद्धिं। वुद्धी। वुद्धीः॥ वुद्ध्या। २ वुद्भ्यां॥ द्विपां वर्तमानाभ्या
मिकारोकाराभ्यां परे ङौ ङेतांवच नांवा ऽ आगमो भवति॥ वुद्ध्यै॥ वुद्धये॥ द्विपायोः॥
16
२ वर्तेकवस्मिभ्यां द्विपां वर्तमानाभ्यां परस्य ङे ना म्स्यात्॥ वुद्ध्यां॥ वुद्धौ॥ स्त्रग
जमाभावे श्राम्भेष्यभावः॥ ९ अंतति भूतिष्वतिं भूयादयः धेनुवगुदतुवस्नाद
योप्येवं। निवद्धेः द्विपां निषवनप्रवा॥ द्विपं वर्तमानो द्वियस्मादयो

२आदेशास्यपूर्वान्त्येलग्रहणात्स्त्रग्रसृति ५ ते२

आदन्तादवर्णात्सर्वनाम्नः ङेःस्मादेशो भवति॥ गंगायाम्॥ गंगयोः॥ एवं श्रद्धा मेधा दुर्गा प्रभृतयः॥ अम्बादीनां ह्रस्वनाराां धौस्वः॥ हे अम्ब॥ हे अक्क॥ हे अल्ल॥ शेषं गंगावत्॥ ह्रस्वनारां कि॥ हे अम्बाऽ॥ हे अम्बाले॥ हे अम्बिके प्रयोगः॥ आबन्तात्सर्वादेः परस्य ङवत्सु स्युडागमो भवति पूर्वस्य चापोऽकारः॥ सर्वस्यै॥ सर्वस्याः॥२॥ सर्वस्याम्॥ एवं विश्वादयः आबन्ताः॥ जरा॥ जरसौ॥ जरे॥ जरसः॥ जराः॥ दिक्समासे बहुव्रीहौ सर्वादेर्सर्वकार्यं॥ दक्षिणपूर्वस्यै॥ दक्षिणपूर्वायै॥ उत्तरपूर्वस्याः॥ उत्तरपूर्वायाः॥ अन्तरस्यैशालायै॥ वा स्यामेव ड्यर्थः [illegible] अंतरायै॥ अगर्यै॥ द्वितीयस्यै॥ द्वितीयायै॥ तृतीयस्याः॥ तृतीयायाः॥ नासिकायां नस्॥ नासिका॥ नासिके॥ नासिकाः॥ नासिकां॥ नासिके॥ नसः॥ नासिकाः॥ नसा॥ नासिकया॥ नोभ्याम्॥ नासिकाभ्याम्॥ पंचसु गंगावत्॥ प

+अपरोत्पत्तौ नेह उ—

पा. २

हा ४

१८ न्निजशेषंजदीवर २ इंभवीतन्त्रीस्त्वनीलनीप्रष्ठनमः ईअंनत्वात्स्त्रियो १८
यः स्त्री॥ स्त्रीभुवोः॥ स्त्रीशब्दस्य भूशब्दस्य चेयुवौ भवतः स्यादौ स्वरे परे। स्त्रियः
हे स्त्रि। ङिलामट् स्त्रियै। स्त्रियाः २ स्त्रियोः स्त्रीणाम् स्त्रियाम्। स्त्रीषु॥ स्त्रियमतिक्रान्तो
स्त्रि४ ऽतिस्त्रिः ह्रस्वत्वान्नाभावोत्वन्तु स्त्रियः पदत्वात्सुसिद्धा भवते॥ स्त्रीवेनुनादेस्त्रीशब्दस्येय
त्यवधार्यतां १ अतिस्त्रिः॥ अतिस्त्रियौ॥ अतिस्त्रयः॥ वाम्शसि॥ अमि शसि च परे स्त्री
शब्दस्य वा इय् भवति॥ अतिस्त्रियम् अतिस्त्रीम्॥ अतिस्त्रियौ॥ अतिस्त्रीन्। अति
स्त्रिणा। ङिति॥ अतिस्त्रये। अतिस्त्रेः॥ अतिस्त्रियोः। अतिस्त्रीणाम् अतिस्त्रौ॥ अतिस्त्रि
षोः॥ अतिस्त्रिषु हे अतिस्त्रे॥ अस्त्रौ कार्ये च नित्यं स्यादन शसोस्तु विभाषया॥१
17 इयादेशस्तु नान्यत्र स्त्रियाः पुंस्युपसर्जने।१। अतिस्त्रि अतिस्त्रिणी अतिस्त्रीणि
अतिस्त्रिणा॥ अतिस्त्रिणे अतिस्त्रिणे॥ अतिस्त्रिणाः॥ अतिस्त्रेः॥ अतिस्त्रिणोः
अतिस्त्रौ स्त्रियां तु प्राप्ये नपुंसके शासि अतिस्त्रीः अतिस्त्रियाः २ इत्यादि अतिस्त्रिये

स्तिसृचतसृ इत्येतावादेशौ भवतः॥ द्विमतौ अथवा नस्य रुकोनवन् ततोगात्
कारान्तमन्येति सेनार्थे स्वनुभवत्येव तिस्रः।३॥ तिसृभिः। तिसृभ्यः२॥ न तिसृ
चतसृ नामि दीर्घः तिसृणाम्॥ प्रियास्तिस्त्रिचतुर्भो विशेषणत्वेन हि॥ प्रि
यास्तिपः॥ प्रियास्तिस्रो यस्याः सा प्रियत्रिः पुंवद्भावात् त्र्याभिप्रियपःमपा तां
पदात्रिपां पुंस्यौ विंशात् संयोगो नदैतैतत्रः॥ प्रियास्तिस्रो यस्य स प्रियत्रिः सा प्रियत्रि
स्त्रौ प्रियत्रिस्रः॥ नामसंसोनलोपः॥ प्रियत्रिसृ॥ प्रियाति सः॥ प्रियास्तिस्रो यस्मिन्
तोकुलं५ कुले प्रियत्रि पुंकि नन्निसनस्यानिवत्यात्स्वजो प्रियतिसृ प्रियतिसृणां प्रियति
सृणि॥ यदोस्त्वं नेशनिपुंवत् प्रियतिस्रा प्रियतिसृणा॥ केवल्येसत्साप् देर् द्वाम्
नद्योः२ हृस्वःसेर्लोपः॥ नदी। नद्यौ॥ नद्यः। हे नदि। नदीम्। नद्यौ। नदीः। नद्या॥ ङिना
नद्ये। नदीभ्याम्३। नदीभ्यः२ नद्याः२ नद्योः२। नदीनाम्। नद्याम्। नदीषु। एवं
आत्मशीर्षकमालाकुमार्योर्यात्कः [illegible] हे ल

ह१

नेकंयापुनर्नी ॥ आयां स्त्री वर्षाभूर्दर्दुरे पुमान् वर्षाभूः वर्षाभ्वौ वर्षा १९
भ्वः हे वर्षाभु स्वयंभूः पुंवत् नकारान्ता संख्यापाः स्वसृ तिसृ चतसृ न
नांदृ दुहितृ यातृ मातृभ्यस्तु नेत्यापौ मातापितृवत् स्वसादीनां
वत् शसि नात्वं स्वसॄः राः पुंवत् गौः पुंवत् नौ ग्लौवत् ॥ इति
स्वरान्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥ अतोऽम् अकारान्तान्नपुंसकलिङ्गात्स
यमोस्य मोऽम् भवति अधो अमो नहरान्तु पुंवत् सर्वत्र कुण्डम्
18 ईऔ नपुंसकलिङ्गात्परस्य औ ईकारमापद्यते कुण्डे जश्शसोः शिः
नपुंसकलिङ्गात्परयोः जश्शसोः शिर्भवति नुमयमः नपुंसकस्य नु
मागमो भवति शौ परे यमप्रत्याहारान्तस्य मिदन्त्यात्स्वरात्प
१९ रः नोपधायाः नान्तस्योपधाया दीर्घो भवति शौ पंचस्वघिट्सु नामि च

ब्रागगमाभा
ईपोप्पभा
वं:

अतिस्त्रिये॥ अतिस्त्रियाः॥ अतिस्त्रेः॥ अतिस्त्रियोः॥ अतिस्त्रीणाम्॥ अतिस्त्रियाम्॥ अति
स्त्रौ॥ स्त्रीः॥ स्त्रियौ॥ स्त्रियः॥ हे स्त्रीः॥ वेयुवः॥ इयुवज्ञास्त्रियांऽतामसुप्तौ स्त्रीभिर्वा स्त्रि
ये॥ स्त्रियै॥ स्त्रियाः॥ स्त्रियः॥२॥ इयुवस्थानादामो नुड्वा॥ स्त्रियाम् लनि स्त्रीणाम॥
स्त्रियाम्॥ स्त्रियि॥ स्त्रियाम् २ वंहीधीप्रभृतयः २ वंभू भूप्रभृतयः प्रधी शब्दस्य
यन्नदीवद्रूपम् केषांचिन्मते तु भूमन् प्रक्रिया धीसितिविशेषे हेतुत्व नदीवे
त् स्त्रियामिप्रासितप्रत्ययप्रत्ययः सुसुधीपिस्याः सुसुधियां तिवेति विशेषे हेतुधीः
श्रीवदेव॥ केषांचिन्मते तु पुंवान् सुसुधीः सुधीगितिविशेषे हेतु सुश्रीवदेव
स्यामसीं भवति एवं खलपूवादयः पस्य। जराईप। नकारादनो ईकारा वा नोदरा ना
चिस्त्रियामीप्प्रत्ययो भवति गौरी। को ब्रेयो। जो ह्रुः। वधू जं वादयो नदीवत् प
नेर्भूः॥ वेवा॥ पुनर्भौ॥ पुनर्भ्वः॥ हेपुनर्भू॥ हेपुनर्भ्वौ॥ हेपुनर्भ्वः॥ पुनर्भूगं॥ पुन

स्यामन्तपन्तस्यो स्सगतः प्रथमन्तपाद्विपामप्रकृतेः खलपवनादेनपि उस्सगतः प्रथमे तपा

संयोगान्तस्य लोपः ३   अल्लोपः स्वरे २

८२

यांसि अजराणि शेषं निर्जरवत् हृद्योदकास्य मांसानां हृद्उदन् आ २०
सन् मांस हृदि हृदा हृभ्यां उदनि उद्नाउभ्यां आसानि आस्ना आसे आस
भ्यां मांसि मांसा मांभ्यां मांसाभ्यां नपुंसकस्य: नपुंसकस्य ह्रस्वो भवति श्री
पंकुलवत् नपुंसकात् स्यमोर्लुक् अस्थि दध्यानां नपुंसके पौ गुणो वा हे अ
स्थे हे अस्थि नामिनः स्वरे नाम्यन्तस्य नपुंसकस्य नुमागमो भवति स्या
दौ स्वरे परे अस्थिनी अस्थीनि अस्थ्ना टादौ अस्थ्यादीनां नुमागमो भ
19 वति २ आयस्य चाकारः अल्लोपः स्वरे २ स्नुपुंसा॰ सादौ अस्थ्नः अस्थ्ना अ
स्थ्ने अस्थ्नः २ अस्थ्नोः २ अस्थ्नां वेङोः अस्थनि अस्थिनि एवं दधि सक्थि अक्षि
शब्दाः नदलस्यापीडः प्रियापस्या अतिदधा वारि वारिणी वारीणि वारिणा
वारिणे वारिणाः आमि नुट् वारीणां वारिणोः वारिणि वारिणोः वारिषु हे
२० वारे हे वारि हे वारिणी हे वारीणि नपुंसकस्य ह्रस्वः ग्रामणि टादावुक्तपुं
चोपमा [illegible] फोपवर्णं

मंमा आबंअधिलासरत्नानसनस्सः

२१

ह्रैंति न कुर्यात्सिद्धेषु च शेषं देववत् एवं मूलफलादयः शलन्यादेः
अन्यादेः क्लीबात्परयोः स्वमोस्तुर्भवति अन्यत् अन्यद् यावता
ने अवसा सेवर्ग मानानां मेसा लांजवा भवंति च पावा अन्यद् अने
अन्यानि अन्यादेर्ह्रीपो न हे अन्यत् हे अन्यद् एवं अन्यतरत् इ
तरत् इतरत् कतरत् कतमत् एकतरस्यतु न एकतरम् शेषं
सर्ववत् सेन मादेशो क्लीबात्परयोः भापमान जवसः अजनम्
अजवसो अजने अजनानि नान्नहतोः धोदीर्घः शौच वलसमा
पादस्य महत् च वस्य च दीर्घो भवति पंचस्वपि उनोच अजरांसि त
तः सक्तिपादपरिभाषवान्तयुक्तः ॥ अजनवमं अजनवं भूजनवसी भूजरे अज

पुंवन्परिशेषे पुंवत् प्रगासु प्रगंषु प्रघुनी प्रघूनि प्रघवा प्रघुना उपगु २१
उपगुनी उपगूनि अतिगु अतिगुनी अतिगूनि अतिगावा अतिगुना
॥ इति स्वरान्ता नपुंसकलिङ्गाः ॥ पुंसि पंचसु श्वो वानडुह आ सागम
ई पि वा स्यावनडुहः अनडुहः सौ नुम्पुंसि संयोगान्तस्य लोपः स्यादेन
लेपदान्ते च नभित्वस्पृशान्तस्य स्वरस्य संयोगान्तस्ये ऽलोपो नान्त्यस्य
२० नुम्विधिसामर्थ्याद्धस्वान्तस्येति दत्वं न अनड्वान् अनड्वाहौ अनड्वाहः
अनड्वाहम् धावम् चतुर अनडुहोर्धा वामागमो भवति आम्ब्रे हे अन
ड्वन् वसां वसे वसु अंसे ध्वंसु अनडुहोद त्वं भवति वसे पदान्ते च अनडु
द्भ्यां अनडुद्भिः खसे चपा झसानां अनडुत्सु दादेर्धः आधोर्धातोर्दा
देर्धातोर्हकारस्य घो भवति धातोर्वे स्वे पदे नान्तस्य स्वे पदान्ते च श्री
२१ दिहकानां भ्रभ्राजस्य भ्रौ शः धातोर्भ्रा नास्यान्त पवस्यादेव

स

सुलुनी

पुंसकं पुंस्त्वम् उक्तपुंसकं नाम्यन्तं नपुंसकलिङ्गं टादौ स्वरे पुंस्त्ववद्भवति ग्रामण्या ग्रामणिना ग्रामण्ये ग्रामणिने ग्रामण्यः ग्रामणिनः ग्रामण्यो ग्रामणीनाम् ग्रामणिनि ग्रामण्याम् प्रधि प्रध्या प्रधिना सुधि सुधिया सुधिना मधु हे मधो हे मधु एवं श्मश्र्वादयः सानु सानुनी सानूनि स्नुना सानुना प्रियक्रोष्टु प्रियक्रोष्टुनी प्रियक्रोष्टूनि प्रियक्रोष्ट्रा प्रियक्रोष्टुना प्रियक्रोष्ट्रे प्रियक्रोष्टवे प्रियक्रोष्टुने प्रियक्रोष्टुः प्रियक्रोष्टोः प्रियक्रोष्टुनः सुलु सुलूनि सुल्वा सुलुना एवं तल्वादयः धातृ धातृणी धातॄणि हे धातः हे धातृ एवं ज्ञातृ कर्त्रादयः ङेत्यादेशसंध्यक्षराणां [illegible] अतिरि अतिरिणी अतिरीणि अतिरिणा अतिरिया अतिराये अतिरिणे अतिरिणः अतिरायः अतिरिणः अतिरायां अतिरिणां [illegible] अतिरीणाम् अतिरिणि इत्यादि प्रति प्रतिनी प्रतीनि

स्यवाहोर्वाशब्दस्यौकारादेशो भवति शसादौ स्वरे परे विश्वौहः २२
विश्वौहा विश्ववाड्भ्यां ३ विश्ववाड्भिः विश्ववाट्सु सहेः षः साट् सा
टिरूपे सति सहेः सस्य षो भवति तुराषाद् तुराषाड् तुराषाहौ तुरा
षाहः तुराषाड्भ्यां ३ तुराषाड्भिः तुराषाट्सु दिव औ दिवो नाम्न
औकारादेशो भवति सौ सुद्यौः सुदिवौ सुदिवः उः पदान्ते दिव उकारा
२१ देशो भवति न से पदान्ते च सुद्युभ्यां सुद्युभिः सुद्युषु चतुर्शब्दो नि
त्यं बहुवचनान्तः चतुराम्यौ च चतुरशब्दस्यामागमो भवति पं वचनौ च
चत्वारः चतुरः चतुर्भिः चतुर्भ्यः २ नः संख्यायाः षेफान्तसंख्यायाः पर
स्यामो नुडागमो भवति चतुर्णाम् पञ्चतुस्त्रिति तिर्ईशाजे रेफस्याविस
२२ र्गः प्रियाश्चत्वारः प्रियाश्चत्वारो विद्यन्ते यस्य सः प्रियचत्वाः हे प्रियचत्वः

र्मान्तानां जशां नां मः स्यात् भवंति सकारे ध्वे शब्दे च परे मकारे पदां
तेच धुक् धुग् दुहौ दुहः दुहं दुहौ दुहः दुहा धुग्भ्यां धुग्भिः धुक्षु
श्राद्यो द्वावेव किं दामुष्यिट् श्रवद्यवस्यांकिं गर्दभमा चष्टे गर्धप्
लोढः हकारान्तस्य ढत्वं भवति धातोर्म्मे स्येपचे नाम्नस्वनसेपदांतेच
लिट् लिड् लिहौ लिहः लिहम् लिहौ लिहः लिहा लिड्भ्यां लिड्भिः
लिट्सु लिट्त्सु द्रुहमुहष्णुहस्निहां घत्वं ढत्वं वा ध्रुग् ध्रुक् ध्रुड् ध्रुट्
द्रुहौ द्रुहः द्रुहम् द्रुहौ द्रुहः द्रुहा ध्रुग्भ्यां ध्रुड्भ्यां ध्रुग्भिः ध्रुड्भिः ध्रुक्षु
ध्रुट्सु ध्रुट्त्सु एवं मुहष्णुहष्णिहः विश्ववाट् विश्ववाहौ विश्ववाहः वि
श्ववाहम् विश्ववाहौ [illegible] वाहोर्वौ शसादौ स्वरे वकारात्स्वर

उप
वाहः ऊठ् स्यात्

𑇒𑇓 𑆠𑇀𑆮𑆤𑆱𑇀𑆪 𑆃𑆩𑆵𑆨𑇀𑆪𑆳𑆁 𑆃𑆩𑆵𑆨𑆴𑆫𑆩𑆵𑆨𑆴𑆂 𑆅𑆢𑆩𑆢𑆱𑆾𑆨𑆴𑆱𑆶𑆥𑆴𑆱𑆼 𑆃𑆩𑆶𑆰𑇀𑆩𑆽 𑆃𑆩𑆵
𑆨𑇀𑆪𑆳𑆩𑆳𑆪𑆂 𑆃𑆩𑆵𑆨𑇀𑆪𑆂 𑆃𑆩𑆶𑆰𑇀𑆩𑆳𑆠𑇀 𑆃𑆩𑆶𑆰𑇀𑆪 𑆃𑆩𑆶𑆪𑆾𑆂 𑆃𑆩𑆵𑆰𑆳𑆁 𑆃𑆩𑆶𑆰𑇀𑆩𑆴𑆤𑇀 𑆃𑆩𑆵
𑆰𑆶𑆂 𑆥𑆚𑇀𑆖 𑆅𑆢𑆩𑆼𑆠𑆢𑆾𑆫𑆤𑇀𑆮𑆳𑆢𑆼𑆯𑆼 𑆢𑇀𑆮𑆴𑆠𑆵𑆪𑆳𑆛𑆿𑆱𑇀𑆱𑇀𑆮𑆼𑆤𑆠𑇀 𑆍𑆤𑆩𑇀 𑆍𑆤𑆿
𑆍𑆤𑆳𑆤𑇀 𑆍𑆤𑆼𑆤 𑆍𑆤𑆪𑆾𑆂𑇒 𑆑𑆴𑆁 𑆮𑆴𑆯𑆴𑆰𑇀𑆛𑆳𑆫𑇀𑆡𑆼 𑆮𑆴𑆣𑆳𑆤𑆳𑆠𑇀 𑆨𑆶𑆥𑆳𑆠𑆱𑇀𑆪 𑆑𑆳𑆫𑇀𑆪𑆼𑆤
𑆪𑆢𑆴𑆠𑇀𑆪𑆣𑆳𑆠𑆶𑆁 𑆨𑆶𑆘𑆴𑆫𑆶𑆥𑆳𑆢𑆤𑆩𑆤𑇀𑆮𑆳𑆢𑆼𑆯𑆂 𑆥𑆯𑇀𑆖𑆳𑆢𑆼𑆤 𑆃𑆤𑆼𑆤𑆮𑆫𑆳𑆩𑆫𑇀𑆯𑆵
𑆠𑆁 𑆍𑆤𑆁 𑆜𑆾𑇁𑆣𑇀𑆪𑆳𑆥𑆪 𑆤𑆾𑆥𑆣𑆳𑆪𑆳𑆂 𑆤𑆳𑆩𑇀𑆤𑆾 𑆤𑆾 𑆬𑆾𑆥𑆯𑆣𑆾 𑆫𑆳𑆘𑆳 42
𑆫𑆳𑆘𑆳𑆤𑆿 𑆫𑆳𑆘𑆳𑆤𑆂 𑆫𑆳𑆘𑆤𑇀 𑆣𑆳𑆘𑆳𑆤𑆿 𑆃𑆤𑆾𑆘𑇀𑆚𑆂 𑆫𑆳𑆘𑇀𑆚𑆂 𑆫𑆳𑆘𑇀𑆚𑆳 𑆫𑆳𑆘
𑆨𑇀𑆪𑆳𑆁 𑆃𑆭𑆮𑆬𑇀𑆬𑆾𑆥𑆯𑆴 𑆤𑆴𑆩𑆴𑆠𑇀𑆠𑆑𑆳𑆫𑇀𑆪𑆼 𑆫𑆳𑆘𑆨𑆴𑆂 𑆫𑆳𑆘𑇀𑆚𑆴 𑆫𑆳𑆘𑆤𑆴 𑆫𑆳𑆘𑆱𑆶
𑆍𑆮𑆁 𑆥𑆳𑆢𑆥𑆂 𑆥𑆚𑇀𑆡𑆳𑆤𑆂 𑆥𑆡𑆳 𑆃𑆳𑆠𑇀𑆩𑆤𑆂 𑆃𑆳𑆠𑇀𑆩𑆤𑆳 𑆥𑇀𑆫𑆠𑆴𑆢𑆴𑆤𑆁 𑆥𑆷
𑆱𑆴𑆢𑇀𑆣𑆳𑆤𑆾 𑆃𑆣𑇀𑆪𑆾𑆮𑆑𑆠𑆼 𑆣𑆾𑆫𑇀𑆣𑆴𑆛𑆼 𑆣𑆳𑆠𑆾𑆮𑆴𑆝𑆤𑆾𑆢𑆵𑆫𑇀𑆣𑆩𑆣𑆴𑆠𑆼 𑇒𑇓
𑆮𑆑𑆳𑆫𑆩𑆑𑆳𑆫𑆳𑆘𑆤𑆱𑆪𑆾𑆓𑆳𑆢𑆶𑆠𑇀𑆮𑆱𑇀𑆪 𑆤𑇒

हे प्रियपन्थासौ हे प्रियपन्थानः प्रियपन्थानम् प्रियपन्थानौ प्रियपथः
प्रियपथा प्रियपथिभ्यां प्रियपथिभिः ओरात्वे कृते जैन्यते प्रियपथं
ठ्याम् इत्यादि कमलं कमलां वायुजाताः कमलान् कमलौ कमलैः
कमलेषु फलं फले फलैः फलेषु शो शोभातोः मान्तस्य धातोर्नो
नो भवति मस्येव पदान्ते च यमस्य स्वस्त्यधोपे ज प्रशान् प्रशा
मौ प्रशामः प्रशान्भ्यां प्रशान्भिः प्रशान्सु कः कौ के इदमोऽपुंसि
इदम शब्दस्य पुंस्य पुंस भवति स्त्रियां हितस्य मृगम् दस्य मः स्यदादेर्दका
रस्य मत्वं भवति त्यादौ परे इमौ इमे त्यदादेः संबोधनाभावः इ
मं इमौ इमान् अनटौसोः इदमोऽनादेशो भवति टौसोः पवयोः
अनेन

२४ न्थाः पन्थानं पन्थानौ पथः टेः पथिमथ्यृभुक्षां टेर्लोपो भवति शसा
दौ स्वरे ईपि ङकारे च पथः पथा पथिषु एवं मन्थाः ऋभुक्षाः स्त्रियां
नान्तादीप् सोभनः पन्थाः यस्यां नगर्यां सा सुपथी नगरी सुमथी ऋ
भुक्षी सेना क्लीबे सुपथि कुलं घौ नपुंसकानां नलोपो वा हे सुपथि
२३ हे सुपथिन् सुपथी सुपन्थानि इतां शौ सौ इन् हन् पूषन् अर्यमन् इ
त्येतेषां शौ सौ चाघोपधे उपधायाः दीर्घो भवति नान्यत्र दण्डी दण्डिनौ
दण्डिनः हे दण्डिन् एवं गमादि नृहति नृ परास्विन् वाग्मिन् वृत्रहन् वृ
त्रहा वृत्रहणौ वृत्रहणः हनो घ्नः हन्तेर्धातोर्हकारस्य घो भवति
नकारे ञिति णिति च परे असंयोगान्तेन वृत्रघ्नः वृत्रघ्ना वृत्रहभ्यां
वृत्रहभिरित्यादि एवं पूषन् अर्यमन् नपुंसके तपः संख्याया दाः पंचन् २४
दीर्घत्वेन [illegible] तानिषमा [illegible] वु [illegible]

१ नांदृ उपधायाः दी

कवकारान्तस्यपथ्योः पदान्ते च प्रतिदीव्नः प्रतिदीव्ना प्रतिदिवसु श्वादेः स्वा
दिर्वकारस्य उत्वं प्राप्नोति शासा दैः स्वरे इति चेत् कावेच श्वनः श्वना श्वभ्यां इ
त्यादि पूनः पूना पूर्वभ्यामित्यादि मघवा मघोनः मघोना अर्वा अ
र्वणस्त्रसावनञः न आगति तस्यार्वणान्तस्य तृ इत्यं नादेशः स्यादसौ सो
र्भम् उच्चारणार्थस्य ऋकारस्य तु अधुस्य च नुमागमो पुंसि पंचसु अर्व
न्तौ अर्वन्तः अर्वन्तं अर्वन्तौ अर्वतः अर्वता अर्वद्भ्यां अर्वद्भिः इत्या
दि अनञर्थिं अनर्वा अनर्वाणौ अनर्वाणः असौ किं अर्वा इत्यत्रेय
सुपथिन्मथिन्ऋभुक्षिन् एषां नान्तानां इकारस्य आकारो पुंसि पंचसु
शौ च थो न्थ् पथिमथोः थस्य न्थ् स्यात् पुंसि पंचसु शौ च अग्रे सौ
पथिमथिऋभुक्षां [illegible] हे प
[illegible]

प्रतिष्ठेनराज्ञापाश्रयकान्तिनिधानानाम् ओं

स्वा गण्सु सुगण्स्सु सुगण्शः सुगणौ सुगणाः सुगणा सुगण्भ्यां सुगण्सु
सुगणा सु भुद् भुत् बुधौ बुधः भुद्भ्यां भुत्सु नाक् नाग् नागौ नागः
नाग्भ्यां नाक्षु ककुप् ककुब् ककुभौ ककुभः ककुभ्भ्यां ककुप्सु
ङसेः पञ्चसु त्रसु समासे इपित्र दिक् दिग् दिशौ दिशः स्पृक् स्पृग् दधृ
षु अक्षित्विजः कुञ्चश्च प्रत्यूश्च व्रजे अञ्चु उदितादौ नांकुत्वं भवति नसेपदा
न्तेच प्राङ् प्राञ्चौ प्राञ्चः प्राञ्चा प्राग्भ्यां समासेन सत्रुकृ न प्रग अञ्चेः
२५ कुः अवर्गस्य लक्षणो देशो भवति आतोऽन्ह्से परे नान्तस्य च से पदान्ते
च न मामप्रथमस्य प्रजे ... प्रक् प्रग् प्रजौ प्रजः स्वन् स्वञ्जौ स्वञ्जः
स्वञ्जं स्वञ्जौ स्वञ्जः स्वञ्जा स्वन्भ्यां स्वन्सु त्रिगतिलेकल्ये स्वनौ
स्वञ्जौ राजादेशः सम्राट् सम्राड् सम्राजौ सम्राजः सम्रा
ड्भ्यां सम्राट्सु देवेट् देवेड् देवेजौ देवेजः परिव्राट् परिव्राड् प २५८

कुत्स्या सिद्धान्तकौमुदीन तः तस्य प्रादुः स्वनेनतः तेस्य

प्रमत्तयोर्वलुक्भवनानामित्रिप्रतिकुंभसनरूपाः जश्शसोर्लुक् चकार
नकारान्तसंख्यायाः पञ्च भो जश्शसोर्लुक्भवति पंच२ पंचभिः पंच
भ्यः२ स्तः षकारनकारान्तसंख्यायाः षट्स्प्तमे नुडागमो भवति
पंचानां पंचसु गौणत्वेन लुङ्नौ प्रियपंचा प्रियपंचानौ प्रियपंचानः
शेषंतु प्रियपंचन्: प्रियपंचन् २ मंसप्तनवदशानप्रमतपः अष्टनोऽजा अ
ष्टनावादात्वयोर्जश्शसोर्ध्रौ भवति अष्टौ अष्ट अष्टौ अष्ट वा अ
ष्ट जश्शसोः भकारादिषु विभक्तिषु वा आत्वं भवति २ आत्लोर्पः पथ
मास्तु विभक्तिषु अष्टाभिः अष्टभिः अष्टाभ्यः अष्टभ्यः२ अष्टानाम् अ
ष्टसु अष्टासु प्रियाष्टा प्रियाष्टानौ प्रियाष्टानः प्रियाष्टानं प्रिया
ष्टः प्रियाष्टौ प्रिये[illegible]भ्यां प्रियाष्टाभ्यां३ प्रियाष्टौ प्रियाष्टभ्युः२ प्रियाष्टु
न [illegible] ३ ल

कौ॰ र्फः द्विती१

गणापतेर्लिखि१

२६ त्यदः यः यौ ये एषः एतौ एते अन्वादेशे एनम् एनौ एनान् एनेन एन
योः अग्निमत् अग्निमद् अग्निमथौ अग्निमथः अग्निमद्भ्याम् अग्निमत्सु
प्रत्यञ्चतीति क्विपि क्ङिते नलोपः धातोर्ह्स्वान्तस्योधाभूतस्य नकारस्यलोप
क्ङिति पूजार्थस्याञ्चतेर्न निरुपपदात्क्रुञ्चेः क्विपि क्रुङ् क्रुञ्चौ क्रुञ्चः क्रुङ्भ्यां
क्रुङ्क्षु अञ्चेः पञ्चसु नुमागमः प्रत्यङ् प्रत्यञ्चौ प्रत्यञ्चः अञ्चेर्नलोपो दीर्घश्च ने
लोपि नोऽञ्चतेरकारस्य लोपः पूर्वस्य च दीर्घः शसादौ स्वरे तद्धितयस्वरयोः
नीपीकारे च प्रतीचः प्रतीचा प्रत्यग्भ्याम् प्रत्यक्षु सहादेसादिः समासे
25 साति सहादीनां सादिर्भवति तिर्यङ् तिर्यञ्चौ तिर्यञ्चः तिरस्सादयः
तिरश्चादयो निपात्यन्ते शसादौ स्वरे परे तद्धितयस्वरयोर्नीकारे च
तिरश्चः तिरश्चा तिर्यग्भ्यामित्यादि उदङ् उदञ्चौ उदञ्चः उदीचः उदीचा २६
पितरमञ्चतीति पितृङ् पितृञ्चौ पितृञ्चः अतो दीर्घान्न पितृचः पितृचा

नाडितिपदान्तोपलक्षणार्थं   अन्तोपजतीति आविरुः ६

विश्वं रिसृजौ यविसृजः विश्वसृट् विश्वसृड् विश्वसृजौ विश्वसृजः
वसुपसू विश्वस्यवसुराटो दीर्घः विश्वावसुः विश्वावसू विश्वावसवः विश्वारा
ट् विश्वाराड् विश्वाराजौ विश्वाराजः विश्वाराड्भ्यां विश्वराट्सु स्कोरादौ
च संयोगाद्योः सकारककारयोर्लोपो भवति धातोर्भ्रस्जेः पदे नान्तस्य
नसेपदान्तेच भृट् भृड् भृज्जौ भृज्जः वृट् वृड् वृश्चौ वृश्चः विभ्राट्
विभ्राड् विभ्राजौ विभ्राजः ऋत्विक् ऋत्विग् ऋत्विजौ ऋत्विजः ऋत्वि
ग्भ्यां ऋत्विक्षु रात्सस्येति नियमात्संयोगांतलोपः ऊर्क् ऊर्ग् ऊ
र्जौ ऊर्जः ऊर्ग्भ्यां ऊर्क्षु त्यः त्यदादेस्तकारस्य सत्वं भवति सौ परे स्यः
त्यौ त्ये त्यम् त्यौ त्यान् सः तौ ते एवमग्रे एवं ततो संज्ञायां गौणत्वे वा
त्यदत्वेन त्यद् त्यदौ त्यदः अतित्यद् अतित्यदौ अतित्यदः अति
त्यदृत्यादेवमाकाशा।

२८

२७ महांतः महांतम् महांतौ महतः महता महद्भ्यां महद्भिः द्वि
त्वानां जक्षादीनां शतुर्नुम् नशो वा ददत् ददद् ददतौ ददतः एवं जक्षत्
जाग्रत् दरिद्रत् शासत् चकासत् ॥ अत्वसोः सौ ॥ अत्वंतस्य असंतस्य
चोपधाया दीर्घो भवति सौ ॥ भवान् भवन्तौ भवन्तः भवन्तम्
हे भवन् चंद्रमाः चंद्रमसौ चंद्रमसः ॥ अधात्वसंतस्याधिकम् पिंडग्रन्थेपि
राज्ञः जीवनाशोऽवसे सो जीवनवः जीवनवसौ ॥ शवन्तस्य तु ध्रुवं तस्यासा
आन्तदीर्घः मघवन् मघवन्तौ मघवन्तः पचन् पचन्तौ पचन्तः दीव्यन् दी
व्यन्तौ दीव्यन्तः धीमान् धीमन्तौ धीमन्तः धीमतः धीमता धीमद्भ्यां ३
मघवान् मघवन्तौ मघवन्तः मघवतः मघवता मघवद्भ्यां मघवद्भिः ॥
गुप् गुब् गुपौ गुपः गुब्भ्यामित्यादि तादृक् तादृग् तादृशौ तादृशः तादृ २१
दृक्षिजांतानां शकारांतस्य च मघवान् मघवति मघोः २ मघवाबहुले ॥ मघवन्वत्साद्भ्य
त्वादेस्त्यांतादेशः स्यात् २ बहुलग्रहणात् मघोनापस्यलोपस्य नसिद्धत्वं ॥ ॥ ॥ ॥ ॥२

उपदीर्घेकार्ये संयोगान्तलोपस्यासिद्धत्वं
न भवति ॥ बहुलग्रहणात् ॥ हविजक्षितोर्निः
शं कोऽयं घेनुमघवान् सांहित्ये आदिः ॥२॥

षिरञ्भ्यां सध्र्यङ् सध्र्यञ्चौ सध्र्यञ्चः सध्रीचः सध्रीचा सम्यङ् सम्य
ञ्चौ सम्यञ्चः समीचः समीचा प्राङ् प्राञ्चौ प्राञ्चः प्राचः प्राचा पूजया
न्तु प्रत्यञ्चौ: प्रत्यञ्चा प्रत्यङ्भ्यां प्रत्यङ्क्षु प्रत्यङ् त्रिषु प्रत्यङ्क्षु
उदञ्चः उदञ्चा उदङ्भ्यां तिर्यञ्चः तिर्यञ्चौ तिर्यङ्भ्यां सध्र्यञ्चः
सध्र्यञ्चा विषग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चतौ क्विबन्ते पवनतः केचिदि
ति केचिद्दिक्षु इति पूर्वतः उभयोः केचिद्दिक्षु इति केचिन्नेच्छन्ति विभयो ८
॥१॥ अदमुयङ् । अमुमुयङ् ॥ अमुमुयङ् । अदद्र्यङ् । अदमुयञ्चौ अमु
मुयञ्चौ ॥ अमुमुयञ्चौ ॥ अदद्र्यञ्चौ ॥ अदमुईचः ॥ अमुद्रीचः ॥ अमु
मुईचः अदद्रीचः प्रणाशात् अमुमुयञ्चः ॥ मन्थन् मन्थद् मन्थतौ मन्थ
न्तः मन्थभ्यां प्रीतौ नेम नेमहतोऽयो देवे शौचे मेहते मेहतौ

उभयस्मात् टिदौमेर वत्ते अदमुयङ्भ्याम् २

अद्भुतंके
षिरसेःति
लेवत
केचिदति
सदेशस्वके
मेनोतिहि
स्मते ५

२८ पुंस्त्वादि जलसाम्यादि सिद्धत्वात्
संयोगान्तलोपः विविक् वि
[illegible] ने सलेनं: १

पक्ष १

प्रत्येकम्भिनिष्ठास्मा [illegible] नेकस्य व्यवधाने [illegible]

सैर्ब्धे व धातोर्विष्ठि जात्मनस्यसस्स्वसः दोष्षु दोःषु दोषत्सु [illegible]
विपठोः विपठिषो विपठिषः विपठोर्भ्याम् विपठोःषु विपठोष्षु विविट्
विविड् विविषौ विविषः विविड्भ्याम् नट् नड् नषौ नषः गोरट्
गोरड् गोरक्षौ गोरक्षः गोरड्भ्याम् गोरट्सु नक्षिवक्षोः संयो
27 गान्तलोपः स्वेके नक् नग् नक्षौ नक्षः गोरक् गोरग् गोरक्षौ गो
रक्षः क्रुञ्चस्यासिद्धत्वात् संयोगान्तलोपः स्वेके विपक् विपग् विप विपग्गौ १
दोषांरःषु क्षौ विपक्षः एवं चिवक् चिवग् चिवक्षौ चिवक्षः सुपीः सुपिसौ सु
सेर्व्ववधाने पिसः सुपीर्भ्याम् सुपीःषु [illegible] सुतूः सुतुसौ सुतुसः विद्वान् विद्वा
इतिसलंश सौ विद्वांसः विद्वान्सं विद्वान्सौ वसोर्वउः वसोर्वकारस्य उकारो २८
लेनविसर्गो भवति शसादौ स्वरे तद्धितस्वरयोः सम्प्रसारणे च विदुषः वि
नीयसःसु
पीःषु

तुसे ज्ञवषराद्वे३

न्नु ष्वैयाः क्रव्यदः नशेः कोवा जदानोस्यादौ पदान्तेच नक् नग् नट् नड्
नग्भ्यां नक्षु नट्सु विट् विड् विशौ विशः स्पृक् स्पृग स्पृशौ स्पृशः
स्पृक्षु-घृतस्पृक् उदकपूर्वस्य रुत्वेन उदकस्पृट् उदकस्पृड् दधृक् द
धृग् दधृषौ दधृषः दधृग्भ्याम् दधृग्भिः दधृक्षु रत्नमुट् रत्नमुड् रत्न
मुषौ रत्नमुषः षष् शब्दो नित्यं बहुवचनान्तः त्रिषु लिङ्गेषु समानरूपाः जस्शा
सोर्लुक् षट् षड् षड्भिः षड्भ्यः २ षण्णः॥ सू॰ उकारस्य रोः भवति ज्ञानि पदे
अस्मात् अन्यत्र पठनीयं पठनेच्छा औत्सुक्यात् पिपठन् पिपठड्
पिपठिषौ पिपठिषः पिपठिषाम् दोषां दोषादौ शेषे भवति दोषेषु
दोषेत्वशस्यादौ वादोषन् दोः दोषौ दोषः दोषम् दोषौ दोष्णः दोषः दो
ष्णा दोषा दोर्भ्याम् दोषभ्याम् [illegible] स्यादि [illegible] मा

मेलिपिहितांलिपिमात्मके

[illegible]

२९ सेरौ अदसः सेरौ भवति असौ दस्य मः मादू अदसो मात्परस्यात
उत्वं भवति अमू जसी ई एत्वं बहुत्वे अदसः एकारस्य ईर्भवति बहु
त्वे इति अमी अमुम् अमू अमून् अमुना अमूभ्यां अमीभिः अमु
ष्मै अमूभ्यां अमीभ्यः अमुष्मात् अमूभ्यां अमीभ्यः अमु
२८ ष्य अमुयोः अमीषां अमुष्मिन् अमुयोः अमीषु ○ इति हसा
न्ताः पुंलिङ्गाः ○ अथ हसान्ताः स्त्रीलिङ्गाः प्रदर्श्यन्ते ○ नहो
धः नहो हस्य धो भवति धातोर्झसे नाम्यन्तस्य पदान्ते च उपान
त् उपानद् उपानद्भ्यां उष्णिक् उष्णिग् उष्णिहौ उष्णिग्भ्यां
द्यौः दिवौ आदि दिवो वकारस्य वा आत्वं भवति अमिपरे द्यां दिवं २९
उयसे द्युभ्यां द्युषु गीः गिरौ गिरः गीर्भ्यां गीर्षु एवं पुर्धुरा
ध्यः चतस्रः प्रियचत्वाः प्रियचत्वारौ हे प्रियचत्वः [illegible] इदं

नपुंसकेबहुवचनेपरेदोज्ञानः २

उदश्वीर
जिह्वपित्ता
वितस्मात्
किपिनिपा
तज्जारदस्रे
पस्यवे ८

संयोगान्तोपस्यासिद्धत्वान्नलोपाभाव

दुषा विद्वद्भ्यां॥ विद्वस् सेदिवान् सेदिवांसौ सेदिवांसः वस्वोर्त्वे
कृते २३ भावः सेदुषः सेदुषा सेदिवद्भ्यां उषिवान् उषुषः उषि
वद्भ्यां शुश्रुवान् शुश्रुवुषः शुश्रुवद्भ्याम् ञ्यमन्तस्य
स्यमाद्वर्णाद्धातो ... सुहिन् सुहिंसौ सुहिंसः सुहिंभ्याम्
सुहिंसु ध्वन् ध्वसौ ध्वभ्याम् एवं स्रस् पुंसोऽसुङ् पुंसोऽसुङादेशो
भवति पुंसि पंचसु शेषे च पुमान् पुमांसौ पुमांसः हे पुमन् पुमांसं
पुमांसौ पुंसः पुंसा पुंभ्यां पुंसु वेधाः वेधसौ हे वेधः वेधोभ्यां उश
नसो उशनस् पुरुदंशस् अनेहसां सेरङ् डा भवति उशना उशन
सौ उशनसः ... हे उशनन् हे उ
शन हे उशनः उशनोभ्यां उशनःसु ... सः ...

पसो रिद

कश्चित्पदान्ते पदान्ते ...

आशीः१ इष्टके क्षीको आशोलां क्षिति

आशिषः

सजुषौ सजुषः सजूर्भ्याम् सजूःषु आशिषौ आशीर्भ्याम्
आशीःषु असौ अमू अमूः अमुं अमू अमूः अमुना अमूभ्याम्
अमूभिः अमुष्मै अमुष्याः अमुयोः अमूषाम् अमुष्याम् अमूषु॥
इति सांताः स्त्रीलिङ्गाः॥ स्वनडुत् स्वनडुही स्वनड्वांहि॥ पुनस्तद्वत्
॥शेषं पुंवत्॥ वाः। वारौ। वारि। वार्भ्याम्। वार्षु॥ उपसे॥ त्रिमलधु॥
विमलदिवी॥ विमलदिवि॥ किम्॥ के॥ कानि॥ इदम्॥ इमे॥ इमानि
अन्वादेशे॥ एनत्॥ एने॥ एनानि॥ ब्रह्म॥ ब्रह्मणी॥ ब्रह्माणि॥ हे ब्रह्म
न्॥ हे ब्रह्म॥ अन्तः॥ अन्नन्तशब्दस्य सो नपुंसकेऽपदान्ते वा॥ अ
हः॥ अह्नी॥ अहनी॥ अहानि॥ अह्ना॥ अहोभ्याम्॥ कर्म॥ कर्मणी॥
कर्माणि॥ एवं चर्मजन्मवर्मनर्मधन्व नादपः॥ दंडि॥ दंडिनी॥ दंडीनि॥

दूते आ
रिषु
इति
शा
कोपरा
॥स्तुपिच
वआव
ते

२ नेः अस्तोकिंपञ्च [illegible]

मः स्त्रियामिदंसो इयं इमे इमाः इमां इमे इमाः अनया आभ्यां
आभिः अस्यै आभ्यां आभ्यः अस्याः आभ्यां आभ्यः अस्याः अन
योः आसाम् अस्यां अनयोः आसु अन्वादेशे एनां एने एनाः
एनया एनयोः एनयोः स्रक् स्रग् स्रजौ स्रग्भ्याम् स्रक्षु समित्
समिद् समिधौ समिन्भ्याम् समित्सु त्याः एवंतद्वद् एतद्किंव
वाक् वाग् वाचौ वाग्भ्याम् वाक्षु ककुप् ककुब् ककुभौ ककु
ब्भ्याम् ककुप्सु त्वक् त्वग् त्वचौ रुक् रुग् रुचौ अपशब्दो
नित्यंबहुवचनान्तः आपः अपः भिदपान अपशब्दस्य दत्वं न
वतिमादेदीर्घमतो अद्भिः अद्भ्यः अपां अप्सु दिक् दिग् दिशौ
दिग्भ्याम् दिक्षु त्विट् त्विड् त्विषौ इक् इग् इशौ सजुषतेऽतिसजूः

त्वचसंग
रौ ७

[illegible]
नौ ७

ओस्त्रक्॥ओस्त्रग्॥ओक्॥ओग्॥ओवाङ्॥ओस्त्रङ्॥ओङ्॥ओवी॥ग
वांबी॥ओस्त्रंवी॥ओ[illegible]॥गवांग्रि॥ओस्त्रंचि॥ओ स्नि॥निर्ध्रक्॥नि
रश्वी॥निर्धचि॥निर्ध्वः॥निर्धञ्ची॥पक्कत्॥पक्कती॥पक्कंति॥पक्कानि॥
पक्का॥पक्कता॥पक्कभ्याम्॥पक्कभ्याम्॥पक्कती॥पक्कंति॥पक्कानि॥
शक्का॥शक्कता॥शक्कभ्याम्॥शक्कभ्याम्॥ददति॥ददंति॥दवंत्ता
31 स्मादयः॥नुदत्॥वादिपोत्सान्तुः॥श्रवर्णान्तास्यव स्पमान्तर्वा नुमि 31
30 क्वावेईपित्रा॥नुदती॥नुदंती॥नुदंति॥सात्॥सात्॥साती॥सां
ती॥सांति॥श्रव्ययोनाति त्सरा॥श्रव्ययस्य पपप्रस्पसंसंधि
ऽवर्णान्ता स्यव स्यमान्त नुम् नित्य मी क्वावेई पित्रपवे॥पच
न्॥पचद्॥पचंती॥पचंति॥[illegible]॥[illegible]॥[illegible]॥[illegible]ति॥

वा स्त्रान्त ईन ईप् ईपोनद्योः ईपोः॥५

स्रग्वि ।। स्रग्विणी ।। स्रग्वीणि ।। वाग्मि ।। वाग्मिनी ।। वाग्मीनि ।। बहुवृ
त्रहा ।। बहुवृत्रघ्नी ।। बहुवृत्रहाणि ।। बहुपूष ।। बहुपूष्णी ।।
बहुपूषणी ।। बहुपूषाणि ।। बह्वर्यम ।। बह्वर्यम्णी ।। बह्वर्यमणी ।। बह्व
र्यमाणि ।। असृक् ।। असृजी ।। असृञ्जि ।। शसादौ वा असन् ।। असानि ।। अ
स्ना ।। असभ्याम् ।। असृग्भ्याम् ।। ऊर्क् ।। ऊर्जी ।। ऊर्न्जि ।। रोरुत्वमिति केचि
त्तन्मते ।। ऊर्जि ।। नरजानां संयोगः ।। बहूर्जि नुम्प्रतिषेधः ।। अन्यस्तु
र्वीनान्नुम् ।। बहूर्जी ।। बहूर्जि ।। बहू[illegible]र्न्जि ।। त्यत् ।। त्ये ।। त्यानि ।। तत् ।
ते ।। तानि ।। स्वपः सौस्वपोनुमा ।। बेभित् ।। बेभिदी ।। बेभिदि ।। गवाक्प्रा
ग्वत्स्वरूपाणि क्लीबे चोगतिभेदतः अस्य गवाक् नावेद्ये नवाधिक
शतं मतम् ।।१।। स्वमोर्लुकि नव बहुत्वादे षट्के स्युः स्वौजसीति नवसप्त
सोः ... रूपाणि पद्येषु विभावय ।।२।। गवाक् ।। गवाग् ।।
नौ

नस्मौ औ अम् सह विभक्ति ।। युवाम् ।। आवाम् ।। यूयं वयं जसा ।। जसा सहितयो युष्म
दस्मदोः यूय वय भवतः ।। यूयं वयं । त्वन्मदेकत्वे ।। युष्मदस्मदोस्त्वन्मदौ स्त
स्त एकत्वे गम्यमाने ।। आमशौ ।। युष्मदस्मदोष्ठे सात्वं म । इति शसि सकारो भि
नपरे ।। त्वां । मां । युवां । आवां । त्वदाघत्वे शसीति दीर्घः ।। शसो नो वक्तव्यः ।। यु ३२
ष्मान् ।। अस्मान् ।। त्वन्मदोरेकत्वे ।। एटा [illegible] ङ्योः ।। युष्मदस्मदोरेत्वं भ
वति टाङ्योः ।। त्वया । मया । युवाभ्याम् ।। आवाभ्याम् ।। युष्माभिः ।। अस्माभिः ।।
३२ तुभ्यं मह्यं ङया ।। ङे सहितयोः युष्मदस्मदोस्तुभ्य मह्य [illegible] इत्येतौ भवतः । तुभ्यं ।
मह्यं । भ्यस भ्यम् ।। युष्मदस्मद्भ्यां परो भ्यस भ्यम् भवति । शकारो म
३ कयादित्वप्राप्त्यर्थः । युष्मभ्यं । अस्मभ्यं । ङसि भ्यसोरत् ।। ङसि सहित
यो [illegible] यो त्वंच भ्याम्भ्यसग्रहणे ।। त्वत् । मत् ।। युष्मत् । अस्मत् । तव म
म ङसा ।। ङसा सहितयोः युष्मदस्मदोस्तव मम इत्येतौ भवतः ।। तव मम ।।

स्वप्॥ स्वब्॥ स्वपी॥ न्सं महतो इति दीर्घः॥ स्वांपि॥ दीर्घो नेत्येके॥
स्वंपि॥ स्वपा॥ स्विदभ्याम्॥ स्वभ्याम्॥ स्वभिः॥ स्वभ्यां॥ जगत्॥ जगद्॥
जगती॥ जगंति॥ महत्॥ महद्॥ महती॥ महांति॥ धनुः॥ धनुषी॥
न्सपूर्वस्य धो दीर्घः॥ धनूंषि॥ हविः॥ हविषी॥ ह[illegible]वींषि॥ पयः॥ प
यसी॥ पयांसि॥ तेजः॥ तेजसी॥ वचः॥ वचसी॥ पिपठीः॥ पिपठिषी॥
सपऽनास्यैनो नुम्॥ पिपठिंषि॥ सुपुम्॥ सुपुंसी॥ सुपुमांसि॥ अदः॥
अमू॥ अमूनि॥ ○॥ इति हसान्ताः नपुंसकलिङ्गाः॥ ○॥ त्वमहमि
ना॥ सिसहितयोर्युष्मदस्मदोः त्वमहमित्येतावादेशौ भवतः प्रथ
मैकवचने॥ त्वं॥ अहं॥ युवावौ द्विवचने॥ अर्थवाद्विनोयुष्मदस्मदोः
ष्वस्याताडे मतावादेशौ भवतो विभक्तौ॥ त्वामौ॥ युष्मदस्मदोरप

पिपठिष
तेः क्विप्
पुंसोऽसु
३६

अतिमया। अतित्वाभ्यां। अतिमाभ्यां। अतित्वाभिः। अतिमाभिः। अतित्
भ्यं। अतिमह्यं। अतित्वाभ्यां। अतिमाभ्यां। अतित्वभ्यं। अतिमभ्यं। अति
त्वत्। अतिमत्। अतित्वाभ्यां। अतिमाभ्यां। अतित्वत्। अतिमत्। अति
तव। अतिमम। अतित्वयोः। अतिमयोः। अतित्वाकम्। अतिमाकम्। अ ३३
३३ ति त्वयि। अति मयि। अतित्वयोः। अतिमयोः। अतित्वासु। अतिमासु॥
युवां आवां वा अतिक्रांतः इति विग्रहे सिजसङेङस्सु प्राग्वत्। अत्र च युव
32 वौ। युष्मान्। अस्मान् वा अतिक्रांतः इति विग्रहे सिजसङेङस्सु प्राग्वत्॥
अतित्वं। अत्यहं। अतियुष्मा। अ[illegible]स्मान्। अतियुष्मान्। अत्यस्म
न्। अतियुष्मया। अत्यस्मया॥ युष्मदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयापि
स्ते मे वा न्नौ वस्नसौ॥ युष्मदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयासु वहितयो

समस्यमानेकार्थःसमानाधि[illegible]युष्मदस्मदो[illegible]वादौयुवावौ[illegible]त्वन्मदौ[illegible]:३
युष्मदस्मदात्मस्थेप्रतत्रसञ्ज्ञाइत्यापुत्तचेत

युवयोः॥आवयोः॥युष्मः॥साम आकम्॥युष्मदस्मद्भ्यांपरःसाम
कम्भवति॥युष्माकम्॥अस्माकम्॥त्वयि॥मयि॥युवयोः॥आवयोः॥
युष्मासु॥अस्मासु॥समस्यमानेष्वेकत्ववाचिनोयुष्मदस्मदी समासा
र्थेऽन्यसंख्येऽपियुवावौत्वन्मदावपि॥१॥सिजसङेङसुपरतः आदे
शाःस्युःसदैवते त्वाहौयूयवयौतुभ्यमह्यौतवममावपि॥२॥एतेपर
त्वाद्बाधन्तेयुवावौविषयेस्वके त्वन्मदावपिबाधन्तेपूर्वविप्रतिषेध
तः॥३॥द्व्येकसंख्यःसमासार्थोबह्वर्थेयुष्मदस्मदी तयोरद्व्येकतार्थ
त्वेनयुवावौत्वन्मदौनच॥४॥त्वांमांवातिक्रान्तइतिविग्रहे।अतित्वं।
अत्यहम्।गौणत्वेऽपियुष्मदस्मदोस्त्वमहौ॥अतित्वां।अतिमां।अ
तियूयं।अतिवयं।अतित्वां।अतिमां।अतित्वान्।अतिमान्॥अतित्वया॥

दा६ नवश्चेत्यत्र टौसो तद्गोः टौसोः।१

५६

स्मे त्यदादीनां सेवो धन्नाभावः। इमम्। इमौ। इमान्। अन टौसोः। इदमो अनादेशो भवति। टौसोः परयोः। अनेन। स्भ्यः। इदमः सकारे भकारे च परे अकारादेशो भवति। कस्मात्स्य। अन्धीसालम्। भिस्भिस्॥ इदमदसोर्भिस्भिसेव भवति न भकारस्याकारः। आभ्याम्। एभिर्नइत्वे। एभिः॥ अस्मै। आभ्याम्। एभ्यः। अस्मात्। आभ्याम्। एभ्यः। अस्य॰ अनयोः। एषाम्। अस्मिन्। अनयोः। एषु॥ ॥७५॥

॥७५॥ किमः कः स्यात् स्यादौ॥ इति सर्वत्राकारे कृते सर्ववद्रूपं नेयम्। कः। कौ। के। कं। कौ। कान्। केन। काभ्याम्। कैः। इत्यादि॥ धकारान्तः तत्त्वबुध् शब्दः। 33 स्य रसेपदान्ते च। आदिजबानामिति भकारः। तत्त्वभुत्॰ तत्त्वभुद्। तत्त्वबुधौ। तत्त्वबुधः। हे तत्त्वभुत्। हे तत्त्वभुद्। हे तत्त्वबुधौ। हे तत्त्वबुधः। तत्त्वबुधं। तत्त्वबुधौ। तत्त्वबुधः। तत्त्वबुधा। तत्त्वभुद्भ्यां। तत्त्वभुद्भिः। इत्यादि॥ जकारान्तः सम्राट् शब्दः। [illegible] राजादेशः षकारान्तस्य [illegible] स्य षकारान्तस्य च राज यज सृज मृज भ्राजो

[illegible]

पंचभिः। पंचभ्यः। [illegible]भ्यः। षकारनकारान्तसंख्यायाः परस्यामो नुडागमो भवति। नोप
धायाश्चेति दीर्घः। नाम्नो नो लोपशधाविति नकारलोपः। पंचानां। पंचसु। एवं सप्तन् नवन्
दशन् प्रभृतयः। अष्टन् शब्दस्य भेदः॥ अष्टनो दीर्घा॥ अष्टन् शब्दात्परयोर्जश्शसो
मैं दौ औ आ र्डौ भवति। स च डित्। डित्वाट्टिलोपः। अष्टौ २ अष्ट ० अष्टौ। अष्ट ० हे अष्टौ हे अष्ट
र्डुं ५ वा तु। अष्टन् आत्तु परासु सकारभकारादिविभक्तिषु यो आत्वं भवति। अष्टाभिः
अष्टभिः॥ अष्टाभ्यः॥ अष्टभ्यः। अष्टानाम्॥ अष्टासु अष्टसु॥ मकारा
न्त इदम् शब्दः। इदमोऽयं पुंसि॥ इदम् शब्दस्य पुंलिङ्गविषये अयमादेशो
भवति। सिसहितस्य अयम्॥ त्यदादेष्टेरः स्यादावित्यकारः॥ दश्च मः
त्यदादेः इकारस्य मत्वं भवति स्यादौ भवति॥ इमौ। सर्वादित्वाज्जसी
मे १

सा॰ स॰
४०

उपाध्यायी ॥ अर्य्यक्षत्रियपो वा ॥ अर्य्याणी । अर्य्या ॥ क्ष
त्रा ॥ हिमारण्ययोर्महत्त्वे ॥ महद्धिमं हिमानी ॥ महदरण्य
प्समाहासेगुणाश्व । छपी । अपी । [illegible] योगे वा ॥ अदंतात्स्त्रियामि
शूद्री । गरार्की । जातेरयोपधात् ॥ जातिवाचिनो ऽकारांतादयोपधा
पा ङीप्प्रत्ययो भवति ॥ माहिषी । हंसी । कुक्कुटी । ब्राह्मणी ॥ अपकान
पधस्य हराणां ॥ शूद्रा क्षत्रिया । वैश्या । प्रथमवयोवाचिनो अकारांतादीप्प्रत्ययो
वक्तव्यः ॥ कुमारी । किशोरी । कलभी । प्रथमवयोऽग्रहणात् ॥ वृद्धा ॥ स्थ
विरा । अक्षुद्रानाद्विरुपः ॥ स्वाङ्गाद्वा ॥ स्वाङ्गवाचिनो ऽकारांताद्वा स्त्रियां
ङीप्प्रत्ययो भवति ॥ सुमुखी । सुमुखा । सजांघी । सजांघा । सर्वांगी
सर्वांगा । [illegible] दिवा

४१

वनस्पते ङ्खि नाशे

ननीपु ॥ [illegible] सीप प्रत्ययो भवति [illegible] कारै

सा० टीक०

निषेधेऽपतंत्रनेकेष्वपे जिति निपातानामनेकार्थत्वात्

[illegible] ॥ब्रह्माणीप्॥ नकारांतस्य हकारांताद

सांताच्च स्त्रियामीप्रत्ययो भवति॥ दण्डिनी॥ कामिनी॥ मालिनी॥ इपिरात्तोऽ

ध्योपोवर्णोव्यः॥ गार्गी॥ मनुष्यी॥ कर्त्री॥ अकारांतादपि मात्स्यद्भादे भवति॥ प

क्ष्यलोपः॥ इवर्णावर्णयोर्लोपो भवति स्त्र्यर्थे पकारे च परे॥ औपगवी॥ ऐन्द्री॥ म

त्स्यः॥ षष्ठोऽकारस्य उकारस्य अकारान्तात्र्यं च स्त्रियामीप्रत्ययो भवति॥ वंचना

की॥ टकुङ्गचरी॥ उ.गोमती॥ श्वयपोऽन्त्यस्य॥ श्वप्युत्सपपष्ठसय सां बेदि

नसृकारात् पंचान्त्यवर्णान्नुम् नित्यामीकारे ईपि च परे॥ [illegible]पैचंती॥ पंतुंती

दि॥ नदादेः॥ नदादेर्गणात् स्त्रियामीप्रत्ययो भवति॥ नदी॥ गौ

रस्मादेनानीप्॥ इन्द्रादेर्गणात् स्त्रियामीप्रत्ययो भवति॥

नौ॥ मृ[illegible]॥ मातुलानी॥ मा

२० इत्युक्तिर्लिंगकाच संज्ञा भावयना   अपि ला साहचर्यादेदेद्वयोध्यर

परि·उप·आङ्·श्रत्·अन्तर्·आविर्·प्राग्धातोः उपसर्गा धातोः
प्राक्प्रयोक्तव्याः स्वरव्ययं चादिरव्ययसंज्ञं भवति तोसुं तं च क्त्वा·
क्यप्·तुम्·णम्·था·त्रि·शश्·वत्·तसिल्·तस्·त्र·आम्·इत्याद्यन्तमव्यय
संज्ञं भवति अव्ययाद्विभक्तेर्लुक् सदृशं त्रिषु लिंगेषु सर्वासु च विभक्तिषु
वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम् १ वष्टि भागुरिरल्लोप
मवाप्योरुपसर्गयोः आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा लोऽध्यता
अवगाहः वगाहः अपिधानं पिधानं इत्यपादि आबन्ताः त्रिपाद त्वेऽ
अकारान्तान्नाम्नः स्त्रियामाप् प्रत्ययो भवति सर्वा माया मेधा जाया अ
जादेश्च अजा·एडका·अश्वा·चटका·मूषिका·बाला·वत्सा·होडा·म
न्दा·विलाता·संफला·भस्त्रफला·अजिनफला·शणफला·पिण्डफला·सत्
पुष्पा·प्राक्पुष्पा·काण्डपुष्पा·प्रान्तपुष्पा·एकपुष्पा० शूद्रा·क्रुञ्चा·उष्णिहा·

क्षिपकादीनां तु [illegible]

ऊर्ध्वं इति

न्निति पुरः पुरस्तात् अधः अधस्तात् उपरि उपरिष्टात् प
रस्मिन्निति परेण दक्षिणेन दक्षिणा दक्षिणातः उत्तरतः
दक्षिणा स्यां दिशि दूरे दक्षिणाहि राज्ञोधीनं राजसात् सर्वं भ
स्म भस्मसात् उच्चै नीचै उच्चै तिरस्कारांगीकारयोः स्वधादिः
काले समानेऽहनि सद्यः अद्य अधुना इदानीं सपदि साम्प्र
तम् सम्प्रति नूनं आशु शीघ्रं पूर्वेद्युः परेद्युः परेद्यवि ऐष वर्षे इति:
मः परुत् परारि अन्येद्युः अन्यतरेद्युः उभयेद्युः इति उभयेद्युः
तर्हि यर्हि कर्हि एतर्हि प्रादिउपसर्गाः प्र·परा·अप·सम·अनु·अ
व·निस·निर·दुस·दुर·अभि·वि·अधि·सु·उत·नि·प्रति·अति·

वाग्रहणादेव संख्याव्ययसर्वनाम्नां न गोपा· नौका· नराईप्· द्रविडनी·
मत्स्यौनी· मानी· कर्त्री· यस्यलोपः· इवर्णावर्णयोर्लोपो नवनित नछित
स्वरे पकारे ईपि च· औपगवी· ऐन्द्री· इन्नोऽल्लोपः राज्ञी· द्विदाम्नी·
दामहायनान्ताच्च संख्यादेर्बहुव्रीहेर्दामन्ताद्धायनान्ताच्च ईप् स्यात् ३१
३१ क्लिसः षकारवकारऽकारनकारानुबंधात्स्त्रियामीप्स्यादेव(
ति च· वेराकी· ट· कुरुचरी· ड· गोमती· उ· उत्साङ्गी· स्तनंधयी· विदुषी·
३८ स्य· प[illegible]वती· दीव्यन्ती· तुदती· तुदन्ती· अन्नन्तान्नेप्· सीमासी
मानौ अन्नन्ताद्बहुव्रीहेर्नेप् बहुपर्वा डापूवा सीमा सीमे दामा
दामे दामा दामानौ॥ बहुपर्वा बहुपर्वे उपधालोपिनो वेप् बहुरा
ज्ञी बहुराजा बहुराज्ञे बहुराजा बहुराजानौ नद्यादेः स्त्रियामीप्
नदी गौरी गौतमी सोमपी गोपी उडुपसी उडुदण्डी उडुमाली मा

संज्ञाम
आग्रादिप
कै स्वपाद
शब्दस्या
ध्वौ चान्नो
ष्प: २
क: सीहिनत्र
आपकाप
नस्मिन्नर
नपुंसकेन
श्रैनीतिकी
वं श्रीतिः ७

अजाश्वका अश्वा चटका मूषिका एड जातिलक्षणो ऽप्याप्तः जैत्राव सा होडाम न्याविला लाके कुप अस्वग्रहं
निष्ठा प्राप्तः १ अजाद्यात्मा आत्मा वत्सादेः अिप् मादिके ॥ ईकाद्येन मवा दार्ढ अजादि गज हेयाप्यप कप्रत्य
देशा लाव ह्रस्वो देह्रस्वः श्री १ मध्ये देशा सूत्र कैप्य: २
देवब्रिशो ॥ ज्येष्ठा· कनिष्ठा· मध्यमेति· पुंयोगेपि· कोकिला· इत्यादि·
पाके वाङ्मस्य क्षुद्रवदे· द्विपाते: कोप्याते: · काप्यिये पूर्वस्याकारस्य इकारो भव
ति कारिका· पाचिका अत: किं लोका नन्दक: किं नाका आपि किं कारक:
क्षिपकादीनां च क्षिपका· ध्रुवका· चटका· धका· सेवका· उपत्यका· अधि
त्यका· तारका· ज्योतिषि अन्यत्र तारिका वर्णका तान्तवे वर्णिकान्या·
वर्तका शकुनौ प्राचाम् उदीचां तु वर्तिका अष्टका श्राद्धे अष्टिका अ
न्या क्षविद्या सूतका सूतिका· एषका· एषिका· पुत्रका· पुत्रिका· वृ
न्दारका· वृन्दारिका· आर्यका· आर्यिका· चटकका· चटकिका· निर्भ
स्त्रका· निर्भस्त्रिका· अजका· अजिका· ज्ञका· ज्ञिका· द्वके· द्विके· निःस्व
का· निःस्विका· द्वेषोभा· काप्यि प्रत्यये न यादौ नञ्पूर्वस्य तु स्वोभाषयति·
गंगका· गंगिका· गंगाका· नदिका· नदीका· स्वेच्छालिलना· श्रेयसी नरा·
अन्यत्र सर्वनाम प्रकृत्यर्थ का॥ कर्वरायाः ह्रस्व: ... २
निः ऋ ह्रस्वमनुपर्गते दोरस भेद ओकार वकार भकारा हेतु

जादेशितिविशे
वाणनेहप
आगी १
नूनानन:
अनूना
पर्वतान्नूना
सा भूनि: सा
पर्वत:
स्यासन्नान्
नि: ना

[illegible] जानपदी ॥ ८

मत्स्यस्य जातिः स्त्री मत्सी ८ पुंयोगे ४ अगस्ती ८

पाध्यायानी आर्य क्षत्रियोपाध्यायेभ्यो वा स्वार्थे आर्याणी आर्या
क्षत्रियाणी क्षत्रिया उपाध्यायानी उपाध्याया पुंयोगे च सूर्यदेवता
त्रियां ङीप् शूद्री गार्गी पाचकानाल गोपालिका अश्वपालिका सूर्या
देवतायामाप् सूर्यस्य स्त्री देवता सूर्या अन्यत्र सूरी जातेरयोपधात् जाति
३८ वाचिनोऽयकारोपधादकारान्तात् स्त्रियां ङीप् प्रत्ययो भवति महिषी हं ३८
३७ सी योपधात् क्षत्रिया वैश्या क्वचिन्न बलाका गवयहयमुकयमनुष्य
मत्स्यानाम निषेधः गवयी हयी मुकयी हलाजितस्य लोपः मनु
षी इयमत्स्यस्य लोपः ५ सूर्यागस्त्ययोरपि ईयि च ५ तिष्यपुष्ययो नक्ष
त्राणि यलोपः तैषी पौषी [illegible] गौरी गौरवर्णे
[illegible]

वधूटी
चिरंटी [illegible]
यौवन
वाचिनौ

श्रीगाहायनी निवस्मारस्तांत्रि ६ त्रिवत्सर्भ्यांकिं बहुहायनी वयोवाचित्वं किं चतुर्हायना शाला।
स्त्रियां किं गार्ग्या गोगणाः

लिस्की २ त्यनी चौकी दैशी पौंस्नी शाक्तीकीः गार्गी॥ गार्ग्यायणी·
लौहित्यायनी· कौरव्यायणी· आसुरायणी· आसुर्या वयसि प्रादि·
अदन्तवयोवाचिनोऽदन्तात्स्त्रियां ङीप् कुमारी किशोरी वधू[illegible]
टी· चिरंटी· तरुणी तलुनी अदन्तात्किम् शिशुः उत्थोलास्य बहुव्रीहे
र्न स्त्रियाम् कुरो[illegible]धूः· धूधूः· अत्यूधी वयोवाचिनो हायनस्य
पू त्रिवत्सरसंख्यावाचिनम् त्रिहायणी चतुर्हायणी इन्द्रादेरानीप् अदन्तादि
षां पुंयोगे इन्द्राणी वरुणानी भवानी शर्वाणी रुद्राणी मृडानी आ
चार्यादणत्वम् आचार्यानी हि[illegible]मारण्ययोर्महत्त्वे महद्धिमं हिमा
नी अरण्यानी यवाद्दोषे दुष्टो यवो यवानी यवनाल्लिप्यां यवनानी
मातुलोपाध्याययो[illegible]र्वा मातुली मातुलानी उपाध्यायी उ

[illegible] श्री [illegible] स्यात्१

𑆱𑆶𑆱𑇀𑆮𑆼𑆢𑆳𑆢𑇀𑆫𑆮𑆠𑇀𑆮𑆳𑆠𑇀

𑆯𑆾𑆨𑆤𑆳 [illegible]

𑆯𑆳 𑆃𑆱𑆁𑆪𑆾𑆓𑆾𑆥𑆣𑆳𑆠𑇀𑆑𑆴𑆁 𑆓𑆶𑆬𑇀𑆦𑆳 𑆇𑆥𑆱𑆫𑇀𑆘𑆤𑆳𑆠𑇀𑆑𑆴𑆁 [illegible]
[illegible] 𑆱𑆶𑆯𑆴𑆒𑆳 𑆱𑇀𑆮𑆳𑆕𑇀𑆓𑆁 𑆠𑇀𑆫𑆴𑆮𑆴𑆣𑆁 𑆃𑆢𑇀𑆫𑆮𑆁 𑆩𑆷𑆫𑇀𑆠𑆴𑆩𑆠𑇀𑆱𑇀𑆮𑆳𑆕𑇀𑆓𑆁 𑆥𑇀𑆫𑆳𑆟𑆴𑆱𑇀𑆡
𑆩𑆮𑆴𑆑𑆳𑆫𑆘𑆩𑇀 𑆃𑆠𑆠𑇀𑆱𑇀𑆡𑆁 𑆠𑆠𑇀𑆫 𑆢𑆸𑆰𑇀𑆜𑆁 𑆖𑆼𑆠𑇀𑆠𑆼𑆤 𑆖𑆼𑆠𑇀𑆠𑆠𑇀𑆠𑆡𑆳𑆪𑆶𑆠𑆁
𑆯𑆾𑆨𑆤𑆂 𑆱𑇀𑆮𑆼𑆢𑆾𑇁𑆱𑇀𑆪𑆳𑆂 𑆱𑆳 𑆱𑆶𑆱𑇀𑆮𑆼𑆢𑆳 𑆢𑇀𑆫𑆮𑆠𑇀𑆮𑆳𑆠𑇀 𑆯𑆾𑆨𑆤𑆁 𑆘𑇀𑆚𑆳𑆤𑆩
𑇓𑇙 𑆱𑇀𑆪𑆳𑆂 𑆱𑆳 𑆱𑆶𑆘𑇀𑆚𑆳𑆤𑆳 𑆃𑆩𑆷𑆫𑇀𑆠𑆠𑇀𑆮𑆳𑆠𑇀 𑆯𑆾𑆨𑆤𑆁 𑆩𑆶𑆒𑆩𑆱𑇀𑆪𑆳𑆂 𑆱𑆳 𑆱𑆶 𑇓𑇙
38 𑆩𑆶𑆒𑆳 𑆯𑆳𑆬𑆳 𑆃𑆥𑇀𑆫𑆳𑆟𑆴𑆱𑇀𑆡𑆠𑇀𑆮𑆳𑆠𑇀 𑆯𑆾𑆨𑆤𑆂 𑆯𑆾𑆦𑆾𑇁𑆱𑇀𑆪𑆳𑆂 𑆱𑆳
𑆱𑆶𑆯𑆾𑆦𑆳 𑆮𑆴𑆑𑆳𑆫𑆘𑆠𑇀𑆮𑆳𑆠𑇀 𑆃𑆠𑆠𑇀𑆱𑇀𑆡𑆁 𑆠𑆠𑇀𑆫 𑆢𑆸𑆰𑇀𑆜𑆁 𑆖𑆼𑆠𑇀 𑆱𑆶𑆑𑆼𑆯𑆵 𑆱𑆶𑆑𑆼
𑆯𑆳 𑆮𑆳 𑆫𑆡𑇀𑆪𑆳 𑆃𑆥𑇀𑆫𑆳𑆟𑆴𑆱𑇀𑆡𑆱𑇀𑆪𑆳𑆥𑆴 𑆥𑇀𑆫𑆳𑆟𑆴𑆤𑆴 𑆢𑆸𑆰𑇀𑆜𑆠𑇀𑆮𑆳𑆠𑇀 𑆠𑆼𑆤 𑆖𑆼
𑆠𑆫 𑆠𑇀𑆠𑆡𑆳𑆪𑆶𑆠𑆁 𑆱𑆶𑆱𑇀𑆠𑆤𑆵 𑆱𑆶𑆱𑇀𑆠𑆤𑆳 𑆥𑇀𑆫𑆠𑆴𑆩𑆳 𑆥𑇀𑆫𑆳𑆟𑆴𑆮𑆠𑇀 𑆥𑇀𑆫𑆠𑆴𑆱𑇀𑆜𑆴
[illegible] 𑆯𑆾𑆱𑇀𑆪 [illegible] 𑆠𑆠𑇀𑆮𑆳𑆠𑇀 𑆤𑆳𑆱𑆴𑆑𑆾𑆢𑆫𑆾𑆰𑇀𑆜𑆘𑆕𑇀𑆓𑆳𑆢𑆤𑇀𑆠𑆑𑆼𑆱𑆫

[illegible]

[illegible]

𑆓𑇀𑆫𑆳𑆡𑆴𑆠𑆾𑆓𑇀𑆫𑆳𑆱𑇀𑆡𑆴𑆢𑆳𑆨𑆾𑆓𑇀 𑆰𑆟𑇀𑆞𑆾 𑆰𑆟𑇀𑆞𑆂 𑆑𑇀𑆬𑆵𑆧𑆵 𑆑𑇀𑆬𑆵𑆧𑆂 𑆇𑆠𑇀𑆠𑆑𑆼 𑆯𑆳𑆕𑇀𑆒𑆂 𑆓𑇀
𑆫𑆾𑆠𑆴𑆣𑆴𑆁𑆱𑇀𑆩𑆳𑆑𑇀𑆰𑆶𑆂 𑆫𑆴𑆥𑆝𑇀𑆫𑆁𑆩𑆾𑆓𑆾𑆥𑆣𑆳𑆤𑇀𑆤𑆼 𑆥𑆳𑆯𑆶𑆂 𑆫𑆴𑆥𑆶𑆂 𑆥𑆠𑆴𑆠𑇀𑆮𑆓𑇀
𑆑𑆼𑆤𑇀𑆪𑆳 𑆑𑇀𑆫𑆵𑆝𑆴𑆑𑆳𑆓𑆳𑆢𑆤𑇀𑆩𑆳𑆫𑇀𑆓𑇀𑆫𑆢𑆵𑆥𑆑𑆳 𑆫𑆳 𑆠𑇀𑆫𑆴𑆂 𑆫𑆳𑆠𑇀𑆫𑆵 𑆯𑆳𑆑𑆛𑆴𑆂 𑆯𑆑
𑆛𑆵 𑆯𑇀𑆫𑆼𑆠𑇀𑆪𑆫𑇀𑆡𑆳𑆤𑆴 𑆩𑆷𑆬𑆳𑆂𑆩𑆷𑆬𑆩𑆷𑆬𑆳𑆤𑆴𑆂 𑆥𑆕𑇀𑆑𑇀𑆠𑇀𑆪𑆳𑆢𑆴𑆫𑇀𑆪𑆾𑆓𑆳 𑆥𑆕𑇀𑆑𑇀𑆠𑆴𑆂
𑆥𑆕𑇀𑆑𑇀𑆠𑆵 𑆢𑆼𑆮𑆩𑆠𑇀𑆪𑆳𑆢𑆴𑆂 𑆩𑆤𑇀𑆠𑇀𑆫𑆥𑆷𑆠𑆑𑇀𑆰𑆛𑆶𑆢𑇀𑆣𑆳𑆑𑇀𑆪𑆮𑆴𑆬𑆑𑇀𑆰𑆱𑆴
𑆤𑆑𑆶𑆱𑆴𑆠𑆤𑆳𑆩𑆼𑆓𑇀𑆫𑆳𑆢𑆼𑆩𑆳𑆲𑆴𑆥𑆶𑆠𑇀𑆠𑆸𑆟𑆳𑆁 [illegible] 𑆥𑆶𑆁𑆪𑆾𑆓𑆼𑆮 𑆥𑆶𑆠𑇀𑆫𑆑𑆼𑆤𑆳
𑆥𑆿 𑆰𑇀𑆩𑆳𑆯𑇀𑆮𑆥𑆳𑆕𑇀𑆓𑆵 𑆓𑆸𑆕𑇀𑆤𑆳𑆰𑆵 𑆑𑆶𑆱𑆴𑆠𑆳𑆪𑆵 𑆑𑆶𑆰𑆴𑆢𑆥𑆵 𑆲𑆴𑆫𑆟𑇀𑆪𑆥𑆳
𑆓𑆼𑆮𑆴𑆠𑇀𑆥𑆪𑆳𑆱𑇀𑆠𑆶𑆘𑇀𑆚𑆳𑆠𑆮𑆽𑆂𑆥𑆷𑆠𑆳𑆂𑆥𑆷𑆠𑆳𑆑𑇀𑆰𑆛𑆖𑆽𑆮𑆱𑆳 𑆩𑆤𑆼𑆱𑆽𑆫𑇀𑆪𑆾𑆮𑆳 𑆩𑆤
𑆥𑆵𑆱𑆽𑆮𑆵 𑆩𑆤𑆂 𑆥𑆠𑇀𑆪𑆳𑆢𑆪𑆾𑆤𑆴𑆥𑆳𑆠𑆳𑆂 𑆥𑆳𑆬𑆵 𑆱𑆥𑆠𑇀𑆤𑆵 𑇙𑆑

ङ्गा तुङ्गनासिकी तुङ्गनासिका मन्दोदरी मन्दोदरा विम्बोष्ठी विम्बोष्ठा सुजङ्घी सुजङ्घा अङ्गगात्रकण्ठेभ्यो वा स्वङ्गी सुगात्री सुकण्ठी सुपुच्छी पुच्छे [illegible] कबरमणिविषशरेभ्यः परात्पुच्छा[illegible]ं कबरपुच्छी मणिपुच्छी विषपुच्छी शरपुच्छी उपमानात्पक्षपुच्छाभ्यां [illegible] श्वेतपुच्छी नक्रोडादिबहुस्वरात् कल्याणक्रोडा सुजघना सहनञ्विद्यमानपूर्वात् सकेशा अकेशा विद्यमाननासिका नखमुखात्संज्ञायाम् शूर्पणखा गौरमुखा संज्ञायां किं ताम्रमुखी कन्या [illegible] [illegible]

बपापतीलन्नूपथात् पनोपि न निपतत्तिंगलत्याभिसगयलिबालेदेवेः पितिय
लेगुलिंगः ४ प्रष्टा ८ केभदे द्वितः स्वादी क्रीताब ३ ष्ठष्टम ५

बालेनूः सहितेनूः सहेनूः लजयत्वोऽहिंस्य नावो पूर्नतिः
पुवन्नशब्दास्त्वे प्रीतिः प्रयाताः ॥ ६ ॥ ६ ॥ इति श्रीपुंलप्राः
लिङ्गार्थे प्रथमा जातार्थेनाश्रेलिङ्गार्थेत्येतत्प्रथमा विभक्तिः
नियतोपस्थितिको नामार्थः उच्चैः। नीचैः। के स्मः। श्रीः। ज्ञानं
स्वानी। द्रोणः। आठकं ऽ। एकः। द्वौ। बहवः। अलिङ्गनियतलिङ्गा
र्थे नामार्थे नाऽथेस्यस्योदाहरणानि नियतलिङ्गस्य लिङ्गमात्रा
धिक्येऽस्योदाहरणम् तटः तटी तटं आमन्त्रणे च आभिमु
द्योतयतो प्रथमा। हे देव। हे देवौ। हे देवाः॥ अथ नमनोऽन्न ब्रह्मणे नमथवस्भ
गवद्वाक्यं जातिपात्राः द्वौ। लो हरे। अथोजन तो [illegible] नाहि। ज्ञा
नाव ओऽघलं ज्ञाने पुंद प्रत्यय ओ ज्ञाप ने प्रत्यनेति ज्ञान ६

40

स्वधातुभिमर्वत्लुं विद्विन्तु वेरुक्तातु मा ७ के चतुर ७ को

अतः प्राथं [illegible] इति अनडाहो स्त्रीयत्नेत्यतः क्वाहो अनडुही अनडुह् शब्दः उपपदे [illegible]
अतः [illegible] पत्नेऽभ्यासाद्यत्ताः [illegible] पाते [illegible] उत्तं [illegible] १

पत्नी वीरपत्नी सखी अशिश्वी अन्तर्वत्नी अनडुही प्राची प्रांची प्रतीची प्रत्यंची [illegible] १९ पतिः १९ पत्नी [illegible] पतिः २० सपत्नी एता एनी हरिता हरिणी रोहिता रोहिणी श्येता श्येनी [illegible] असिक्नी पलिता पलिक्नी इत्यादि इतो मनुष्यजातेरप दाक्षी औपगवी कुरुचरी ऊतः ऊङ् उरदोद्पोपधान्मनुष्यजातिवाचिनः स्त्रियां कुरुः ब्रह्मबन्धुः अपोत्पधास्त्विन अध्वर्युः स्त्री पङ्गोश्च पङ्गूः श्वशुरस्योकाराकारलोपश्च श्वश्रूः उपमानसंहित पूर्वपदादुत्तरपदात् करभोरूः संहितशफलक्षणवामादेः संहितोरूः [illegible] संहितोरूः शफोरूः लक्षणोरूः [illegible]

[illegible]

[illegible] प्रकारान्तरं ब्रह्मबन्धुः स्त्री [illegible] स्यादव [illegible] नः [illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

४३ विशेः॥ अभिनिविशतेस्तयं [illegible] ग्रां पूर्वस्य विशतेराधारः कर्म स्या-
त्॥ अभिनिविशते सन्मार्गं॥ उपान्व [illegible] उपूर्वस्य वसः॥ उपा-
दिपूर्वस्य वसतेराधारः कर्म स्यात्॥ उपवसति॥ अनुवसति॥
अधिवसति॥ आवसति वा वैकुण्ठं हरिः॥ नोभुज्यर्थस्य॥
अभुज्यर्थस्य वसतेराधारः कर्मेति॥ वने उपवसति॥
इत्यादि॥ सहादियोगेऽप्रधाने तृतीया॥ सह शिष्येणागतो गु-
रुः॥ एवं साकं सार्द्धं समं योगेपि॥ विनापियोगे तृतीया॥ ध-
ौ पूर्वेति निर्देशात्॥ येनाङ्गविकारः॥ येनाङ्गे तद्विकृते नो-
ङ्गिनोङ्गविकारो लक्ष्यते त [illegible] त्र तृतीया॥ अक्ष्णा काणः॥ अङ्घ्रि

४३

42

पर्वतस्यसमीपदेशामित्यर्थः१ ग्रामस्यसमीपदेशाइत्यर्थः१
सुखंउपविशतिसमीपकोटेरद्रः इत्यर्थः

ह्नं॥ उपर्युपरिपर्वतं॥ अध्यधिसुखं॥ अधोऽधो धो॥ ग्रामं॥ अभितः कृष्णं॥
उभयतः कृष्णं गोपाः॥ सर्वपरितः॥ धिक्पापि म्लेच्छं था॥ समयानि
कषा हा कुत्रनिवेशोपि॥ हा कृष्णाभक्तं बुभुक्षितं न प्रतिभाति किंचित्
॥ कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे॥ मासमधीते॥ क्रोशंपठेत्॥
॥ मासं गुडधानाः॥ मासं कल्याणी
रात्रिः॥ क्रोशमधीते॥ क्रोशं कुटिला नदी॥ अत्यन्तसंयोगे किं मासस्य
द्विरधीते क्रोशस्यैकदेशे पर्वतः॥ अधिमभिपूर्वोगतौऽस्था
माधारः२ सौकर्म॥ अधिपूर्वानोशीङ्स्थासामाधारः कर्म स्यात्॥ अधिशे
ते॥ अधितिष्ठति॥ अध्यास्ते वैकुंठं हरिः॥ अभिनिपूर्वस्य
देवदत्तेनमासत्र्यधीता. मासेना.

ओमिति पदस्यसमीपउपपदं २ अविकृतिः अनुक्तास्तु चेच्छे ४ तस्मिन्पूर्वस्य समवायानरागी अनुमते

क्रियार्थत्वोपपत्वं कारकत्वं ३ इति निर्देशात् ५ क्रियामात्रे न चात्म पदे सा कारकत्वे

४४

स्या संपद्यते कान्कः धर्मे तु भक्त्यै संपद्यति॥ नमःादियोगे च

तुर्थी॥ नमो नारायणाय॥ स्वस्तिस्वाहास्वधालं वषड्योगे

पि॥ उपपदविभक्तेः कारकविभक्तिर्बलीयसी॥ नमस्करोति देवा

न्॥ प्रेमादियोगे षष्ठ्यपि॥ भोजनाय भोजनेन स्वर्गाय कृतः समर्थः

स नः॥ लोम्नापवर्णे स्यमन्द्रे मेदं कुशलं सुखमायुष्यं स्वर्थैः प्रयो

जनं वा स्यात्॥ हे चैत्र पर्यायतः प्रयोगे प्रीयमाणो चतुर्थी॥ हरये

रोचते भक्तिः॥ श्लाघह्नुङ्स्थाशपां प्रयोगे बोध्यमाने॥ गो

पीस्मरात्श्लाघते ह्नुते तिष्ठते शपते वा॥ यवेतु नमस्यो

43

नेमोपश्यामपति मोहं हविः॥ स्वर्हपतेरीप्सितः॥ पुष्पेभ्यः स्पृहयति ४५

अस्त्यकर्तरि कोसि तामो तुदिः ति निष्टम्पतिर्भवति कोरि ४ उतानरा २

प्रयोगे चेत्पादयोगे तु अपनयति ३ गोपीस्मरस्यापि प्राप्यकारत्वाभावात् तथा २

विकारः विस्त्रं द्विधा जेमस्था ॥ अक्षि गलकारात् प्रविशिष्टो दे
वदत्तो ॥ वेविन्प्रकाणं प्रेतस्यलेद्देशे ॥ जे टभि स्नापतेः ॥ प्रकल्प
देश्य ॥ प्रकस्मा चातुः ॥ प्राये सान्ना ज्ञिकः ॥ गोऽत्रेणा गान्ध्येः ॥
सेनेरोनितिविभरोहिति ॥ हिद्रुपो लधा ल्यंक्षिशानि ॥ हृदयेशा
उरवेशा पानि ॥ तुल्या येपाने ॥ भेलेन हत्यः ॥ वामेना शह
शः ॥ पञ्चप्राते काशं घनोभजनं संयोगेन्दती पा ॥ अन्तो
औषेन ॥ स्त्रकुपावर्धीतः ॥ फलश्राप्ताकिं ॥ मामनधीतो
नापातः ॥ स्त्रीलक्ष्यवनतावेदानपुपो गेयवन्धपीर्पणतेपाणे ॥

इत्यादि २

गम्य नानार्थोऽपि यो नेत्रौ यो जिज्ञास्ये प्रनेशा
श्रमने साध्य जाति इत्यर्थः ४

सर्वं ज्ञाप्यतां परमो विशिष्टो देवदत्त इत्यर्थः २

क्रियागुणजातिसंज्ञाभिः समुदायात्पृथक् करणम्
संज्ञाथ प्रति ऽत्रोक्तेनर

पुल्भेः कस्मात् प्रति निर्द्धेश्यः पञ्चमीविभागे॥ हेतौ षष्ठी प्राप
स्तयो॥ जोग्यात जाग्रेन यावच्छः॥ स्तोकां श्रुतेः॥ ऽन्यानस्यद्
नात ज्यानस्य म्नतिके॥ दूरान्तिकयोगे मध्यापि इत्यादि॥ क्रि
यागुणजातिभिस्तद्रूपास्य पृथक्करणं निर्द्धारणं तत्र
षष्ठीसप्तम्यौ॥ क्रियापरतां क्रियापदेषु या भगवद्द्राधक
श्रेष्ठः॥ गवां गोषु वा कृष्णा गोसंपन्नक्षीरा॥ नृणां नृषु वा
शाः श्रेष्ठः॥ छात्राणां छात्रेषु वा मैत्रः पटुः॥ स्वाम्यादियोगे षष्ठी
सप्तम्यौ॥ गवां गोषु वा स्वामी अधिपतिः॥ ईश्वरः॥ दायादः॥
प्रसूतः॥ प्रतिभूर्वा॥ मैनादनाधिके क्रियापादेतो षष्ठीसप्तम्यौ॥

८५

५५

ॐ नमो

८५

द्रोहादयः कोपप्रभावाद्यस्यते १

कोधी भ्रमक्षय्यः ॥ डुंडेः प्रकारः ॥ ईर्ष्या भ्रमा ॥ गतो बुधो वा विलक्षन ग्रन्थे ते ॥ २

त्ति ॥ केषांचित् कुहेर्ध्वांसपूर्वातां प्रयोगे पंचमीति को पादपद्मय येतुषी ॥ हवये

ष्येति ॥ कुप्यति ॥ ईर्ष्यति ॥ असूयति ॥

पंचमीति कोपः किं नार्थं मौष्यति ॥

॥ इत्यादि ॥ अत ऊर्ध्वादि प्रयोगे पञ्चमी ॥

अतिरेकोऽनुक्रमिः ॥ मन्यो ऽहाहितवः ॥ आराद् वनात् इतरः ॥ २

मात् मित्रात्संमानः ॥ पूर्वो ग्रामात् ॥ प्राक् ग्रामात् ॥ दक्षिणा ग्रामात् ॥

पितात्कष्मात् ॥ पृथक् नानावा ॥ उभोआपादपीते ॥ प्रेमसाः प्रेम

प्रजापते ॥ अनाहूतो पीज ते ॥ पोसने वा ॥ कार्मिक्या आसह

पतिमासे ॥ मपहेः संसावः पचितेपे संसावः आपतेः संसावः ॥ प

स्य मतिकथ्यति [illegible] उत्तरीये [illegible] यस्मात्सेरपः धार्य

त्ततिवी

45

ऽनेमशीघ्रमारोजोवंननालेपःमिसपूनिभूर्वी
नास्यचस्य हार्थः   गुरोर्दिष्यानामावचराहात्रे हात्रलस्यास्तीति
भाव: ता[illegible]ष्य   प्रवीनर

रुदति रुदतो वा॥ प्राव्राजीत॥ आयुक्तकुशलाभ्यां योगे षष्ठीसप्तम्यौ॥
तात्पर्ये॥ आयुक्तः कुशलो वा हरिपूजने हरिपूजनस्य वा॥ तात्पर्ये
इति किं॥ आयुक्तो गौः शकटे॥ साधुनिपुणाभ्यां पूजायां सप्तमी॥ मात
रि साधुर्निपुणो वा॥ प्रसितोत्सुकाभ्यां योगे तृतीयासप्तम्यौ॥ प्रसि
त उत्सुको वा हरिणा हरौ वा॥ साध्वसाधुयोगे सप्तमी॥ साधुः कृष्णो
मातरि असाधुर्मातुले॥ निमित्तात्कर्मयोगे सप्तमी॥ चर्मणि द्वीपि
नं हन्ति दन्तयोर्हन्ति कुञ्जरं॥ केशेषु चमरीं हन्ति सीम्नि पुष्क
लको हतः॥१॥ क्तस्येन्विषयस्य कर्मणि॥ अधीती व्याकरणे॥

पुष्कलकः कस्तूरीमृगः गाम्नगस्कोमासीना
स्नैनाति

ऋतिशयवशेनिकपयोदक्षा लिङ्गिकाउत्कन्नाकुकहि
आदित्तंपुनादि कमलाः हंसंस्यस्तालिन्यर्थः

र्थस्य च दिवः कर्मणि षष्ठी ॥ शतस्य दीव्यति ॥ सोपसर्गे शतस्य शतं
वा प्रतिदीव्यति ॥ षष्ठी हेतुप्रयोगे ॥ अन्नस्य हेतोर्वसति ॥ सर्वादेर्हेतु
प्रयोगे हेतौ द्योत्ये च तृतीयाषष्ठ्यौ ॥ केन हेतुना वसति ॥ कस्य हे
तोः ॥ निमित्तपर्यायप्रयोगे सर्वादेः सर्वविभक्तयो ऽन्यस्य सर्वादे
स्तृतीयादयः ॥ को हेतुः ॥ किं प्रयोजनं ॥ कं हेतुं ॥ केन हेतुना ॥
४१ ज्ञानेन निमित्तेन हरिः सेव्यः ॥ ज्ञानाय [illegible] निमित्ताय वा ॥ ४१
४६ अन्यो क्ते प्रथमा ॥ आख्यातकृत्समासतद्धितनिपातोक्ते
कारके संबंधे च प्रथमा स्यात् ॥ घटः क्रियते हरिः कृनोति कृष्णः
कंसं हतवान् ॥ कृष्णेन कंसो हतः ॥ पचनोऽग्निः ॥ पच्यतेऽनेन

कोऽर्थः तद
गमोचधि
नुर्गमिष्ठ
लिङ्गस्थर्थः
आत्मानेस
णयमाराः

उत्तमर्णोधमर्णस्यामोऽधमर्णा-अरास्यामी॥
मधिरव्य-[illegible]भक्ति स्यदा अमर्षार्थस्येन स्त्र योगे षष्ठी समस्यैन॥

र्त जानपानार्थ[illegible]स्याद्योगे षष्ठी नाज्ञो मतः शुभ्रः पूजितो वा॥ इद
मेषा व्याख्यातं॥ मादौ॥ कुर्वन् कुर्वाणाः॥ चा[illegible] वातं॥ घकाराः॥ वे
छितीं॥ सुरवः हरिः॥ हार्यदिरहुः॥ अत्रवकमिमुं मं॥ देत्या नष्टाम् को ह
रिः॥ जगत्स्रष्टा॥ हरवं नेत्रं॥ विभुलोहनः देत्याः॥ देत्यानां वा ले
षेः॥ देवतानेः॥ प्रपञ्चं॥ दिशा सोमं पवमानः॥ वेदनधी पतक
मी सोऽजाते॥ सम्पाल्य ज्ञेयतन्ति॥ वृजेगाजे॥ शतं दाश॥ [illegible]
नोवन्हिरिव॥ मया नेन[illegible]योहरिः॥ उपपदानां लक्ष्येषु की
र्त्ता॥ नैतस्या व्रजं गावः कृष्णेन॥ कृत्यानि कार्थयोगे षष्ठी पंच म्यो॥
दूरान्तिकार्थैस्त्व षष्ठ्यामाघ्रा॥ चूतार्थै स्यात्व अपविक पंचव्य व हाम
[illegible] कृत्यापंगस माख्याता॥ अंच छ परोनावकमर्मेराः तस्यानो
नोपोक्ता [illegible]

द्विषः
त्तनुत्रा
कनस्पकत्र
वहिस्वत
दुग्धिकतर्थ
व्योलामापे
मात्रेद्वितीय
तिरीपाप
चमीतस्य
दातेन्दूरेरा
दूरान्तदूरे

विभक्तिर्लुप्यतेयत्रतदर्थस्तुप्रतीयते१ कर्तृकृदन्तुशब्दानांसमासोविधीयते१

स्य ष्ट१ ६५२ स१

॥४८॥ संइंकःसमासः॥समासप्रत्ययपेधो॥समासेथतेंजाजापाऽधिमोः॥प्रत्य
येवपरेलुक्॥सलंडुसकन्॥लोऽव्ययीभावोनपुंसकलिङ्गोभवति॥ज
पुंसवत्स्त्रीलिङ्गस्य॥द्वामेत्यास्यादयः॥अव्ययीभावात्तुविभक्तेःलु
क्॥अपिस्त्रि॥अतोऽनतः॥अदन्ताद्व्ययीभावाद्विभक्तेः [illegible] अतं यवर्
वर्गापिस्या॥अमादेशः॥कुमेस्यसमीपउपकुम्भम्॥वान्दृष्टो॥अ
दन्ताद्व्ययीभावात्तृतीयासप्तम्योर्वा॥उपकुंभेन उपकुंभेन वाऽलेतद्
॥उपकुंभं उपकुंभे आतिषेहि॥अतन्तःकिम्॥उपकुंभात्॥रवर्ष
भ्रप्यदंत्रादिपादेजसमासे॥पचलालोंभृद्धिः॥दुपेवशात्॥न ॥४८॥
क्षिठांसांष्ठामेवोलिलेहिकन॥हिनस्मान्यपोऽतिहिमन॥बिद्व

अव्ययंविभक्तिसमीपसमृद्धिव्यृद्ध्यर्थाभावात्ययासंप्रतिशब्दप्रादुर्भावपश्चाद् ८
यथानुपूर्व्ययौगपद्यसादृश्यसंपत्तिसाकल्यांतवचनेषु॥

५.७:२ ज्योदेन२५ पञ्चतन्त्रस्यालीलिपञनः

मध्यालेन ३ ६३

लेतिपच्यलः॥ दाली पेविप्रः॥ दीपतन्म्रस्मै इति उपेत्य तस्मादधी
पते इति उपाध्यायः॥ पचली स्यालौ॥ प्रातन्नातन्दीपंप्रातान् अध्यापकः
न्दः॥ गुरुं तेन धः॥ उपहृतपरः॥ उछन्नानः॥ पीतान्बनः॥ गीनप
ठपः॥ यौकुमं॥ मातुनः॥ भनलात्॥ इयद्धतीम्लीनः॥ विष बधोपि
संबुध्यैस्य पदे हे तुज सोप्रतं॥ कमादलं नाम्दइत्याभोधितः॥ ०॥
इति स्त्रीप्रत्ययाः॥
इति विभक्त्यर्थाः॥ ॥ समासश्चान्वये नाम्नाम्॥ नाम्नामन्वये
ये सति समासो भवति॥ चकारात् लोपस्तद्धितधातुसंज्ञाप्रयोगेनक
पुत्रपौत्रपि॥ सत्रै समासेष्वव्ययस्य पूर्वनिपातो वक्तव्यः॥ पूर्वेऽव्य
ये ऽव्ययीभावः॥ अव्यये पूर्वपदे स्थिते योऽव्ययः सोऽव्ययीभाव

सौ

[illegible]

[illegible]

श्रनभावतोनि
मावहतंनावउनम नि० कृदृष्टीनिवट

नबू नेश कारगी राव: ३

४२१ स्नावणोऽच्युतप्रणामः॥ पापकोहम्॥ कविदनरूपे पूर्वपदे
ऽस्य पीमावे:॥ उन्नेमा गङ्गापालिनदे दोदेस्नु नानेगङ्गा॥ रात्रस्यं
स्येषः शाकृतानि॥ अस्ये ता विपनीतं चटतं अस्य प रि॥ राजो व पा
विपनीतं चतुं राजोकापरि॥ कचिना॥ अपविदो:॥ गपदि
हा॥ पदिविदो:॥ पदिविहा॥ वहिर्वेनातु॥ बहिर्वेनम्॥
प्राऽवणातु॥ प्राऽवनम्॥ प्रावृषो:॥ शाकेमि॥ अस्पहिं
अस्पहिन॥ प्र स्पोऽहे॥ प्र स्पऽहिन॥ ब जस्य स्वमी प्रऽपवैनक
॥ जगाम नु॥ अतेगां॥ निकृति गावो पारिसन-नोरिवसनिकृ
शाप दु पैरेगांगप्र: पारेगां॥ नक्षेगांगा पा: मक्षेगां॥

[illegible]

[illegible]

५८

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

कूपपतितः १ विनासहशः ३ खट्वायां रूढः १ ग्रामं गमी ... पतितगतः ३ ...

पथाश्रोतनः ४ नभेन ४ वार्ण्यमः फले मुहूर्त्तं सुखं दुःखमतीतः मासेनपूर्वः

५०

कूपपतितः॥ स्वामगतः॥ खट्वारूढः॥ मुहूर्त्तसुखं॥ दुःखातीतः॥ ग्रामगामी॥ ओ-
दनबुभुक्षुः॥ ग्रैवेराद्विन्नं॥ दात्रछिन्नं॥ मासेन पूर्वः मासपूर्वः॥ मातृसदृशः॥
पितृसमः॥ माषोनं॥ वाक्कलहः॥ आचारनिपुणः॥ गुडमिश्रः॥ आसीनन.ब्लहि-
शालः॥ नखनिर्भिन्नः॥ दध्योदनः॥ गुडधानाः॥ यूपाय दारु यूपदारु॥ अर्थेन नित्यसमासो वि-
शेष्यलिंगता च॥ द्विजायायं सूपः॥ द्विजार्थी यवागूः॥ द्विजार्थं पयः॥ भू-
तायबलिः भूतबलिः॥ गोहितं॥ गोधर्मः॥ गोसुखं॥ चौराद्भयं चौरभयं॥ स्वर्गा-
पतितः॥ दुःखापोढः॥ वृकभीतः॥ राज्ञः पुरुषो राजपुरुषः॥ द्विजयाचकः॥ देव-
पूजकः॥ [illegible]॥ नराणां द्विजः॥ सतां षष्ठः॥ काकस्य कार्ष्ण्यं॥
फलानां तृप्तिः॥ इदमेषामासितं॥ अपां स्रष्टा॥ ओदनस्य पाचकः॥ भवतः
शायिका॥ [illegible]॥ राजानमसौ॥ [illegible]॥
[illegible] पूर्वं कायस्य पूर्वकायः॥
अपरकायः॥ अपरकायः॥ उत्तरकायः॥ [illegible]॥

५०

विधानद्वाभ्यांभेदविवक्षाभ्यांसमासविधिरे   उपसर्गः ४

उपसर्गः ७   उपसर्गः ४   संख्यादिनः   द्विसंख्याति ५

द्विपकृते
समासे
द्विपकृतं

ग्रामादयो निपात्याः॥ स्वरेध वायमि त्यालेसखलेषवं॥ द्वौकृतिवंशयो
द्विठनि॥ त्रिंहुमित्याकेवता स्य॥ त्रिकृजित्या भेदतो॥ तत्रगतां॥ समासोऽताः स
मजांगच॥ द्विपकृत्नं॥ ठकृता॥ सजासे स निटक्षंऽकोऽस्थिनेप्रत्ययाः भेद
जि॥ शब्दः समीप मुपकुंभं॥ कृमिविमेघा॥ जनापाजनस॥ उपकुंभं॥
स्वृद्धिपुनिप्रत्यर्थं॥ अस्माः पत्रः पृथेभम॥ पत्रस्थव   वतपतोहे
अन्ता पिण्ड अल्पं उपसर्गः
इतिकापधानं॥ अल्पं हिंडपदेन॥ उपसर्गानिधं उपकुंभं॥ भौवित्सन
सानं विभिन्नजित्यः॥ नदीपौर्णमास्याग्रहायणीभ्यो वा टः॥ उपनदं॥
उपनदि॥ अनादीनतत्पुरुषः॥ द्वितीयापरत्नेप्वपदे तत्रितरेष्वपः स
नत्पुरुषसंज्ञो वः समासः॥ उत्तामप्रातोऽनामप्रातः॥ तेषामिन्नः
उपयो पीति सामा॥ पर्यपारीसाति॥ [illegible] तैरपात्तां द्विपार्श्वं परिार
पारिपानिकोऽत्यापानिपतलुप्तातिः ८

ताधकेरा

ऽन्ये म

र्थ ध्यांशे

वानिता

र्थ म

नित्यानुबंधुकस्फुरणात् [illegible] यानुबंधकः [illegible] शब्दान् [illegible] नदीनत्री ऽ
माषपदाः

भ्रष्टश्रीरादः ॥ पात्रेसमितः ॥ पात्रेसमिताः ॥ गेहेशूरः ॥ गेहेनर्दी ॥ पात्रे
समितादयश्च ॥ तेनिपातसंज्ञे ॥ नञ् ॥ नञि पूर्वपदे सति यो ऽन्य
५१ पदस्य तत्पुरुषसंज्ञकः समासः ॥ ना ॥ समासे सति नञो ऽदादेशः ॥
धर्म्मविरुद्धो ऽधर्म्मः ॥ ज्ञानविरुद्धमज्ञानम् ॥ अनुस्वरे ॥ समा ५१
से सति नञो ऽनुः स्यात् स्वरे ॥ अश्वाद् नञो ऽनश्वः ॥ संशयस्याभा
वो ऽसंशयः ॥ नेमनुवंधकस्य नुल्लो नो ॥ नाकः ॥ नेदन्ते ॥ नक्रः ॥
५० नो नस्यो ॥ नक्षत्रः ॥ नैकधा ॥ ॥ चार्थे द्वन्द्वः ॥ सर्वेषां न्योचयः
स्वेतरनयोगसमाहाराश्चार्थाः ॥ तत्रैश्वरं गुरुं च भजस्वेति ॥ प्रत्येक
मेकस्मिन् क्रियाभिसंबंधः समुच्चयः ॥ वटो भिक्षामटगां चानयेति ॥
अन्ये गाम्भिपादयसम्बंधो ऽन्वाचयः ॥ मिलितानां चैकक्रियया

नञ्रतायोः [illegible]
समानाते नाम वेदन्योपसैकलनंतपुंसकस्य [illegible] नेत्यास्याते इति ५

उप्रत्ययः १ विछ्वस्मोः स्मर्ह १

साधात्वैः ॥ मध्वनाज्ञः ॥ पश्चिमस्नाज्ञः ॥ अर्द्धपिष्ठौ ॥ हितीये मिस्नापः ॥ मिन्हाहितीयं ॥ रतीयं मिस्नापः ॥ मिन्हात्तृतीयं ॥ चतुर्थे मिस्नापः ॥ मिन्हाचतुर्थे ॥ तृतीयं मिस्नापः ॥ मिन्हात्तृतीयं ॥ औच कोष्ठाप्तः ॥ ग्राम जौ विकः ॥ श्राप त्नजौ विकः ॥ श्रीविकाप नोः गातस्यमानेमाम्सजातेः ॥ इत्यादि ॥ गजौकविकस्पचराव हेतुः ॥ रामाशांवनरानवसाम ॥ अम्पालोचतम श्राप्तचताप ॥ प्रसवजं ॥ भ्रष्ट्रश्यवनम ॥ मूर्धेशाला ॥ श्रीविद्या ॥ श्रोव धीपिसौ ॥ माबवपिसौ ॥ श्रीहिवापारि श्रीहिवपान श्रीहि पापेश श्रीहिवापेन उनागःपार्वेउस्तापानं रस्सेउशौरर

श्रीहिनेउतशीत सेवां [illegible] श्री [illegible]

सुरापाराम्भ ७

समसख्यान्वये नाम्नः ॥ अमादौ नलुडसः समासस्य / माघजं ॥ लोषा ॥ सवेर्षा ॥

द्वितीयं तीयचतुर्थेषु [illegible] पंचार्थपि अपनवस्यां इत्यन्येकदे नामत्प्राग्वसा औं ह: पुमजपेतेः

पंचसु कपालेषु संस्कृतः पंचकपालः १

५२ संख्यापूर्वो द्विगुः॥पञ्चकपालः॥समाहारेऽर्थ ईप् द्विगोः॥समाहारेऽर्थे द्वि
गुस्त्वमासोमेप्राते॥ततोऽकाराजादी प्रत्ययं स्त्राधेनोह्या॥दशानां ग्रा
समा२ मानांहायो दशग्रामी॥पञ्चाग्नि॥पञ्च[illegible] षड्ग॥पञ्चखट्वी॥[illegible]नं॥
पञ्चपात्रं॥त्रियुगम्॥त्रिभुवनं॥चतुर्युगम्॥ ० ॥बहुव्रीहिरन्यपदा
समानो५ र्थे॥अन्यपदार्थेऽन्यपदः स बहुव्रीहिसंज्ञः स्यात्॥सेयथान्ता॥बहुव्री
हौ विशेषणसर्वनामसर्वादिसंख्यापूर्वनिपातः॥बहु
51 धनं यस्य स बहुधनः॥श्रीलिंग लोयस्यसमश्रीलिधनः॥लम्बकर्णः
॥चौरोकालः॥बहुगड्डुः॥[illegible]नकण्ठः॥सर्वधनः॥त्रिनाथः॥त्रिदे
वः॥पीतलनः॥चौविक्रो॥चन्द्रशेखरः॥पद्मनाभः॥दशाननः॥ ५२
उग्रनिलः॥शौविता॥प्रसंगुः॥ऽऽप्रियः॥दाहितानिनः॥म
द्विश्वनमस्यसश्रतोतिविनतिपुनिस्यकमसमर्ग्ध

बहुःस्पशः२

[illegible]

मूर्धदर्शनीया १
कुमिलादर्शनी ईश्वदर्शनीया १ भार ईश्वदर्शनीया १ ईश्वदर्शनीया १ प्रशस्तादर्शनीया १

प्रवृत्ते॥ दर्शनीयकल्या॥ दर्शनीयदेशीया॥ दर्शनीयदेशीया॥ दर्शनीयरूपा॥
दर्शनीयपाशा॥ शोभिव कल्पादिस्त्यपुंवत्॥ बह्वी आदौ हि बहुस्रः॥ ...
॥ त्वतलोऽस्त्रीबहुवचनस्य॥ ... ॥ ... ॥ कुक्कुट्यादीनामण्डादिषु॥ कुक्कुटाण्डं॥
मृगपदं॥ मृगक्षीरं॥ काकशावः॥ सर्वादेः सर्वनाम्नो वृत्तिमात्रे पुंवत्॥ दक्षिणस्याः पू
र्वस्याः ... दिक् स्याद्दक्षिणपूर्वा॥ सर्वेषां प्रधानत्वेन विवक्षितं येन यः
सर्वं करोतीति सार्वकः॥ ... ॥ ... ॥ ...
... ॥ दर्शनीया ... दर्शनीया ... ॥ ...
... ॥ पाचिकाभार्यः॥ ... ॥ ...
... ॥ पाचकभार्यः॥ संज्ञापूरण्योः ... ॥ ...
दत्ताभार्यः॥ पञ्चमीभार्यः॥ ... तस्यान ... विकारपद
... मन्यते ... ॥
... ॥

इत्यादि [illegible] स्त्रीपुंसौ ॥ [illegible] ॥ [illegible] प्रजा मेधयोरस
च् ॥ अप्रजाः ॥ दुर्मेधाः ॥ दुःप्रजाः ॥ धर्मादनिच् ॥ सुधर्मा ॥ नूपतौ [illegible]
[illegible] रूपं [illegible] ॥ [illegible] ॥ स्त्रीप्रत्ययः [illegible] तस्यान्त्याद्यवर्ण मा
[illegible] ॥ पुंवद्वा ॥ समासे [illegible] नाऽधिकेपदे ॥ स्त्रीलिंगे
वर्त्तमानस्य स्त्रीलिंगस्य [illegible] पुंस्त्वस्य [illegible] स्यैव रूपं भवति ॥
रूपवद्भार्यः ॥ [illegible] ॥ ऊङः पुंस्त्वं [illegible] ॥ [illegible] ॥
गंगाभार्यः ॥ [illegible] ॥ वामोरूभार्यः ॥ पूरणाद्य
[illegible] प्रियादेर्वा ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ तरतम [illegible]
[illegible] ॥ दर्शनीयतमा ॥ दर्शनीयतरा ॥ दर्श
नीया १ अतिशयेन दर्शनीया १ अतिशयेन दर्शनीया १

53

[illegible] पूर्वसं[illegible] [illegible]

[illegible] ॥ [illegible] पातु ॥ द्विपदः ॥
द्विपादः [illegible] ॥ [illegible] पातु ॥ [illegible] पातु ॥ [illegible] पदी [illegible]
[illegible] पदः ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ पूर्वो[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] पदे ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ राज[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥

त्सर्वं वेदसौवर्णभाद्यस्यत

नार्थस्व न॥ नाथपुत्री भार्गवः॥ नकेतु॥ काव्यपि नैनमौ फावा स्त्री
कन्या वस्यासेका भाव केन्यः॥ त्रिकावेतु हेतुः चिकानोहे मी
मुद्गि कामस्य नतैन भुद्रिप्रः॥ पुंसतिपुत्र्य न॥ वैया कु न
ता भाद्यः॥ सोवस्व नाथः॥ न्यामादौ वे नमा [illegible] ना॥ तुके
स्त्री भार्य्या पत्न्य समुपश्रीभार्गवः॥ नाति नितु॥ तुकेश
त्रालिनी॥ पानि वर्णवतः तीपस्य पत्न न॥ सुत्र भार्गवः॥
ग्रालेवीमि भार्गवः॥ इन्यादि॥ गोः॥ नाशब्द स्त्रीन्त्या वैवर्ते ना न
स्पहेलेवी नयनि॥ व [illegible] नागानेपस्य तवं द्वगुः॥ तेषातुक्ता
धानदिवर्ण स पान्नापुच्छ स्वानुवचयः॥ नहेन पाद प स्य तस्वन
स्व पात॥ हासादे स्व वेदे पी फावेनाच्छितस्वन वो स्व वदाः

कंठीभ्याविवतीति २
कंधावरूपमपदं विशेषणामामसमजानुजिबुनीति २
विग्रहः ८ विश्वरंचतीति ९ देश आलंबतीति २

मासः ॥ प्रादेरुपसर्जनस्य नाम्नः [illegible] समाहारो [illegible]
सनुष्ठ [illegible] समासः ॥ [illegible] कोपः ॥ कुः [illegible] ॥ [illegible]
नः ॥ शाकपार्थिवादीनां मध्यमपदलोपः ॥ शाकप्रियः पा
र्थिवः शाकपार्थिवः ॥ देवपूजको ब्राह्मणो देवब्राह्मणः ॥
तदादिः सादिः ॥ समासे सति सहादीनां सादिर्वा देशः ॥ पुत्रेण
सह वर्तमानः सपुत्रः ॥ सहाध्यायीति [illegible] समवेतौ
तिसमृद्ध ॥ तिरोऽस्यतीति तिर्यङ् ॥ विष्वग्द्र्यङ् ॥ देवद्र्यङ् ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ कं
विश्वदेवसर्वनाम्नां वटेवप्रादेशः स्यात्प्रत्यये परे [illegible] किवतीर
[illegible]

५ अधिपोतमदर्श्यो ॥ कोसाद्युद्धप्रः कृ
५ सुश्रुष्ठधर्मोपाश्यः संप्रः
शुंडगाटः २

५५ उपगाग्रपेः स्येम स्यासिद्धत्वात्
वोकुमिति कुत्वम्

अकुचलानवइति १ नहांन्वासो ऽध्वान १ अस्तिमाकेषित माहा नः १
मानस्वनः १

अकुलीभ्या [illegible] ऽजौ नः॥ आपुं॥ अतेनन्नः॥ १८०
नित्येषितसंध्या॥ [illegible]॥ [illegible]॥ [illegible]
[illegible] मानमस [illegible] पुर्व [illegible] काथे [illegible]
[illegible] भूत ना नः॥ [illegible] पुन्नवं॥ [illegible]
[illegible] संघा॥ [illegible] तापु [illegible] लः॥
[illegible] भा [illegible]॥ दत्त भी [illegible]॥ [illegible] भा [illegible]॥ [illegible]
[illegible] नः॥ [illegible] नाषः॥ [illegible] नः॥ नषपाति [illegible]॥
[illegible] राभिन्नास [illegible] नः॥ नवपाठ [illegible]॥
[illegible]॥ २ [illegible] न्नसघ [illegible]
[illegible] नाः ३

पा १ याः

उप्रत्ययः १

व कुर्वी होवै यधि कानरो मध्यमपदलोपः २

वनलो अलशी पल स्नुगलः १

वैतण्डो ब ब्रु पो वस्यत वतु न ष्ठः ॥ प्रो डो गौ तस्ये व पा
द प स्य स प्रो ड फ दः ॥ प्र ज्ञ ले ज्ञ ज्ञ नी प स्य त प्र नः ॥ प्र
सं यां गो ज्ञ नौ न्तैः ॥ सं तु ॥ ज्ञ ई नुः ॥ अ ई जो तुः ॥ धां ऊं ध
ज्ञ य स्य म धां ऊं धं न्धा ॥ ऽ ज्ञ ष्टिः ॥ ज्ञ जं ष्टिः ॥ पृ नि जं धः ॥
सु च नि जं धिः ॥ हिं द नः ॥ यत् ई दनः ॥ अ ज्ञ न स्या नौ ति यं प ज्ञ
य ऽः ॥ अ म प ऽ ॥ गै भ ज्ञ प ऽः ॥ अ द प ऽ ॥ धो ह्र द गं ध्या पाः
ज्ञ त्रः क्रो ज्ञ द ऊं धी प वः ॥ कौ ज्ञ द जं धी दा तिः ॥ स मा तं
स्रो तित स्ये ति स ऽ यो तिः ॥ स ना मिः ॥ हि ना मु ॥ सेव
पाः ॥ स ब्रे स्म वा मे ॥ स लो ध्येः ॥ क्षी मो दः ॥ छु नो दः ॥
ध [illegible] ह मा ना नौ व मम्

कापवि ति हृत्वः २

उदनंस्य उदः ६

55

५६ ष्मा दशोऽदः पृथग्जनं केचिदिदं ऊतिलना
वते केचिद्दं त्यम दे शास्य न त्य केसोऽति ह रम.

५८

उ॰ धीवा ७ ईशः वात्मनस्यजा नु शाद्ध स्य नुओद
शोवास्मात्र ९ एकउज्जकः तीनतानभावो वा

[illegible]

नाशाप्रस्यजंमा वो ह्नो वान्दनानिषान्नेटे

यी
हं॥ जद्दुसं॥ पीरखं मूलि नवपानाअमूमी॥ जौयां लिङः॥ रहीसो

ऑषाजोस्म वहूधैहि लिजदेशः स्मान्यः॥ जोषा वेषति ख्वंमा निः

याष्पतीं॥ दे पीलेमी॥ खवंशी॥ माम्बिक मो गव्ना पुष्णः॥ हुं ९३

इलवेलनर्द न्दः४ ष्ठः॥ बद्र द्वरनाखेषण्ड्य॥ खघडत्वो॥ फूलंद्स्मक्रुत्वाः दंन

स्पष्टं॥ पद्दु भाघस्यनमेड्स॥ महो खासोईस्च वश्व

मेंहे ईलद्रः॥ मलादवः॥ खिवालासिधैंपस्य सखिवरोलः॥

खंवरेपुरा थोद्यः लत्पदसमालरप्यते॥ खिवरोलः॥ स्युव

रोसं॥ ख्विनरो॥ः१३ लौतो नासि जायस्यसड क्लोनः॥ ष

रोसेः॥ थिगतौ नासि जायस्त धिनः॥ लेखैतीचक्रमः॥

प्र[illegible] नाहिमसमघै निवाडुना[illegible]

ॐ गथतनालिकागष्ठ

जनिकुधिभ्यां स्थिवः सस्वप्नः१ भ्रातृव्यप्रपत्नं३ ला२
सन्येननंनो॥२
नभ्रेश्चतुर्थस्य सर

५७ जाविष्ठिरः॥ युधिष्ठिरः॥ भ्रात्नैनेपदत्ता॥ पितृस्वैपपृष्ट॥
भ्रातृजैनेभार्या॥ पत्युर्ज्येष्ठः॥ सन्येनामः॥ कुरी
अग्रजः॥ पूर्वोत्पन्ने॥ भ्रातृव्यापत्नः॥ भ्रातृव्यकुलिका॥
भ्रातृव्यपुत्रिका॥ मातापित्रोः स्वसुःसत्यः॥ मातृस्वसा॥
पितृस्वसा॥ मातुःपितुर्भार्यावद्॥ दितुर्भ्राता॥ पि विघार्थ
तुःस्वसा॥ मातुःस्वसा॥ मातुःस्वसा॥ होत्रंतेवासी॥
56 होतुःपुत्रः॥ पितुरंतेवासी॥ पितुःपुत्रः॥ देवानांप्रियः॥
इति मूर्खः॥ दिवोदासः॥ राज्ञःपुत्रः॥ राज्ञोर्नेपः॥ सर्वांति ५७

मठं१

दक्षिणास्य ब्रह्मोदनादीनि अथो चामिताः तीर्थवसाः भुवि कानीनस्य स्वकः पतस्यादेतः १
तीर्थं २ पचन उदकेन पस्यन १

देवदीक्षो देः॥ पुरोडाः॥ ब्रह्मोदनः॥ वानिवाहनोवत्सतरकः॥
शूलकेतो॥ दक्षिणोतो॥ दक्षिणार्मा इत्यादि [illegible] केचित्॥
केचित् माहेतदितेमदं नेवविम केदन्तौ॥ कछान्न बहुव्रीहिः ८
नः॥ नीलोकान्तः॥ निवन्द्यो न्तौ॥ श्रेष्ठपृषौ निः॥ सर्वानि
यो नदु उद्वस्थितेन पश्यस्य ४
जे॥ उदवसितो ना॥ दृष्टि स्तकः॥ के संकल्पः॥ वीवोपुकिः॥
दिशोदस्तः॥ पदच्यतोहेतः॥ हविष्याः॥ इत्वा नेयासः॥ इत्वा
नेनासिः॥ औनस्वकुतेः॥ कौशसाकृतेः॥ स्वहसाकेतेः॥ पु
साकेतः॥ अनुद्वीपः॥ श्रेणनापदस्तः॥ त्वेविसानः

पक्षान्तराणाह त्यजतीति ३

[illegible]

[illegible]

𑇕𑇘 𑆉𑆤𑇆 𑆱𑆠𑇀𑆪𑆁𑆑𑆳𑆫𑆂𑇆 𑆃𑆓𑆢𑆁𑆑𑆳𑆫𑆂𑇆 [illegible]𑇆 𑆃𑆱𑇀𑆠𑆶𑆁𑆑𑆳𑆫𑆂𑇆 [illegible]
𑆣𑆼𑆤𑆾𑆫𑇀𑆨𑆮𑇀𑆪𑆳𑆪𑆳𑆁𑇆 𑆣𑆼𑆤𑆶𑆁𑆨𑆮𑇀𑆪𑆳𑇆 𑆬𑆾𑆑𑆱𑇀𑆪 𑆥𑆸𑆟𑆼𑇆 𑆬𑆾𑆑𑆁𑆥𑆸𑆟𑆂𑇆
𑆅𑆠𑇀𑆪𑆼𑇁𑆤𑆨𑇀𑆪𑆳𑆯𑆱𑇀𑆪𑇆 𑆃𑆤𑆨𑇀𑆪𑆳𑆯𑆩𑆴𑆠𑇀𑆪𑆂𑇆 𑆨𑇀𑆫𑆳𑆰𑇀𑆛𑇀𑆫𑆳𑆓𑇀𑆤𑇀𑆪𑆾𑆫𑆴𑆤𑇀𑆣𑆼𑇆
𑆨𑇀𑆫𑆳𑆰𑇀𑆛𑇀𑆫𑆩𑆴𑆤𑇀𑆣𑆂𑇆 𑆓𑆴𑆬𑆼𑇁𑆓𑆴𑆬𑆱𑇀𑆪𑇆 𑆠𑆴𑆩𑆴𑆁𑆓𑆴𑆬𑆂𑇆 [illegible]
[illegible]𑇆 𑆓𑆴𑆬𑆓𑆴𑆬𑆂𑇆 𑆓𑆴𑆬𑆓𑆴𑆬𑆼 𑆖𑇆 𑆠𑆴𑆩𑆴𑆁𑆓𑆴𑆬𑆓𑆴𑆬𑆂𑇆 𑆇𑆰𑇀𑆟
57 𑆨𑆢𑇀𑆫𑆪𑆾𑆂 𑆑𑆫𑆟𑆼𑇆 𑆇𑆰𑇀𑆟𑆁𑆑𑆫𑆟𑆁𑇆 𑆨𑆢𑇀𑆫𑆁𑆑𑆫𑆟𑆁𑇆 𑆫𑆳𑆠𑇀𑆫𑆼𑆂 𑆑𑆸𑆠𑆴 𑆮𑆴𑆨𑆳
𑆰𑆳𑇆 𑆫𑆳𑆠𑇀𑆫𑆴𑆁𑆖𑆫𑆂𑇆 𑆫𑆳𑆠𑇀𑆫𑆴𑆖𑆫𑆂𑇆 𑆫𑆳𑆠𑇀𑆫𑆴𑆩𑆛𑆂𑇆 𑆫𑆳𑆠𑇀𑆫𑇀𑆪𑆛𑆂𑇆 [illegible]
[illegible] 𑇕𑇘

𑆓𑆴𑆬𑆱𑇀𑆪𑆓𑆴𑆬𑆂

[illegible]

छत्ताद्विरोनहुदोदः

रा इतिनूरं
वेष्ठआदित्यालेः

तेनतमरूवकल्पचेलटवुवगोचमनहैतेषु ईवनास्त्राने
कस्वनस्वभाक्षितपुस्तकस्नुस्वः॥ ब्रास्विरितन्तता॥ धूलिरि
तना॥ ब्रोस्विरितारूपा॥ ब्रूस्विरि जैमा॥ ब्रास्विरितावेलो॥
श्रेणौ ब्रनास्त्रीश्चित्स्वयाणेस्य इव श्रस्यैश्र स्वनस्व पाहूस्वः॥
वृत्तयंथूनना॥ ब्रूह्रिवेपुरनन॥ हीनिन्ना॥ स्त्रितना॥ वृतःप
रस्थवा॥ विदुकौनभा॥ विदूतरा॥ छिडुस्त्रितरा॥ विदुषि
तभा॥ विदुक्षितभा॥ इच्छकेविकुमाला नोचितनूलेभ
नि छहूत्यः॥ इच्छकवितं॥ पक्वकेन्वितं॥ इच्छाकतूत्वना॥
मते
मुक्रेसौकनलो॥ मालमानीडुस्यत भौनो॥ कोसेसत्नागदम

पक्वे ठनाः
इच्छानोचितं चित्रंकार्यः नाश्चित्र नरुनौविधित्र पक्केठकानोचितंपकेट कारि

2

औ जौ दित्ये च स्त्री वो इंद्रिकिरीजनु भेदयो: स्त्रीत्व स्यादि शिभा न त्वां भूमौ च कु मा ऽपि
नपुंसकमनपुंसके न पाक्षाविहि । शेषः २ कल्वं पुंल्लेव

होतापोतारौ नेष्टोद्गातारौ पुत्रेव पिता९मौ·

स्वसा
स्वसा च भ्राता च भ्रातरौ ^ ग्राम्यपशुसंघेष्व

नतरुणेषु स्त्री एभिस्सह हलो शिष्यते ^ नपुं

सकमनपुंशकेया॥ अनपुंस्कैन सह नपुंस्क शिष्यते॥

॥ शुक्लश्च शुक्ला च शुक्लं च शुक्लं

त्यदादीनां मिथः सहोक्तौ यत्परं तच्छिष्यते॥ स१च यश्च यौ तौ॥

नौ॥ इति एकशेषसंज्ञापाठः॥ द्विस्वाचिनः संख्यावाचि नः श

ब्दाः समासाधिकरणे न संज्ञायामेव समस्यन्ते॥ सकर्मधारयः पर

पूर्वानदीपाशाविदिशेवा स्तरी स्वपास्तरीयपास्तरौ ६

५९
पुमान् स्त्रिया॥ स्त्रिया सहोक्तौ पुमान् शिष्यते तल्लक्षणश्चेदेव विशेषः हंसी च हंसश्च हंसौ २ भ्रातृपुत्रौ
५४

पुमान् स्त्रियेनसापक्षः गाव इमाः ग्राम्येति किमुरुरव इमे पशुस्वहस्तां किम श्वेताः संघेषु किम् एतौ गावौ अतरुणेषु किम् वत्सा इमे॥२॥

[illegible] ॥ जीवतः [illegible] ॥

[illegible] इति [illegible]

गर्भः॥ उपा तता॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ परिपाकः॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥
परिपाकः॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ माता च पिता च पितरौ॥
श्वश्रूश्च श्वशुरश्च श्वशुरौ॥ दुहिता च पुत्रश्च पुत्रौ॥ स्वसा
च भ्राता च भ्रातरौ॥ माता इति पूर्वपदस्यात्वं॥ मातापितरौ॥

[illegible]

द्रोणावसूलाभ्रसंचरणासहसाभ्यमा॥ जजजन्मेइतस्यान पादसाघ

रामयात आदित्याजं

द्विगोर्वेपि॥ पंचखट्वं॥ पंचखट्वी॥ पंचतक्षं॥ पंचतक्षी॥ उरमेतु.

दिनान्याह्नः श्री चेता॥ पुण्याहं॥ सुदिनाहं॥ संख्याव्ययाभ्यां

परस्वपथः श्रीयता॥ त्रिपथं॥ विपथं॥ सामान्ये नपुंसकं॥ मृदु न्येउ

पचति॥ प्रातः कमनीयम्॥ उपज्ञोपक्रमांतस्तत्पुरुषः श्रीवृषु चैप

॥६०॥ पज्ञोपक्रमयोर्न्यमालयोः प्रापन्यंबेदास्यान्निमते॥ ॥६०॥

पाणिनेरुपज्ञा पाणिन्युपज्ञं ग्रं॥ नन्दोपक्रमं द्रोणाः॥ छायानां च

५७ पूर्वपदार्थं बाहुल्ये॥ इक्षूणां छाया इक्षुच्छायम्॥ राजपर्यायपू

र्वा राक्षसपिशाचादिपूर्वश्च सभांतः॥ इनसभं॥ ईश्वरसभं॥ नेह राज

सभा॥ राक्षससभं॥ पिशाचसभं॥ संघातार्थे सभांतः॥ स्त्रीसभं॥

दक्षिणाग्निना आहिताग्नि हव्यजीवाग्नेयोऽजपाः इत्यनरः
नगरीय् को शास्त्राः त्रिकोणः स

दक्षिणाग्निः॥ सप्तर्ष्यङ्गाः॥ सप्त छिद्रः॥ ह... तु... वधोः परपद से वति
कूर॥ कुक्कुटः अणुप्रियाविरे॥ अपूपी कुक्कुटाविमौ॥ अर्द्धविम्बलौ॥ द्विगुणा
मापञ्जोलपूर्वं प्रादि तत्नासे॥ पंचकपालः॥ पुरोडाशः॥ पा पाजी
विकां प्राप्तजीविकः॥ आपन्नजीविकः॥ अलंकुमार्यै॥ अलंकुमा
पुं.
रिः॥ निष्कौशाम्बिः॥ अश्ववडवौ पीः द्वे॥ पूर्वापरविडंगा॥ अश्ववडौ
प.
वौ॥ नौ ... लाहपुस्वेव॥ अहोरात्रः॥ पूर्वरात्रः॥ पूर्वाह्णः॥ द्व्यहः॥
संख्यापूर्वं रात्रं क्लीबं॥ द्विरात्रं॥ त्रिरात्रं॥ अपथं नपुंसकं॥ वेजपंथाः
अपथं॥ अर्द्धर्चौ पञ्चौ वपुसौ॥ अर्द्धर्चम्॥ अर्द्धर्चः॥ ध्वजं॥ ध्वजः॥
तीर्थम्॥ तीर्थः॥ रुद्रं रहीत न म... पनपूर्व दे ... अंकुशः ... वेत
सा इत्यादि॥ श्राद्धवोत्तनपदौ द्विगुर्वोस्त्रियां॥ ... लोलोपस्त्वा
आ

कृत्स्नस्रसानांभसाद्रष्टव्याः॥ [illegible] केचलइति ज्ञापकात् २

११

॥६१॥ वैदः। और्वः। पौत्रः। दौहित्रः॥ म उचरित॥ संख्यासंभद्रपूर्वस्य
मातृशब्दस्य अण उर्भवति॥ अशिपरे॥ समासप्रत्ययोः॥ षा
ण्मातुरः॥ द्वैमातुरः। सांमातुरः। भाद्रमातुरः॥ शिवादिभ्यः। शै
नाडः वः॥ गाङ्गः॥ अत इञ् मन्छे घ॥ स्त्रकोर [illegible] नो मनोऽन्द्बिश
वादप [illegible] इञ्। दैयदक्षिः॥ अथोधरिः॥ दाशरथिः॥ पौरं [illegible]॥ पुरु
60 बाह्वादेश्च। बाहोरपत्यं बाहविः॥ औडुलोमिः॥ गार्गिः॥ वै
दिः। नाडिः॥ कौञ्जिः॥ ऋष्यानन्तर्ये विदादिभ्यो [illegible]॥६२॥
नित्यानामकः॥ सुधातुरपत्यं सौधातकिः॥ वैयासकिः॥

सौधिः

भिति२

॥त्री संघात इत्यर्थः॥ सै नाठराकापाशालाकिशांतोबा॥
ब्राल [illegible] ग्रासेनंपवलूरं॥ कु [illegible] कापं॥ गोशालं॥ स्वनिर्दे॥
पक्षेब्राल गासेलेत्यादि॥ [illegible]॥ इत्यादि [illegible] इतितमासब्र
त्रिया [illegible] अपत्येऽर्थ॥ नाम्नोऽपत्येऽर्थेऽणप्रत्ययः
आदिस्वरस्यभिरितिचवृद्धिः॥ स्वराणांमध्येयः आदिस्व
रस्तस्यवृद्धिर्भवतीतिचतद्धितो॥ वोऽवस्वरे॥ उपसंमो
त्स्याववयकारेस्वरे च॥ उपगोरपत्यमौपगवः॥ वैदुषः॥ [illegible]
वैश्वामित्रः॥ गौतमः॥ पस्त्यलोपः॥ भार्गवः॥ आंगिरसः॥

४ ६ ५ ६ २

[illegible] पारितोमः५
तद्धितनामसमाप्तिः२

[illegible] मातृष्वसीयः

चटकायाः सपत्नीस्त्री ३

॥६२॥ पैतृष्वस्रीयः॥ पितृष्वस्रादेशासीदित्योपस्य॥ पैतृष्व-
स्रेयः। मातृष्वसेयः। पांगुर्धेरा। स्त्र्यपत्ये। पांडवः। चटकाऐ-
रक्॥ चटकायाअपत्यं चाटकेरः। स्त्र्यपत्ये लुक्। चटका। अ-
ऽवलुक्स्त्रीकेवित॥ प्रमपस्य। गर्गाः। वशिष्ठाः॥ भृगवः। अङ्गि-
रसः। कुत्साः। गोतमाः। अत्रयः। विदः। [illegible] द्रुह्यः। वद्रुह्यः॥ कलि-
ङ्गाः॥ विदेहाः॥ पंचालाः॥ स्त्रियामवंतिकुंतिकुरुसुनसेना-
दिभ्योऽपत्येपि॥ कुंती॥ अवंती॥ कुरूः। सुनसेना॥ देव॥६३॥
तेदमर्थे॥ देवतायेऽदमर्थे बोध्याः वक्ष्यमाणाश्चत्वप्रत्ययाः॥
देव [illegible] २

6

पतञ्जस्यापत्यं

नैधादकिः॥ वाराहकिः॥ बैम्बकिः १ पूनिमाकस्यापत्यं ५

वाउध्रकिः॥ श्यापराशीपराशीयाः गर्गजनगोदेयत्रिस्त्रीपितृ
स्त्रतादेर्यञ् गर्गादेर्यञः लगदेवापराशरअप्रादेः हीप्रस्य जैनापत्यं
पाजाबस्पपरापितृच्यहृदेर्लिकोऽपः त्वेऽर्थे॥ गर्गस्यापत्यं श्राविवेयः
पौत्रप्रभृतिकंगोत्रं गार्ग्यः॥ गार्ग्यः। वात्स्यः। कौत्स्यः। जातेय्यः॥
मल्लैकवि
गर्गः सध्य- श्रावयेत्स्यः। श्रावयस्यः॥ मांडुक्यः। पौतिमोष्यः। नोडपराः। चा
रायराः। गार्ग्यायणाः॥ वात्स्यायनः॥ आत्रेय्यायशाः। आत्रे गोधायाः
आरावुश्चः ५ यः। कौपेयः। नैधेयः। गांगेयः। माहेयः। गौधेयः। नैदेयः। कै पत्यम् गौध
आरुकुश्चः ५ स्यारायादेर्विनइ॥ कैन्योपारोपः॥ कौलंदिनेयः॥ गोधादेवोयवः ७
रीयरोः। गौधारः॥ नादवः। पांगरः। गौधेयः। नादेयः॥ पांडेयः॥ नघाः म
पत्यमेवं
देयः ७
नादेयः

निषेवपत्यं २ पेजयाःअपत्यं १
कलयायाःअपत्यं २

मत वैलोविमानिजाघ्रेत गीऽ मातः पेकारविम्भम मातेनकीनः
स्वपत्वं । पक्षमात्रतः२ पितेदं पपत्तिमत२

॥ सैभागिनेयः ॥ सौभाग्यं । सौहृदं सैंधवः ॥ श्राकुशालिकं ॥ २
हलौकिकं ॥ शातोया ॥ उमाः प्रस्थ प्राः शीलेया । स्वसीयः ॥
श्वसुरैपत्यं श्वाशुर्यः ॥ पित्रे ॥ जन्यं ॥ पपैत्रं । कुलेत । तदी
पं । त्वदीयं ॥ मदीयं ॥ मुनास्य दकं ॥ मृन्दीयं ॥ पितृर्व्यो
तरिव्यः ॥ पितृष्वसा पितृष्वस्रेयः ॥ मातृष्वसरि तुलेः । मात
लेयः । मातृ पित्र्यां पितरि मातरि ङ महद् ॥ मातुः पिता
मातामहः । पितामहः ॥ मातृपौला मातामही ॥ पितामही ॥ ३
ही ॥ श्ववेदृश्ये सौटत्तमहिसाः ॥ श्वधिभोटं ॥ मपितृत्रं ॥

मंतुकावामहमहोर्मी

62

सर्वेडुभ्य १

अपोनपादपं नपाद्देवतास्य ८
अजत्वात्देवता अस्येति

गृहमेधादेवतास्य
निरु हमेधीयं ?

॥इन्द्रो देवतास्य। ऐंद्रं हविः। सौम्यं। आग्नेयं। गृहमेधीयं॥
वास्तोष्पतीयं॥ अग्नीषोमीयं॥ मरुत्वतीयं॥ अपोनपादपं
नपातो नपो न पूर्वपादयोर्देवं पुरतः॥ अपोनप्त्रियं॥
अपोनप्त्रीयं। अपूर्नप्त्रियं॥ अपांनप्त्रियं। प्रावृषेण्यः प्रा
वृट् देवतास्य प्रावृषं॥ कः प्रजापतिर्देवतास्य कायं॥ ध
चिकृयोः। पूर्वोत्तरपदयोः स्वनयोः कौचिद्विकृतिस्तिष्ठे।
आग्निमारुतम्॥ मरुतेविकृते॥ एद्विमन्तुतस्यपदेऽग्ने
र्वरुणस्यात देवता द्वन्द्वे॥ आग्निवारुणम्॥ सोहदं॥

अपांनपूः

द्यावाभूमी
अग्निमरु
तौदेवते अ
स्येति

वः सोमाद्यम
अग्नेःस्तोत्र
स्तुयज्ञेष

यस्मिन्नो पवाधि वा हविः ८

॥६३॥ ऽथात्मा दारागतो ऽथात्मभ्यः ॥ धुरं वहतीति धुर्य्यः धौरेयः ॥ स
र्वधुरीणाः ॥ एकधुरीणाः ॥ उभयपार्श्वं तस्मात् पोः ईयः ॥ क
स्वतोमयं भस्वतोपं ॥ पार्श्वतोपं ॥ देवस्वराजजनपदरा
कुर्के ईये ॥ देवकीयं ॥ स्वकीयं ॥ राजकीयं ॥ जनकीयं ॥ पर
कीयं ॥ मध्यान्दिनः ॥ मध्यमः ॥ हेमन्तस्य वा तलोपोऽस्ति ॥ हेम
न्तो ॥ हैमन्तं ॥ चिरपरुत्परारिभ्यः त्नः ॥ चिरन्तनं ॥ परुत्नं ॥ प
रारित्नं ॥ अग्रादिपश्चाद्भ्यो डिमः ॥ अग्रिमं ॥ आदिम
पश्चिमं ॥ अन्तिमं ॥ हेतुमनुष्येभ्यो वा रूप्यमयौ ॥ समा ॥६४॥ 63

पञ्चाः स्वर्ग

पन्थसिलघूत्यः २

|| सुप्रतिम सो शं || सिता ज्ञिः फुलाति पिज पैजौ || जिः पेन
लियं सियं पिजः || सियं पैजः || कोन का ङ्गिः पापुलौ ||
कानकाद् पेलेघु स्प पाः ङ्गिः पापुलौ कोनौ रिकसौ शि चामि पे
पे || पुं कुलेजनानं वह्लं शौ कुम्भ || वलेशापवि रतौ वा सैन
पः | कौमलः | हैपः | वै वाङ्घः | पां ङुके वसादिनिः | पां ङुके
बले लेसं ठलः | पां ङुके वलेनिपः || यशिष्ठ जरथं | वादि
ठं || सौमं पालेपं || चेर ठविलो हृतौ वा वरुचे पं गूपः || म
कुलाप्रौ लौ भानवेधर्मः || मठ नयाः श्रागलेमाघनः ||
पाङुके चनः सौ आनिनरतावंतौ वा य केसुवाचकः
अति नाहिं ठं जालेयन् २

च विमर्श || यथानादि छजादि छस्या
दि छ सर्वनाम्नस्थाने परतः पूर्व म
उं स्यात् ||

अथ दर्पण्लः

ति नरवादयः ६ मनुष्या मानुषा मर्त्या

लोपि डिति॥ त्रिं शब्दः॥ कर्णेरा डुकञ्॥ कर्मणि प्रभवति॥ कार्मुकं॥ मनुजा मानवा नराः॥२

मनोर्जातावपत्ये अञ् यतौ॥ मनोरपत्यं मनुष्यः॥ मानुषः॥ जा

तौ किं मानवः॥ कैलेयकाः॥ [illegible] स्पोतेप्र

स्ययाः कर्णेति कर्मणि [illegible] वक्ष्यमाने [illegible] चतेरिति नो वा॥

६५ ऊनमधीते क्रमकः॥ पदकः॥ ग्रामाद्यगत स्तत्र जातो वा॥

ग्रामीणः॥ सध्रीचीनः॥ समीचीनः॥ तिर्यञ्चीनः॥ कुलस्यापत्यं

64 कुलीनः॥ महाकुलीनः॥ आढ्यकुलीनः॥ कैचिद्यलोपः॥ कन्या

या अपत्यं कानीनः॥ कात्यस्य मे कानीयाः॥ छात्रा॥ गार्गीयाः॥

नेवत्या अपत्यं नैवतिकः॥ [illegible] पौर्णमासी पौषी॥ तिष्य

स्य पौर्णमासी [illegible] यलोपः॥ तैषी॥ [illegible]

कानीनो व्यासः कर्णश्च

तो विद्यते स पौषः १

पुष्पेण [illegible]

पुष्येण युक्ता पौर्णमासी

६५ [illegible]

छागलम॥ सममूषं॥ समभवं॥ स्मभीयं॥ देवदत्तरूपं॥ देवदत्त
मयम्॥ देवदत्तीयम्॥ छागलिनो रोथिनः॥ छागलिना प्रोक्तम
धीयते छागलेयिनः॥ पाराशर्यशिलालिभ्यां भिक्षुनटसूत्र कः चिद
योः॥ शिनिः पाराशर्येण प्रोक्तम् भिक्षुसूत्रमधीयते पाराशरिणः लोपः ४
भिक्षवः शैलालिनो नटाः कर्मन्दकृशाश्वादिनिः॥ वक्तव्ये क
र्मन्दिनः कृशाश्विनः॥ तेनुजन्तुनोः॥ वरा विकारः त्रापुषं जातुषं श
स्याः॥ सुवर्णं शाक्तिक॥ शौवीकराप्रह्नदा शाक्तीकः पाङ्क्तिकः विंश
तित्रिंश मांकाः विंशकः त्रिंशकः विंशतिकः विं शतेति
शाभोगी ठ१ तपःसीसः३
सुरू२
विंशत्याः ठोलः१ त कोविकारः

सं०प०

पशूनां समूहः॥ गवां स्थानं॥ गोगोष्ठं॥ संघाते कटः॥ अवीनां संघातोऽवि-
कटः॥ विस्तारे पटः॥ अविपटः॥ द्वित्वे गोयुगः॥ द्वौ उष्ट्रौ उष्ट्र गोयुगं॥
६६ षट्त्वे षड्गवः॥ अश्वषड्गवं॥ स्नेहे तैलः॥ तिलतैलं॥ सर्षपतैलम्
भवेत्क्षेत्रे शाकटशाकिनौ॥ इक्षूणां भवं क्षेत्रं इक्षुशाकटं॥ इ-
क्षुशाकिनं॥ अक्षात्कुतपष्ठौ॥ अवाचीनोऽवकुं[illegible]नः॥ अवकटः॥
नासिकाया नते संज्ञायां टीटञ्नाटञ्भ्रटचः॥ प्रत्ययान् नासिकाया ६६
नतं अवटीटं॥ अवनाटं॥ अवभ्रटं॥ नघोणा नासिका अवटी-
65 टा॥ पुरुषोऽवटीटः॥ नेर्विडज्विरीसौ उक्तेऽर्थे॥ निविडं॥ निविरी-
सं॥ इनच्पिटच्काः प्रत्ययाः नेः चिकचिचिकं आदेशा उक्तेऽर्थे॥ चि-
किनं॥ चिपिटं॥ चिक्कं॥ क्लिन्नस्य चिलपिलचुलाः लः प्रत्ययश्चा-
स्य चक्षुषीऽत्यर्थे॥ क्लिन्ने चक्षुषी अस्य चिल्लः॥ पिल्लः॥ चुल्लः॥

[illegible]

वृतामस्य सृष्टिम्॥ इन्द्रस्य लिंगं इन्द्रियम्॥ अक्षैर्दीव्यति॥ आक्षिकः॥ कुद्दालैः खनति कौद्दालिकः॥ हलेन हरतीति हालिकः॥ शङ्कुनेति शाङ्कुकः॥ दार्दुरिकः॥ धर्मं चरतीति धार्मिकः॥ आधार्मिकः॥ पौ[illegible]कः॥ श्वाह्निकः॥ नैमित्तिकः॥ मासिकः॥ मैनिकः॥ मार्गिकः॥ सानंगिकः॥ पुराणमधीते पौराणिकः॥ ऐतिहासिकः॥ वैदिकः॥ पील्वादिकर्णादिभ्यः कुणच्॥ जाहेः पाकमूलयोः॥ पीलूनां पाकः पीलुकुणः॥ केशस्य मूलं कर्णजाहम्॥ पक्षात्तिः॥ पक्षस्य मूलं पक्षतिः॥ चुंचुचणौ वित्ते॥ विद्यया वित्तः विद्याचुंचुः॥ विद्याचणः॥ वेः शालच्छंकटचौ॥ विशालं विशालं॥ विशंकटम्॥ विसंप्रोदश्च कटः॥ विकटं॥ संकटं॥ प्रकटं॥ उत्कटम्॥ अलाबूतिलोमाभंगाभ्यो रजसि॥ अलाबूनां रजो अलाबूकटम्॥ तिलकटम्॥ उमाकटम्॥ भंगाकटम्॥ गोष्ठादयः स्थानादिषु

चाक्षिशा
हन्तीति
के

उत्तर्ड[illegible]
चिन्तोधनः

[illegible]

६७

सौवस्तिकं॥ अद्यतनः॥ ह्यस्तनः॥ श्वस्तनः॥ सनातनः॥ चिरंत
नः॥ प्राक्तनः॥ [illegible]ग्रतनः॥ स्वार्थेऽपि॥ उक्ता वक्ष्यमाणाश्च प्रत्य
याः स्वार्थेऽपि स्युः॥ देवदत्तकः॥ चौरः॥ वय एव वायसः॥ रक्ष ए
व राक्षसः॥ चत्वारो वर्णाश्चातुर्वर्ण्यं॥ समीप एव सामीप्यं॥ चत्वा
स्व८ रो वेदाश्चातुर्वैद्यं॥ प्रज्ञ एव प्राज्ञः॥ चातुराश्रम्यं॥ त्रैलोक्यं॥ अन
स्व५ त एवानन्त्यं॥ आवसथ एव आवसथ्यं॥ इतिह एव ऐतिह्यं॥ भेष
जमेव भैषज्यम्॥ भागरूपनामभ्यो धेयः॥ भाग एव भागधेयः॥
रूपधेयम्॥ नामधेयम्॥ देवात्तलः॥ देव एव देवता॥ मृदस्तिकन्॥
मृदेव मृत्तिका॥ सस्नौ प्रशंसायां॥ प्रशस्ता मृत्॥ मृत्सा॥ मृत्स्ना॥
अशीतनो युष्मदस्मदोर्युष्माकास्माकौ एकार्थे यो तवकममकावेको॥
वचने॥ युष्माकं वायं यौष्माकः यौष्माकीनः॥ आवयोरस्माकं ६७
या [illegible] आस्माकः आस्माकीनाः॥ तवायं तावकः॥ ममायं मामकः॥

66

उपाधिभ्याल सन्नारूढ [illegible] योस्यकः॥ पर्वतस्यासन्ना भूमिः उप
त्यका॥ आरूढा अधित्यका॥ कर्मणि ठो घटते इत्यर्थे॥ कर्मणा
घटते कर्मठः॥ साक्षाद्द्रष्टरि संज्ञायां भिनिठिलोपश्च॥ साक्षात्
द्रष्टा साक्षी॥ इष्टादिभ्यः इनिवचने नेत्यर्थे॥ इष्टमनेन इष्टी॥ अधी
तो॥ हैयंगवीनं श्रोत्रियक्षेत्रियश्च अनुपदी इत्यादयो निपात्याः॥
ह्योगोदोहोद्भवं घृतं हैयंगवीनं॥ छन्दोऽधीते श्रोत्रियः॥ परक्षे
त्रे चिकित्स्यः क्षेत्रियः॥ अनुपदमन्वेष्टा अनुपदी॥ अव्ययसर्वादे
टेः प्रागकच्॥ उच्चकैः॥ सर्वकः॥ अपकं॥ असकौ॥ त्वयकं॥ मयकं॥ त्वयकौ॥
अव्ययात्त्यप् त्यबनेर्ध्रुवतः॥ कुत्रत्यः॥ कुतस्त्यः॥ अमात्यः॥ इहत्यः॥ क्वत्यः॥
तत्रत्यः॥ दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यक्॥ दाक्षिणात्यः॥ पाश्चात्त्यः॥ पौ
रस्त्यः॥ ऐषमस्त्यं॥ ऐषमस्तनं॥ [illegible]स्त्यं॥ ह्यस्त्यं॥ श्वस्तनिकं वा॥

केदाराद्यञ् बाहुककेदा

बाकम् ५

पीम् ५

६८ क्षीशिमा ॥ दृढिमा ॥ वेद्योः किं ॥ कौशिमा ॥ हृस्वादेः किन ॥ ममि
मा ॥ व्रहे अपि मूर्च्छहेः ॥ वेहेरनुमेयमा मिजनादीनां मिवर्णि
स्यतोपो वेहार्मूसादेश्मास्य ॥ वेहोर्नविः ॥ मूमा ॥ ते जायोनलो
पश्च ॥ सोनस्य कर्मभावो वा लोपश्च ॥ सुमूहऽपिऽपि ॥ बकूना
रा ॥ सर्वहे मा यूनम् ॥ काकम् ॥ श्वैत्रम् ॥ कैदा रकेन ॥ गाणिक्यम् ॥
हां निकेमे ॥ गार्भिराये न ॥ ग्रामता ॥ जनता ॥ बंधुता ॥ स्त्री त्वेन कारे ॥
पाश्चा२ तरस्य ॥ वात्या ॥ खल्या ॥ नेष्या ॥ गव्या ॥ वाइकम् ॥ केदार्यम् ॥ का
म्यो म:२ वचिकम् ॥ ब्राह्मणपुम् ॥ बाडवम् ॥ मानव्यम् ॥ गजता ॥ सहाय
ता ॥ पर्शोर्ङसा ॥ पर्शूनां समूहः पा र्श्वम् ॥ शाकटम् ॥ छै
67 नुकम् ॥ खलगोरथात्पत्रप्र नरकध्यौः ॥ खलिनी ॥ गोत्रा ॥ रथकड्या ॥ ६८
हितेन चैतप्रत्य यः ॥ तस्मै हितः ॥ वत्सीयः ॥ आत्मजीनः ॥ वा
त्सीजी ॥ अपूपापहितोऽपूपीयः ॥ अपूप्यः ॥ आत्मीयम् ॥

था:३

१ऽ३ छन्नादि पाटलिपुत्रवत्१

नालकौनः॥ मानकौनः॥ यमुन्दे॥ तुस्येशाः॥ स्पेऽथ्येवेस्त्रत्यपः॥ वंदेरा
तुस्येवेंद्रवज्जुर्वे॥ ग्रामणाबत॥ स्नः ओपयत्॥ मधुनापाजिव मधुरा
वत्॥ पाटलिपुत्रे प्राकारः॥ चैत्रस्येव चैत्रवत्॥ मैत्रस्य गरुत्॥ स्वेऽपि॥
विधिमर्हति विधिवत्॥ मोघेलात्यपरा:॥ शब्दस्य प्रत्ययोनिनितंभा
वमत्रवोध्ये स्तेस्तु:॥ तौ नौ स्त्रियाम्॥ वोनंकौलव्॥ ग्रामे सात्यचम्॥ ग्रा
मराम॥ ग्रामरथ्या॥ शुक्लत्वम्॥ शौक्लम्॥ वेदुष्यम्॥ कर्मरायपि॥
ग्रामराभ्यक ग्राम ग्रामरायम्॥ गोत्वकम्॥ सैन्यम्॥ लोहितादेर्डिन
नूभावे॥ लौहितिमा॥ लोहितमा॥ लौहित्यम्॥ श्रीसामा॥ लघिमा॥ मो
येऽसामि:॥ नाम्रेमतम्॥ औनवम्॥ पोवनम्॥ शेमावम्॥ मौनम्॥ हे
त्रम्॥ औड्रात्रम्॥ महतो भावो महिमा॥ मैयस्मनि॥ हेसादन्नेनो:
र्लोपस्य नेष्ठो भवति इमनि इष्ठेयःसोच्च॥ पटोर्भावः प्रथिमा॥ मदिमा॥

ग्रामनं८

१स०-टं०-सु०

दस ५

६९

पामपिच्छादिभ्यः शनेलचः ॥ लोमशः ॥ गिरिशः ॥ पामनः ॥ दद्रुणः ॥ अङ्गना ॥ लक्ष्म्या अच्च ॥ लक्ष्मणः ॥ विष्वगित्युत्तरपदलोपश्चाकृतसंधेः ॥ विषुणः ॥ पिच्छिलः ॥ उरसिलः ॥ फेनिलः ॥ सिध्मादेश्च ॥ सिध्मलः ॥ चूडालः ॥ कुमुदनड्वेतसेभ्यो ड्मतुः ॥ कुमुद्वान् ॥ नड्वान् ॥ वेतस्वान् ॥ महिषाड्मतुः ॥ महिष्मान् ॥ देशः ॥ नडशादाड्ड्वलः ॥ नड्वलः ॥ शाड्वलः ॥ शिखाया वलः ॥ शिखावलः ॥ नडादीनां कुक् च ॥ नडकीयम् ॥ कुञ्चायाः ह्रस्वत्वञ्च ॥ कुञ्चकीयम् ॥ ह्रस्वे [illegible] माणवकः ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ फलबर्हाभ्यामिनः ॥ फलिनः ॥ बर्हिणः ॥ हृदयाल्लुः ॥ हृदयालुः ॥ शीतोष्णतृप्रेभ्यस्तन्नसहने ॥ शीतं न सहते शीतालुः ॥ उष्णालुः ॥ तृप्रं दुःखं तन्न सहते तृप्रालुः ॥ हिमाद् [illegible] लुः ॥ हिमं न सहते हि

६९

68

शार्ङ्कव्यम्॥ गव्यम्॥ हविष्यम्॥ रवस्यम्॥ पव्यम्॥ सुलोप स
वर्णदीर्घः॥ भ्रुनेर्हितम्॥ शन्यम्॥ भ्रन्यम्॥ ऊधसोऽनङ्॥
ऊधन्यम्॥ अजाविभ्यां थ्यन्॥ अजथ्या॥ अविथ्या॥ अस्त्यर्थे
मतुर्वा॥ अस्त्यर्थे मतुप्प्रत्ययो भवति॥ गावोऽस्यास्मिन्वा
सन्तीति गोमान्॥ श्रीमान्॥ बुद्धिमान्॥ विदुष्मान्॥ ज्योतिष्मान्॥ अ
रेको मत्वर्थे॥ इक्लत्वं दंतात्॥ अश्लीलः॥ वैजयंतः॥ दशिकः॥ धं
निकः॥ मान्तोपधाद्वतिर्वो॥ मांता वर्णोपधाद्वर्णात्तादवशीप
धात्तद्वतिर्मो प्रत्यया अस्त्यर्थे॥ रत्न स्वर्दंतात्॥ किस्वान्॥
लक्ष्मीवान्॥ धनवान्॥ विद्यावान्॥ यशस्वान्॥ भास्वान्॥
ज्ञात्री॥ हरि॥ पयोदेनौ॥ पयवमान्॥ भूमिमान्॥ तडितो व्य
मा॥ तडित्वान्॥ विद्युत्वान्॥ मार्थी॥ ब्रीहि॥ ॥ओव

सं० बं० हि०
६०

लवणः। उच्चलः। दत्तालसः। शिखावलः। तुन्दिलः किंचलिवर्णमः॥
उन्मिलः। पुण्याजः। वलिनः। वटिलः। इलन्दकिर्णिरंयत [illegible] पौनि जारो
वतुः॥ पत्तेतदामावलो॥ यावान्। तावान्। एतावान्। किमः। कि
[illegible] वंतो वस्यवः। कियान्। इदनई वंतो वस्यवः। इयान्। वा। अडोरहेः॥
अवभुः। कृपालुः। दयालुः। [illegible] न्हदगोडुनः॥ रजोनः। अस्माया
मेधास्रग्भ्योविनिः। तपस्वी। ओजस्वी। यशस्वी। वर्चस्वी। मायावी।
मेधावी। स्रग्वी। आमयस्यदीर्घश्च। आमयावी। वाचोग्मिनिः। वा
ग्मी। आलाटौ के सितला। घोरा॥ वाचालः। वाचाटः। इतिअविसला
स्त्रीकल्पेदेश्यदेशीयाः। ईषदसमाप्तः। सर्वज्ञः। सर्वज्ञकल्पः। पटु
देश्यः। पटुदेशीयः॥ [illegible]ऽवेसर्वप्रागेवा॥ ईषदूनः पटुः। ब
हुपटुः। प्रकारेजातीयः। पटुप्रकारः। पटुजातीयः॥ कुटीशमीशुण्डा
भ्योरः। ह्रस्वा। कुटीरः। शमीरः। शुण्डारः। कुत्वाडुपः।

हि०

69

६०

मेधुः। वत्साल्लः। वत्सेजस्नेहेतेवत्सलः। अंसात्समूहेवा। अंसंबलहेते
अंसस्यसमूहेअंसलः। तःपर्वमरुद्भ्यां। पर्वतः। मरुत्तः। ऊर्णाहंशुभं
भ्योयुः। ऊर्णायुः। अहंयुः। शुभंयुः। स्वामिन्नैश्वर्ये। स्वैश्वर्यमस्या
स्तीतिस्वामी। वातातीसारपिशाचाद्विनिःकुक्। वातकी। अतीसा
रकी।। पिशाचकी। ज्योत्स्नादिभ्योऽण्।। ज्यौत्स्नः।। तामिस्रः।। तापसः। सै
कतः। शार्करः। ऊषसुषिमुष्कमधुखमुखकुञ्जनगपांसुपाण्डुभ्योरः।
ऊषरः। सुषिरः। मुष्करः। मधुरः। खरः। मुखरः। कुञ्जरः। नगरः।
पांसुरः। पाण्डुरः। कच्छ्वाह्रस्वत्वंच।। कच्छुरः।। द्युद्रुभ्यांमः। द्युमः। द्रुमः।
केशादिभ्योवः। केशवः। मणिवः। हिरण्यवः। अर्णसोलोपश्च।। अ
र्णवः।। रजःकृष्यासुतिपरिषभ्योवलः। रजस्वला। कृष्यादीनां
वलेदीर्घः। कृषीवलः। आसुतीवलः। परिषद्वलः। अन्येभ्योऽपिवा

नालिका
शृंगवे
६१

सौमयो जात्यः। ग्रमत्तं स्वनूपमस्याम् तमपश्यंद्रुः। ग्राम्रस
विकासोऽवपयो वा। ग्राममपम। मात्रमपम। डाः पुरोमजोम
यम्मा। नसप्तिर्लोष्ठद्रा। सप्तिजपोर्थकाम्यवकाम्योः संवप्निनः
स्यनस्यनवद्भिः। द्वि नोत्र नयोर्डगगमोवस्य इत्वस्य ऽइवस्या
इद्धिः। व्याकरणमधीते वेद वा वैयाकरणः। स्वस्व वेद। सौवश्वः। ग्रा
सस्यापत्यं वैयासकिः। द्वैजादीनां च। द्वैयनिष्ठमौदैवाविकं ४
व्यल्कसस्येदं वैयल्कसम्॥ सौवनम्। सौवम्। सौवगामिकः
सैपथ्योधम्। सौवादमर्दवम्॥ सौवस्तिकम्। इतोजाताद्यो। यजो
जातास्यर्थेजितः। फलितः। पुष्पितः। तारकितं। कण्टकितः। कुसि
तः। कुःखितः। नवनतमेधासिविकाः प्रकर्षे। ग्रतिशयेनपट्ट्वकः। ग्र
कृतरः। कृष्णेतमः। इयसिविष्ठौ इतौ॥ लघीयान्। लघिष्ठः ७ श्री ११

गुटस द्विवक्तिनी वन्द्धिः परवापराडजाता
ग्रस्यातिपाटिनः॥ समः ३

70

ह्रस्वा कुतूः कुतुपः॥ कासूगोणीभ्यां ष्टरच्। ह्रस्वा कासूः कासूतरी।
गोणीतरी॥ वत्सोक्षाश्वर्षभेभ्यश्च तनुत्वे। तनुर्वत्सो वत्सतरः।
वत्सतरी। उक्षा तनुः। उक्षतरो॥ अश्वस्तनुः। अश्वतरो। ऋषभस्तनुः।
ऋषभतरो। दैवतान्तात्तादर्थ्ये यत्॥ अग्निदेवतायै इदं। अग्निदे- नू ५
वत्यम्॥ पादार्घाभ्यां च। पादार्थमुदकं पाद्यम्॥ अर्घ्यम्। नवस्य नू
आदेशस्त्नप्तनप्खाश्च प्रत्ययाः। नूत्नम्। नूतनम्। नवीनम्।
पुराणे प्रान्नश्च॥ प्रणम्। प्रत्नम्। प्रतनम्। प्रीणम्। अतिथेर्ञ्यः।
आतिथ्यम्॥ देवात्तल्। देवता। अवेः कः। अविकः। [illegible]
[illegible] कः। [illegible]। कुत्सितो [illegible]। [illegible]
[illegible]॥ [illegible]। प्राचुर्यविवक्षायां [illegible]
[illegible]। [illegible]॥ [illegible]
[illegible]। अन्नं प्रचुरमस्मिन्। अन्नमयो यज्ञः। [illegible]

यानां । सोदिष्ठः । अन्तिकः । नेदिष्ठः । नेदीयान् । बाढः । साधीया
न् ॥ साधिष्ठः ॥ ॥ इलोपो ऽयामन्नादीयसः ॥ स्थिरादीनामनवस्य
यस ईकारस्य लोपः स्यात् लिङ्गापेक्षया ठेः । प्रशस्यो ज्यो ज्यायान् । ज्ये
ष्ठः । बहोर्लिष्ठेऽपि । बहोरुत्तरस्येष्ठस्य इमनस्य यिडादेशः ॥ इयस
इलोपश्च । बहोर्भूश्च । भूयिष्ठः । भूयान् । भूयस्तो । किमोऽव्यया
दाख्याताच्च तरतमयोराम् ऽद्रव्यप्रकर्षे । कुतस्तराम् । किंतमाम् ।
उच्चैस्तमाम् । कृपति ॥ पचतितराम् । पचतितमाम् । द्रव्यप्रकर्षे तु । २८
उच्चैस्तरुः ॥ पटिमा रोदधृ ईषदसमाप्तौ ॥ सोऽन्ते देश्यं ॥ देशीय
सम् ॥ पटुकल्पम् ॥ पटुकल्पः सि भ्रामराणां ॥ पटुकल्पः पटिमा स्त
मस्य ॥ पीतकल्पम् । हासितनम ॥ ये त्वका स्वार्थे ईषदसमाप्तौ ॥ तीय
ईषदसमाप्ता तावत्योऽकम् ॥ ईषदसमाप्तो वैव्हूर्णो वैके स्यन्निर्देशः तेऽके
यानुपरिमाणामस्येति ४

71

६२

ज्यादेर्गरादेशो भवति [illegible] लोपश्चैव [illegible] गस्य

देविष्ठः प्रेयस्तु गरादिष्ठ येप नक्ष्यां॥ गोर्गो योगविमा॥ अति
शयेन गुरुः। गरीयान्। गरीयांसौ। गरीयसः। गरिष्ठः। गरिष्ठौ॥
प्रियस्य भावः प्रेमा॥ अतिशयेन प्रियः। प्रेष्ठः। प्रे[illegible]यान्। अ
तिशयेन स्थूलः। स्थविष्ठः। स्थवीयान्। प्रशस्य श्रेष्ठः। श्रेया
न्। श्रेयः। श्रेयसी। श्रेयांसि। दीर्घः। द्राघिष्ठः। द्राघीयान्। स्थि
रः। स्थेयान्। स्थेष्ठः। स्फिरः। स्फेयान्। स्फेष्ठः। उरुः। वरीयान्। व
रिष्ठः। बहुलः। बंहीयान्। बंहिष्ठः। वृद्धः। वर्षीयान्। वर्षिष्ठः।
तृप्रः। त्रपीयान्। त्रपिष्ठः। वृन्दारकः। वृन्दीयान्। वृन्दिष्ठः। दू
रः। दवीयान्। दविष्ठः। युवा। यविष्ठः। यवीयान्। युवाल्पयोः
कन्वा। कनीयान्। कनिष्ठः। अल्पीयान्॥ अल्पिष्ठः। ह्रस्वः।
ह्रसीयान्। ह्रसिष्ठः। क्षिप्रः। क्षेपीयान्। क्षेपिष्ठः। क्षुद्रः। क्षोदी

संक्षेपः समाप्तः कल्याणमङ्गलशुभमस्तु। मङ्गलं भावुकं [illegible] कुशलं [illegible]
विद्याम्॥७॥

धाः त्रिधा चतुर्धा दशधा ॥ ॥ द्वित्रिभ्यामेधाधमुञौ वा ॥ द्वैध
त्रेधा द्वैधम्। त्रैधम्। एकाद्धमुञ्च। ऐकध्यम्। एकधा। एकादा
किन्नसहाये ॥ एकाकी ॥ क्रियाया आवृत्तौ कृत्वसुः। पंचकृत्वः
सप्तकृत्वः ॥ द्वित्रिचतुर्भ्यः सुः ॥ द्विः। त्रिः। चतुः। एकस्य सकृदादेश
श्च ॥ एकवारं सकृत्। बहोर्धासन्नकाले। बहुधाः। श्रे
शः ॥ संख्यापरिमाणाभ्यां वीप्सायाम्। द्वौ द्वौ ददाति द्विशो ददाति ॥
प्रस्थशः ॥ मात्राशः ॥ तयप् संख्याया अवयवे ॥ द्वावयवौ
यस्य द्वितयम् ॥ त्रयोऽवयवा यस्य त्रितयम् ॥ द्वित्रिभ्यामयज्वा ॥ द्वयम्
त्रयम्। उभाभ्यां नेऽन्तमौ ॥ द्विपायेवः स्त्रेसाः ॥ पुंसि भवः
यो स्त्नः ॥ शेषान्नपात्याकेऽत्यादयः ॥ कासंख्याये बहोर्गणात्कतिप
तिः ॥ तद्धिताः ॥ इति तद्धितप्रक्रिया ॥ शुभमस्तु ॥ सम्वत १८५

मादिभ्योऽतन ऽतमौ। गवतेः कोऽन्यः। कतकः। गयतां तां त्रिद्धः:
कतमः। गयतेः पितेच स्मात्रिकेकलात् उ डुस्मातु॥ सं ख्येयविशेषा
यधारस्तेद्व स्तो पञ्च। द्वेस्तीपूरणे। द्वितीयः। त्रेस्तृ च। तृतीयः। ष
ट्कतिकतिपयचतुर्ण्णां थुट्। षष्ठः। कतिथः। कतिपयथः।
चतुर्थः। चतुरीयतुरीयौ च स्यातां वा पः। तुर्यः॥ तुरीयः॥ पंचादेर्डमोदाप
ञ्चमः। सप्तमः। अष्टमः। नवमः। दशमः। एकादश्यादेर्डट्। एका
दशानां पूरणः। एकादशः। षष्ट्यादेर्नित्यं संख्याया अतस्य प
दे॥ द्वन्यामधि कादशो द्वादशः। द्वादशानां पूरणो द्वादशः। त्रयो
दशः। त्रेस्त्रयस्॥ त्रयोदशः। विंशत्यादेर्वा तमट्। विंशतितमः।
विंशतेस्तिलोपो डिति॥ विंशः। त्रिंशत्तमः। त्रिंशः। शतादेर्नि
त्यम्॥ शततमः। सहस्रतमः। संख्यायाः प्रकारे धा॥ द्वि

73

सि०चं०नाम.

नमानतिं कृत्वा इति महान् यासौ ईशानश्च महेशानः। पतन्ति अञ्जलयो नमस्कारादिना
यस्मै असौ पतञ्जलिस्तस्य॥ वरा निवेदशब्दं उच्चारयन्ति इति वराः वराणां [illegible]नस्पष्टं
शक्तिः वाणी सूत्रयति वेष्टयति अन्त्यादिरेः यहून्यर्थानिइति सूत्रं

श्रीगणेशाय नमः॥ श्रीसरस्वत्यै नमः॥ नमस्कृत्य महेशा
नं मतंगुघापतञ्जलेः॥ भारतीप्रणीत सूत्राणां कुर्वे सि
द्धान्तचन्द्रिकाम्॥१॥ अइउऋऌसमानाः अनेनैव
क्रमेणैते वर्णा लोपादिचसमानसंज्ञाः स्युः नैतेषु
सूत्रेषु सन्धिरनुसंधेयो विवक्षितत्वाद्विवक्षितसु
संधिर्भवतीति नियमात् ह्रस्वदीर्घप्लुतभेदाः सवर्णाः
एतेषां ह्रस्वदीर्घप्लुतभेदाः सजातीयाः परस्परं सव
र्णा भण्यन्ते ऌवर्णौ च एकमात्रो ह्रस्वः द्वि

सारस्वतप्रणीतानि च तानि सूत्राणि च भारतीप्रणीतसूत्राणि तेषां॥ सिद्धा
न्तो निष्पन्नो येषां ते सिद्धान्ताः। चन्द्रिका इति [illegible] सिद्धान्त चन्द्रिका
सिद्धान्तानां चन्द्रिका सिद्धान्तचन्द्रिका तां॥ [illegible]

त्रेतुदात्तः।
तान्वादिषु स
भागेषु स्थानि
मूर्द्धभागे नि
ष्पन्नोऽजुदात्त
संज्ञः स्यात्
॥१॥
नीचैरनुदात्त
ताल्वादिषु स्थ
नभागेषु स्थ
ने च यो भा
ऽग्निष्पन्नो
ऽजनुदात्तसं
ज्ञः स्यात्

समाहारः स्वरि
तः॥ उदात्तानु
दात्तत्वे वर्णध
र्मौ समाहृियेते
यस्मिन् सोऽचू
स्वरितसंज्ञः स्या
॥१॥
पञ्चमि [illegible]
विवक्षिते वि
वक्तनोतिविव
क्षाजाता यस्मिन्
विवक्षितः विव
क्षितस्य भावः वि
वक्षितत्वं न विव
क्षितत्वं अवि
अविवि

स॰ चन्द्रिका॰
सु॰

उचुडनुपवर्गाः अरेदो नामिनो गुणाः अर् ए ओ एते गुणसंज्ञातिच नामि
नः स्थाने भवन्ति आरैऔवृद्धिः आ आर् ऐ औ एते वृद्धिसंज्ञकाः
अन्त्यः स्वरादिष्टिः अन्त्योपस्वरमदादिर्वर्णो टिसंज्ञको भवति
अन्त्यात्पूर्व उपधा अन्त्याद्ध्रस्वमात्रात्पूर्वो यो वर्णः स उपधासं
ज्ञको भवति ह्रस्वो लघुः संयोगे गुरुः दीर्घं च मुखनासिकावच ॥२॥
॥२॥ नोऽनुनासिकः विभक्त्यन्तं पदम् तपरः स्वसमानकालस्य वर्ण
स्य ग्राहकः ॥ इति संज्ञाप्रकरणम् ॥ इयं स्वरे इवर्णो यत्व
मापद्यते स्वरे परे हसेऽहसः स्वरात्परो रेफहकारवर्जितो हसो
74 हसे परेऽवसाने च वा द्विर्भवति झबे जबाः झसानां झबेप

मात्रो दीर्घः त्रिमात्रः प्लुतः एऐओऔ सन्ध्यक्षराणि उभये स्वराः
अकारादय एकारादयश्च ह्रस्वदीर्घप्लुतभेदाः स्वरा उच्यन्ते अ
वर्णा नामिनः अवर्णवर्जाः स्वरा नामिन उच्यन्ते हयवरल०
ञमणनङम० झढधघभ० जडदगब० खफछठथ० च
टतकप० शषस० आद्यन्ताभ्याम् आद्यन्तौ यस्मिन्मध्यगा
नामाभ्यां सहितानां संज्ञाः स्युः अच झभ जब चप एवमन्ये
पि कार्या येन कार्यं विधातुमुच्चार्यमाणो वर्ण इत्संज्ञकः
यस्येत्संज्ञा तस्य लोपः प्रयोगादर्शनं लोपः वर्णविरामो
लोपश्च प्रत्ययादर्शनं लुक् स्वरानन्तरिता हलः संयोगः

आर स्वरे पावकः ॥ क्वचित्स्वरेवपकारः ॥ गव्यूतिः ओ॰गोयुगम् अ
न्यत्र गोपतिः ॥ तत्पंक्तस्य लोपार्थे ॥ अन्यत्र लेपंपापंजेयंमनेः
ओपार्धप्रसारितं ओष्ठं ओपमन्यत्र ओतारः औरसौपुरितिवु
अपेनेप्रसारितं ओष्ठं ओपमन्यत् ॥ ओपगाहमित्यर्थः ॥ अ
ताद्बहिन्यादवग्यताथः ॥ अनौहिरणौ ॥ प्रौढः ॥ प्रौढिः ॥ स्वैरम्
॥३॥ स्वैरी ॥ स्वैरिणी ॥ व्योश्चोपि ल्लवापदान्ते ॥ पदान्ते स्थितानां
75 मपादीनां यकारवकारयोर्लोपश्च वा भवति ॥ त आगताः ॥ तया
गताः ॥ पट इह ॥ पटविह ॥ तस्मा इदम् ॥ तस्मायिदम् ॥ ता इह ॥
तायिह ॥ लोपशिनसन्धिः ॥ नलोपशितुभवति ॥ स्वादेरिति

विजा... [illegible]

दध्यानय

हर्यनुभवः॥हर्यनुभवः॥ [illegible] पाणर्थम् ६

रेजवान्भवन्ति वर्ग्यो वर्ग्येण सवर्णः स्वरहीनं परेण संयोज्यम् ये
पाः पदलोपो वा द्वित्वाः दध्यानय दध्यानय दध्यानय रहात्
परोऽचि: स्वरपूर्वाद्रेफात् हकाराच्च परो यपो वा द्विर्भवति गौर्य्यत्र गौर्य
त्र नह्यस्ति नह्यस्ति वर्ग्येत्यादौ एवम् स्वरे मध्वत्र मध्वत्र॥
मध्वत्र मध्वत्र सूत्रेष्वदृष्टं पदं सूत्रान्तरादनुवर्तनीयं सर्वत्र ऋरम्
स्वरे पित्रर्थः पित्रर्थः ऌलम् स्वरे ऌदयस्य लित्
एअय् स्वरे नयनम् औआव् स्वरे भवनम् गोरग्वा पदान्ते
स्वरे टिलितावपदान्तयोर्वात्वौ गवाग्रम् गोऽग्रम् इन्द्रादिषोः प
रयोर्गोरवङ् नित्यम् गवेन्द्रः गवाक्षः ऐआय् स्वरे नायकः औ

[illegible] किमर्थहितमर

अकारओलोष्ठयोश्च यकत्रसमास्थितो स्मीमिद
ओतुर्मीर्जा र:३ गेने नेनेहच सन्सुनोडवर्वे१

कारोगोऽन्य: सीमन्त:केशवेष्टो सीमान्तोऽन्य: ओकोतो:समासेवा
विमोष्ठ: ओमोमा अवर्णादोकारे ओकारे च परे सह ओकारो भवति
बिम्बोष्ठ: स्थूलोतु: स्थूलोतु: समास इति किम् तवौष्ठ: [illegible]
दे धाता अवर्णान्तोपसर्गस्य लोप: प्रेजते उपोषति [illegible]
मधातौ वा उपेडकीयति उपैडकीयति प्रोषीयति प्रौषीयति
एत्येधत्यूठ्न्सु उपैति उपैधते प्रष्ठैहयोन्न प्रेष: प्रैष: प्रष्य
किम् अपेष: एवेत्यनवधारणे अद्यैव इहैव अवधारणे
तु अद्येवगच्छ इहैव अ[illegible] अवर्णादिवर्णे परे सह ए भव
ति नवैरामेशेरेर अवर्णादेकारे ऐकारे च परे सह ऐकारो
भवति तवैषा तवैश्वर्यम् [illegible] अवर्णादिवर्णे परे सह
औ अवर्णादुवर्णे परे सह औ भवति गङ्गोदकम् ॥२॥ मलेपाठ:

76

॥५॥

एवशब्दे परे
अनवधार
णे अर्थेऽत्र
धारणात्पू
र्वपदस्यलो
प:६

लवकरणामुत्र सुखाकारणायम् अतिशुनतिपरकृदशं ...नवत्यत्र नन हर आगच्छतीति
गोशब्दादकारो लोपो वेत्यर्थः २ सवर्णादच्स्य संबंधि के लात् समानसंज्ञं ध्यम् ३ समानस्येति वि

सिद्धमात् दामोदरः ॥ राजाश्रव ॥ एदोतोऽतः ॥ पदान्ते स्थितादेकारा
दोकाच्च परस्याकारस्य लोपो भवति ॥ तेऽत्र ॥ पटोऽत्र ॥ गोर्वा ॥ गवाजिन
म् गोअजिनम् । गोऽजिनम् । सवर्णे दीर्घः सह ॥ समानस्य सव
र्णे परे सह दीर्घो भवति दैत्यारिः । श्रद्धात्र । दधीह । श्रीशः भानू
दयः । होतॄकारः होतृकारः ऋति सवर्णे ऋ वा होतृकारः होतृ
कारः ॥ सामान्यशास्त्रतो नूनं विशेषो बलवान् भवेत् ॥ परेण पूर्व
बाधो वा प्रायशो दृश्यतामिह ॥१॥ ह्लादेशो वा दीर्घे लोपो वक्तव्यः
हलीषा लाङ्गलीषा मनीषा अपाम् शकन्धुः कर्कन्धुः कु
लटा पटत् इति पटिति पतञ्जलिः सारङ्गः पशुपक्षिणः ॥

अति सव
र्णे ऋ वा

ईषा लाङ्गल
ध्वि:स्यात्
सीता लाङ्गल
पद्धतिः २

...सारङ्गाः पशुपक्षिणः...
शकन्धुः कूपः शकन्धुः २ फलो नदे...

हिस्वर्गस्येति किम् राम
गारायते मयाप्ते

सोऽमीशब्दः सन्धिं न प्राप्नोति अमी आदित्याः येद्विवे ईदौतेः
उकारान्त एकारान्तश्च शब्दो द्विवचने वर्त्तमानः संधिं न प्राप्नोति
अग्नी अत्र पटू अत्र माले आनय पचेते इमौ औनिपातः
स्वरो निपातः सन्धिं न प्राप्नोति अ अपेहि इ इन्द्रं पश्य उ उत्ति
॥५॥ ष्ठ आ एवं मन्यसे ओदन्तो निपातश्च अहो ईशाः अहो ॥५॥
आगताः ओदन्तो धोवेतो पिलो इति पिलविति पिभ
77 इति ऋयाम न सवर्णे ह्रस्वोऽसमासे पदान्ते वा ह्रस्वः॥ चक्रि
अत्र चक्र्यत्र मधु अत्र मध्वत्र कर्त्तृ इदम् कर्त्रिदम्
पदान्ते किम् गौर्यौ ह्रस्वविधानसामर्थ्यान्न संधिः

निपातः किं
सुपोऽग्रगृ
३

[illegible] अहो इति [illegible] ओमोधि [illegible]
ऽवीति२४

प्रकऋतां ग्रामांमृ ष्ठ द्विमात्रलोपे सत्येकपदम् असति लोपे द्वित्वमाद्ययोर्भे
द्विपदम् १ सति द्वित्वे लोपे चासति त्रिपदम् १
आर् भवति। हलात्परस्य भूस्य लोपो वा तत्र वर्गे समे तवर्द्धिः। तवर्द्धिः। त
तवर्द्धिः अवर्णान्तादुपसर्गादृकारादौ धातौ वा आर् उपार्छति प्रार्छति
अवर्णाद् ऋते तृतीयासमासे सुखार्तः शीतार्तः तृतीयासमास इति
किम् परमर्तः प्रवत्सतरकम्बलवसनार्णदशानां ऋणे आरो प्रार्णम्
वत्सतरार्णम् कम्बलार्णम् वसनार्णम् ऋणार्णम् दशार्णम्
दशार्णो देशः दशार्णा नदी आराद्वोर्ग्गमोजलेव ऋकारादौ
नामधातौ वा प्रार्षभीयति प्रर्षभीयति १ अल् अवर्णात् ऌवर्णे
परे सह अल् भवति पक्षे यपो द्वि तवल्कारः तवल्कारः तव
ल्कारः तवल्कारः ऌकारादौ नामधातौ वा प्राल्कारीयति
प्रल्कारीयति प्राल्कारीयति प्रल्कारीयति ॥

ऋत्तः स्थि - कर्त्ता नदेशवि
दृग्

सि०चं०रामा०

चपाऽदतिकिम् विसोरमारन्नेभादौ त्वरस्यमानेन्तु
पदान्तस्यानुवर्त्ती तेऽन

पयोरुषः॥ इतौ वाऽनः ऽद्रुति। विति॥ अप्लुतवदिती देवदत्तेनां गु
रोरन्ततोऽनन्यस्यापि वा पर्याये वा प्लुतः। दे३वदत्त। देवद३त्त। देवदत्त३
गुरोः किम् वकाराद्कारस्य मा भूत् अन्त्ततः किम्॥ कृम्॥ ॐ इति स
रसन्धिः ॐ चपाविजवाः। पदान्तेवर्त्तमानाश्चपा जवा भवन्त्यवेपरे
षड्च वाग्यथा नमे अमावा पदान्तेवर्त्तमानाश्चपा अमेपरेन
॥६१॥ मावाभवन्ति षरामम षड्मम वा अमधुरा वाग्मधुरा प्रत्यये अ ॥६१॥
मे जवस्यापि नित्यम् तन्मयम् चिन्मयम् चपाज्झशः चपादुत्त
रस्य हकारस्य झो वा भवति अवेपरे वाग्घरः वाक्हरः अवे
किम् वाक्श्चोतति तोश्मः चपादुत्तरस्य हकारस्य झो वा भव
न्ति पदान्तकश्चपात्परस्य शस्य छत्वं भवति तच्छिवः तच्शिवः वा

चपादिति किम् अत्र नरहकारस्यान्ते तत्पञ्चमर

78

वत्यस्यापि द्वयोर्न्नानुस्वारः ५

समाने तु हर्ष्यर्थम्॥ पदान्तानां समानानाम् ऋति ऌति वा ह्रस्वः
ब्रह्म ऋषिः ब्रह्मर्षिः देवि ऋषिः देव्यृषिः मधु ऋकारः
मधृकारः होतृ ऋकारः होतॄकारः होतृ ऌकारः होतॢ
कारः पदान्तानामिति किम् आर्च्छत् अपाद्ओघो वास्त्व
रे किमुडकम् किम्बुकम् दूराद्धाने च प्लुतः॥ दूरात्सं
बोधने पदस्यान्त्यस्वरः प्लुतः स्यात् प्लुतः प्लुतः संधिं न प्रा
प्नोति एहि देवदत्त३ अत्रा भो३ है३ प्रयोगे हेयवाः प्लुतो वा
हेयमन्व हायमन्व हायमन्व हे३ ईशाः हईशाः हयोशाः स
मस्यर्थई न संधिं प्राप्नोति [illegible]

सि॰ च॰ मा॰

ञ्छौ ञ्च्छौ ञ्चश्शौ ञ्शा इति
रूपचतुष्टयम् ४

पदस्या
छे इति किं

उत्थानम्॥ उत्तंभनम्॥ नः सक्छते। नान्तस्य पदस्यावपरे छ
सगागमो भवति॥ राजंश्छिन्नम्। भवांश्छिनत्ति। अवपरे किम्। त
न्त्सरुः। नप्रशानः। प्रशान्तनोति। शे चग्वा। नान्तस्य पदस्या
वपरे शे वा चगागमो भवति। भवाञ्छूरः। भवाञ्च्छूरः। भवाञ्च्श
रः। भवाञ्शूरः। अवपरे किम्। भवाञ्श्च्योतति। ङ्णो ह्रस्वा
॥७॥ द्विः स्वरे॥ ङकारणकारनकारा ह्रस्वादुत्तरा द्विर्भवन्ति स्वरे परे प
दान्ते च। प्रत्यङ्ङिदम्। सुगण्णिह। राजन्निह। छः। ह्रस्वादुत्तरश्छ
कारो द्विर्भवति॥ खसे चपा झसानाम्। नव च्छत्रम्। दीर्घात्॥
ह्री च्छति। पदान्ताद्दीर्घाद्वा। लक्ष्मीच्छाया। लक्ष्मी छाया॥ आङ्
पदान्तेष्विति किं ह्रीच्छे

शे इति किं
भवांश्चिनो
ति ४

स्वरे इति किं
प्रत्यङ्करो
ति ४

नान्तस्य
किं पद्या
पदस्येति
किं दन्त

॥३॥

ह्रस्वादिति
किं ...
ते ५

७१

षानिफन्तहाकार

शादिति किं पाश्नो३

र्गीः वाग्घरिः अग्भारः अग्हारः स्तोः श्चुभिः श्चुः स्तोः सकारतवर्गयोः शकारचवर्गाभ्यां योगे शकारचवर्गौ भवतः संख्यासाम्येनयथाक्रममिति वाच्यम् कश्चरति कश्शूरः तच्छित्रम् तच्छादयति नशात् शकारात्तु परस्य तवर्गस्य चुत्वं न भवति विश्नः प्रश्नः ष्टुभिः ष्टुः स्तोः सकारतवर्गयोः षकारटवर्गाभ्यां योगे षकारटवर्गौ भवतः कष्षष्ठः कष्टीकते न टीकते नषि षकारे परे तवर्गस्य ष्टुत्वं न भवति भवान्षष्ठः सन्षष्ठः टोरन्त्यात् पदान्ते वर्त्तमानात् टवर्गात्परस्य स्तोः ष्टुत्वं न भवति षण्नरः षड्नराः षट्सीदन्ति नवतिनगर्यो नौ षण्णवतिः षण्णगर्यः सुगण्न लिट्षु तोर्लि लः तवर्गस्य लकारे परे लकारो भवति तल्लुनाति भवाँल्लिखति अनुनासिकाननुनासिकत्वेन द्विधा पदेल्ला तत्रानुनासिकस्य अनुनासिको लकारः उदः स्था

टोरिति किं
त्विड्महम्

लुत्वं ... धुटौ सि

ऽ्लोऽङ्सौ ले पदान्ते

सञ्चाएं यवलमनपरे हकारस्य यवलमनाया किं ह्युः॥ किं ह्यः॥

ति॥ किं ह्वलयति॥ किं ह्लादयति किं ह्लादयति किं ह्मलयति किं ह्वल

यति किं ह्नुते किंह्नुते॥ शसे चपस्य द्वितीयो वा वथ्सरः वत्सरः अप्स

रः अफ्सरः॥ नपरान्ते तुत्साधुः कुटुकवर्जितस्य विभक्तोन भवन्तु

टनात्स्य वा धुट् षट्सन्तः षट्त्सन्तः सन्सः सन्त्सः प्राङ्क्षौः

॥८॥ कुटुकोवा प्राङ्क्ष्षष्ठः प्राङ्क्षष्ठः प्राङ्षष्ठः सुगण्ट्साधुः सुगण्ट् ॥८॥

साधुः सुगण्साधुः॥ पकारे परे न्ह नकारस्य न्स वा स्तोर्विसर्गः॥ इका

रे रेफयोर्विसर्गो भवत्यधातोरसे पदान्ते च धातोस्तु पदान्ते न तु रले॥ कु

80 वोः ऽक ऽपौ वा कवर्गे पवर्गे च परे विसर्गः ऽक ऽपौ वा भवतः नृः ऽपाहि नृः

पाहि नृन्पाहि ॥ इति हलसंधिः ॥ विसर्जनीयस्य सः खसे परे क

ल्लनोति शासपरे खपे विसर्जनीयस्य विसर्गस्य कः सरः धनाघनः सोमराः

मइति किं भवान् हसति ॥

हसे इति किं
फलमत्ति ॥
पदान्ते इति किं
गम्यते ॥

माङ्ः स्मौं नित्यम् ॥ आच्छादयति ॥ माच्छिदत् पुंसोऽचपरे खपे संयोगान्तस्य
लोपो न पुंस्कोकिलः पुंस्पुत्रः अचपरे किम् पुंक्षीरम् खपे किम् पुन्दा
सः ख्याते वा पुंख्यानम् पुंस्ख्यानम् मोऽनुस्वारः मकारस्यानुस्वारो
भवति हसे परे पदान्ते च नं हसति पदं वेपा न श्चापदान्तेऽझसे नस्य
मस्य चापदान्ते वर्तमानस्यानुस्वारो भवति झसे हकारे च परे यशांसि
पुंभ्याम् खनं हि यमा यपेऽस्य अनुस्वारस्य यमा भवन्ति यपे परे
स्यपरस्य सवर्णाः शान्तः अङ्कितः अञ्चितः कुण्ठितः गुम्फितः
वा पदान्ते पदान्ते वर्तमानस्यानुस्वारस्य यमा वा भवन्ति यपे परे त्वङ्
करोषि त्वं करोषि तन्तनोति तंतनोति सय्यन्ता संयन्ता सव्वत्सरः सं
वत्सरः यल्लोकम् यंलोकम् [illegible]

क्विपनेर्दे संरागे राज्ञो निविशंपन् १ सम

अपदा
किंगम
ति ॥

कुण्ठा
न्तादिः

सि॰ चं॰ मु॰

अतः किं हरिरत्र तपरः किं देवात्र अनीतितपरः देवाऽऽगताः विसर्गस्येति किम् राम
मनु।१५ आऽऽन्त्याभवदस्य वृक्षे पेसागराय तन्नयापने

अयः कारः अयस्कामः अयस्कंसः अयस्कुम्भः अयस्पात्रम् अयःसहिताः
कुशाः अयस्कुशाः अयस्कारी अधस्पदम् शिरस्पदम् आकृतिगणो
ऽयम् अह्नोरोऽरात्रिषु अह्नो विसर्गस्य पदान्ते रो भवति ॥ न तु रात्र्यादिषु
अहर्गणाः अहरहः रात्र्यादिषु तु अहोरात्रः अहोरूपम् अहोरथन्तरम्
अतोऽत्युः अकारात्परस्य विसर्गस्य उकारो भवति अति परतः कोऽर्थः
हवे अकारात्परस्य विसर्गस्य उकारो भवति हवे परे देवो याति मनोरथः
आद्वे लोपश्च अवर्णात्परस्य विसर्गस्य लोपश्च भवत्यवे परे देवा अत्र
याता यांति स्वरे पत्वं वा देवाऽऽइह देवायिह भोसः भोस् भगोस् अघोस्
इत्येतस्य विसर्गस्य लोपश्च भवत्यवे परे भो हरे भगो नमस्ते अघो
याहि स्वरे पत्वं वा भो इहि भोयेहि भगो इह भगोयिह अघो अप
गच्छ अघोयपगच्छ नामिनोरः नामिनः परस्य विसर्गस्य रेफो भव

॥८॥
अतः किंभा
तुर्वर्णद्यः न
परः किं वेभ्या
नम्यः हवेति
किम् रामः
कर्त्ता६

ऽस्यते द्विनिष्याकृजि ॥८॥ गदाः २

हे अनन पिन
लं दूरं गच्छ

शसे वा कश्शूरः कःशूरः कष्षण्डः कःषण्डः कस्साधुः कःसाधुः॥ खपपरे शसे विसर्गलोपो वा हरिस्फुरति हरिस्स्फुरति हरिःस्फुरति परो विसर्गो मतैश्चैवं त्रैरूप्यम् कुप्वोः ᳵकᳶपौ वा कᳵकरोति कःकरोति कᳶपचति कःपचति वाचस्पत्यादयो निपातनात्सिध्यन्ति वाचस्पतिः। बृहस्पतिः तस्करः कौतस्कुतः कान्कान् कांस्कान् भास्करः पयस्पात्रम् पयस्कल्पम् पयस्कम्। पयस्काम्यति सर्पिष्पाशम् सर्पिष्कल्पम् सर्पिष्काम्यति नमस्करोति पुरस्कर्त्ता निष्प्रत्यूहम् आविष्कृतम् तिरस्कृता द्विष्करोति द्विःकरोति त्रिष्करोति त्रिःकरोति चतुष्कपालम् चतुःकपालम् सर्पिष्करोति सर्पिःकरोति धनुष्करोति धनुःकरोति सर्पिष्कुण्डिका सर्पिःकुण्डिका अयस्कारः

तस्मान्नाम्नः पराः स्यादयः सप्तविभक्तयो भवन्ति एकत्वद्वित्वबहुत्वेषु
एकवचनद्विवचनबहुवचनानि ॥ सोर्विसर्गः देवः देवौ जकारो जसी
ति विशेषणार्थः देवाः अम्शसोरस्य समानादुत्तरयोरम्शसोरका
रस्य लोपो भवत्यधातोः देवम् देवौ ॥ शकारः शसीति विशेषणार्थः
सो नः पुंसः । पुंल्लिंगात्समानात्परस्य शसः शकारस्य नकारादेशो भ
वति नत्वाभ्यातीत्याले । शसि शसि परे पूर्वस्य स्वरस्य दीर्घः ॥ पदादे ॥१०॥
शास्तत्वं भवति ननु वर्णमात्रविधौ देवान् टकारष्टेनेति विशे
षणार्थः । टेन । अकारात्परष्टाइन भवति देवेन अभि अका
रस्यात्वं भवति भकारादौ स्यादौ देवाभ्याम् भिसः अकारात्परस्य
भिसो भकारस्याकारादेशो भवति अइए एऐऐ देवैः डे ए के ॥

॥१०॥

82

पश्नि किं दैवै
अतः किं पिवं
अतः किंहास

यज्ञन देहः पदद्वयमुत्तमपि प्रथमानम् ३   भी जिह्वं देवस्य ३ अदिति किंह
रिभ्याम् ३

स्याही किंद्यनयनम् २

त्यदादीनां प्रत्यन्तेव वस्तुनि प्रयोगः न तु क्रियाप्रसिध्यात् तेषु प्रयोगः सत्येवेत्यपि पारायानुसे छन्दसि बहुलमिति सूत्राद् बहुलग्रहणान् अनुवर्त्यं जल्पति तेनेह न सोहिमाजन्म शुद्धा नाम्॥५

गीःपतिः१

त्यवेपरे अग्निरत्र पुनर्वत्ता रेफप्रकृतिकस्य विसर्गस्य रेफः गीर्पतिः
अहःपतिः गीःपतिः अहर्पतिः अहःपतिः रः रेफप्रकृतिकस्य विसर्गस्य रेफो भव-
त्यघेपरे प्रातरत्र धातर्गतः रिलोपो दीर्घश्च रेफस्य रेफे परे लोपो भ-
वति पूर्वस्य च दीर्घः पुनारमते हरीराजते भानूरम्यः सैषादसे स-
भावादेषशब्दाच्च परस्य विसर्गस्य लोपो भवति हसे परे सचरति
एषहसति स्यश्छन्दसि विसर्गस्य लोपः स्वरे लोपश्च पादपूरणं चेत् से-
षदाशरथी रामः सैष राजा युधिष्ठिरः सैष कर्णो महात्यागी सैष भी-
मो महाबलः॥७॥ इति विसर्गसंधिः॥ ॐ॥ अविभक्ति नाम विभक्ति-
रहितं धातुवर्जितं चार्थवच्छब्दरूपं नामोच्यते तस्मात् सि॰ औ॰
जस्॰ अम्॰ औ॰ शस्॰ टा॰ भ्याम्॰ भिस्॰ ङे॰ भ्याम्॰ भ्यस्॰
ङसि॰ भ्याम्॰ भ्यस्॰ ङस्॰ ओस्॰ आम्॰ ङि॰ ओस्॰ सुप्॰

विभक्तिरहित [illegible] तिर्धि हरिङ करोति डुपि पाणी मरप्र ६

धातुवर्जितमिति किं अहन् नलोपश्च स्यात् ३

ह्रस्वात्समानादेशे तस्योत्तरस्य सेर्लोपो भवत्यधातोः आभिमुख्या
भिव्यक्तये हेशब्दस्य प्राक्प्रयोगः हे देव हे देवौ हे देवाः एवं घटपट
रामहंसादयः सर्व॰ विश्व॰ उभ॰ उभय॰ अन्य॰ अन्यतर॰
डतर॰ डतम॰ इतर॰ इतम॰ कतर॰ कतम॰ सम॰ सिम॰ त्वत्॰
त्व॰ भवतु॰ नेम॰ एक॰ पूर्व॰ पर॰ अवर॰ दक्षिण॰ उत्तर॰ अ ॥११॥
पर॰ अधर॰ स्व॰ अन्तर॰ त्यद्॰ तद्॰ यद्॰ एतद्॰ इदम्॰ अ ॥८१
दस्॰ द्वि॰ किम्॰ युष्मद्॰ अस्मद्॰ एते सर्वादयस्त्रिलिङ्गाः जसी ५४
सर्वादेरकारान्तात्परो जस् ई र्भवति सर्वे षृनो र्णोऽनन्ते। षका 83
र रेफ ऋवर्णेभ्यः परस्यैकपदस्थस्य नकारस्य णकारादेशो
भवति अन्तेस्थितस्य न सर्वाणीत्यादौ अट्कुप्वान्तरेऽपि अव

आदेः परस्य
परस्यादेर्वि
हितं तस्या
देर्थ्यम् सू ३

पदागमास्तद्गुणीभूतास्तद्ग्रहणे गृह्यन्ते इति परिभाषया आकारस्य पदान्तता नाम
त्वादाकारस्य लोपो न यद्वा अविधानसामर्थ्यान्न लोपः आनुबंधे याकरणाः प्र
श्रीसंबन्धमन्यन्ते भरयं सूत्रं गोरहात् स्पेरे आपितिन १ कार्यकाले म इति निर्देशा
अकारात्परस्य ङे इत्येतस्य यागमो भवति देवाय देवाभ्याम् एस्भि बहु
त्वे अकारस्यैत्वं भवति सकारभकारादौ स्यादौ बहुत्वे सति देवेभ्यः ङसि
रत्। अकारात्परो ङसिरत् भवति देवात् देवाभ्याम् देवेभ्यः ङस् स्यः
अकारात्परो ङस् स्यो भवति देवस्य ओसि अकारस्यैत्वं भवत्योसि परे
देवयोः नुडामः समानात्परस्यामो नुडागमो भवति पुंसि तु ह्रस्वादेः
नामि नामि परे पूर्वस्य स्वरस्य दीर्घः देवानाम् देवयोः किलात्षः स
कृतस्य कवर्गादिलाख्यप्रत्याहारादुत्तरस्य केनचित्सूत्रेण कृतस्य
सकारस्य षकारादेशो भवति अन्तोऽस्य तस्य न देवेषु सिद्धिः
आमन्तरोऽपि विहितः सिद्धिसंज्ञो भवति समानाद्वेत्रोपोऽधातोः
मोभ्यचते यत्प्रति सन्निपातः सन्निपातलक्षणो विधिरनिमित्तं तद्विघात

त्तस्य अनित्य
त्वज्ञापनार्थं
२ अय इति
सूत्र एकारस्य
अकारादेवदे
वाय १

नामि सूत्रस्य
तु आरम्भ
सामर्थ्यात्
परिभाषा
बाध्यते ४
पायमापि
स्येति ५

सर्वो नाम कश्चित्तस्मै सर्वाय। अतिपूर्वाय समायतुल्याय। अन्तर
पांपुरि ग्रामयोरन्तरे तापसो मध्ये इत्यर्थः अन्तरे अन्तरा वा शाट
का परिधानीया इत्यर्थः अन्तरे अन्तरा वा चाण्डालसगृहा वाह्या
इत्यर्थः स्वे स्वाः आत्मीया इत्यर्थः आत्मान इति वा स्वाय धनाय ज्ञा
तये वा इन्द्रे सर्वादीनां न सर्वकार्यम् पूर्वापराणां वा जसि॥ वर्णाश्र
॥१२॥ मेतरे वर्णाश्रमेतराः तृतीयासमासे तृतीयासमासार्थवाक्येऽपि न ॥१२॥
मासपूर्वाय मासेन पूर्वाय प्रथमचरमतयायऽल्पार्धकतिपय
नेमानां जसि वा प्रथमे प्रथमाः तयडयचौ प्रत्ययौ तत्र तयट् नाम्ना
ह्माः द्वितये द्वितयाः। त्रितये त्रितयाः पंचतये पंचतयाः इये
इयाः कतिपये कतिपयाः अल्पे अल्पाः अर्धे अर्धाः शेषं

84

स्वार्थेऽमुत्रस्य परार्थो य जोम्बनं गौणः ४

प्रत्याहारेण कवर्गेण पवर्गेण अनुस्वारेण विसर्गेण ᳵक ᳲप आं च मध्ये व्यवधा-
नेऽपि नस्य णो भवति नान्येन सर्वेण । सर्वादेः स्मट् सर्वादेरकारान्तात्परस्य
ङे इत्येतस्य स्मडागमो भवति सर्वस्मै अतः सर्वादेरकारान्तात्परस्यातः स्म-
डागमो भवति सर्वस्मात् सुडामः सर्वादेरवर्णान्तात्परस्यामः सुडागमो भवति
सर्वेषाम् ॥ ङिः स्मिन् सर्वादेरकारान्तात्परो ङिः स्मिन् भवति सर्वस्मिन्
शेषं देववत् एवं विश्वादयः डतरडतमौ प्रत्ययौ तदन्ताभ्यासाः
पूर्वादीनां नवानां जस्ङसिङीनां मी स्मात्स्मि नवा ॥ पूर्वे पूर्वाः पूर्वस्मा-
त् पूर्वात् पूर्वस्मिन् पूर्वे एवं परादयः सर्वादिः सर्वकार्यौ स्यान्न-
वे दैशोऽपवाभिधा ॥ पूर्वादि स्वव्यवस्थायां समोऽतुल्येऽन्तरोऽपुरि
परिधानेऽबहिर्योगे स्वोऽपूर्वात्मन्यवाच्यपि सर्वमतिक्रान्तोऽति
सर्वस्तस्मै सर्वाय प्रियसर्वो यस्य स प्रियसर्वस्तस्मै प्रियसर्वाय ॥ ॥

प्रति [illegible] नाविकेषपेना [illegible] तत्रमत्र एवंदेन पर्वादस्तोषा मनिये धाया
पा [illegible] द्देशकालारपेक्षितायोऽवच्छिन्नस्य नियमो व्यवस्था अवस्था
यांकि [illegible] तिरागयकोः कुशल्या ह त्यर्थः [illegible] नदिराः स्य [illegible] भवति

शाब्द्याः ज्ञानपि अवस्था अन्यथेति भावः
असेत्वापाठः [illegible] उत्तराः कुरवः । अधरकपं विभागे
देवा संतीन [illegible] छान्दसो यं प्रयोगः सर्वादिः सर्वे
का [illegible] स्यात् तत्र आ [illegible] तोऽहि संसी

वकारमकारान्तसंयोगादुत्तरस्य न। विगतमहो व्यन्हः व्यन्हौ व्यन्हाः
व्यन्हम् व्यन्हे व्यन्हि व्यहनि अन्हःसायः सायान्हः सायान्हौ
सायान्हाः सायान्हि सायाहनि सायान्हे द्वयोरन्होर्भवो द्व्यन्हः
द्व्यन्हि द्व्यहनि द्व्यन्हे पाददन्तनासिकामासहृदयनिशाअ
सृजयूषदोषयकृतशकृतउदकआस्यमांसपृतनासानूना
॥९३॥ म् पद्दत्नस्मास्हृद्निश् असन्यूषन्दोषन्यक ॥९३॥
न् शकन् उदन् आसन् मांस् पृत् स्नु शसादौ वा पादः पा
85 दौ पादाः पादम् पादौ पदः पादान् पदा पादेन पद्भ्याम्
पादाभ्याम् पद्भिः पादैः दतः दता दद्भ्याम् दन्ताभ्याम्

देववत् नेमे नेमाः शेषं सर्ववत् तीयस्य वाङित्सु सर्ववद्रूपम् द्विती
यस्मै द्वितीयाय द्वितीयस्मात् द्वितीयात् द्वितीयस्मिन् द्वितीये एवं
तृतीयः उभशब्दो नित्यं द्विवचनान्तः उभौ २ उभाभ्याम् ३ उभयोः २
उभयशब्दस्य द्विवचनं नास्तीत्येके अस्तीत्यन्ये उभयः उभये उभयं उ
भयान् उभयौ उभयानित्यादि निर्जरः जरायाः स्वरादौ जरस्वावक्त
व्यः तदन्तविधिरत्र । षष्ठीनिर्दिष्टस्यादेशास्तदन्तस्य स्युः । गुरुः शि
च्चसर्वस्यकृत्स्नः निर्दिश्यमानस्यादेशा भवन्ति एकदेशविकृतमन
न्यवत् निर्जरसौ निर्जरौ निर्जरसः निर्जराः निर्जरसम् निर्ज
रम् पद्दोहृदादौ चेद्देववत् संख्याविसाय पूर्वस्याह्नस्याहन्वाङौ
वेङ्योः नान्तस्योपधाया लोपो वा भवति ईङीत्येतयोः परयोः ॥

धान्तोः किम् हाहान् हाहा हाहे हाहाः हाहे हाहास्तु हरिः औपू इ
कारान्ता उकारान्ताच्च परः औपू आपद्यते इउ भवतः हरी एओ
जसि इकारान्तस्य उकारान्तस्य च जसि परे एकार ओकारश्च
भवति हरयः घो इकारान्तस्य उकारान्तस्य घौ परे एकार ओ
कारश्च भवति हे हरे हे हरी हे हरयः हरिम् हरी हरीन् टाना
॥१६॥ स्त्रियाम् इकारान्तादुकारान्ताच्च परष्टा ना भवति न तु स्त्रिया ॥१४॥
म् हरिणा हरिभ्याम् हरिभिः ङिति इकारान्तस्य उकारान्त
स्य च ङिति परे एकार ओकारश्च भवति हरये हरिभ्याम् हरिभ्यः
86 ङस्य एदोद्भ्यां परस्य ङसिङसोरकारस्य लोपो भवति हरेः हर्योः
हरीणाम् ङेरौ ङित् इदुद्भ्यां परस्य ङे रौ भवति स च ङित् ङितिरेः

ङकारग्रहणान्न ङसिङसोर्ग्रहणम् र

[illegible] रम्यां १

अम्वानिति किं अम्वयुक्तादिसुके उष्मा: उष्मा नलोपोस्यादावप्यकारलोपेनस्यान्न
युक्ते इति किं ? वीष्मः वीष्मा अम्वयुक्तेस्यादावपि लोपेन स्यात् अर्य्यम्णो अर्य्यम्णे न्या:२
ग्रम

दन्भिः दन्तैः मासः मासान् मासा मासेन माभ्याम् मासाभ्याम् माभिः मासैः अल्लोपः स्वरेऽम्वयुक्ताच्छतादौ अन्नन्तस्योपधाया लोपो भवति शसादौ स्वरे परे वकारमकारसंयोगादुत्तरस्य न पूष्णः पूष्णा नाम्नो नलोपश्चाधौ नान्तस्य नाम्नो नकारस्य लोपश्च भवति रसे पदान्ते चाधौ पूषभ्याम् पूषभिः नस्यलोपश्चान विभक्तिकार्य्यम् पूषे पंचसु देववत् पादपः पपकश्चाद्वा इत्यादि सोमपाः सोमपौ सोमपाः हे सोमपाः सोमपाम् सोमपौ आतो धातोर्लोपः आकारान्तस्य धातोरातोलोपो भवति शसादौ स्वरे परे सोमपः सोमपा सोमपाभ्याम् सोमपाभिः इत्यादि एवं कीलालपा अमृतपा शंखध्मा विश्वपाप्रभृतयः॥

सखा सुसखा परमसखा सुसखिना सुसखये सुसखौ सखी मतिक्रा-
न्तोऽतिसखिः इहडास्थेतेन सखायाप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव
ग्रहणं ननु लाक्षणिकस्येति न्यायात् पतिः पती पतयः पत्या पत्ये
पत्युः पतिसमासे हरिवत् भूपतये आगमजमनित्यम् सखिना
पतिना द्विशब्दो नित्यं द्विवचनान्तः त्यदादेष्टेः स्यादौ द्वौ २ द्वाभ्या-
म् ३ द्वयोः २ संख्योपसर्जनयोर्न्नीतम् द्विर्नाम कश्चित् द्विः द्वौ ॥९५॥ ॥१५॥
द्वयः द्वावतिक्रान्तो ऽतिद्विः प्रधाने तु परमद्वौ त्रिशब्दो नित्यं ब-
हुवचनान्तः त्रयः त्रीन् त्रिभिः त्रिभ्यः २ त्रेस्त्रयः त्रिशब्दस्याप्र-
देशो भवति नामि परे तदन्तविधिरत्र डिदन्तस्य वक्तव्यः त्रयाणा-
म् त्रिषु परमत्रयाणाम् कतिशब्दो नित्यं बहुवचनान्तः डतेः
डत्यन्तइति नाम्न बोध्यं इति प्रत्ययस्य लोपानिपात्याः कत्यादयः इतिऽच्यते संख्यापाठान्
नुवर्त्तते [illegible]

87

ङिति परे ङेरौपोम वति हरौ हर्योः हरिषु एवमग्निगिरिरविकवि
प्रभृतयः उकारान्तास्त्व विष्णुवायुभानुगुर्वादयः भानुः भानू भान
वः सेर्डौ वे: सखिशब्दात्तदन्ताच्च सेर्डौ भवति सखा हे सखे
ऐ सख्युः सखिशब्दस्य तदन्तस्याप्येकारादेशो भवति अघुटिपं
चसु षष्ठीनिर्दिष्टस्यादेशास्तदन्तस्य ज्ञेयः सखायौ सखायः स
खिपत्योरीङ् सखिपतिशब्दयोरीगागमो भवति टाङेङिषु परतः
दीर्घत्वान्नान भवति सख्या सख्ये ऋतेः सखिपतिशब्दयोरु
गागमो भवति ङसिङसोरकारे परे सख्यु-अस् इति स्थिते ऋतो
ङुरः अकारान्तात्परस्य ङसिङसोरकारस्य उकारो भवति सखि
नू सख्युः ङेरौ ङिदित्यौकारे कृते सखिपत्योरीङ् सख्यौ शोभनः

बहुश्रेयस्यौ घोर्ह्रस्वः इयुवस्थानवर्जितयोरीवर्णोवर्णयोः स्त्री
शब्दस्यच स्त्रियांघौपरेह्रस्वोभवति ह्रस्वविधानसामर्थ्यादाविति न
हेबहुश्रेयसि बहुश्रेयस्यः बहुश्रेयसीम् बहुश्रेयसीन् बहुश्रेय
स्या ङितामट् स्त्रियामीकारान्ता दूकारान्ताच्च ङितामडागमोभवति
बहुश्रेयस्यै बहुश्रेयस्याः बहुश्रेयसीनाम् स्त्रियांघोः इयुवस्थाना
दुवर्णान्ताच्च स्त्रियांवर्त्तमानात्परस्यङेरामादेशोभवति बहुश्रेय
स्याम् अनीवन्तत्वान्नसिलोपः अवीतन्त्रीतरीलक्ष्मीह्रीश्रीधी
णामुणादितः शब्दानांतुभवेदेषांसिलोपोनकदाचन १ अतिल
क्ष्मीः शेषंबहुश्रेयसीवत् सुश्रीः धातोरियुवौस्वरे धातो
रिवर्णोवर्णयोः इयुवौभवतः स्वादौस्वरेपरे सुश्रियौ सुश्रियः

धातोः किं धातुग्रहणे। घोः किं विकल्पो स्वादौ किं भ्रूर्यम२

80

इत्यन्नाज्झषश्लोपे लुकि प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् लुकि न तन्निमित्तम् कृतिः २ कृतिभिः कृतिभ्यः २ कृतीनाम् कृतिषु औडुलोमिः औडुलोमी लोम्नोऽपत्येषु बहुष्वकारः उडुलोमाः औडुलोमिम्। औडुलोमी उडुलोमान् वातप्रमीः वातप्रम्यौ वातप्रम्यः अमि वातप्रमीम् शसि वातप्रमीन् ङौ वातप्रमी एवं ययीर्मार्गः पाति लोकमिति पपीः सूर्यः क्विबन्तो वातप्रमीशब्दस्तु अमि शसि ङौ च विशेषः वातप्रम्यम् वातप्रम्यः वातप्रम्यि ध्वेति पः बह्व्यः श्रेयस्योऽपस्य स बहुश्रेयसी पुरुषः ईदूदन्तस्य दूपुवस्थानमित्यस्य व्याख्ये स्योपसर्जनत्वेपि स्त्रीकार्यं वक्तव्यम् [illegible] ह्रस्वान्तादेव नाजमस स्ने जो नो भवति बहुश्रेयसी बहुश्रेयपडौ तु षि वातप्रमीवत् ङिलोपो विशेषो मते प्रक्रियायाः ॥ मतं भाष्यकारस्य तु नापतौ वै नदीवद्धुसानो नकारेति शेषः १

ङशेर्लो भवतः सखा सखायौ सखायः सखायम् सखायौ सम्बोधने
तु हे सखे: सह खेन वर्तत इति सखस्तमिच्छतीति सखीः सख्यौ सु
तमिच्छतीति सुतीः सुत्यौ खी ती र्भ्यां कृतयणादेशाभ्यां ङसङः सख्युः
सुत्युः नकारस्यानजादेशेऽपीष्यते लूनमिच्छतीति लून्युः क्षा
मं प्रस्तीमं चेच्छतीति क्षाम्युः प्रस्तीम्युः शुष्कीः पक्कीः कृतयणादेश
ताभावान्नोत्वम् हूहूः हूह्वौ हूह्वः वातप्रमीवत् एवं दृन्भूः
अतिचमूः शेषं बहुश्रेयसीवत् खलं पुनातीति खलपूः खलप्वौ
खलप्वः एवमुलूः सुल्वादयः स्वयम्भूः स्वयम्भुवौ स्वयम्भुवः
एवं भूस्वभूः धाभूः परम्भ्वादयः वर्षाभूः वर्षाभ्वौ एवं करभूः पुनर्भूः दृ
न्भूः प्रभृतयः सेरा॥ ऋकारान्तात्परस्य सेरा भवति स चाङित् पिता पंचसु

अघादिवेदसंपरित्यज्य ऽ सर्गः प्रवर्तन

89

एवंसुधीप्रभृतयः सेनानीः योगा अनेकस्वरस्य नाम्नो धातोरिव
र्णो वर्णस्य योर्यकारवकारौ भवतः स्वरे परे धातोर्यव संयोगः पूर्वो य
स्मात्तस्य तु न लोपपदस्यानेकस्वरस्य चेदुपसर्गकारकपूर्वस्यैव नान्य
पूर्वस्य वर्णाकरइन पुनर् पूर्वमूभावदन्यपूर्वस्य भूभावः सुधी
शब्दस्यवचने सेनान्यौ सेनान्यः निपः नीप्राङ्गुत्तरस्य ङेर्नामादे
शो भवति सेनान्याम् एवंसुनीप्रधीग्रामणीरायादयः धातुना
संयोगविशेषणात् ह्रस्वस्यैव उन्न्यौ उपसर्गकारकपूर्वस्य कि
म् परमनियौ शुद्धधियौ कुमारीमिच्छन् कुमारीवाचरन् वा
चरः कुमारी ह्रस्व इति सेर्लोपः अमिशसि च कुमार्यम्
कुमार्यः॥ शेषं बहुश्रेयसीवत् एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात्

अनन्त्यामा
नवते नस्य
वाच्यम् ६

क्रोष्टा क्रोष्टारौ क्रोष्टारः हे क्रोष्टो क्रोष्टारम् क्रोष्टारौ क्रोष्टून् टादौ स्वरे
क्रोष्टु शब्दस्य तृवद्वा क्रोष्ट्रा क्रोष्टुना क्रोष्ट्रे क्रोष्टवे क्रोष्टुः क्रोष्टोः २
क्रोष्ट्रोः क्रोष्ट्वोः २ नुडागमे कृते ह्सादित्वान्न त्र्यभावो नास्ति कृताकृ
तप्रसंगी यो विधिः स नित्यः नित्यानित्ययोर्मध्ये नित्यविधिर्बलवान्
॥९८॥ क्रोष्टूनाम् क्रोष्टरि क्रोष्टौ क्रोष्टुषु सहृन्नावर्तते सः सयौ सम्या ॥९९॥
म् सेषु स्मृता ई लक्ष्मीर्येन स स्मृतः स्मृतयौ रैसि रैशब्दस्याकारा
देशो भवति सकारभकारादौ विभक्तौ परतः सुराः सुरायौ सुरायः सु
90 रायम् सुरायौ सुरायः सुराया सुराभ्याम् ३ सुरासु औरौ ओका
रस्यौकारादेशो भवति एवं तु गौः आम्शसि ओ कारस्यात्वं भव
ति अ[illegible]मिशसि च गाम् गावौ गाः गवा गोभ्याम् गोभिः॥

सकारभकारा
किं रायौ स्यादे
किं रैभाः ५

ऋकारस्यार्भवतिपंचसुपरेषु पितरौ पितरः घेरर् ऋकारान्तात्प
रस्य घेरर्भवति सचडित् हेपितः हेपितरौ हेपितरः पितरम् पितरौ
पितॄन् पित्रा पितृभ्याम् पितृभिः पित्रे पितृभ्याम् पितृभ्यः ङसि
ङसोऽउः पितुः २। ङौ ऋकारस्यार्भवतिङौपरे पितरि एवंजामा
तृभ्रात्रादयः नुर्वानामिदीर्घः नॄणाम् नृणाम् शेषंपितृवत्
स्तुरार् सकारत्प्रत्ययसंबंधिनऋकारस्यार्भवतिपंचसुपरे
षु कर्त्ता कर्त्तारौ कर्त्तारः हेकर्त्तः कर्त्तारम् कर्त्तारौ कर्तॄन्
कर्त्रा एवंउद्गातृनप्तृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तृणाम्
उद्गाता नप्ता क्रोष्टुशब्दस्यतृभवतिपंचसुविभक्तिषु स्त्रियांच तद्रूपम्

सि०चं०ना०

स्यादेशात्यपूर्वो नलं न स्वहस्वात् सुडागम इति

हे अम्ब शेषं गंगावत् । द्विस्वराणां किम् हे अम्बाः हे अम्बाले हे अम्बिके प
दोऽच्च आबन्तात्सर्वादेः परस्य यटः सुडागमो भवति पूर्वस्य चापोऽकारः
सर्वस्यै सर्वस्याः २ सर्वासाम् एवं विश्वादयः आबन्ताः जरा ज
रसौ जरे जरसः जराः द्विसमासे बहुव्रीहौ सर्वादेर्वा सर्वकार्यम्
दक्षिणपूर्वस्यै दक्षिणपूर्वायै उत्तरपूर्वस्याः उत्तरपूर्वायाः अ ॥१९८॥
॥१९॥ न्तरस्यै शालायै वा शालायै इत्यर्थः अपुरीत्युक्तेर्नेह अन्तरायै न
गर्य्यै द्वितीयस्यै द्वितीयायै तृतीयस्याः तृतीयायाः नासिकायाः नस्
91 नासिका नासिके नासिकाम् नासिके नसः नासिकाः नसा नासि
कया नोभ्याम् नासिकाभ्याम् पंचम्यां गंगावत् पृतनायाः पृत्
पृतः पृतनाः पृता पृतनया पृ भ्याम् निशायाः निश् निशः

आ आ इति प्रश्लेषेया आकारो यस्मिंश्च आपस्सर्वत्र ग्रहणान्ङ

ङसिङसोः गोः गोभ्याम् गोभ्यः गोः गवोः गवाम् गवि गवोः गोषु
एवं द्युधोः द्युधावौ स्मतङः क्षांभुर्यन सस्मततोः स्मतावौ स्मतावः
ग्लौः ग्लावौ ग्लावः ॥ ☸ ॥ इति स्वरान्ताः पुंल्लिङ्गाः ॥ ☸ ॥ औङः आदन्ता
दावन्तात्परस्य औङ ओपो भवति गंगे औः आदन्तादावन्तात्परस्य औ
रीर्भवति गंगे गंगाः धिरिः आदन्तादावन्तात्परो धिरिर्भवति
हे गंगे गंगाम् गंगे गंगाः टौसोरे आदन्तस्यावन्तस्य टौसोः परयोः
एत्वं भवति गंगया ङितां यट् आदन्तादावन्तात्परेषां ङ ङसिङस् ङ
ङीनां यडागमो भवति गंगायै गंगायाः २॥ आम्ङः आदन्तादा
वन्तात्परस्य ङेराम् आदेशो भवति गंगायाम् गंगयोः एवं श्रद्धा मेधा
दुर्गाप्रभृतयः अम्बादीनां द्विस्वराणां धौ ह्रस्वः हे अम्ब हे अक्क

प्र[illegible]हदो
नदन्तस्यादि
ह्रस्वं प्रातिपदि
ग्रहणो लिंग
विशिष्टस्यापिग्र
हणम् ६

हनुवद्भावदपोप्येवम् त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृवत् स्त्रियां वर्त्तमा
नयो [illegible] त्रिचतुर्श्शब्दयोस्तिसृ चतसृ इत्येतावादेशौ भवतः
विभक्तौ ऋकारस्य रकारवत् ततो राउकारा न भवन्ति शेषेस्
नुभवन्त्येव तिस्रः २ तिसृभिः तिसृभ्यः २ न तिसृचतसृ [illegible] लोनी
मि दीर्घः तिसृणाम् स्त्रियामिति त्रिचतुरोर्विशेषणान्नेह प्रि
यास्त्रयः प्रियाणि त्रीणि वा यस्याः सा प्रियत्रिः बुद्धिवत् आ
मि प्रियत्रयाणाम् यदा स्त्रियां मुख्यो लिंगान्तरगो गौणस्तदेतौ स्तः
प्रियास्तिस्रो यस्य स प्रियतिसा प्रियतिस्रौ प्रियतिस्रः नाम्रा
सोर्लोपः प्रियतिसृम् प्रियतिसृः प्रियास्तिस्रो यस्मिन् कुले
तत्कुलं प्रियत्रि नुकि नततृ भिन्नस्यानित्यत्वात्ते प्रियतिसृ

निष्ठा छशषराजादेः षः छकारान्तस्य शकारान्तस्य षकारान्तस्य च राज
यजसृजमृज्भ्राज्भ्रस्ज्भ्राजादेश्च षकारो भवति धातोर्झसे ना
म्न स्वरसे पदान्ते च षाडः नि भ्याम् केचित्तु धातोरेव षत्वमाहुः
तन्मते भृवेजवा इति जकारः निज्भ्याम् निक्षाभ्याम् निक्षु नि
दृक्षु छुत्वं स्वसे चपा भ्रष्टानाम् चपाक्रुशाः निक्रु निब्रु गो
पाः सोमपावत् ऊढिः ऊढी ऊढयः ऊढिम् ऊढी ऊढीः ऊढ्या
ऊढिभ्याम् स्त्रियां वर्त्तमानाभ्याम् इकारोकाराभ्यां परेषां ङितां व
चनानां नडागमो भवति ऊढ्यै ऊढये स्त्रियां य्वोः इवर्णोवर्णा
भ्यां स्त्रियां वर्त्तमानाभ्यां परस्य ङेः आम् स्यात् ऊढ्याम् ऊढौ अड
गमाभावे आमोऽप्यभावः एवं मतिभूतिधातिउच्चादयः धेनुरज्जु

अतिस्त्रियो अतिस्त्रयः वाम्शसि अमिशसि च परे स्त्रीशब्दस्य च वा
इयङ्भवति अतिस्त्रियम् अतिस्त्रिम् अतिस्त्रियो अतिस्त्रीन्
अतिस्त्रिणा ङिति अतिस्त्रये अतिस्त्रेः अतिस्त्रियोः अतिस्त्री
णाम् अतिस्त्रौ अतिस्त्रियोः अतिस्त्रिषु हे अतिस्त्रे अस्यौका
रे च नित्यं स्यादम्शसोस्तु विभाषया इयादेशस्तु नान्यत्रातिस्त्रियाः
॥२०॥ पुंस्युपसर्जने ॥१॥ अतिस्त्रि अतिस्त्रिणी अतिस्त्रीणि अतिस्त्रि ॥२१॥
णा अतिस्त्रिणे अतिस्त्रये अतिस्त्रिणः अतिस्त्रेः अतिस्त्रिणि
अतिस्त्रौ स्त्रियांतु प्रायेण पुम्वत् शसि अतिस्त्रीः अतिस्त्रिया
हुभ्याम् अतिस्त्रियै अतिस्त्रये अतिस्त्रियाः अतिस्त्रेः अति
स्त्रियोः अतिस्त्रीणाम् अतिस्त्रियाम् अतिस्त्रौ स्त्रीः स्त्रियो ॥

९३

प्रियतिसृणौ प्रियतिसृणा टादौस्वरे इति पुंस्त्वात् प्रियतिस्त्रा प्रियति
सृणा इत्येसमाप हे २ भ्याम् ३ भ्योः २ हसेपः सेर्लोपः नदी न
द्यौ नद्यः हे नदि नदीम् नद्यौ नदीः नद्या ङि तामट् नदीभ्याम् ३
नदीभ्यः २ नद्याः २ नद्योः नदीनाम् नद्याम् नदीषु एवंब्राह्मणी
सरस्वतीकुमारीगौर्यादयः अनीबन्तत्वान्न सिलोपः लक्ष्मीः हे लक्ष्मि
शेषं नदीवत् एवमवीतन्त्रीलरीतरीप्रभृतयः ईबन्तत्वात्सिलोपः स्त्री
स्त्रीभ्रुवोः स्त्रीशब्दस्य भ्रूशब्दस्य च इयुवौ भवतः स्यादौ स्वरे परे स्त्रियः
हे स्त्रि ङि तामट् स्त्रियै स्त्रियाः २ स्त्रियोः २ स्त्रीणाम् स्त्रियाम्
स्त्रीषु श्रियमतिक्रान्तोतिश्रिः एत्वनामार्थो वस्तु भिन्नः परत्वात्तुं
सिबाध्यते॥ कोवेनुमाच स्त्रीशब्दस्येयेत्यवधार्य्यताम् १ अतिस्त्रिः

हेपुनर्भ्वः पुनर्भूणाम् पुनर्भ्वाम् भेकोपुनर्नवायां तु स्त्री वर्षाभूद
र्दुरेपुमान् वर्षाभूः वर्षाभ्वौ वर्षाभ्वः हेवर्षाभु स्वयंभूः पुम्वत्
नकारान्तसंख्यायाः स्वसृ तिसृ चतसृ ननान्दृ दुहितृ यातृ मातृ भ्र
स्वनेवापो मातापितृवत् स्वसा कर्तृवत् शास्तिमातृः स्वसृः
राः पुम्वत् गोः पुम्वत् नौः ग्लौवत् ॥ इतिस्वरान्ताः स्त्रीलिंगाः ॥४।१२२॥
॥१२२॥ अतोऽम् अकारान्तान्नपुंसकलिंगात्परयोः स्यमोरम् भवति अ
धो अमोगत्वं तुग्भावत्यर्थम् कुलम् ईमौ नपुंसकलिंगा
त्परः औ ईकारमापद्यते कुले जश्शसोः शिः नपुंसकलिंगात्परयो
र्जश्शसोः शिर्भवति नुमयमः नपुंसकस्य नुमागमो शौपरे य
मप्रत्याहारान्तस्य न मिदन्त्यात्स्वरात्परः नोपधायाः नान्तस्योप

९५

श्रियः हे श्रीः वेयुवः इयुवङ्न्ता स्त्रियां ङित्तामङ्वाम्वीं विना श्रियै
श्रिये श्रियाः श्रियः २ इयुवन्तादामो नुड्वा स्त्रियो नुनित्यं श्रीणाम्
श्रियाम् श्रियि श्रियाम् एवं ह्रीधीप्रभृतयः एवं भ्रूप्रभृतयः
प्रधीशब्दस्य लक्ष्मीवद्रूपम् केषांचिन्मते तु प्रम्वत् प्रकृष्टा धीरि
ति विग्रहे तु लक्ष्मीवत् अमि शसि च प्रध्यम् प्रध्यः सुष्ठु धीर्य
स्याः सुष्ठु ध्यायति वेति विग्रहे सुधीः श्रीवद्देवे केषांचिन्मते तु पुं
वत् सुष्ठु धीः सुधीरिति विग्रहे तु सुश्रीवद्देवे ग्रामणीः पुंवत्
एवं खलप्वादयः न्नरार्ईप् नकारान्तऋकारान्तादकारान्ताच्च स्त्रिया
मीप्प्रत्ययो भवति क्रोष्ट्री क्रोष्ट्र्यौ क्रोष्ट्र्यः वधूजम्ब्वादयो
नदीवत् पुनर्भूः योवा पुनर्भ्वौ पुनर्भ्वः हे पुनर्भु हे पुनर्भ्वौ

अजरे अजरांसि अजराणि शेषं निर्जरवत् ॥ हृदयोदकास्यमांसानां हृद् उदन् आसन् मांस् ॥ हृदि हृदा हृभ्याम् उदनि उद्ना उदभ्याम् आसानि आस्ना आस्ने आसभ्याम् मांसि मांसा मांभ्याम् मांसभ्याम् ॥ नपुंसकस्य ॥ नपुंसकस्य ह्रस्वो भवति ॥ श्रीपं कुलवत् ॥ नपुंसकात्स्यमोर्लुक् ॥ अस्थि ॥ स्वरान्नपुंसके घोगुणो वा ॥ हे अस्थे हे अस्थि ॥ ॥२३॥ नामिनः स्वरे ॥ नाम्यन्तस्य नपुंसकस्य नुमागमो भवति स्वादौ स्वरे परे ॥ अस्थिनी अस्थीनि ॥ अस्थ्यास्थ्नातदे ॥ अस्थ्यादीनां नुमागमो भवति इकारस्य चाकारः ॥ अ ॥ लोपः स्वरेऽम्वयुक्ता च तादौ ॥ अस्थ्नः अस्थ्ना अस्थ्ने अस्थ्नः २ अस्थ्नोः २ अस्थ्नाम् वेङ्योः ॥ अस्थनि अस्थ्नि एवं दधि सक्थि अक्षि शब्दाः ॥ नदन्तस्यापि ॥ प्रियास्त्रा ॥२३॥

95

तदेवापरे ३

धायादीर्घो भवति शेषं पंचस्वपि तु नौमि च ई इति न कुलानि हे कुल शेषं
देववत् एवं मूसफलाप्यः अन्यादेः अन्यादेः क्लीवत्ता सरयोः स
मोः स्तुर्भवति अन्यत् अन्यद् यवसाने अवसाने
वर्त्तमानानां भूतानां जशा भवति यथा वा अन्ये अन्यानि
अन्यादेर्ईर्षोपान हे अन्यत् हे अन्यद् स्वं अन्यतरत् इतरत् इ
मत् कतरत् कतमत् एकतरस्मन एकतरम् शेषं सर्ववत् से
रमादेशे सन्निपातपरिभाषया न जरम् अजरम् अजरसी अ
जरे अजराणि नसमहतोःधोर्दीर्घः शेषे न्सन्तस्यापूर्वादस
महत् नुदस्य चदीर्घो भवति पंचस्वपि शेषे अजरांसि नतः
सन्निपातपरिभाषया नस्तुके अजरसम् अजरम् अजरसी

सोयमा अत्यावर्तप्रति सन्निपातः सन्निपातलक्षणो विधिरनिमित्तं तद्विघातस्य अभियुक्तोऽपवादः
अम्भावं वाधितात्परत्वाजरसु ४

०सं०ना०

॥२७॥ प्रियक्रोष्टु प्रियक्रोष्टवे प्रियक्रोष्टुने प्रियक्रोष्टुः प्रियक्रोष्टोः प्रि
यक्रोष्टुनः सुलु सुलुनी सुलूनि सुल्वा सुलुना एवं खलपाद
यः धातृ धातृणी धातॄणि हे धातः हे धातृ एवं ज्ञातृ कर्त्रादयः
इत्यादेशा संध्यक्षराणामिकारोकारोवक्तव्यौ अतिरि अतिरिणी
अतिरीणि अतिराया अतिरिणा अतिराये अतिरिणो अति
रायः अतिरिणः अतिराभ्याम् अतिराभ्यः अतिरायाम् अ
तिरिणाम् इत्यादि प्ररि प्ररिणी प्ररीणि पुनरपि प्राक्प्रभवत्
प्रराम् प्रपु प्रपुनी प्रपूनि प्रपवा प्रपुना उपगु उपगुनी
उपगूनि अतिनु अतिनुनी अतिनूनि अतिनावा अति
नुना ॥ इति स्वरान्ता नपुंसकलिंगाः ॥०॥ अंतिपंचसु प्रोचानु ॥२७॥

कर्षेरायो:
म्लिन नन्
पु ३

96

अति दध्ना वारि वारिणी वारीणि वारिणा वारिणे वारिणः आमि
नुट् वारीणाम् वारिणि वारिणोः वारिषु हे वारे हे वारि हे वारि
णी हे वारीणि नपुंसकस्य ह्रस्वः ग्रामणी गराभुक्तपुंसके पुंवद्वा
उक्तपुंस्कं नाम्यत्तनपुंसके लिंग न लोत्वेषु न्यहुणभवति ग्राम
णा ग्रामणिना ग्रामण्ये ग्रामणिने ग्रामण्यः ग्रामणिनः
ग्रामण्याम् ग्रामणीनाम् ग्रामणिनि ग्रामण्याम् प्रधि
प्रध्या प्रधिना सुधि सुधिया सुधिना मधु हे मधो हे मधु
एवं अन्यादयः सानु सानुनी सानूनि स्नुना सानुना प्रिय
क्रोष्टु प्रियक्रोष्टुनी प्रियक्रोष्टूनि प्रियक्रोष्ट्रा प्रियक्रोष्टुना

धेस्याध्वेपरे भकारे पदान्ते च धुक् धुग् दुहौ दुहः दुहम् दुहौ दुहः दुहा
धुग्भ्याम् धुग्भिः धुक्षु आपोस्वारे किम् दामलिट्, अवयवस्य किं
गर्दभमाचष्टे गर्धप् हो ढः हकारस्य ढत्वं भवति धातोर्झसे परे ना
म्नश्च झसे पदान्ते च लिट् लिड् लिहौ लिहः लिहम् लिहौ लि
हः लिहा लिड्भ्याम् ३ लिड्भिः लिट्सु लिट्त्सु द्रुहमुहष्णुह
ष्णिहां घत्वढत्वे वा ध्रुक् ध्रुग् ध्रुट् ध्रुड् द्रुहौ द्रुहः द्रुहम् द्रुहौ
द्रुहः द्रुहा ध्रुग्भ्याम् ध्रुड्भ्याम् ध्रुग्भिः ध्रुड्भिः ध्रुक्षु ध्रुट्सु ध्रुट्त्सु एवं मुह
स्नुहष्णिहः विश्ववाट् विश्ववाहौ विश्ववाहः विश्ववाहम् विश्ववाहौ वाहो
वौ श्वसादेः स्वरे अवसर्गात्परस्य वाहो वशब्दस्यौकारादेशो भवति श्वसादेः स्व
रे परे विश्वौहः विश्वौहा विश्ववाड्भ्याम् ३ विश्ववाड्भिः

डुह आमागमश्चेषिवा सावनडुहः अनडुह सौनुम्प्रुंसि संयोगान्तस्य
लोपः स्याद्धोरसेपदान्तेच संभिन्नस्वरान्त रान्यस्य संयोगान्तस्यै
वलोपो नान्यस्य नुम्विधिसामर्थ्याद्धसांरेसेति दत्वंन अनड्वान्
अनड्वाहौ अनड्वाहः अनड्वाहम् धावम् चतुर अनडुहो चाव
म् आगमो भवति आम्नि हे अनड्वन् वसांरसे वसुस्रंसुध्वंसु
अनडुहां दत्वंभवतिरसेपदान्तेच अनडुद्भ्याम् अनडुद्भिः
एवमेवपाठ्यमानानाम् अनडुत्सु दादेः आघो चारसो दादे
र्धातोर्हकारस्य घत्वं भवति धातोर्भेसेपरे नाम्नस्वरस्येप
दान्तेच आदिजबानां भभान्तस्य भभाः स्थ्वोः धातोर्भ
भान्तस्यावयवस्यादेर्वर्णमानानां जबानां भभाभवन्ति मकार

मान्तस्य धातो मो नो भवति म्वोःपरे पदान्ते च वमयोः स्त्वेन स्लोपोन् प्रशा
न् प्रशामौ प्रशामः प्रशान्भ्याम् प्रशान्भिः प्रशान्सु कः कौ के इद
मोऽयंपुंसि इदम् शब्दस्य पुंस्यय भवति सिसहितस्य अयम् दस्यमः
त्यदादेर्दकारस्य मत्वं भवति स्यादौ परे इमौ इमे त्यदादेः संबोधनाभा
वः इमम् इमौ इमान् अनटौसोः इदमोऽनादेशो भवति टौसोः
परयोः अनेन स्यः इदमः सकारे भकारे च परे अकारादेशो भवति
कृत्स्नस्य आभ्याम् ३ भिस् भिस् इदमदसोर्भिस् भि ऐस न भवति
नभकारस्याकारः एभिः [illegible] अस्मै अस्मात् अस्य अनयोः एषां
अस्मिन् अनयोः एषु इदमेतदोरन्वादेशे द्वितीयाटौस्स्वेनत् इ
नम् एनौ एनान् एनेन एनयोः २ किंचित्कार्यं विधातुमुपात्त

विश्ववाट्सु सहेः षः साडिः साडिरूपस्य सहेः सस्य षो भवति तुराषाट् तुराषा
ड् तुरासाहौ तुरासाहः तुराषाड्भ्याम् ३ तुराषाड्भिः तुराषाट्सु दिव औ दिवो
नाम्न औकारादेशो भवति सौ सुद्यौः सुदिवौ सुदिवः उरत्ते दिव उकारादेशो
भवति स पदान्ते च सुद्युभ्याम् सुद्युभिः सुद्युषु चतुर्शब्दो नित्यं बहुवच
नान्तः चतुराम्शेषे च चतुर्शब्दस्यामागमो भवति पंचसु शेषे च चत्वारः चतुरः
चतुर्भिः चतुर्भ्यः २ २ः संख्यायाः रेफान्तसंख्यायाः परस्यामो नुडागमो भ
वति चतुर्णाम् पदे चतुर्ष्विति निर्देशात् रेफस्य विसर्गः प्रियाश्चत्वारः
प्रिया हि चत्वारि यस्य स प्रियचत्वाः हे प्रियचत्वः हे प्रियचत्वारौ हे प्रिय
चत्वारः प्रियचत्वारम् प्रियचत्वारौ प्रियचतुरः प्रियचतुरा प्रियचतुर्भ्याम्
प्रियचतुर्भिः गौणत्वे नुड् नेष्यते प्रियचतुराम् इत्यादि कमलं कमलां वा
वत्ताराः कमल् कमलौ कमलः कमल्सु फल् फलौ फलः फल्सु मो नो धातोः

त्रेषां च नञः नञा रहितस्यार्वस्यान्त स्यत् इत्यन्तादेशः स्यात् सौ ऋतो
नुम् ऽकारानुबन्धस्य ऋकारानुबन्धस्य च नुमागमः पुंसि पंचसु
अर्वन्तौ अर्वन्तः अर्वन्तम् अर्वन्तौ अर्वतः अर्वता अर्वभ्याम्
अर्वद्भिः इत्यादि अनञः किम् अनर्वा अनर्वाणौ अनर्वाणः
असौ किम् अर्वा इतोत्पंचसु पथिन् मथिन् ऋभुक्षिन् शब्दा
॥२७॥ नामिकारस्याकारः पुंसि पंचसु सौ च थोन्थ् पथिमथोः स्थस्य ॥२७॥
न्थ् स्यात् पुंसि पंचसु सौ च आ सौ पथिमथि ऋभुक्षां टेरा
त्वं भवति सौ पंथाः पन्थानौ हे पन्थाः पन्थानम् पन्था
नौ पथां टेः पथिमथि ऋभुक्षां टेर्लोपो भवति शसादौ स्वरे
ईकारे च पथः पथा पथिभु एवं मन्था ऋभुक्षाः त्रिदं
मन्थाः [illegible] ऋभुक्षा नाति कः

ढारमकारान्तस्थोगोऽनुस्वरस्वनय

स्यकार्ष्णीन्तारं विद्यानुप्रन उपादानम स्यादेशः यथानेन व्याकरणा मधीतमेनं छन्दोऽध्यापय नोपधायाः नाम्नो नोऽपधायो राजा राजानौ राजानः हे राजन् हे राजानौ जञोर्ज्ञः राज्ञः राज्ञा राज भ्याम् नस्यलोपश्चनाविभक्तिकार्ये राजभिः राज्ञि राजनि राजसु एवं यज्वादयः यज्वनः यज्वना आत्मनः आत्मना प्रतिदिवा प्रतिदिवानौ अल्लोपे कृते य्वोर्विहसे धातोरिउ तोर्दीर्घो भवति रेफवकारहसपरयोः पदान्ते च प्रतिदीव्नः प्रति दीव्ना प्रतिदिवसु श्वादेः श्वादेर्वकारस्य उत्वं प्राप्नोति मघवादे र्लोपे परे ईकारेच शुनः शुना श्वभ्याम् इत्यादि यूनः यूना युवभ्यामित्यादि मघवा मघोनः मघोना अर्वा अर्वता

संख्याशब्दाः पंचन्प्रभृतयो बहुवचनान्तास्त्रिषु लिंगेषु स्वरूपाः
जश्शसोर्लुक् षकारनकारान्तसंख्यायाः परयोर्जश्शसोर्लुग्
भवति पंच २ पंचभिः पंचभ्यः २ स्नः षकारनकारान्तसंख्या
याः परस्यामो नुडागमो भवति पंचानाम् पंचसु गौणत्वेन लुग्नु
डौ प्रियपंचा प्रियपंचानौ प्रियपंचानः प्रियपंच्ञः प्रियपंच्ञा
एवं सप्तन् नवन् दशन् प्रभृतयः अष्टनो डौ वा अष्टन्श
ब्दात्परयोर्जश्शसोर्वा डौ भवति अष्टौ अष्ट अष्टौ अष्ट
वासु अष्टनः सकारभकारादिषु विभक्तिषु वा आत्वं भवति
आसुकोऽष्टौः परासु विभक्तिषु अष्टभिः अष्टाभिः अष्टभ्यः
अष्टाभ्यः २ अष्टानाम् अष्टसु अष्टासु प्रियाष्टा प्रियाष्टानौ

100

इतोनंचत्र वीजुद्धः।३

नान्तत्वाद्दीर्घः शोभनः पन्थाः यस्यां नगर्यां सा सुपथी नगरी सु
पथी अत्र सुपथी सेना शोभनं पथि वनम् शोभनं सकारान्त
लोपो वा हे सुपथि हे सुपथिन् सुपथी सुपंथानि इनांशौ
सौ इन् हन् पूषन् अर्यमन् इत्येतेषां शौ सौ च परे उ
पधाया दीर्घो भवति नान्यत्र दण्डी दण्डिनौ दण्डिनः हे दण्डि
न् स्रग्विन् हलिन् पक्षिन् वाग्मिन् प्रभृतयः वृत्र
हा वृत्रहणौ वृत्रहणः हनो घ्नः हन्तेर्धातोर्हकारस्य घो भव
ति नकारे ञिति णिति च परे असंयोगे सति न वृत्रघ्नः वृत्र
घ्नी वृत्रहभ्याम् वृत्रहभिरित्यादि एवं पूषन् अर्यमन् प्रभृतयः
इ [illegible] नियमार्थः ३
तादेवः कृत्यादिषु सात्वप्रतिषेधः

स०

युक् युग् चोः कुः चवर्गस्य कवर्गादेशो भवति धातोर्झसे परे नाम्नि
स्वरे से पदान्ते समासाभावे युजेर्नुम्स्न युक् युग् युजौ युजः ख
न् खञ्जौ खञ्जः खञ्जम् खञ्जौ खञ्जः खञ्जा खन्भ्याम्
खन्सु खजि गत्वैकल्ये खन् खञ्जौ छशषराजादेः षः सम्रा
ट् सम्राड् सम्राजौ सम्राजः सम्राड्भ्याम् सम्राट्सु देवेट् देवे
॥२८॥ ड् देवेजौ देवेजः परीमृट् परीमृड् परीमृजौ परीमृजः वि ॥२८१॥
श्वसृट् विश्वसृड् विश्वसृजौ विश्वसृजः विश्वस्य व
सुराटोर्दीर्घः विश्वावसुः विश्वावसू विश्वावसवः विश्वा
101
राट् विश्वाराड् विश्वराजौ विश्वराजः विश्वाराड्भ्याम् वि
श्वाराट्सु स्कोंवपोश्च संयोगाद्योः सकारककारयोर्लोपो

प्रियाष्टानः प्रियाष्टानं प्रियाष्टः। प्रियाष्ट्ना प्रियाष्टभ्याम् प्रियाष्ट
भ्याम् ३ प्रियाष्ट्नि प्रियाष्टः २ प्रियाष्ट्नोः राजवन्नर्वेहाहावच्चापंरह
से सुगण् सुगणौ सुगणः सुगण्भ्याम् ३ सुगण्ट्सु ॥ सुगणासु
सुगणा सुगणौ ॥ सुगणाः सुगणाभ्याम् ३ सुगणाप्त्सु सुगणासु
मुट् मुड् उभौ मुधः मुड्भ्याम् ३ मुट्सु राक् राग् रावौ रावः राग्
भ्याम् ३ राक्षु सुककुप् सुककुब् सुककुभौ सुककुभः सुककुप्सु
पुंसः पंचमसु ३ नसमासेऽपि च दिग्भ्याम् दिग्भ्यः इत्यादि
दध्नस् कालिजः कुंच पुंस् स्रज् कुंच् उणादिनां कुबंभवति
समपदानेव पुंस् पुंसौ पुंसः पुंसः पुंसा पुम्भ्याम् समासेन पु

स्यलोपः क्रुङिति पूजार्थस्यांचतेर्न्नित्युपपदात्क्रुंचेः क्विपि न क्रुङ्
क्रुञ्चौ क्रुञ्चा क्रुङ्भ्याम् ३ क्रुङ्क्षु ॥ अंचेः पंचसु पुंसि नुमागमः
प्रत्यङ् प्रत्यञ्चौ प्रत्यञ्चः अञ्चेरल्लोपो दीर्घश्च नलोपिनोऽञ्च
तेरकारस्य लोपः पूर्वस्य च दीर्घः शसादौ स्वरे तद्धितयस्वरयोरीपी
कारे च प्रतीचः प्रतीचा प्रत्यग्भ्याम् ३ प्रत्यक्षु सहादेः सध्र्यादिः
॥३०॥ समासे सति सहादीनां सध्र्यादिर्भवति तिर्यङ् तिर्यञ्चौ तिर्यञ्चः ॥३०॥
तिरश्चादयः तिरश्चादयो निपात्यन्ते शसादौ स्वरे परे तद्धितयस्व
रयोरीपीकारे च तिरश्चः तिरश्चा तिर्यग्भ्यामित्यादि उदङ् उ
दञ्चौ उदञ्चः उदीचः उदीचा पितरमञ्चतीति पित्र्यङ् पित्र्यञ्चौ
पित्र्यञ्चः ऋतो रिर्यो न पितृचः पितृचा पितृग्भ्याम् सध्र्यङ्

भवति धातोर्भ्रस्जेः परे नाम्नः ष्त्वं स्पदान्ते च। भ्रट् भ्रड् भ्रजौ भ्रजः
वट् वड् वश्चौ वश्चः विभ्राट् विभ्राड् विभ्राजौ विभ्राजः। ऋ
त्विक्। ऋत्विग् ऋत्विजौ ऋत्विजः ऋत्विग्भ्याम् ३ ऋत्विक्षु
रात्संस्येति नियमान्न संयोगान्तलोपः ऊर्क् ऊर्ग्। ऊर्जौ ऊर्जः
ऊर्ग्भ्याम् ३ ऊर्क्षु त्यः त्यदादेस्तकारस्य सत्वं भवति सौ परे स्यः
त्यौ त्ये। त्यम् त्यौ त्यान् सः तौ ते परमसः परमतौ संज्ञायां
गौणत्वे चात्यसत्वेन त्यद् त्यत् त्यदौ त्यदः अतित्यत् अतित्यद्
अतित्यदौ अतित्यदः यः यौ ये एषः एतौ एते अन्वादेशे एनम्
एनौ एनान् एनेन एनयोः अग्निमत् अग्निमद् अग्नि
मतौ अग्निमतः अग्निमद्भ्याम् ३। अग्निमत्सु एवं च
नीतिक्षिपि कृते नलोपः धातोर्हेमान्तस्योपधायास्तस्य नकार

परं नित्यं स्तो नुमं च वाधित्वाच वचनसामर्थ्याद् दोर्दीर्घः

षांतु असमुपधत्वः असमुपधक्रम्याम् मरुत् मरुद् मरुतौ मरुतः मरुद्भ्यां
त्रितोनुम् न्तं महतोऽधोर्दीर्घः शौ च महान् महान्तौ महान्तः महा
न्तम् महान्तौ महतः महता महद्भ्याम् महद्भिः द्विरुक्तानां
जक्षादीनां शतुर्नुम् न शौ वा ददत् ददद् ददतौ ददतः एवं जक्षत्
जाग्रत् दरिद्रत् शासत् चकासत् अत्वसोः सौ अत्वन्तस्याधा स्यः
तोरसन्तस्योपधाया दीर्घो भवति सावधौ भवान् भवन्तौ भव ॥३१॥
॥३१॥ न्तः भवन्तम् हे भवन् चन्द्रमाः चन्द्रमसौ चन्द्रमसः अ
धातसन्तस्य किम् पिण्डं ग्रसते पिण्डग्रः चीवराणि वस्ते
ऽसौ चीवरवः चीवरवसौ भात्वन्तस्य तु अत्वन्तस्याभावान्न 103
दीर्घः भवन् भवन्तौ भवन्तः पचन् पचन्तौ पचन्तः हे

सध्र्यञ्चौ सध्र्यञ्चः सध्रीचः सध्रीचा सम्यङ् सम्यञ्चौ सम्यञ्चः स
मीचः समीचा प्राङ् प्राञ्चौ प्राञ्चः प्राचः प्राचा पूजायां तु प्रत्यञ्चः
प्रत्यञ्चा प्रत्यङ्भ्याम् प्रत्यङ् तु प्रत्यङ्त्सु प्रत्यङ्षु उदञ्चः उद
ञ्चा उदङ्भ्याम् तिर्यञ्चः तिर्यञ्चा तिर्यङ्भ्याम् सध्र्यञ्चः
सध्र्यञ्चा विष्वग्देवयोः सर्वनाम्नश्चटेरद्र्यञ्चतौ वियनो परतः
केचिदिच्छन्ति केचिन्नेच्छन्ति पूर्वतः॥ उभयोः केचिदिच्छन्ति के
चिन्नेच्छन्ति वोभयोः अदसोऽद्रेः पृथङ्मुत्वं केचिदिच्छन्ति लत्व
वत् केचिदन्त्यसदेशस्य नेत्येके सेहि दृश्यते। अदमुयङ् अमुयङ्
अमुमुयङ् अदद्र्यङ् अदमुयञ्चौ अमुद्र्यञ्चौ अमुमुयञ्चौ अ
दद्र्यञ्चौ अदमुईचः अमुद्रीचः अमुमुईचः अदद्रीचः पूजा
यायामलिङ्गत्वान्नवलन १

सि० कौ०

प्रत्येकमिति व्याख्यानमनेकव्यवधानेपि तुल्यं न निंस्त्व ३
प्रत्त्याद्विहलस्यासिद्धत्वात् संयोगान्तस्य लोपः विधि तु विश्र्प्रवेशानेसनन्तः मूर्धेत्रुटि ५

दोः दोषौ दोषः दोषम् दोषौ दोस्नः दोषः दोस्ना दोष्णा दोर्भ्याम् दोष
भ्याम् ३ विसर्गनुम्स्थानिकानुस्वारशसैर्व्यवधानेपि षिजायरस्य
स्यषः दोष्षु दोःषु दोषसु पोर्विहे पिपठीः पिपठिषौ पिपठिषः पिप
ठीर्भ्याम् पिपठीःषु पिपठीष्षु विविट् विविड् विविषौ विविषः वि
विड्भ्याम् तट् तड् तक्षौ तक्षः गोरट् गोरड् गोरक्षौ गोरक्षः गोरड्भ्या
म् ३ गोरट्सु नहि रक्षोः संयोगान्तलोप इत्येके तक् तग् तक्षौ तक्षः ॥३२॥
गोरक् गोरग् गोरक्षौ गोरक्षः [illegible] संयोगान्तलो
प इत्येके पिपक् पिपग् पिपक्षौ पिपक्षः एवं विवक् [illegible] वि
वग् विवक्षौ विवक्षः सुपीः सुपिसौ सुपिसः सुपीर्भ्याम् सुतुः
सुतुसौ सुतुसः विद्वान् विद्वांसौ विद्वांसः विद्वांसम् विद्वांसौ

पिसगनौ २ दुःखया ४

॥३२॥

104

॥३२॥ पुनर्यवस्थाने

=

सुपीःषु

दोषांरः

षासेव्यवधा

इति षत्वं

तुदमिति लं विसर्जनी

लापः सुपिः

इहदीर्घे कृतेऽस्य संयोगान्तलोपस्यासिद्धत्वं न भवति बहुलग्रहणात् हल्ङ्याब्भ्य इति निःशंको मघेषु मघवान्
सोविभिभक्तिः मघवा बहुलम् मघवन् शब्दस्य वा तृ इत्यन्तादेशः स्यात् २

वान् दीव्यन्तौ दीव्यन्तः धीमान् धीमन्तौ धीमन्तः धीमतः धीमता धीमद्भ्यां
मघवान् मघवन्तौ मघवन्तः मघवतः मघवता मघवद्भ्याम् मघवद्भिः गुप्
गुब् गुपौ गुपः गुब्भ्यामित्यादि तादृक् तादृग् तादृशौ तादृशः तादृक्षु एवं यादृ
शादयः नशेः कोवापदान्ते स्यादौ झले च नक् नग् नट् नड् नग्भ्याम् नक्षु नट्
त्सु विट् विड् विशौ विशः स्पृक् स्पृग् स्पृशौ स्पृशः स्पृक्षु घृतस्पृ
क् उदके पूर्वस्य नकुलम् उदकस्पृट् उदकस्पृड् दधृक् दधृग् दधृषौ द
धृषः दधृग्भ्याम् दधृग्भिः दधृक्षु रत्नमुट् रत्नमुड् रत्नमुषौ रत्नमुषः ष
ष्टाद्यो नित्यं बहुवचनान्ताः त्रिषु लिङ्गेषु तुल्यरूपाः जश्शसोर्लुक् षट् षड् ष
ड्भिः षड्भ्यः २ षः ॥ ऐ रा ॥ ऐकारस्य रा भवति नाम्नि परे षण्णाम् षट्सु प
रमषट् परमषण्णाम् औरालेतु प्रियषट् प्रियषड् प्रियषषौ प्रियषषः
प्रियषषाम् दोषाम् दोषादीनां दो भवति रसे पदान्ते च झसादौ वा दोषन्

द्वित्वं निपा
ते २

सि॰ चं॰ ना॰ ह्रस्वव्यञ्जनयोर्हलः दीर्घे स्य च दीर्घः ३

गावकेयो हे उपानन् हे उपान हे उपानः उपानोभ्याम् उपानःसु सोसः अ
दसोऽसेःसो सौ अदसः सौ भवति असौ दस्यमः माद् अदसोमात्पर
स्य उत्वं उत्वंभवति अमुम् जसि एत्वकृते अदसः एकारस्य ईभवति
बहुलेसति अमी अमुम् अमू अमून् अमुना अमूभ्याम् अमीभिः
अमुष्मै अमूभ्याम् अमीभ्यः अमुष्मात् अमूभ्याम् अमीभ्यः अ
॥३३॥ मुष्य अमुयो अमीषाम् अमुष्मिन् अमुयो· अमीषु इति हसान्ताः ॥३३॥
पुंलिङ्गाः अथ हसान्ताः स्त्रीलिङ्गाः प्रदर्श्यन्ते नहो धः नहो हस्य धो
भवति धातोर्नह इति नाम्नश्च रसे पदान्ते च उपानत् उपानद् उपान
भ्याम् उष्णिक् उष्णिग् उष्णिहौ उष्णिग्भ्याम् द्यौः दिवौ वामि
दिवो वकारस्य वा आत्वं भवति अमिपरे द्याम् दिवम् उत्वे द्युभ्याम्

उत्पूर्वात्स्निहधोनाविषु स्नात क्विपि निपात[illegible]त् हलोपः पतेः २

वसोर्व उः वसोर्वकारस्य उकारो भवति शसादौ स्वरे नद्धितप्रत्यये तु ङीपि
कारे च विदुषः विदुषा विद्भ्याम् विद्वत्सु सेदिवान् सेदिवांसौ
सेदिवांसः वसोर्वे कृते इडभावः सेदुषः सेदुषा सेदिवद्भ्याम् ऊचिवा
न् ऊचुषः ऊचिवद्भ्याम् शुश्रुवान् शुश्रुवुषः नुधातोः शुश्रुवद्भ्या
म् अम्महत्कुहस्पसाहद्वर्ज्याद्धातोर्नस्कियते नेह सुहिन् सुहिंसौ सुहिंसः
सुहिद्भ्याम् सुहिन्सु ध्वत् ध्वसौ ध्वद्भ्याम् एवंवत् पुंसोऽसुङ् पुं
सोऽसुङादेशो भवति पञ्चसु शौ च पुमान् पुमांसौ पुमांसः हे
पुमन् पुमांसं पुमांसौ पुंसः पुंसा पुंभ्याम् पुंस्सु वेधाः वेधसौ
हे वेधः वेधोभ्याम् उशनसाम् उशनस् पुरुदंशस् अनेहसां से
र्डा भवति उशना उशनसौ उशनसः चौ नान्तत्वा अदन्ततो

संयोगान्त
लोपस्यासि
द्धत्वा[illegible]
न्नलोपो न

[illegible] ५

सि०चं०ना०

दिग् दिशौ दिग्भ्याम् दिक्षु त्विट् त्विड् त्विषौ दृक् दृग् दृशौ सजुष
षतेश्चेति सजूः स जुषौ सजुषः सजूर्भ्यां सजूःषु आशिषौ आ
शिषः आशीर्भ्याम् आशीःषु असौ अमू अमूः अमूम् अमू अ
मूः अमुया अमूभ्याम् अमूभिः अमुष्यै अमुष्याः अमुयोः अमूषा
म् अमुष्याम् अमूषु इति हलन्ताः स्त्रीलिंगाः स्वनडुत् स्वनडुही ॥३६॥
॥३५॥ स्वनड्वांहि पुनस्तद्वत् शेषं पुंवत् वाः वारी वारि वार्भ्याम् वार्षु
ऽरसे विमलद्यु विमलदिवी विमलदिवि किम् के कानि इदम्
इमे इमानि अन्वादेशे एनत् एने एनानि ब्रह्म ब्रह्मणी ब्रह्मा
106 णि हे ब्रह्मन् हे ब्रह्म अहः अहन्शब्दस्यसोभवतिरसेपदान्ते अ
हः अह्नी अहनी अहानि अह्ना अहोभ्याम् कर्म कर्मणी कर्माणि

पञ्चमीबहुवचनेपरेदेवांः ह्रस्वेनेन कृतस्यैरेफस्यविसर्गःस्यात् नान्यरेफस्य १

र्जेः अस्मात् स्थितिपिअन्नामसोनिपात्यते ४

प्सु गीः गिरौ गिरः गीर्भ्याम् गीर्षु एवंपुर् धुरौ धुरः चत्वाः प्रियचत्वाः प्रियचत्वारौ हे प्रियचत्वः इदंस्त्रियाम् इदमः इयं सौ इयम् इमे इमाः अनया आभ्याम् आभिः अस्यै आभ्याम् आभ्यः अस्याः आभ्याम् आभ्यः अस्याः अनयोः आसाम् अस्याम् अनयोः आसु अन्वादेशे एनाम् एने एनाः एनया एनयोः एनयोः स्रक् स्रग् स्रजौ स्रग्भ्याम् स्रक्षु समित् समिद् समिधौ समिद्भ्याम् स्या त्ये त्याः एवंतद् यद् एतद् किम् वाक् वाग् वाचौ वाग्भ्याम् वाक्षु ककुप् ककुब् ककुभौ ककुब्भ्याम् ककुप्सु त्वक् त्वग् त्वचौ ऋक् ऋग् ऋचौ अप्शब्दो नित्यंबहुवचनान्तः आपः अपः ।निदपाम् अप्शब्दस्य दत्वंभवति भादौ विभक्तौ अद्भिः अद्भ्यः अपाम् अप्सु दिक्

चत्वारि शेषद्वयोर्के रूपाणीति विज्ञावयम् ॥२॥ गवाक् गवाग् गोअक् गो
अग् गोक् गोग् गवाङ् गोअङ् गोङ् गोची गवांची गोअंची गोञ्ची
गवांचि गोअंचि गोञ्चि तिर्यक् तिरश्ची तिर्यंचि तिर्यङ् तिर्यंची
यकृत् यकृती यकृंति यकानि यक्ना यकृता यकभ्याम् यकृभ्याम्
शकृती शकृंति शकानि शक्ना शकृता शकभ्याम् शकृभ्याम् द
॥३५॥ दति ददंति एवं जाग्रदादय तुदत् शौदी पि:प्रातु: अवर्णान्तात्परस्य ॥३५॥
शतुर्वा नुम् शीकारे ईपि च तुदती तुदंती तुदंति भात् भाद् भाती भांती
भांति शप्श्यपोर्नित्यम् अप् प्रत्ययस्य प्रत्ययसंबंधिनोऽवर्णा
न्तात्परस्य शतुर्नुम् नित्यम् शीकारे ईपि च परे पचत् पचद् पचंती पचं
ति दीव्यत् दीव्यद् दीव्यंती दीव्यंति स्वप् स्वब् स्वपौ न्संमहतो

107

हि तुत्तानां शौ वा५ वौ आतः ईव ईपूर्व ईपोतयोः ईपाः५

रूपके षीकारान्ताऽतोलिलिङ्गभादिषु [illegible] स्वदूति निर्दिष्टान्नोपा [illegible] शिशुपिवनेभनरेर १ त्रुटि
दण्डिषु १
पनी

२यंचर्मन् वर्मन् धन्वनादयः दण्डि दण्डिनी दण्डीनि स्रग्वि स्रग्विनी
स्रग्वीणि वाग्मि वाग्मिनी वाग्मीनि बहुवृत्रह बहुवृत्रघ्नी बहुवृत्रह
णी बहुवृत्रहाणि बहुपूष बहुपूष्णी बहुपूषणी बहुपूषाणि बह्वर्यम
बह्वर्यम्णी बह्वर्यमणी बह्वर्यमाणि असृक् असृजी असृंजि मास
दोषासन् असानि अस्ना असभ्याम् असृग्भ्याम् ऊर्क् ऊर्जी ऊर्ञ्जि
ऊर्जोनुम्भेति केचिन्मन्यते ऊर्जि नरजानां संयोगः बहूर्जोनुम्प्रतिषे
धः अन्त्यात्पूर्वोवानुम् बहूर्जी बहूर्जि बहूर्ञ्जि त्यत् त्ये त्यानि
तत् ते तानि स्यपद त्वमश्रोनुमन चेछित् चेछिदी चेछिंदि गवाक्
शब्दस्य रूपाणि क्लीवेर्चागतिभेदतः असंध्यवङ्पूर्वरूपैर्नवाधि
कशतं मतम् १ स्वमोस्तु नवषड्भादौ षट्केस्यु. त्वोरितापश्चशः

भ्यामजादौ [illegible]

ऊर्जवत्प्राप्ता नयोः २

भवतः। यूयम्। वयम्। त्वमावेकवचने युष्मदस्मदोस्त्वमदौस्त एक
त्वे गम्यमाने **आम्त्वमौ** युष्मदस्मदोष्टेरात्वं भवति अमित्र
कारे निमित्तेच परे त्वाम्। माम्। युवाम्। आवाम्। **त्यदाद्यलेशातीति दीर्घः**
शसो नो वक्तव्यः युष्मान् अस्मान्। त्वन्मदादेशे कृते। **एटाङ्योः**। युष्म
दस्मदोष्टेरेत्वं भवति टाङ्योः। त्वया। मया। युवाभ्याम्। आवाभ्याम्।। युष्मा
।३६।। भिः। अस्माभिः। **तुभ्यंमह्यंङया**। ङयासहितयोर्युष्मदस्मदोस्तुभ्यंमह्य ।।३६।
मौ भवतः। तुभ्यम्। मह्यम्।। **भ्यसभ्यम्**। युष्मदस्मद्भ्यां परो भ्यस
श्यं भवति। शकारो नकारादित्वं यावन्त्यर्थः। युष्मभ्यम्। अस्मभ्यम्
ङसिभ्यसोःश्त्।। ङसिसाहचर्यात्पंचम्याभ्यस ग्रहणे। त्वत्। मत्
युष्मत् अस्मत्। **तवममङसा**।। ङसासहितयोर्युष्मदस्मदोस्तवममौ

धनतीत्यादिना ऽसू ३

इतिर्दीर्घः स्वांपि दीर्घो नेत्येके स्वंपि स्वपा स्विदपाम् स्वभ्याम् स्वभिः
स्वभ्याम् जगत् जगद् जगती जगन्ति महत् महद् महती महान्ति
धनुः धनुषी न्सपूर्वस्य धातोर्दीर्घः धनूंषि हविः हविषी हवींषि पयः
पयसी पयांसि तेजः तेजसी वचः वचसी पिपठीः पिपठिषी सप पिपठिषते
ऽन्तस्पृशोर्नुम्न पिपठिषि सुपुम् सुपुंसी सुपुमांसि अदः अमू अ मिस४
मूनि इतिहसन्ताः नपुंसकलिंगाः ॥ त्वमहौ सिना सहितयोर्यु पुंसः सुः
ष्मदस्मदोः त्वमहमित्येतावादेशौ भवतः यथासंख्येन त्वं अहं युवा
वौ द्विवचने अर्थवाचिनोर्युष्मदस्मदोः युव आव इत्येतावादेशौ
भवतो विभक्तौ आमो युष्मदस्मभ्यां पर आमो आम् भवति युवाम्
आवाम् यूयवयौ जसा जसा सहितयोर्युष्मदस्मदोः यूयं वयं

तिमया। अतित्वाभ्याम्।। अतिमाभ्याम्। अतित्वाभिः अतिमाभिः अ
तितुभ्यम्। अतिमह्यम् अतित्वाभ्याम्। अतिमाभ्याम् अतित्व
भ्यम् अतिमभ्यम् अतित्वत् अतिमत् अतितव। अतिमम।।
अतित्वयोः। अतिमयोः अतित्वाकम् अतिमाकम् अतित्वयि
अतिमयि अतित्वयोः अतिमयोः अतित्वासु अतिमासु युवां आवां वा
ति क्रान्त इति विग्रहे सिजसङेङस्तु प्राग्वत् अन्यत्र युवा
।।३१।। वो युष्मान् अस्मान् वा अति क्रान्त इति विग्रहे सिजसुङेङस्तु प्राग्वत् ।।३१।।
अतित्वम् अत्यहम् अतियुष्माम् अत्यस्माम् अतियुष्मान्
१०७ अत्यस्मान् अतियुष्मया अत्यस्मया युष्मदस्मदोः षष्ठीचतु
र्थीद्वितीयास्थयोर्वांनौवस्नसौ। युष्मदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वि
तीया सहितयोः स्थाने वांनौ वसनसौ तयोर्यथासंख्येन नामी आदेशाभवंति

समस्यमानेऽर्थेऽपि समासार्थपदग्रहणे कोशे युष्मदस्मदी एकत्ववाचिनौ चेत्तदा
युवावौ त्वन्मदौ स्तः ॥ युष्मदस्मदोर्लक्षणं व्याप्नुतेयेन

भवतः । तव मम । युवयोः । आवयोः । आकः साम् आकम् युष्मदस्मद्भ्यां
परः साम् आकं भवति युष्माकम् अस्माकम् त्वयि । मयि । युवयोः । आवयोः ।
युष्मासु अस्मासु समस्यमाने एकत्वे वाचिनी युष्मदस्मदी ॥ समासार्थः
न्यूनं स्यात् त्वे युवावौ त्वन्मदावपि ॥१॥ सुजसङेऽस्तु परतः आदेशाः स्युः
सदैव ते त्वाहौ यूयवयौ तुभ्यमह्यौ तवममावपि ॥२॥ एते परत्वाद्बाधन्ते
युवावौ विषयेऽन्यके । त्वन्मदावपि बाधन्ते पूर्वविप्रतिषेधतः ॥३॥ एके
संख्येः समासार्थो द्वित्वैर्थ्यपयुष्मदस्मदी । तयोरेकत्वार्थत्वात् युवावौ त्वन्म
दौ न च ॥४॥ त्वां मां वा अतिक्रान्त इति विग्रहे अतित्वम् । अतिमहम् गौरा
दिवपि युष्मदस्मदोस्त्वदादेशः अतित्वाम् । अतिमाम् अतियूयम् अ
तिवयम् अतित्वाम् अतिमाम् अतित्वान् अतिमान् अतित्वया अ

चादिनिपात्व। च। वा। ह। अह। एव एभिर्योगे नैते आवयोर्युवयोश्चे
श्रो हरिर्मामेव रक्षतु अचाक्षुषज्ञानार्थैर्धातुभिर्योगे च न चे
तसा त्वां समीक्षते भक्तस्तव रूपं ध्यायति चाक्षुषज्ञाने तु
भक्तस्त्वा पश्यति चक्षुषा विद्यमानपूर्वात्प्रथमांतात्परयो
रन्वादेशेप्येते वा भक्तस्त्वमप्यहं तेन हरिस्त्वां त्रायते स माम ॥३८॥ ॥सा॥३८॥
पि मेति वा चादिर्निपातः। च। वा। ह। अह। एव। एवम्। नूनम्। पृ
थक्। शश्वत्। युगपत्। भूयस्। नह। हन्त। विना। नाना। स्वस्ति। अ 110
स्ति। दोषा। नक्तम्। मृषा। मिथ्या। अथ। अथो। अहो। अहस्तम्। स्व
स उच्चैस्। नीचैस्। शनैस्। ऋधक्। धिक्। अन्ते। आरात्। दिवा
रात्रौ॥ सायम्। चिरम्। मनाक्। ईषत्। जोषं। तूष्णीम्। बहिस्। अवस्।

तथैकवचनेन सहितेमे द्विवचनेन वांनौ बहुवचनेन वस्नसौ [illegible] श्र
मासहितयोर्युष्मदस्मदो त्वामा इत्यौ भवतः ॥ श्रीशस्त्वावतु मापीह द
त्तात्तेमेपि शर्मसः । स्वामी ते मेपि सहरिः पातु वामपि नौ विभुः ॥१॥ सुखं वां
नौ ददात्वीशः पतिर्वामपि नौ हरिः ॥ सोऽव्याद्वो नः शिवं वो नो दद्यात्से
व्योऽत्र वः स नः ॥२॥ अनन्वादेशे वा अन्वादेशे नित्यम् ॥ धाता ते भ
क्तोऽस्ति तस्मै ते हरये नमः ॥ नचो वा वकादेपादादौ वर्त्तमानयोर्युष्मद
स्मदो नैते प्रत्याख्यातं वाक्यम् तांपातु वेदेशशेषैः संवेद्योऽस्मान्
हेशः सर्वदावतु विशेष्यपूर्वं संबोधने तत्र पूर्वं [illegible] विहिताऽन
स्मात्संबोधनात्परो नैते देवास्मान्पाहि नहरे विष्णोऽस्मान् रक्ष
सर्वदा विशेष्यपूर्वात्तु हरे कृपालो नः पाहि सर्वदा रत्नदकेनः ॥

सि० कौ० ना०

तत्र। यतस्मिन्निति। एतत्र। अत्र। यत्र। कुत्र। कुह। क। तस्मिन्काले। तदा। यदा। कदा। सदा। सर्वदा। एकदा। अन्यदा। तेनप्रकारेण। तथा। यथा। सर्वथा कथम् इत्थम् अस्मादिति इतः अतः एकस्मादिति। एकतः। ततः। यतः। कुतः सर्वतः। बहुतः। सार्वविभक्तिकस्तसिल्पेके आदित मध्यतः अन्ततः पूर्वस्मिन्निति पुरः ॥३

॥३९॥ पुरस्तात् अधः अधस्तात् उपरि उपरिष्टात् परस्मिन्निति परेण दक्षिणेन दक्षिणा दक्षिणतः उत्तरतः दक्षिणस्यां दिशि दूरे दक्षिणाहि राज्ञोधीनं राजसात् सर्वभस्म भस्मसात् ऊरी उरी उररी विस्तारांगीकारयोः सद्यादिः काले समानेऽहनि सद्यः अद्यः अधुना इदानीम् सपदि साम्प्रतम् संप्रति।

मुकुशी भवने॰ दुःख इति कष्टे॰ आहह इत्याश्चर्ये॰ असंबोधने अधिक्षेप निषेधे च॰ आ॰ वाक्य स्मरणयो
इ ई उ ऊ इत्थ ओ ओ इति संबोधने॰ पशु सम्यगर्थे॰ शुक शीघ्रे॰ पपा कुपा चेत्य नादरे॰ पाट् प्याट् आइ है है

अहंशुभमोर्युस्
अहमिति
मान्तमव्यय
महंकारे॰ शु
भमिति शुभे
अहंयुः अहं
कारवान् शु
भंयुः शुभा
न्वितः

समया। निकषा। अद्धा। वत्। सामि। सना। सनत्। सनात्। तिरस्। अ
न्तरा। अन्तरेण। सहसा। अलं। वषट्। क्षमा। विहायसा। पुरा। चिराय
मिथो। मिथस्। प्रायस्। मुहुस्। सार्द्धं। साकम्। नमस्। हिरुक्। मा। मा
ङ्। स्वर्। अन्तर्। प्रातर्। पुनर्। सनुतर्। यावत्। तावत्। स्वाहा। स्व
धा। तथाहि। कामं। प्रकामम्॥ खलु। किल। [illegible] आदिः। उ
पसर्गाः स्वरादेनाति प्रतिरूपकाश्च। अवदत्तम्। अहंयुः। हेतो। आप्या
इ। ई। उ। ऊ। ऋ। ॠ। [illegible]। ऌ। ॡ। ए। ऐ। ओ। औ। पशु। शुकम्
पथा। तथा। कुपम्। कुत्पम्। पाट्। प्याट्। अहे। आहह। आः। हे। है
भो। अये। द्य। विषु। रे। अरे। एकपदे। हाकु। हाकु। मञ्जु। पुन। आतो
ओ। पट्। वौषट्। इत्यादि। तत्रादिनिर्भावार्थे निपात्यते। तस्मिन्निति

भो अये इ
संबोधने
सहितार्थ
निन्दा म
पादपूरणे
षु॰ [illegible]
नाप्ति॰
हे इति नि
च संबो
ने॰ एक
इत्यमा
इत्यर्थे

पुनः कुत्सायाम्॰ ओ [illegible] अरे इति नीचसंबो
धने॰ हा कष्ट इति नाम [illegible] इत्यर्थे मञ्जु इति कोमलार्थे आतः इति तर्के

अपिनासाहचर्या दर्देरेवो व्यम् २

श्रि० वं० मो०

होडमन्दाद्ये

अजाद्युकाश्वचटकामूषिका एणजातिग्रहणेयतो [illegible] मन्दाविलाता [illegible]

ल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा

अवगाहनम् वगाहनम् अपिधानम् पिधानम् ॥ अव्ययानि ॥

आवतः स्त्रियाम् अकारान्तान्नाम्नः स्त्रियां वर्तमानादाप्प्रत्ययो

भवति सर्वा माया मेधा जाया अजादेश्च अजा एडका अश्वा च

टका मूषिका बाला वत्सा होडा मन्दा विलाता संफला भस्त्रफ

ला अजिनफला सत्फला पिण्ड्यफला सत्प्रष्ठा प्राक्प्रष्ठा का

ण्डप्रष्ठा प्रान्तप्रष्ठा एकप्रष्ठा शूद्रा कुञ्चा उष्णिहा देववि

शा ज्येष्ठा कनिष्ठा मध्यमेति प्रयोगेपि कोकिला इत्यादि पादेवा

इप् द्विपदी। द्विपात् काचन आपि परे पूर्वस्याकारस्य इकारो भवति

कारिका पाचिका अतः किं नौका कपरः किं राका आपि किं कारकः

तस्यापुत्र्या [illegible] सपादभार साक्षोपो वक्तव्यः

कमाहि आप् काप् तासिन् २

॥५०॥

112

॥५०॥

नक्तं आशु शीघ्रं पूर्वेद्युः परेद्युः परेद्यवि ऐषमः परुत् परारि अन्ये
द्युः अन्यतरेद्युः उभयेद्युइति उभयेद्युः तर्हि। यर्हि। कर्हि। एतर्हि
प्रादिरुपसर्गाः प्र·परा·अप·सम·अनु·अव। निस्·निर्·दुस्·दुर्·
अभि·वि·अधि·सु·उत्·नि·प्रति·अति·परि·उप·आङ्·अव·
अन्तर्·आविर्· प्राग्धातोः उपसर्गा धातोः प्राक् प्रयोक्तव्याः। ने
दव्ययम् चादिरव्ययसंज्ञं भवति क्त्वाद्यन्तं च·क्त्वा·यप्·तुम्
णम्·धा·च्वि·शस्·वत्·कृत्वस्·सु·आम्· इत्याद्यन्तमव्यय
संज्ञं भवति अव्ययाद्विभक्तेर्लुक्· सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु विभ
क्तिषु वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम्॥१॥ वष्टि भागुरि

स्येर् यकारो ङीपि च औपगवी। ऐन्द्री ङीप्यनोऽल्लोपः। राज्ञी। द्विदाम्नी
दामहायनान्ताच्च संख्यादेर्बहुव्रीहेर्दामन्ताद्धायनान्ताच्च ङीप्स्यात्
ष्टितः षकारटकारउकारऋकारानुवंधात्स्त्रियां ङीप्प्रत्ययो
भवति ष·वराकी ट·कुरुचरी उ·गोमती ऋ·मात्री स्तनंधयी
॥६१॥ विडौजी अ·पचन्ती दीव्यन्ती तुदती तुदन्ती मन्नन्तान्नेप् सी ॥६१॥
मा सीमानौ अन्नन्ताद्बहुव्रीहेर्नेप् बहुपञ्चा डाप् वा सीमा
सीमे दामा दामे दामा दामानौ बहुपञ्चा बहुपञ्चे उपधालोपि
नो वेप् बहुराज्ञी बहुराजा बहुराजे बहुराजा बहुराजानौ नदा
113 देः ङियानीप् नदी गौरी गौतमी सौपर्णेयी उदुम्बरी उदुम्बरी
उष्ट्रमात्री आमलिकी हरी चौरी कौशी पौंसी शाङ्करी गौरी।

अव्ययसर्वनाम्नामकच् प्राक्टेः निःस्वेत्यनुवर्त्तने दोसरभे १ ओकारसकारभकारादौ सुपि सर्वनाम्नष्टेः
प्रागकच् १ केऽणः केपरे अणः ह्रस्वः स्यात् १ पर्वताश्चानूढायाभूमिः सा १ पर्वतस्यासन्नाभूमिः सा १
मूलोत्तमेः अन्तेना १

नक्षत्रंनेत्र
कनीनिका
चज्योतिः २

क्षिपकादीनां च । क्षिपका ध्रुवका चटका पैका सैका उपत्यका अधि-
त्यका तारका ज्योतिषि अन्यत्र तारिका वर्णका तान्तवे वर्णिकान्या
वर्तका शकुनौ प्राचाम् उदीचां तु वर्तिका अष्टका श्राद्धे अष्टिकान्या
धनिका सूतका सूतिका एषका एषिका पुत्रका पुत्रिका वृन्दारका
वृन्दारिका अर्य्यका अर्य्यिका चटकका चटकिका निर्भस्त्रका
निर्भस्त्रिका अजका । अजिका ज्ञका ज्ञिका द्वके द्विके निःस्वका
निःस्विका ङ्यापो कापि परे तरादौ च पूर्वस्य ह्रस्वो वा भवति गंग-
का गंगिका गंगाका नदिका नदीका अपसितरा अपसीतरा
वाग्हलादेवसंध्यक्षराणां न गाका नौका नद्याद्रूप् दक्षिणी
मद्रोनी शुनी कर्त्री यल्लोपः हूवसीवर्त्तिपोलोपो भवति तद्धित

सूर्यागस्त्ययोरीये ईपि च स्त्रगतौ ८

र्याणी आर्या ।क्षत्रियाणी। क्षत्रिया उपाध्यायानी उपाध्याया
पुंयोगे च अदन्तात्स्त्रियामीप् शूद्री गणकी पालकान्तान्न
गोपालिका अश्वपालिका सूर्याद्देवतायामाप् सूर्यस्त्रीदेवता सूर्या
पुंयोगेच। अन्या सूरी जातेरयोपधात् जातिवाचिनोऽयकारोपधाददकारा
॥४२॥ न्तात् स्त्रियामीप्प्रत्ययो भवति महिषी हंसी योपधात्तु क्ष ॥४२॥
त्रिया वैश्या क्वचिन्न बलाका गवयहयमुकयमनुष्यमत्स्या
नाम निषेधः गवयी हयी मुकयी हलान्तात्तद्धितयस्य लोपः
मनुषी ईपि मत्स्यस्य यलोपः मत्स्यस्य जातिः स्त्री मत्सी
जानपदादिभ्योऽर्थविशेषेषु जान

114

श्रीशोहाप्र नानिपस्याःसा प त्रिचतुर्भ्यां किम् षष्ठहायनी प वयोवाचिनः किं चतुर्हायना शाला प

वधूटचिरंटश
यौवनवा
चिनौ ३

गार्ग्यायणी लौहित्यायनी कौरव्यायनी माण्डूकायनी आसुरायणी
त्यादि अनन्तवयोवाचिनोऽदन्तात्स्त्रियां ङीप् कुमारी किशोरी वधूटी
चिरंटी तरुणी तलुनी अदन्तात्किम् शिशुः उपोन्तस्य बहुव्रीहे
र्ल्स्त्रियाम् कुण्डोध्नी घूध्नी अत्यूध्नी वयोवाचिनो हायनस्य
प् त्रिचतुर्भ्यां णत्वम् त्रिहायणी चतुर्हायणी इन्द्रादीनाम्
अदन्तात्स्त्रियां ङीप् योगे इन्द्राणी वरुणानी भवानी शर्वाणी रु
द्राणी मृडानी आचार्यादणत्वम् आचार्यानी हिमारण्ययो
र्महत्त्वे महद्धिमं हिमानी अरण्यानी यवाद्दोषे दुष्टो यवो यवानी
यवनाल्लिप्याम् यवनानी मातुलोपाध्याययोर्वा मातुली मातुलानी
उपाध्यायी उपाध्यायानी आर्यक्षत्रियाभ्यां वा स्वार्थे आ
जाते[illegible]स्त्रीविषयात् १ [illegible] घो

वाचिनोऽदन्तादसंयोगोपधादुपसर्जनाद्वास्त्रियामीष् सुमुखी
सुमुखा सुकेशी सुकेशा असंयोगोपधात्किम् सुगुल्फा उपसर्ज
नात्किम् सुशिखा स्वाङ्गं त्रिविधं अद्रवन्मूर्तिमत्स्वाङ्गं प्राणि
स्थमविकारजम् शोभनः स्वेदो यस्याः सा सुस्वेदा द्रवत्वात् शोभ
नं ज्ञानं यस्याः सा सुज्ञाना अमूर्तिमत्वात् शोभनं मुखं यस्याः सा ''४३॥
॥४३॥ सुमुखा शाला अप्राणिस्थत्वात् शोभनः शोफो यस्याः सा सुशो
फा विकारजत्वात् अतत्स्थं तत्र दृष्टं चेत् सुकेशी सुकेशा वा रथ्या
115 अप्राणिस्थस्यापि प्राणिनि दृष्टत्वात् तेन चेत्तथा युक्तं सुस्तनी सुस्त
ना प्रतिमा प्राणिवत् प्राणिसदृशे स्थितत्वात् नासिकोदरौष्ठ
जंघादन्तकर्णशृङ्गाच्च तुङ्गनासिकी तुङ्गनासिका मन्दोदरी म

अस्थलोअन्या ३

कालो १ आपने आलिप्यते धान्यादिकम्

कोऽर्थः भाजने २ य नू आवपनः २

अस्तान्तत्वाद्दी पदी: वृत्तिश्चेत् ज्ञानपरा अन्या निष्पुष्ययोर्निराचारिणिपत्नी गजवा

पू २ अलीक पुः मैत्री पौत्री कुमारी अमत्रे गोरी आपने गौरा अन्या अस्ये गभारः

मयाऽलुकुण्डली अकृतिमापान्मो माजी आलाचेत् नागी स्थूलाचेत् काली त्पुर

त्यमरः २ वस्त्रीचेत् नीली ओषधीप्राणिनोः। संतापाधा नीली नीला कुशी गदन

अपोविकारे [illegible] कामुकी मैथुनेच्छायाम् कवरी केशविन्यासे प्रकृत

शोणाद्वा शोणी शोणा बहुव्रीहेर्जातिपूर्वपदात् क्रान्तात् ङी छहर

मित्री जातान्तान्त इत्जाना अस्याङ्कपूर्वपदाद्वा सुरापीती सर्वना

सुरापीता सुरापीता पाणिगृहीती भार्यायाम् अन्या पाणिगृहीता क्रीता देवीगुड

पथा ६ करणादेः वस्त्रक्रीती केचित् धनक्रीता कादम्बसे अभि योगद

लिप्ती चोः अल्पाख्यायाम् चन्दनलिप्ता अन्या स्वाङ्गाद्वा स्वाङ्ग वपयुत

कुराल

[illegible] अत्रेरालिप्तायां

वहेरा क्रीतायासा २

सि॰ चं॰ टी॰

116

पाराकुःखतः पतिंवरा कन्या कद्रिकारादन्यपीदीपूर्वा रात्रिः रात्री
शकृतिः शकटी आत्यर्थात्किम् भूतिः अजननिः पद्धत्यादिभ्यो वा
पद्धतिः पद्धती [illegible] मन्वादेः मनुपूतक्रतुवृषाकप्यग्निकुसि-
तकुसिदानामैश्चादेशा ईप् स्त्रियांप्रयोगेव पूतक्रतायी वृषाक-
पायी अग्नायी कुसितायी कुसिदायी स्त्रियांप्रयोगे किं पपात्नु
क्रतवः पूताः पूतक्रतुरवसा मनोरैश्चौ वा मनायी मनावी मनुः ॥५४॥
॥५५॥ पत्न्यादयो निपात्याः पत्नी सपत्नी एकपत्नी वीरपत्नी सखी
अशिश्वी अनड्वाही अनडुही प्राची प्रांची प्रतीची प्रत्यंची
घोषिद्य इन्द्रपतिः इन्द्रपत्नी वृषलपतिः वृषलपत्नी एताए
नी हरिता हरिणी रोहिता रोहिणी श्वेता श्वेनी असिता
[illegible] रांकिति ३

अनः शाकटं व
मीति अनडु
न् स्रीवेत्स
नडुहि अन
ही अनस प्राव
उपपदे वहः प्रापरो

वृषनः [illegible]
प्रनः [illegible]

म्बोष्ठा विम्बोष्ठी विम्बोष्ठा सुजंघी सुजंघा अङ्गगात्रकण्ठेभ्यो वा
स्वङ्गी सुगात्री सुकण्ठी सुपुच्छी पक्षे स्वङ्गेत्यादि कबरमणिवि
षशरेभ्यः परात्पुच्छान्नित्यम् कबरपुच्छी मणिपुच्छी विष
पुच्छी शरपुच्छी उपमानात्पक्षपुच्छाभ्यां श्येनपक्षी श्येनपुच्छी नक्रो
डादिबह्वचः कल्याणक्रोडा सुजघना सहनञ्विद्यमान
पूर्वाच्च सकेशा अकेशा विद्यमाननासिका नखमुखात्संज्ञा
याम् शूर्पणखा गौरमुखा संज्ञायां किं ताम्रमुखी कन्या वो
गुणात् उदन्ताद्गुणवाचिनो वा ङीष् पट्वी पटुः बह्वी
बहुः उतः किम् शुक्ला गुणोक्तिः किम् आखुः खरुसंयोगोपधान्न
पतिंवरा कन्या [illegible] गुणवाचिनः २

यद्यपि नीलनृपवन्नूपरोधमनियतलिंगताभापि भगवति वासुदेवेऽपि नियतत्वं ज्ञेया: १
श्रयतिहरिं इति श्रीः श्रिञ् सेवायाम् १

सि० चं० नी०

मार्दः उच्चैः नीचैः कृष्णः श्रीः ज्ञानम् खारी द्रोणः आढकम् एकः द्वौ बहवः अलिङ्गा नियतलिङ्गाश्च नामार्थमात्रे इत्यस्योदाहरणं अनियतलिङ्गाश्च लिङ्गमात्राधिक्ये इत्यस्योदाहरणम् तटः तटी तटम् आमन्त्रणे च अभिमुखीकरणे प्रथमा हे देव हे देवौ हे देवाः भोम् भगोम् अघोम् भवत् भगवत् अघवतां वा निपात्याः भो भोहरे भगो नमस्ते अघो पाहि यानि सूत्राणि तानि निवर्त्तोस्तु विध्रियन्ते शेषाः कार्यकर्तृसाधनयोर्हानपात्रे विश्लेषार्थयोः संबंधाधारभावयोः द्वितीयाद्या विभक्तयः स्युः एवं षड्भवन्ति कार्ये कर्मकारके द्वितीया कर्तृके रौति ज्ञानं को रूपं पश्यति चाक्षुषः ॥ राज्यं प्राप्नोति धर्मिष्ठः सोमं सुनोति सोमपाः ॥१॥ कर्तरि करणे च तृतीया

अष्टमुष्टि
र्भवेत्कुंचिः
कुंचेरष्टौ तु श्रा
ढकं चतुराढ
कं भवेद्द्रोण
णः खारी प्र
॥८५॥
गवत्पयम्
१

ज्ञा अवबोध
ने ज्ञानेर्ल्युट्
युवोरनाकौ
ज्ञायते अने
नेति ज्ञानम्

॥८५॥

117

अध्वरपतिरध्वर्युः ब्राह्माद्ःकुः अध्वर्योर्यापंसि कन्या अध्वर्युः अपत्येत्युक्तं अनेनप्रकारेणा
अध्वर्युः स्त्री ३ अध्वर्युशाखाध्यायवत्तान्दे [illegible] त्यालिती ३

असिक्नी असिक्नी पलिता पलिक्नी इत्यादि इतोमनुष्यजातेरिप् दाक्षी अव
पादरक्षा न्ती कुन्ती ऊङुतः उदन्तादयोपधान्मनुष्यजातिवाचिनः स्त्रियाम्
पांप्रव्यान्तः ऊङ् प्रत्ययः कुरूः अयोपधात्किम् अध्वर्युः स्त्री पङ्गोश्च पङ्गूः
प्रत्यासत्ति श्वशुरस्योकाराकारयोर्लोपऊङ्च श्वश्रूः उपमानवाचिपूर्वपदा
इत्यमरः १ ऊरूत्तरपदादूः करभोरूः संहितशफलक्षणवामसहितसहादेर
नौपम्येपि संहितोरूः शफोरूः लक्षणोरूः वामोरूः सहितोरूः
सहोरूः नृनरयोर्वृद्धिश्च नारी यूनस्तिः युवनशब्दात्स्त्रियां
कथंतर्हि तिः युवतिः ❁ इति स्त्रीप्रत्ययाः ॥ ❁ । लिङ्गार्थेप्रथमा नामा
युवतीतत्र र्थमात्रे लिङ्गाधिक्ये च प्रथमा विभक्तिः नियतोपस्थितिको ना
क्षत्रजातीप्र

यस्य क्रिया क्रियान्तरं लक्ष्यते स भावः १ भावः स्वभावाभिप्रायक्रियात्मजन्मयोनिषु क्रीडालीलापदा
सि० चं० ना० र्थेषु बुधजन्तुविभूतिषु १ तद्भावस्थापन्नं तात्पर्यो भावः १

युद्धे सन्नह्यते धीरोऽकुस्यगे करिंगाशनम् क्रियान्तरं भावं तत्रा
पि सप्तमी वर्ण्यते देवे चोर आयाताः गोष्ठदुह्यमाना [illegible] स्वागतः
चौरः विनासहनमृते नि[illegible]रस्योष्याम्यादिभिश्च एतैर्योगे
द्वितीया वा विभक्तयः विनादियोगे द्वितीया विनापापं सर्वफल
ति अन्तरेणाग्निरीरिकं जीवितेन अन्तरालांमांहरिः जपमनुप्रा
वर्षत् उपहरिं सुराः नदीमन्ववसिता सेना अतिदेवान् कृष्णः
अभितो ग्रामम् सर्वतो नगरम् धिग्जा[illegible] जम् उपर्युपरि
पर्वतम् अध्यधि भुवनम् अधोऽधो ग्रामम् अभितः कृष्णम्
उभयतः कृष्णं गोपाः सर्वे परितः हरिं परि अनु अभि वा समया
निकषा हा प्रतियोगेऽपि हा कृष्णाभक्तं वुभुक्षितं न प्रतिभाति किञ्चित्

पर्वतस्य समीपदेशाभिमर्षः ३ जाल्मः अयामीरकादि ४
सुखं[illegible]
ग्रामस्य समीपदेशादन्यर्थः ३

॥६८॥
हेर्हीनाद्यर्थे
र्थः ५
ग्रामस्यसमंता
त् ५
118

कोऽर्थः हेतुभू
तेन पापेन द्वि
तं वर्ततीत्यर्थः
॥६९॥
देवानतिक्रम्य
कृष्णो वर्तते इ
त्यभिप्रायः ५

ददाति स्वं पुत्रको महीपते नं चाति भक्त्या न च दानकाम्यया यद्दीयते वाससनया सुपात्रे तत्संप्रदानं कथितं मुनीन्द्रैः २
कर्तृकर्मद्वारा क्रियाश्रा श्रीयते यस्मिन् शेषः २

भिल्लः शरेण रामेण रावणो लोकरावणः ॥ करामेण विद्धो रसौ पिपासुनै
र्दुष्यते भुजैः ॥३॥ दानपात्रे चतुर्थी वेदविदे गां ददाति क्रीपयायमाप्नोति
तत्रापि चतुर्थी पत्ये शेते राज्ञे करं ददाति विश्लेषावधौ पञ्चमी
विश्लेषो विभागस्तस्यावधौ पंचमी स्यात् हिमवतोऽवतरति गंगा
धावतोऽश्वात् पतति संबन्धे षष्ठी संबन्धमात्रे षष्ठी विभक्तिर्भ
वति राज्ञः संप्रत्ययो शेषः पुत्रो देव सुपूजनं ।अमूला वचनं पप्यु
कवीनां रसवद्वचः आधारे सप्तमी आधारोऽधिकरणम् षड्विध
मधिकरणम् औपश्लेषिकः सामीपिकोऽभिव्यापको वैषयिक
को नैमित्तिक औपचारिकश्चेत् यथा कटे शेते कुमारोऽसौ
वटे गावः सुशेरते ॥ तिलेष्वविद्यते तैलं हृदि ब्रह्मास्ति तत्परम् ॥

संबन्धस्य द्विष्ठत्वात् [illegible] क्रियान्वयेति शेषम्
अघमेरेकपोः ष्ठिः संबन्धोऽन्योन्यमुच्यते द्विष्ठोऽप्यपि संबन्धः षष्ठ्युत्पत्तिस्तु भेदकात् ५

जटाज्ञाप्यतापसत्वविशिष्टोदेवदत्त इत्यर्थः ५

सह शिष्येनागतो गुरुः एवं साकं सार्द्धं समं योगेपि विनापि योगे तृती
या वृद्धोयूनेति निर्देशात् येनाङ्गविकारः। येनाङ्गेन विकृतेना
ङ्गिनोऽङ्गविकारो लक्ष्यते ततस्तृतीया अक्ष्णाकाणः। अङ्गिविकारः
किम् अक्षिकाणमस्य अक्षिगतकाणत्वविशिष्टो देवदत्तः कंचि
॥४७॥ त्प्रकारं प्राप्तस्य लक्षणे जटाभिस्तापसः प्रकृत्यादिभिश्च प्रकृ
त्याचारुः। प्रायेण याज्ञिकः गोत्रेण गार्ग्यः समेनैति विषमेणै ॥४७॥
ति। द्विद्रोणेन धान्यं क्रीणाति सुखेन दुःखेन याति तुल्यार्थै
योगे तुल्ये न तुल्यः। रामेण सदृशः फलप्राप्तौ कालाध्वनो
रत्यन्तसंयोगे तृतीया अह्ना क्रोशेन। अनुवाकोऽधीतः॥

देवदत्ते गमासं गुडध्याना: भक्षिता:१

कालाध्वनोर्नैरंतर्ये मासमधीते क्रोशं पर्वतः मासं गुडधानाः मासं कल्याणी रात्रिः क्रोशमधीते क्रोशं कुटिला नदी नैरंतर्ये किम् मासस्य द्विरधीते क्रोशस्यैकदेशे पर्वतः [illegible] अधिपूर्वाणां शीङ्स्थासामाधारः कर्म अधिपूर्वाणां शीङ्स्थासामाधारः कर्म स्यात् अधिशेते अधितिष्ठति अध्यास्ते वा वैकुण्ठं हरिः अभिनिपूर्वस्य विशः अभिनीत्येतत्संबंधात्पूर्वस्य विशतेराधारः कर्म स्यात् अभिनिविशते सन्मार्गम् उपान्वध्याङ्पूर्वस्य वसः उपादिपूर्वस्य वसतेराधारः कर्म स्यात् उपवसति अनुवसति अधिवसति आवसति वा वैकुण्ठं हरिः नाभुक्त्यर्थस्य अभुक्त्यर्थस्य वसतेराधारः कर्म न भवति वने उपवसति इत्यादि सहादियोगे अप्रधाने तृतीया ॥ ॥

द्रोहादयः कोपप्रभवा एव गृह्यन्ते १ कोपोऽमर्षः १ द्रोहोऽपकारः २ ईर्ष्याऽक्षमा ३

सि॰ बं॰ ना॰ क्रुधद्रुहोरुपसृष्टयोः कर्म सोपसर्गयोरनयोर्यं प्रति कोपस्तत्कारकं कर्म स्यात्

क्रूरमभिक्रुध्यति अभिद्रुह्यति वा

रोचते मोदकं हरिः स्पृहयतेरीप्सितः पुष्पेभ्यः स्पृहयति क्रुधद्रुहेर्ष्यासूया-
र्थानां प्रयोगे यम्प्रति कोपस्तत्र चतुर्थी हरये क्रुध्यति द्रुह्यति ईर्ष्य-
ति असूयति यंप्रति कोपः किं भार्यामीर्ष्यति इत्यादि अन्यारादियो-
गे पञ्चमी ऋते ज्ञानान्न मुक्तिः। अन्योऽहाद्विहारः आरात् वना-
त् इतरे रामात्। भिन्नः कृष्णात् पूर्वो ग्रामात् प्राक् ग्रामात्
दक्षिणा ग्रामात् विना कृष्णात् पृथक् नाना वा उपाध्यायादधी-
ने धर्मराजः प्रजापन्ते वनाद्ग्रामो योजने योजनं वा का-
र्तिक्या आग्रहायणी मासे अपहरेः संसारः परिहरेः संसारः
आ मुक्तेः संसारः प्रद्युम्नः कृष्णात् प्रति तिलेभ्यः प्रतियच्छति

कोऽर्थः प्रना मन्थोमाद्य तीत्य॰

उराघुदा मणाविद्ध रक्तांश्रसु

॥५८॥ ॥५८॥

120

तिलान्दत्त्वा माषान्गृह्णातीत्यर्थः १ उपसमीपे गत्वा अधीयते यस्मात् स उपाध्यायः

पदमाश्रित्य प्रवर्त्तते सोपपदविभक्तिः क्रियामाश्रित्य सा प्रवर्त्तते सा कारकविभक्तिः ४
पदस्य समीपे उपपदं क्रियान्वयित्वं कारकं ४

फलप्राप्तौ किम् मासमधीतो नायातः इत्यादि अशिष्टव्यवहारे दान
प्रयोगे चतुर्थ्यर्थे तृतीया दास्याः संप्रयच्छते कामुकः धर्मे तु भार्यायै
संप्रयच्छति नमःआदियोगे चतुर्थी नमो नारायणाय स्वस्तिस्वाहा
स्वधाऽलंवषड्योगेऽपि उपपदविभक्तेः कारकविभक्तिर्बलीयसी
नमस्करोति देवान् प्रभ्वादियोगे षष्ठ्यपि भोजनाय भोजनस्य वा
प्रभुः समर्थः शक्तः क्षेमायुक्तमसमर्थं भद्रं कुशलं सुखमायुष्यं
अर्थः प्रयोजनं वा भूयात् रुच्यर्थधातुप्रयोगे प्रीयमाणे चतुर्थी
हरये रोचते भक्तिः श्लाघह्नुङ्स्थाशपां प्रयोगे बोधयितुमिष्टे गोपी
कृष्णाय श्लाघते ह्नुते तिष्ठते शपते वा धारेरुत्तमर्णः भक्ताय धा

सः क्षेम-
शिवंभद्रं
आनंदमं
शुभं स्य

गोपी कृष्णाय स्वामिनं [illegible] उपपदविभक्तिः गतेर्
प्रकाशस्थेयाख्या:१ श्लाघ स्तावरा: आत्मनो:१ ह्नुङ् अपनयने१

शि॰वं॰नी॰

प्रकीर्णाः
तन्मरस्य हतः भावः तात्पर्यं गुरोर्दोषाणामावरणं भावं दानमसालीनि १
तात्पर्यार्थं आर्द्रिताः कुशलो वा हरिपूजने हरिपूजनस्पृधा तात्पर्येनि
निविम् आर्द्र गोगोः प्राकटे साधुनिपुणाभ्यां पूजायां सप्तमी
मातरि साधुर्निपुणो वा प्रसितोत्सुकाभ्यां योगे तृतीया सप्तमी
प्रसितः उत्सुको वा हरिणा हरौ वा साध्वसाधुयोगे सप्तमी साधुः
॥पूर्वी॥ कृष्णो मातरि असाधुर्मातुले निमित्तात्कर्मयोगे सप्तमी चर्मणि
द्वीपिनं हन्ति दन्तयोर्हन्ति कुंजरम् केशेषु चमरीं हन्ति ॥५वी
।२। सीम्नि पुष्कलको हतः ॥१॥ तस्य इनस्तस्य कर्मणि अधीती
व्याकरणे तादर्थ्ये चतुर्थी संक्षमाय श्रुतं धत्ते नरो धर्माय तप
नम् ॥ धर्मो मोक्षाय मेधावी धनं दानाय भुक्तये तुभ्यं प्रभुतस्य

तत्सेड्र॰ अर्थन्तरार्थे तस शे २ [illegible] नागेशः अन्तकोशमा ३ अनेन नि ३
भावः तात्पर्यं तामिन् २

क्रियागुणजातिसंज्ञाभिः समुदायात्पृथक्करणं ३

माषान् हेतौ तृतीयापंचम्यौ जाड्यात् जाड्येन वा बद्धः स्तोकात्स्तो
केनमुक्तः। ग्रामस्य दूरात् ग्रामस्यान्तिके दूरान्तिकयोगे षष्ठ्यपि
दूरादि। क्रियागुणजातिसंज्ञाभिस्समुदायात्पृथक्करणं निर्द्धा
रणं यतस्ततः षष्ठीसप्तम्यौ क्रियापरायां क्रियापरे भुवां भगवदा
राधकः श्रेष्ठः गवां गोषु वा कृष्णा गौस्संपन्नक्षीराः ॥ नृणां नृ
षु ब्राह्मणः श्रेष्ठः छात्राणां छात्रेषु वा मैत्रः पटुः स्वाम्यादियोगे ष
ष्ठीसप्तम्यौ गवां गोषु वा स्वामी वा अधिपतिः ईश्वरः दायादः भागभा
ऊसनः २ प्रसूतः प्रतिभूर्वा अनादराधिक्ये क्रियान्तरे षष्ठीसप्तम्यौ
रुदति रुदतो वा प्राव्राजीत् आयुक्तकुशलाभ्यां योगे षष्ठीसप्तम्यौ

रुदितं पुत्रादिकं अनादृत्य सन्न्यस्त इत्यर्थः

कत्याः पंचसमाख्याताः कपप्रभृतयो भवकर्मसु॥ तथा नीयो स्वरा षष्ठ्यकेलिभिः कर्म
सि॰ चं॰ ना॰ कर्त्तरि ३

विष्णुनाहतादैत्याः दैत्यान्हतवान्हरिः ईषत्करः प्रपंचः हरिणा सोमं पप्र
मानः वेदमधीयन् कर्त्ता लोकान् शतःपाजकोऽवतरति ब्रजंगामी
शतदायी कल्यानां कर्त्ता इत्वा मयाममवासित्यो हरिः॥ ॐ भयप्राप्तो कृत्ये
पक्षेन नेतव्या ब्रजंगावः कृष्णेन दूरान्तिकार्थयोगे षष्ठीपंचम्यौ दूरं
निकटं ग्रामस्य ग्रामाद्वा दूरनिकटार्थेभ्यो नामार्थमात्रे द्वितीया तृ
॥५०॥ तीयापंचमीसप्तमी वा दूरं दूरेण दूरात् दूरे ॥ एतार्थस्यकेपविक्रयप्र
पणव्यवहारार्थस्य च दिवः कर्मणि षष्ठी शतस्य दीव्यति बोपसर्गे शत
स्य शतं वा प्रतिदीव्यति षष्ठीहेतुप्रयोगे अन्नस्य हेतोर्वसति सर्वादे
122 र्हेतुप्रयोगे हेतौ द्योत्ये तृतीयाषष्ठ्यौ केन हेतुना वसति कस्य हे
तोः निमित्तपर्यायप्रयोगे सर्वादेः सर्वविभक्तयो आसर्वादेस्तु

को॰ऽर्थः त
इदं सोच
पितुर्गमिष
निकटार्थः
ग्रामस्तीर्थ
नगरस्ते
।पठ।
धर्मस्तीर्थ
राज्यामी

अवर्षोऽस्य पत्र अवनतो नैव ह्यप नेतद्वय पूलोपत्वं ज्ञातव्यं च सदा बुधैः१ हन्मैमा स्यप्रेते
पूजा न्या हर्तुं पातास्यर्थः१ अवन्तं विनैव तदर्थो ज्ञातव्यं न स कृत्प्रलोपः१ ज्ञार्थः

कर्मणि फलेभ्यो याति ल्यप्लोपे कर्मण्याधारे पंचमी हन्यात्मनेपदे आस २

आसनेऽप नात्मनेपदे कर्तृकार्म्मयोर्नादीति षष्ठी। कर्तृकार्म्मणोः षष्ठी स्यात् नो

विपद्यप्रेत दिवर्जिते कृति प्रयुज्यमाने कृष्णस्य कृतिः जगतः कर्ता कृष्णः गुणा घराक

तङ्स्मर्थः२ कर्मणि वा नेताऽश्वस्य स्रुघ्नं ग्रामस्य वा उभयप्राप्तौ कृति कर्तरि नमोरा

षष्ठी न आश्चर्यो गवां दोहोऽगोपेन स्त्रीप्रत्यययोरकाकारयो

र्नायं नियमः भेदिका बिभित्सा वा रुद्रस्य जगतः शेषे कृति वा

शब्दानामनुशासनमाचार्येणाचार्यस्य वा वर्तमानाधारार्थक

प्रयोगे षष्ठी राज्ञां मतः बुद्धः पूजितो वा इदमेषामासितं कारेतु

कुर्वन् कुर्वाणः चक्रिवान् चक्राणः चक्रिर्वा सुखं हरिः हरिं दि

दृक्षुः अलंकरिष्णुर्वा दैत्यान् घातुको हरिः जगत्स्रष्टा सुखं कर्तुम्

कृदन्ततद्धितधातुसंज्ञाप्रयोजकप्रत्ययाअपि कृतेसमासे अव्ययस्यपू
र्वेनिपातोयुक्तःपूर्वे ऽव्यये ऽव्ययीभावः अव्ययेपूर्वपदेसति योऽन्य
यः सोऽव्ययीभावसंज्ञकः समासः समासप्रत्यययोः समासेवर्त्तमानायाः
विभक्तेःप्रत्ययेचपरेलुक् सनपुंसकम् सोऽव्ययीभावोनपुंसकलिंगो
भवति नपुंसकस्येतिह्रस्वः नामत्वात्स्यादयः अव्ययीभावाद्विभक्ते
॥५१॥ र्लुक् अप्राप्ते अतोऽमनतः अदन्तादव्ययीभावाद्विभक्तेरम् अतंव ॥५१॥
र्जयित्वा अमादेशः कुंभस्यसमीपमुपकुंभम् वा तृसप्त्योः अदन्ताद्व्य
यीभावात् तृसप्त्योरम् वा उपकुंभम् उपकुंभेवा निषेधे अनतः किं उपकु
मात् एवंपूर्वेषु अव्ययंप्रातिपदिकेनसमस्यते यवनानां व्यृद्धिः दुर्यव
नम् मक्षिकाणांअभावोनिर्मक्षिकम् हिमस्यात्ययोऽतिहिमम्
निद्रासंप्रतिनप्रयुज्यते इत्यतिनिद्रम् हरिशब्दस्यप्रकाशइतिहरि

पचतेऽग्नसाद्धनिः अन्यानेषिमघटं करोति हंसेन हतः २

तीयादयः कोहेतुः किंप्रयोजनम् कंहेतुम् केनहेतुना दानेननिमि
त्तेनहरिः सेव्यः दानायनिमित्ताय वा अन्योन्येप्रथमा आख्यातका
समासतद्धितनिपातोक्ते कारके संबंधे च प्रथमास्यात् घटः क्रियते ह
रिः करोति कंसः कंसंहतवान् कंसेन कंसोहतः पचनोऽग्निः पच्य
ते अनेनेति पचनः दानीयो विप्रः दीयते अस्मै इति उपेन्द्रस्माद्धी
यते इति उपाध्यायः पचनी स्थाली प्राप्त आनन्दो यं प्राप्तानन्दः

ऊढःरथोये
न ६

ऊढरथः उपहृतपशुः उद्धृतान्नः पीताम्बरः वीरपुरुषः कौकुसुमम् म
धुरः धनवान् दृषद्वती भूमिः विप्रवत्सोपि संबद्धं स्यपं छेत्तुमसं
प्रतम् कमारभ्य नारद इत्यवोचित: ॥ इतिविभक्त्यर्थाः ॥ स
मासश्चान्वये नाम्नाम् नाम्नामन्वये सति समासो भवति चकारात्

समासः वसुः त्रिगुणः ६ विधीयते १
विभक्तिर्लुप्यते यत्र तद्धितात् प्रत्यये रकृषवे शाब्दानां समासा

कोऽर्थः प्रतिसमीपे अत्यय इत्यादि

आपन्नाः गावो यस्मिन् काले तद्

सि० कं० ना०

124

अपविष्णु परिविष्णोः परिविष्णु बहिर्वनात् बहिर्वनम् प्राग्वनात्
प्राग्वनम् आमुनेः आमुनि अभ्यग्निं अभ्यग्नि प्रत्यग्निं प्र
त्यग्नि वनस्य समीप उपवनम् गंगामनु अनुगंगम् तिष्ठंति
गावो यस्मिन् काले स तिष्ठद्गु आयद्गु पारे गंगायाः पारेगंगम् म
ध्ये गंगायाः मध्येगंगम् इत्यादयो निपात्याः खलेयवा यस्मिन्का
ले स खलेयवम् द्वौ मुनी वंश्यो द्विमुनि त्रिमुनि व्याकरणस्य। त्रि
मुनि व्याकरणम् सप्त गंगाः समाहृता सप्तगंगम् द्वियमुनम् टाड्
काः समासेसन्निटे अ ड क इत्येते प्रत्यया भवन्ति शरदः समीपमुप
शरदम् प्रतिविपाशम् जरायाः जरस् उपजरसम् अक्षिप्रतिप्र
त्यक्षम् अक्ष्णः परः परोक्षम् परस्य परस् परोक्षे इति ज्ञापकात्

॥५२॥

सिद्धराप लीगाथासिन मेभागदेशा जुवन्नाथविर हेस्वलिजान ले १ निछ०१ प्रश्नतीनि०१

॥५२॥

द्विमुनेसमा हृतं द्विमुनम्

इप्रत्ययः हा नयम्नस्य न्यवसोर्वा ५ दितोर्विताम्

टप्रत्ययः २ टप्रत्ययः २ प्रतिनिरूपमापतितंनवचे ५

हरेरुपमानं यथासादृश्ये योतपनीत्यर्थः

विष्णोः पश्चादनुविष्णु रूपस्य योग्यमनुरूपं अर्थमर्थं प्रति प्रत्यर्थम् श
क्तिमनतिक्रम्य करोतीति यथाशक्ति हरेः सादृश्यं सहरि सहादेः सादिरि
तिसहस्यसः ज्येष्ठस्यानुपूर्व्येणेत्यनुज्येष्ठम् चक्रेण युगपत् सचक्रं
सदृशः सख्या ससखि क्षत्राणां संपत्तिः सक्षत्रम् तृणमप्यपरित्य
ज्य सतृणमत्ति अग्निग्रन्थपर्यन्तमधीते साग्नि यथासादृश्ये यथा
शब्दः अत्रासादृश्येन समस्यते यथाहरिस्तथा हरः अवधारणेऽपि यावति
च अवधारणार्थे यावदवधृतं प्रयुज्यमाने योऽव्ययः सोऽव्ययीभावसं
ज्ञकः समासो भवति यावन्तः श्लोकास्तावन्तोऽच्युतप्रणामाः यावच्छ्लोकम्
क्वचिदन्यपदे पूर्वपदेऽव्ययीभावः उन्मत्ता गङ्गा यस्मिन् दे
शे सोऽस्तु उन्मत्तगङ्गम् शाके स्थले प्राः शाकप्रति अक्षेणाविपरीतं वृत्तं
अक्षपरि शलाकयाविपरीतं वृत्तं शलाकापरि क्वचिदा अपविम्ना:

तृणाकश्रोत
नद्वयपं:
मलयनत्ता
मन्त्रासोतास्य
र्थम् ।

अवधारणे यावदत्तं तावद्भुक्तम् ऽ लक्षणेनाभिप्रती आ॰ २

भूतेभ्यः बलिः१ ~गोभ्यः हितं१ गोभ्यः रक्षितं१ गोभ्यः सुखं१ षष्ठी वक्ष्यतं समस्यते २

पशः भूतायबलिः भूतबलिः गोहितं गोरक्षितम् गोसुखम् चौराद्भयम्
चौरभयम् सुखापेतः दुःखापेतः व्याघ्रभीतः राज्ञःपुरुषो राजपुरुषः
द्विजयाचकः देवपूजकः कश्चित्षष्ठीनसमस्यते नृणांद्विजः सतांषष्ठः
काकस्यकार्ष्ण्यम् फलानांसुहितः इदमेषामासितम् अपांस्रष्टा ओ
दनस्यपाचकः भवतःशायिका क्वचिदमापन्नस्यपरत्वंवक्तव्यम्
॥५३॥ राजानमतिक्रान्तोऽतिराजः नावमतिक्रान्तोऽतिनौः पूर्वंभूतो भू ॥५३॥
तपूर्वः कायस्यपूर्वः पूर्वकायः अधरकायः अपरकायः उत्तरका
यः अन्होमध्यं मध्याह्नः सायाह्नः मध्यरात्रः पश्चिमरात्रः अर्द्धं
१२५ पिप्पली द्वितीयंभिक्षायाः भिक्षाद्वितीयम् तृतीयंभिक्षायाः भिक्षा
तृतीयम् चतुर्थंभिक्षायाः भिक्षाचतुर्थम् तुरीयंभिक्षायाः भि

पिप्पल्याः अर्द्धं२

तुरीयम् २

कूपपतितः ५

अन्ववनम् । उपराजम् । उपसमिधम् उपनदम् क्वचित्समासान्तविधि-
रनित्यः॥ नदीपौर्णमास्याग्रहायणीभ्यो वा॥ उपनदम् उपनदि उपपौ-
र्णमासम् उपपौर्णमासि उपाग्रहायणम् उपाग्रहायणि॥ अथादौ
तत्पुरुषः द्वितीयाद्यन्ते पूर्वपदे सति योऽन्वयः सतत्पुरुषसंज्ञकः समासः
ग्रामंप्राप्तो ग्रामप्राप्तः कृष्णाश्रितः कूपपतितः ग्रामगतः खट्वारूढः
मुहूर्त्तसुखम् दुःखातीतः ग्रामगामी अन्नबुभुक्षुः दात्रेणछिन्नम्
दात्रछिन्नम् मासेनपूर्वः मासपूर्वः मातृसदृशः पितृसमः माषोनम्
वाक्कलहः आचारनिपुणः गुडमिश्रः मासावरः हरित्रातः नखभि-
न्नः दध्योदनः गुडधानाः यूपायदारु यूपदारु अर्थस्यविशेष्यलि-
ङ्गताच द्विजायअयंअर्थः। द्विजार्थः सूपः द्विजार्था यवागू द्विजार्थं

मुहूर्त्तसुखं

धाग्नि:कल
हः३

खट्वा
ढः ख
ढः ५
मान
हसः ५
नासह
नखभि

आचारेणनिपुणः ३ गुडेनमिश्रः ३ मासेन अवरः

दध्नाओदनः २

विप्रकिर्णानांएकत्रराशीकरणं समाहारः ४

नञ्समस्तौ १

भि०वं०नौ०

तत्रद्वयोर्द्वयोनसमासोऽनन्वयात् ५

पत्रहितंबं
त्यंचमद्व
द्वनरेतरः
समाहारोम
वहन्नीयश्चे
कतनभेस
क्रमेण५४॥

नासत्यौ नग्नः नैकधा ॥ चार्थे द्वन्द्वः। समुच्चयान्वाचयेतरेतरयोग
समाहाराश्चार्थाः तत्रेश्वरं गुरुं च भजस्वेति प्रत्येकमेव क्रियाभि
संबंधस्समुच्चयः। वटो भिक्षामट गां चानयेति क्रमेणक्रियाद्वय
सम्बन्धोऽन्वाचयः मिलितानामेकक्रियान्वये इतरेतरयोगः संह
तिस्समाहारः तत्राद्ययोर्न समासोऽनन्वयात् द्वन्द्वे घि ॥५४॥
घ्यन्तं प्रधानेकारोकारान्तानांपूर्वनिपातो वक्तव्यः॥ पटुश्चगुप्तश्चप
टुगुप्तौ अग्निश्चमारुतश्च अग्निमारुतौ भोक्तृभोग्यौ धवखदि
रौ इन्द्रश्चवरुणश्च तापसपर्वतौ स्वराद्यन्तस्य च ईशकृष्णौ देवता
द्वन्द्वे पूर्वपदस्याकारः इन्द्राबृहस्पती अग्नाविष्णू अग्नामरुतौ
क्वचिन्न अग्निवायू ईदग्नेः सोमवरुणयोः अग्नेस्स्तोमादौ

126

माषान् वपंति शीलमस्येति माषवापी ६
व्रीहीन् वपंति शीलमस्येति व्रीहिवापी व्रीहीनां वापः व्रीहिवापः तेन ५

ज्ञातुरीयम् जीविकां प्राप्तः प्राप्तजीविकः आपन्नजीविकः जीविकापन्नः आनन्दमासो मासजातः इत्यादि। समासेकार्थैकपद्यमालहेतुः शराणां वनं शरवणम् आम्राणां वनं आम्रव[illegible]णाम् प्रक्षवनम् अक्षप्लवनम् पूर्वपाख्या कवि ह माषवापि[illegible]णौ माषवापिनौ व्रीहिवापाणि व्रीहिवापाणि व्रीहिवापेण व्रीहिवापेन सुरापाः पानम् सुरापा[illegible]णाम् सुरापानम् अतिष्टुश्रोऽस्तुः अतिशोस्तुः पात्रेशूरः पात्रेसमितः गेहेशूरः गेहेनर्दी पात्रेसमितादयश्च एते निपात्यन्ते। नञि नञ्पूर्वपदे प्रतियोऽन्यपदस्य तत्पुरुष संज्ञके समासे। ना समासे प्रति नञोऽदादेशः धर्मविरुद्धोऽधर्मः ज्ञानविरुद्धमज्ञानम् अन्यत्र समासे प्रति नञोऽनुपयोत्वदे अश्वादन्योऽनश्वः संज्ञायां स्यामयोः संज्ञाया [illegible] नावे नञश्च नञे

नञाम [illegible]
सूत्र १

निरनुबंधकग्रहणे न सानुबंधकस्य ग्रहणं इति नञ्ग्रहणेऽस्ति १ नञ्यकं इत्यविधिपर्यासि नञ

अस्तीति विभक्तिप्रतिरूपकमव्ययम् द्विम्रन्नमस्य सः ३ ग२

सि०चं०ना०

सप्तम्यन्तक्तान्तसर्वादिसंख्यापूर्वनिपातः बहुधनंयस्यसबहुधनः
आत्तिधनंयस्यस आत्तिधनः लम्बकर्णः कण्ठेकालः बहुः केन
कृतः सर्वधनः द्विभार्यः द्विपुत्रः घुलः क्वचिन्न चन्द्रशेखरः
उमत्पनः६ पद्मनाभः दन्तजातः ऊरुभिन्नः क्वचिन्न प्रियगुडः गुडप्रियः
आहिताग्निः अग्न्याहितः अस्युद्यतः उद्यतासिः नवकुसुमः
॥५५॥ प्रजामेधयोरसुक् अप्रजाः दुर्मेधाः दुःप्रजाः धर्मादन् सुधर्मा ॥५५॥
रूपवती भार्या यस्य स रूपवद्भार्यः अन्यार्थे स्त्रीप्रत्ययान्तस्यान्य
र्थे वर्त्तमानस्य ह्रस्वः पुंवद्वा समासे सति समानाधिकरणे स्त्री
१२७ लिंगे परे पूर्वस्य स्त्रीलिंगस्य ऽकृतपुंस्कस्य पुंल्लिंगस्येव रूपं
भवति रूपवद्भार्यः चपाअवेजयाः ऽकृतपुंस्कस्य किम्
एकस्त्रह्याकारोपत्तिषु लिंगेषु वर्त्तते एकस्यार्थे समाख्याति ऽकृतपुंस्कं तदुच्यते १

सामरायोःक्षस
पर्वंज १

अश्वेनअागच्छती ति अश्वारोहः मृदङ्गं वादनं शिल्पमेषां ते मार्दङ्गिकाः २
रथेनचरती ति रथिकाः ३

पदमधीते
पदकाः क्र
समधीते क्र
मकाः ३

तांसस्य षः अग्नीषोमौ अग्नीवरुणौ समाहारे एकवद्भावः। एक
वेद्विगुद्वन्द्वौ नपुंसकलिंगौ भवतः पाणिपादम् मार्दङ्गिकपाणि
विकम् रथिकाश्वारोहम् पदककमकम् बदरामलकम् शश
कुशपलाशम् संख्यापूर्वोद्विगुः पञ्चकपालः समाहारेऽतद्धिते द्वि
गुः समाहारेऽर्थे द्विगुस्समासो भवति नतोऽकारान्तादीप्प्रत्ययः
आवन्तो वा दशानां ग्रामाणां समाहारो दशग्रामी पञ्चाग्नि पं
चवटम् पंचवटी क्वचिन्न पञ्चपात्रम् त्रियुगम् त्रिभुव
नम् चतु र्भुवनम् ॐ बहुव्रीहिरन्यार्थे अन्यपदार्थप्रधानो प
योऽन्यय: सबहुव्रीहि संज्ञकः समासो भवति बहुव्रीहौ विशेषणा

पंचपुक
लेवुमह

सि० चं० ना०

सभिन्नां कांचिद्दर्शनीयां मन्यते २ मानिन्ग्रहणमसमानाधिकरणार्थम् १

दर्शनीयांस्त्रियंमन्यते २

सर्वं करोतीति सर्वकरः पुंमानिनः पुंवत् एनीवाचरति एता
ते दर्शनीयमानिनी दर्शनीयमानी चैत्रः अकेत्तद्धिताभ्यां को
पधस्य न पाचिकाभार्यः रसिकाभार्यः अकतद्धिताभ्यां किम्
पाकभार्यः संज्ञापूरणार्थप्रत्यययोर्न दत्ताभार्यः पंचमीभार्यः
वृद्धिहेतोस्तद्धितस्यारक्तो विकारार्थस्य न माथुरीभार्यः रक्तो तु ॥१५६॥
काषायेन रक्तो काषायी कन्था यस्यासौ काषायकन्थः विकारे
तु हेम्नः विकारो हैमी मुद्रिका यस्य स हैममुद्रिकः पुंवत्तिपुंव
त् वैयाकरणाभार्यः सौवश्वभार्यः स्वांगादीपो नामानि नि
सुकेशीभार्या यस्य स सुकेशीभार्यः मानिनि तु सुकेशामा

[illegible] भार्या यस्य सः

१२०

अतिशयेनदर्शनीया ५
ईषद्दर्शनीया ५

पूर्वंदर्शनीया ५

ङ्याप्द्वितीयः गंगाभार्यः ऊङ्प्रत्ययान्तस्य तु न वामोरूभार्यः पू
रणार्थप्रत्ययान्तेप्रमाणे च न कल्याणीपंचमीयासां रात्रीणां ताः
कल्याणीपंचमीरात्रयः कल्याणीप्रियः॥ तरप् तमप् चरट् कल्पप्देश्यदे
शीयररूपप्पाशपोऽप्येवम् दर्शनीयतमा दर्शनीयतरा दर्शनीयचरी
दर्शनीयकल्पा दर्शनीयदेश्या दर्शनीयदेशीया दर्शनीयरूपा
दर्शनीयपाशा शसिबह्वल्पार्थस्याप्येवम्॥ बह्वीभ्योदेहि बहुशः
अल्पाभ्योदेहि अल्पशः। त्वतलोर्गुणवचनस्य शुक्लत्वम् शुक्ल
ता कुक्कुट्यादीनामण्डादिषु कुक्कुटाण्डम् मृगपदम् मृगक्षीरं
काकशावः सर्वादेः समासादौ पुंवत् दक्षिणस्याः पूर्वस्याः [illegible]
अन्तरालं दिक् दक्षिणपूर्वा सर्वा प्रधानमस्येति सर्वमयः

ईषद्दर्शनीया ५
कुत्सितादर्शनीया ५
काक्याःशावः २

प्रशस्तादर्शनीया ५
ईषद्दर्शनीया ५
मृग्याःपदम् ३

कृत्तद्धितसमासान्त [illegible] धातयः कुक्कुट्याअण्डम् ३ मृग्याःपदम् ३
समासादिः २

दोषान्त्यथा १ औरेलरदन्तः १ शौतिअनुप्रविष्टसमाहारः २ गामसतत्सो २

सि॰चं॰ना॰ आकृतसामच २ महान्वासो ऽलाव २

अतोलनः । द्वित्राः द्विरात्रम् पंचषाः बहुकर्तृकः बहुलस्त्रीकः स्त्री
पुंसौ अकेसामि महोक्षः वृद्धोक्षः भ्यांमुषम् यामतसः फलसप्र
मगालकप्यम् अर्द्धरयाम् अर्द्धनावम् इत्यादि कर्मधारयतत्पु
पे पदद्वये एकार्थ नित्व लेसति सकर्मधारयसमासः कर्मधारयेषु
मान् नीलंतदुत्पलंच नीलोत्पलम् रक्तलता पुंस्कोकिलः श्री
लरामाभार्या दत्तभार्या पुकेशाभार्या स्नातानुलिप्तः । एकना
पः सर्वयाज्ञिकाः सर्वपाचिकाः जरन्नैयापिकः पुराणमि
मांसकः नवपाठकः केवलवैयाकरणः इत्यादि नाम्नश्च
कृतासमासः प्रादेरुपसर्गस्य नाम्नश्च कृदन्तेन सहनाम्ना

रगामपश्र
किंपुरुष
शाकिपप
लपु३ ।।५७।।

129

।।५७।।
पूर्वस्नातः
पश्चादनुलि
प्तः ८

गर्वैकोपाविशालिनः नवन्यायो नैयापिकश्च ३

मध्या

मध्यान्हः अत्र उपधालोपे व्यवस्थितविभाषया ॥ अन्ये मध्यान्हः ६

त्रिनी जातिवाचिनः स्त्रीप्रत्ययस्य न शूद्राभार्यः ब्राह्मणीभार्यः
इत्यादि गोः गोशब्दस्यान्यार्थे वर्त्तमानस्य ह्रस्वो भवति पंचगा
वोयस्य सपंचगुः संख्यासुव्याघ्रादिपूर्वस्य पादशब्दस्यान्तलोपः
सह संपादायस्य ससहस्तपात् शसादौस्वरेईकारेतद्धितेस्वरो
श्चपदादेशः सुहस्तपदः सुहस्तपाभ्याम् द्विपात्सु व्याघ्रपात् व्याघ्र
पदीकुले वैयाघ्रपदः वैयाघ्रपद्यः अन्हः मध्यान्हः पूर्वान्हः नोवा
नानस्य टेर्लोपो भवति स्वरे यकारे च परे वाग्महरा केचिदुपधा
लोपः कविराजः क्लसखः ङितः देवगवी परमगवः राजपुरं
पूर्वसक्थम् राजधुरम्' सर्वधुरम् पञ्चनसम् हस्तिनापथः

अन्हः
वङ्गति
परम
सौगो

रूकधुरम् १ देवानां गौः देवगवीर् वाकचमनख १
हस्तिनास्याः पन्थाः इति १

सि॰ चं॰ ना॰

प्रकृष्टा नासिका यस्य ५ खुरवत् नासिका यस्य ६ खराकृता नासिका यस्य

उत्प्रदादेः [illegible]

इतरेतर द्वंद्वे = ग्रं द्वैदस्माद्बोऽस्मा षषउत्वम् पूर्वपदसंज्ञत्वम् दन्तस्य दत् षड्दन्ता

यस्य स षोडन् महांश्चासौ ईश्वरश्च महेश्वरः महादेवः खराना

सिकायस्य स खरणसः खरखुराभ्यां वा नस् पक्षे णान्तप्य

ते खरणाः खरणसः खुरणाः खुरणसः उन्नता नासिका काय

स्य स उन्नसः प्रणसः विगता नासिकायस्य स विग्रः वेर्ग्रो व

क्तव्यः वत सो श्रुभ्र पोयस्य स चतुरस्रः प्रोष्ठगो त्सासेवपा

दा यस्य स प्रोष्ठपूः प्रगते जानुनी यस्य स प्रज्ञुः प्रसंभ्यां जानु

नोर्ज्ञुः संज्ञुः ऊर्ध्वज्ञुः ऊर्ध्वजानुः शार्ङ्गं धनुरस्य स शार्ङ्गधन्वा

उद्गंधिः सुगंधिः पूतिगंधिः सुरभिगंधिः द्विदन् चतुर्दन् म

सुमन्वतीति अद्भुपद् अगुप्रद् असुभुपद् अदप्रद् कौ स्यात्३

बहुव्रीहेः हेम्बिकरणो मध्यमपदलोपः ॥

५दकस्योदः २ उद्गशब्दात्स्माज्जानुशब्द सखुरादशब्दाद्वा ?

५तो ह्रा१

१३०

॥५८॥
अपहत्यो ईः ५
धनुर्तके
चिदःस्त्रलि
भतवत्के
चिदन्तस्य
दशास्य नेतो
के सेऽहिदे
रपलः१

॥५८॥
सस्नयः६
धनुर्व स्वध
नुरन्तस्य वज्ञ
श्रीहरिनादेश

विशेषणमासमनीत् जाग्रतीति१ लक्ष्मीजायायस्य स लक्ष्मी
कष्टाभ्यांपिबतीति १ नि: ८

नत्तत्पुरुषसमासः व्याघ्रः कच्छपः कुंभकारः अन्धकारः शाकपा
र्थिवादीनाम मध्यपदलोपः शाकप्रियः पार्थिवः शाकपार्थिवः
देवपूजकोब्राह्मणो देवब्राह्मणः महतः सादिः समासे सति
महादीनां सादिरादेशः पुत्रेण सह वर्तमानः सपुत्रः सहाञ्चती
ति सध्र्यङ् समञ्चतीति सम्यङ् तिरोऽञ्चतीति तिर्यङ् विष्व
द्र्यङ् देवद्र्यङ् कुत्सितमन्नं कदन्नम् कुत्सितमुष्णम् कोष्णम् क
वोष्णम् कदुष्णम् द्यौश्च भूमिश्च द्यावाभूमी जायाया निङ्
जायान्तस्य बहुव्रीहौ निङादेशः स्यात् जाया च पतिश्च
जायापती दंपती जंपती मातापितरौ कापुरुषः कुपुरुषः

जायाशब्दस्य जंभावो दंभावश्च वा निपात्यते १

ईश्वानं चानीति ६ विष्वग्देवयोर्वनाम्नश्च टेरद्र्यादेशः स्यादञ्चतावप्रत्यये
क्विबन्ते ५

विष्वग्
तीति प
कुत्सितं
ष्णः ॥को
उष्णः कु
स्य कद्

गवियुधिभ्यां स्थिरः सूत्रः१

आमुष्यकुलेभवा पा मा ते मध्याद्गुरोस्त्र२ अन्तेस्मात्इति२

सि॰ पं॰ ना॰

अमुष्यस्य

पत्नं२

ऽथः आत्मनापंचमः। त्वचिसारः गविष्ठिरः युधिष्ठिरः आत्मनेपदम् परस्मै
पदम् आत्मनेभाषा मध्येगुरुः अन्तेरमः कर्णेजपः पूर्वाह्णेतमे आमु
ष्यायनः अमुष्यकुलिका अमुष्यपुत्रिका मातृपितृभ्यांस्वसुःसूत्रः
मातृष्वसा पितृष्वसा मातुःपितुर्भ्यांवा पितुःष्वसा पितुःस्वसा मातुः
विभाषाषी ष्वसा मातुःस्वसा होतुरन्तेवासी होतुःपुत्रः पितुरन्तेवासी पितुःपु [illegible]
॥५८९॥ त्रः देवानांप्रियः इतिमूर्खे दिवोदासः शुनःपुच्छः शुनःशेफः घरूपादि ॥५८३॥
तरतमरूपकल्पचेलटब्रुवगोत्रमतहतेषु ईवन्तस्यानेकाचस्यभाषित
पुंस्कस्यह्रस्वः ब्राह्मणितरा ब्राह्मणितमा ब्राह्मणिरूपा ब्राह्मणिक
131 ल्पा ब्राह्मणिचेली अनीवन्तस्य वीप्रत्ययान्तस्य ईवन्तस्यैकस्वरस्य
वाह्रस्वः ब्रह्मबंधूतरा ब्रह्मबंधुतरा स्त्रीतरा स्त्रि.तरा उतःपरस्यवा

समानानाभीयस्त अन्यार्थे। इति ह्रस्वः २
सवर्णउदकं पयसः ३ पयोदरौ मायपयोपदिष्टम् पयोरम्प्रकार

मुद्गंधायाः पुत्रः कौमुद्गंधीपुत्रः कौमुदगंधीपतिः समानस्यो
तिरस्थिनि सज्योतिः सनाभिः सनामा सवयाः सब्रह्मचारी सतीर्थ्यः
क्षीरोदः उदोदः लवणोदः शुद्धोदः पयोदरः वारिवाहको बलाहे
कः गूढात्मा दक्षिणानीरम् दक्षिणातारम् इत्यादि अलुक्क्वचित्
क्वचित्समासेत ङिते हदन्तेवे विभक्तेरलुक् कृच्छ्रान्मुक्तः स्तोका
न्मुक्तः निकटान्मुक्तः अप्सुयोनिः सरसिजम् उरसि
लोमा हृदिस्पृक्। कण्ठेकालः वाचोयुक्तिः दिवोदासः
पश्यतोहरः खेशयः ग्रामेवासः ग्रामेवासी चौरस्यकु
लम् आनसाकृतम् सहसाकृतम् पुंसानुजः जनुषां

स
दक्षिणाःस्तो
२४

उरसिलोम
पम३
पश्यन्तम
नाहत्यहरतीति२

पयोप
न वे
धनि
गारीन
वःप्रस
वः ३
वार
पृथ्वी

सि॰कौ॰टी॰ अ॰ १८०। कौमुद्या: [illegible] नि:कालः २

गोडिश्रा ६

वहुस्वरस्य: अमरावती शरावती च

ती उपसर्गस्य घञि अमनुष्ये वा दीर्घः पापूपलजीविकः॥ अ

ष्ठिकम् निषादः आदश्च द्वन्द्वे द्वन्द्वे सति क्वचिद्दः [illegible] द्वन्द्वे॥

ता च पिता च पितरौ श्वश्रूश्च श्वशुरश्च श्वशुरौ दुहितां

श्च पुत्रौ स्वसा च भ्राता च भ्रातरौ ऋतां द्वन्द्वे पूर्वपदस्यात्वं ।६८।

॥६७॥ माता पितरौ॥ होता पोतारौ॥ नेष्टोद्गातारौ॥ पुत्रे च॥ पिता पुत्रौ॥

स्वसा च भ्राता च स्वसा भ्रातरौ॥ पुमान् स्त्रिया॥ स्त्रिया सहोक्तौ पु

132 मान् शिष्यते तल्लक्षणैव विशेषश्चेत् हंसी च हंसश्च हंसौ॥

ग्राम्यपशुसंघेष्वतरुणेषु स्त्री एभिस्सह स्त्री शिष्यते॥

समानानाभीयस्यस्य अन्यार्थे । इति ह्रस्वः २
सवर्णउदकं यस्यसः ३ पृषोदरादीनि यथोपदिष्टम् पृषोदरप्रकाराणि

मुद्गांध्यायाः पुत्रः कौमुदगंधीपुत्रः कौमुदगंधीपतिः समानज्यो
तिः सज्योतिः सनाभिः सनामा सवयाः सब्रह्मचारी सतीर्थ्यः
क्षीरोदः उरोदः लवणोदः शुद्धोदः पयोदरः वारिवाहको वलाह
कः गूढात्मा दक्षिणातीरम् दक्षिणातारम् इत्यादि अलुक् क्वचित्
क्वचित्समासेन छिते हृदन्तेच विभक्तेरलुक् स्तोकान्मुक्तः स्तोका
न्मुक्तः निकटान्मुक्तः अप्सुयोनिः सरसिजम् उरसि
लोमा हृदिस्पृक् । कण्ठेकालः वाचोयुक्तिः दिवोदासः
पश्यतोहरः खेचरः ग्रामेवासः ग्रामेवासी चौरस्यकु
लम् ओजसाकृतम् सहसाकृतम् पुंसानुजः जनुषां

स्व
दक्षिणास्ती
२८

उरसिलोम
यस्य ३
पश्यन्तम्
नादृत्यहरतीति २

यथोपदि
न पेयत,
ध्यनि ३
वारीत्यस्य
वःपरस्यादे
शः ३
चोरथ
यजुर्षीत्य

पुरोगमः॥ प्राप्तो जीविकां प्राप्तजीविकः॥ आपन्नजीविकः॥ अ
लंकुमार्यै अलंकुमारिः॥ निष्कौशाम्बिः॥ अश्ववडवौ द्वन्द्वे॥
पूर्ववल्लिङ्गम्॥ अश्ववडवान्॥ रात्रान्हाहाः पुंस्येव॥ अहोरात्रः
पूर्वरात्रः॥ पूर्वान्हः॥ द्व्यन्हः॥ संख्यापूर्वं रात्रं क्लीवम्॥ द्विरात्रम्
॥ त्रिरात्रम्॥ अपथं तत्पुरुषे क्लीवम्॥ न पंथाः अपथम्॥ अ
र्धर्चादयः क्लीवपुंसोः॥ अर्धर्चम्॥ अर्धर्चः॥ ध्वजम्॥ ध्वजः॥
तीर्थम्॥ तीर्थः॥ एवं शरीरमरण्यपद्मपूर्वदेह अंकुशमस्तकमण्ड
लुकलशा इत्यादि॥ आबन्तो नपुंसके द्विगुर्वा स्त्रियाम्॥ अनो नलो
पश्च द्विगोर्वा॥ पंचखट्वम्॥ पंचखट्वी॥ पंचतक्षम्॥ पंचतक्षी

133

गोनाद्रिप्रिवीर्वद् [illegible] कनुमेदयो: बीजस्यादिशिभारम्बो भूमीचतुरेभाग्रा १

पुमान् स्त्रिया तस्यापवादः गावइमाः ग्राम्येति किम् उरव इमे पशुग्र
हणं किम् ब्राह्मणाः संघेषु किम् एतौ गावौ अतरुणेषु किम् वत्सा
इमे पुमान् स्त्रिया प्रायः विशेषे ब्राह्मणश्च ब्राह्मणी च ब्राह्मणौ॥
नपुंसकमनपुंसकेन वा अनपुंसकेन सह नपुंसकं शिष्यते॥ शुक्ल
श्च शुक्ला च शुक्लं च शुक्लम्॥ त्यदादीनां मिथः सहोक्तौ यत्परं त
च्छिष्यते॥ सश्चयश्च यौ तौ वा॥ दिक्संख्ये संज्ञायाम्॥ दिग्वाचिनः
संख्यावाचिनः शब्दाः समानाधिकरणेन संज्ञायामेव समस्यन्ते
स कर्मधारयः॥ दक्षिणाग्निः॥ सप्तग्रामाः सप्तर्षयः॥ द्वन्द्वतत्पुरुष
योः परपदलिङ्गम्॥ कुक्कुटमयूर्याविमे मयूरीकुक्कुटाविमे
मे अर्धपिप्पली॥ द्विगुप्राप्तापन्नालंपूर्वगतिसमासे॥ पञ्चकपालः

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

दक्षिणाग्निर्गार्हपत्यश्चाहवनीयाख्योऽग्नयः इत्यमरः ३

त्रि॰ चं॰ ना॰

नचतुरच्छ्रौ अगौइनौपसमभ्यात् नसिन् ३
अर्धवस्त्रा द्विगुणि विपरीतासः स्वस्थे च रिता [illegible] विपरीतास्तः २

कृच्छ्रायम् । गोशालम् । खनिशम् ॥ पत्रेश्वालरायेनेत्यादि ॥ इत्या-
दि ॥ इति समासप्रक्रिया ॥ श्री ॥ अपत्येऽण् ॥ नाम्नोऽपत्येऽर्थेऽण्
प्रत्ययः ॥ आदिस्वरस्य ञ्णिति च वृद्धिः ॥ स्वराणां मध्ये य आ-
दिस्वरस्तस्य वृद्धिर्ञिति णिति च तद्धिते ॥ वोऽपथ्यस्वरे ॥ उवर्स्य
ओत स्याद् यकारे स्वरे च ॥ उपगोरपत्यमौपगवः । वैदः । वासि-
ष्ठः । वैश्वामित्रः । गौतमः । यस्य लोपः । भार्गवः । आङ्गिरसः । वैदः
और्वः । पौत्रः । दौहित्रः । मातुरुत् ॥ संख्यासंभद्रपूर्वस्य मातृशब्दस्य
अत उर् भवति अणि परे ॥ समानप्रत्यययोः । षाण्मातुरः । द्वैमातुरः ।
सांमातुरः । भाद्रमातुरः ॥ शिवादेरण् । शैवः । [illegible] । गाङ्गः । लावः

॥६२॥ जनार्दन ॥६२॥

134

तद्धितेन स्यात् समासः ४

कचिकैतानी असमाद्रष्ट्या नन्दकत्वइति
ज्ञापकात् २

ज्ञाणां वसूनां प्रवरो धरण्यामहमाप्यया नन्दोनन्द इति ख्यातो यशोदासं धराभयात् ४

पुण्याहम् । सुदिनाहम् । संख्याव्ययादेः परस्य पथः
क्लीबता ।

पुण्यसुदिनाभ्याम् अह्नः क्लीबता ।। त्रिपथम् । विपथम् ।। सामान्येन
नपुंसकम् ।। मृदु पचति ।। प्रातः कमनीयम् ।। उपज्ञोपक्रमान्तस्तत्पु
रुषः क्लीबम् उपज्ञायमानोपक्रम्यमानयोः प्राथम्यं चेदाख्यातुमि
ष्यते ।। पाणिनेरुपज्ञा पाणिन्युपज्ञम् ग्रन्थः ।। नन्दोपक्रमं द्रो
णाः ।। छायान्तस्य पूर्वपदार्थबाहुल्ये इक्षूणां छाया इक्षुच्छा
यम् राजपर्यायपूर्वो राक्षसपिशाचादिपूर्वश्च सभान्तः इन
सभम् ईश्वरसभम् नेह राजसभा ।। राक्षससभम् पिशाच
सभम् संघातार्थसभान्तः स्त्रीसभम् स्त्रीसंघात इत्यर्थः ।
सेनासुराच्छायाशालानिशान्तो वा ब्राह्मणसेनम् यवसुरम् ।

नद्या अपत्यं२

सि॰ चं॰ नी॰ कुलटाया अपत्यं३ गोधाया अपत्यं२ अलुक् क्वचित् निधेरपत्यं१ पंडाया अपत्यं३

नाटेयः२

रायणः। गार्ग्यायणः। वात्स्यायनः। आमुष्यायणः। आत्रेयः। कौपेयः। नैधे कल्याण्या
यः। गांगेयः। माहेयः। गौधेयः। नादेयः॥ कल्याण्यादीनामिनङ् च। कौल्याणि अपत्यं२
दीयः। कौलटिनेयः। गोधादेरारग्ढ्रौ। गौधारः। नाटारः। पाटारः। गौ
धेरः। नाटेरः। पाटेरः। पैतृष्वस्रीयः। मातृष्वस्रीयः॥ पितृष्वसोर्ढे
॥६३॥ यारो ढिलोपश्च। पैतृष्वसेयः। मातृष्वसेयः। पाण्डोर्ड्यण्। अप
त्ये। पांड्यः। चटकादैरक्। चटकस्यापत्यं। चाटकैरः। स्त्र्यपत्ये लुक्॥६३॥
चटकाया अपत्यं स्त्री ४ चाटका। लुग्बहुले क्वचित् प्रत्ययस्य। गर्गाः। वसिष्ठाः। भार्गवाः। अत्रि
गिरसः। कुत्साः। गोतमाः। अत्रयः। बिदाः। अंगाः। वंगाः। कलिंगाः
विदेहाः। पंचालाः॥ स्त्रियामवंतिकुन्तिकुरुसुरसेनादिभ्योऽबहुत्वे
135 ऽपि। कुन्ती। अवन्ती। कुरूः। सुरसेना। देवदत्तस्य पौ देवदत्तायनि इञ्

दैवदत्तायनस्य देवतेदं नाम्यान
पः देवतेदत्तपः नासिन्१

नौ॰ ७   अपत्या॰ २

अत इञ्नृषे । अकारान्तान्नाम्नोऽनृषिशब्दादपत्ये इञ् । देवदत्तिः
औध्रूरिः । दाशरथिः । पौरन्दरिः । बह्वादेश्च । बहोरपत्यं बाहविः । औ
डुलोमिः । गार्गिः । वैदिः । नाडिः । कौण्डिः । कौञ्जिः । सुधातृव्यासवरुडनि
षादचण्डालबिम्बानामकङ् । सुधातुरपत्यं सौधातकिः । वैयासकिः
वारुडकिः । नैषादकिः । चाण्डालकिः । बैम्बकिः । तत्रापत्यादीपदाद्गोत्रार्थः
गर्गनडादेस्त्रिफौ पितृष्वलादेश्च ॥ गर्गादेर्यप् नडादेरायुशाया अश्वा
देः छौप्रत्ययान्ताश्च एषां पितृष्वलादेर्गोत्रापत्येऽर्थे । गर्गस्याप
त्यं पौत्रप्रभृति गोत्रं गार्ग्यम् ॥ गार्ग्यः । वात्स्यः । कौत्सः । वातंड्यः आ
ग्नेयः आग्निवेश्यः आवट्यः । मौद्गल्यः । पौतिमाष्यः । नाडायनाः । चा

कपेरपत्यं
आग्निवेश्यः

माण्डव्यः १   पूतिमाषस्यापत्यं १   वातण्डस्यापत्यं २

पर्याप्तमवंर स्त्राद्भिन्नस्त्रीप्रत्ययान्तेभ्यः अवेर्दुग्धे पितुरिति

स्वस्रीयः। स्वस्रीया भागिनेयी। श्वशुरस्यापत्यं श्वशुर्यः। पित्र्यम्। गव्यम्। पयस्यम्। कुल्यम्। तदीयम्। त्वदीयम्। मदीयम्। अन्यस्य दुके। अन्यदीयम्। पितुर्भ्रातरि व्यः। पितुर्भ्राता पितृव्यः। मातुर्भ्रातरि डुलः। मातुलः॥ मातृपितृभ्यां पितरि मातरि च डामहच्॥ मातुः पिता मातामहः। पितामहः। मातुर्माता मातामही। पितामही। अवेर्दुग्धे सोढदूसमरीसाः। अविसोढम्। अविदूसम्॥ अविमरीसम्॥ तिलान्निःफलात् पिञ्जपेजौ॥ निःफलास्तिलास्तिलपिञ्जः। तिलपेजः॥ कारका क्रियायुक्ते॥ कारकादप्येते प्रत्ययाः क्रियायुक्ते कर्तरि कर्मणि चाभिधेये॥ कुङ्कुमेन रक्तं कौङ्कुमम्॥ वस्त्रे तापरिधत्तो गल्लोरपः कांमलः दूपः वैपादुः॥ पाण्डुकम्बलादिनिः

॥६४॥ 136

॥६४॥

वंश्यादि लक्ष्मणः

महेन्द्रो देवता अस्येति २ अपोनपादपांनपाच्च देवता अस्य ४
मरुत्वान् देवता अस्येति ३

ये चोक्ताः वक्ष्यमाणाश्च प्रत्ययाः। इन्द्रो देवताऽस्य। ऐन्द्रं हविः। सौम्यं
आग्नेयम्॥ महेन्द्रीयम्॥ वास्तोष्पतीयम्। अग्नीषोमीयम्।
मरुत्वतीयम्। अपोनपादपांनपातोर्घोनम्। अपांनपृआदेशोऽप्ये
प्ये: परत:॥ अपोनप्त्रियम्। अपोनप्त्रीयम्॥ अपांनप्त्रियम्।
अपांनप्त्रीयम्। प्राव बरस्याव: प्राव देवताऽस्य। प्रावबेरापम्॥
क: प्रजापतिर्देवताऽस्य कायम्॥ घविद्वयो:॥ पूर्वोत्तरपदयो: स्व
रयो: कचिद्वृद्धिर्भवतीति। आग्निमारुतम्। अग्नेरिद्वौ॥ वृद्धि
मत्युत्तरपदेऽग्नेरिकारादेश: स्यात् देवताद्वन्द्वे॥ आग्निवारुणम्॥
सोमार्द्रम्॥ सोमाग्निनेय:। सोमाप्यम् शाकुसेन्धव:। आनुशाति
कम्। ऐहलौकिकम्॥ सिमाबा। उक्ता वक्ष्यमाणाः प्रत्ययाः शैतोवा

यस्यत्योपेवाधिलावृद्धि:५ शाकव: प्रधाना
आग्निमरुतौ देवते अस्येति ४
सोमभागिनी वसुभागिनी सुभागान्या अपत्यं २

सुरा सोमा
य: २ अत्र
भावेऽस्मा
चवत्र्य: २
सोमना

शाकुप्रधाना: शाकुप
प्रधा। शाकुसैन्धव:

शातिक: तासनुगती
ऽनुशातिक: २
शाते न कीतः शातिक: २

निपेपुते
धानाश्चनेति च्यव
तेषुभव: २

२५

देवदत्तस्यशाकासाटकत १

दत्तरूप्यम्। देवदत्तमयम्। देवदत्तोपम्। छगलिनो ढेयिनः। छग
लिनाप्रोक्तमधीयते छागलेयिनः। पाराशर्यशिलालिभ्यां
भिक्षुनटसूत्रयोः पाराशरिणिः। पाराशर्येण प्रोक्तं ३ भिक्षुसूत्रमधी
यते पाराशरिणः भिक्षवः। शैलालिनो नटाः। कर्मन्दकृशा
श्वादिनिः उक्तेविषये कर्मन्दिनिः। कृशाश्विनः। त्रपुजतुनोः ष
ुक् विकारे त्रापुषम्। जातुषम्। शम्याः ष्लञ् शामीली स्रुक्
शक्तियष्ठ्योरीकक्। प्रहरणे शाक्तीकः। याष्टीकः। विंश
तित्रिंशद्भ्यां डकोवा। विंशकः त्रिंशकः। विंशतिकः। विंश
तेस्तिलोपो ड्विति॥ त्रिंशत्कः। कर्मणोऽकन्। कर्मशिलाश्रमवति

विंशत्याक्रीतः २

क्वचित् लोपः

187

नभः श्रीरा:

कलिनादृष्टं१

पांडुकंबलेन संवृतः। पांडुकंबली रथः। वसिष्ठेन दृष्टं। वासिष्ठं साम। कौ
लेयम्। वररुचिना कृतो वाररुचेयम् ग्रन्थः॥ मनुना प्रोक्तो मानवो धर्मः
मथुराया आगतो माथुरः। ग्रामादागतो ग्राम्यः। धुरं वहतीति धुर्यः
धौरेयः। सर्वधुरीणः। एकधुरीणः। मुखपार्श्वतसोर्लोपः ईय॥
मुखतो भवं मुखतीयम्॥ पार्श्वतीयम्। देवस्य राजजनपदेष्वा
ऽकूईये। देवकीयम्। मध्यान्मः। मध्यमः। हेमन्तस्य वा तलोपो
ऽणि हैमनम् हैमन्तम्। चिरपरुत्परारिभ्यः त्नः॥ चिरत्नम्। परु
त्नम्। परारित्नम्। अग्रादिपश्चाद्भ्यो डिमः। अग्रिमम्
आदिमम् पश्चिमम् अन्तिमम्। हेतुमनुष्येभ्यो वा रूप
मयटौ। समादागतम्। समरूप्यम्। सममयम्। समीयम्॥ देव

धुरीय ७
कौ ३

पश्चात् भवः

सि॰चं॰ता॰

मत्स्यपक्षिमृगान्हन्ति ८   मृगंहन्तीति ८ पक्षिणोहन्तीति ३

इन्द्रस्य लिंगम् इन्द्रियम् अक्षैर्दीव्यति आक्षिकः। कुद्दालैः खनन्ति कौ
द्दालिकः॥ हलं वहतीति हालिकः। शब्दं करोतीति। शाब्दिकः॥ दार्दुरिकः
धर्मं चरतीति धार्मिकः अधार्मिकः। पाक्षिकः॥ शाकुनिकः। तैत्तिरि
मीनान्हन्तीति ८ कः। मात्स्यिकः। मैनिकः। मार्गिकः। सारंगिकः। पुराणमधीते। पौराणि
कः। ऐतिहासिकः। वैदिकः। पील्वादिकर्णादिभ्यः कुणञ्जाहचौ पाक ॥६८॥
॥६६॥ मूलयोः॥ पीलूनां पाकः पीलुकुणः॥ कर्णस्य मूलं कर्णजाहम्॥ पक्ष
तिर्मूले॥ पक्षस्य मूलं पक्षतिः। चुंचुचणौ वित्ते। विद्यया वित्तः। विद्या धनं ३
चुंचुः॥ विद्याचणः॥ वेः शालशंकटौ॥ विस्तृतं विशालम्। विशंक
टम्॥ विसंप्रोदः कटः। विकटम्॥ संकटम्। प्रकटम्। उत्कटम्॥ अवा

इतिहासमधीते ५   संकटं १   प्रकटं २   उद्भटम्

मनुष्या मानुषा मर्त्या मनुजा मानवा नराः १

कार्मुकम्॥ मनोर्जातावपत्ये ष्यषशौ। मनोरपत्यं मनुष्यः॥ मानुषः। जातौ किम् मानवः। केनेयकाः॥ कारकात् कइनईयइकइत्येते प्रत्ययाः कर्त्तरि कर्मणि चोक्तवक्ष्यमाणेष्वर्थेषु चतेदितीता वा॥ क्रममधीते क्रमकः। पदकः। ग्रामादागतस्तत्र जातो वा। ग्रामीराः॥ सध्रीचीनः समीचीनः तिरश्चीनः। कुलस्यापत्यं कुलीनः। महाकुलीनः॥ आढ्यकुलीनः॥ क्वचिद्य लोपः कन्याया अपत्यं कानीनः॥ कात्यस्यापि कातीयाः। छात्राः॥ गार्गीयाः। रेवत्या अपत्यं रैवतिकः। पृथ्वेरापृकापोसोमासो पोवी। निष्पुग्गयोर्नतनारीपलोपः॥ तैजी। तत्रस्यापत्यं। तात्रीयः॥ शुक्रो देवता अस्य शुक्रीयम्।

तिरश्चास्य प

अवेर्दीबे

देवतेदमर्थे

कानीनात्प्रातः केतो स्व

पृथ्वेरापृकापोसोमासो पोवी ताव पत्रे प्रसि न्मात लपेर्ग

निबिरीसम्॥ इनपिटकाः प्रत्ययाः नेः चिक्चि चिक आदेशा उक्तोऽर्थे चिकिनम्॥ चिपिटम्। चिक्कम्॥ क्लिन्नस्य चिल्पिल्चुलाः लप्रत्ययोऽस्य चक्षुषी इत्यर्थे॥ क्लिन्ने चक्षुषी अस्य। चिल्लः पिल्लः चुल्लः॥ उपाधिभ्यामासन्नारूढयोस्त्यकः॥ पर्वतस्यासन्ना भूमिः उपत्यका आरूढा अधित्यका॥ कर्मणो ठो घटते इत्यर्थे॥ कर्मणि घटते कर्मठः॥ साक्षाद्द्रष्टरि संज्ञायामिनिर्विधेयश्च॥ साक्षाद्द्रष्टा साक्षी॥ इष्टादिभ्यः इनिरनेनेत्यर्थे॥ इष्टमनेन इष्टी अधीती॥ हैयंगवीनश्रोत्रियक्षेत्रियअनुपदी इत्यादयो निपाताः ह्योगोदोहोद्भवं घृतं हैयंगवीनम्॥ छन्दोऽधीते श्रोत्रियः॥

॥६७॥

139

बूतिलोमाभंगाभ्यो रजसि। अलाबूनां रजोऽलाबूकटम्॥ तिलकटम्
उमाकटम्। भंगाकटम्॥ गोष्ठाद्यः स्थानादिषु पशुनामभ्यः॥ गवां
स्थानम्॥ गोगोष्ठम्॥ संघाते कटः॥ अवीनां संघातोऽविकटः। वि
स्तारे पटः। अविपटः। द्वित्वे गोयुगः। द्वाउष्ट्रौ। उष्ट्रगोयुगम्॥ षट्
त्वे षड्गवः। अश्वषड्गवम्। स्नेहे तैलः। तिलतैलम्। सर्षपतैलम्
भवने क्षेत्रे शाकटशाकिनौ॥ इक्षूणां भवनं क्षेत्रं इक्षुशाकटम् इक्षु
शाकिनम्॥ अवात्कुटारच्च॥ अवाचीनोऽवकुटारः। अवकटः
नासिकायानतेसंज्ञायांटीटञ्नाटभ्राटः। अवात् नासिकायान
तम् अवटीटम् अवनाटम् अवभ्राटम्। तद्योगान्नासिका
अवटीटा पुरुषोऽवटीटः। नेर्बिडविरीसौऽन्तिकेऽर्थे॥ निबिडम्

भिषजमेलेर

ौक्यम्॥ अनन्त एवानन्त्यम्।आवसथ एव आवसथ्यम्॥ इतिह एव ऐतिह्यम्॥ भैषज्यम्॥ भागरूप नामभ्यो धेयः॥ भाग एव भागधेयः। रूपधेयम्। नामधेयम्। देवात्तलः देव एव देवता॥ मृदस्तिकन्। मृदेव मृत्तिका सस्नौ प्रशंसायाम्। प्रशस्ता मृत्। मृत्सा। मृत्स्ना॥ तस्मिन्नणि च युष्मदस्मदोर्युष्माकास्माकौ एकार्थयो तवकममकौ। युवयोर्युष्माकं वायं। यौष्माकः यौष्माकीनः। आवयोरस्माकं वाऽयं। आस्माकः आस्माकीनः॥ तवायं तावकः। ममायं मामकः। तावकीनः। मामकीनः। वतुल्ये तुल्ये क्रियार्थे वत्प्रत्ययः। चन्द्रेणतुल्यं चन्द्रवन्मुखम्॥ ब्राह्मणवत् क्षत्रीयवत्॥ मथुरायामिव मथुरावत्॥ पाटलिपुत्रे इव प्राकारः पाटलिपुत्रवत्॥ चैत्रस्येव चैत्रवत्। मैत्रस्याऽर्हम्। अर्हेपि विधिमर्हति वि

परत्रैव चिकित्स्यः क्षेत्रियः। अनुपद्यन्वेष्टा अनुपदी॥ अव्ययसर्वा देहेः
प्रागके॥ उच्चकैः। सर्वकः। अपकम्। असकौ। त्वकम्। अहकम्। त्यतनौ
भवाद्यर्थे त्यतनौ भवतः। कुत्रत्यः। कुतस्त्यः। अमात्यः। इहत्यः। क्वत्यः
तत्रत्यः॥ दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यक्॥ दाक्षिणात्यः। पाश्चात्यः
पौरस्त्यः। ऐषमस्त्यम्। ऐषमस्तनम्। श्वस्त्यम्। ह्यस्त्यम्॥ श्वस
स्तिकण्वा। शौवस्तिकम्। अद्यतनः। ह्यस्तनः। श्वस्तनः। सना
तनः। चिरंतनम्। प्राह्णेतनः। अग्रेतनः। स्वार्थेऽपि॥ उक्तोव
क्ष्यमाणाश्च प्रत्ययाः स्वार्थेऽपि स्युः॥ देवदत्तकः। चौरः। वयस एव वायसः
रक्ष एव राक्षसः। चत्वार एव वर्णाश्चातुर्वर्ण्यम्॥ समीप एव सामीप्यम्
चत्वार एव वेदाश्चातुर्वैद्यम्॥ प्रज्ञ एव प्राज्ञः॥ चातुराश्रम्यम्॥ त्रै

पाशादिभ्यो यः ४

ऐकाराद्यच्च बाहुल्यं कैदार्यम्

भावः सूमा। स्तेनाद्यन्नलोपश्च स्तेनस्य कर्म भावो वा स्तेयम्। समूहे
ऽर्थेऽपि। मयूराणां समूहो मायूरम्। काकम्। बाकम्। सैवम्। कैदारक
म्। गाणिक्यम्। हास्तिकम्। गार्भिणम्। ग्रामता जनता बंधुता
स्त्रीत्वं लोकात्। पाश्या वात्या खल्या रथ्या गव्या वार्धकम्। कै
दार्यम्। कावचिकम्। ब्राह्मण्यम्। वाडव्यम्। मानव्यम्। गजता ॥६८॥
सहायता। पर्श्वा णस्। पर्शूनां समूहः पार्श्वम्। शाकुनकम्। धैनुक
म्। खलगोरथेभ्यः इनित्रकट्यचः॥ खलिनी गोत्रा रथकट्या। हिते
चैते प्रत्ययाः। सर्वाय हितः सर्वीयः आत्मजनीनः मातृभोगीनः
अपूपाय हितोऽपूपीयः अपूप्यः आमिक्षीयम्। शांकव्यम्। गव्यम्।
दा॰ [illegible] ॥ नचेतः कंथनः पोतं कोशो धनुः
सहितिकः १

॥६८॥

(4)

चिवेत् । भावेत्वतलौ ॥ शब्दस्यप्रवृत्तिनिमित्तंभावस्तत्रवाच्ये एतेस्तु
तान्तंस्त्रियाम् । त्वान्तंष्यञन्तंचक्लीवम् ॥ ब्राह्मणत्वम् । ब्राह्मणता
ब्राह्मण्यम् शुक्लता । शुक्लत्वम् । शौक्ल्यम् । वैदुष्यम् । कर्मणिच । ब्राह्मण
स्यकर्म ब्राह्मण्यम् । राज्यम् सैन्यम् लोहितादीडिदिमन्भावे । लोहि
मा लोहितता । लौहित्यम् अणिमा लघिमा । भावेऽणि । लाघवम्
गौरवम् । यौवनम् शैशवम् मौनम् हौत्रम् औद्गात्रम् ॥ महतो
भावो । महिमा रऋमनि हलादेर्लघोः ऋकारस्य रफो भवतिइमनि
इष्ठेयसोश्च ॥ पृथोर्भावः प्रथिमा । म्रदिमा क्रशिमा द्रढिमा ल
घोः किम् ऋजिमा हलादेः किम् अजिमा बहोर्लोपोभूचबहोः ॥
बहोरुत्तरयोरिमनादीनामिवर्णस्य लोपो बहोर्भूरादेशश्च ॥ बहो

द्रुनः अङ्गना लक्ष्म्या अच्च लक्ष्मणः विष्वगित्युत्तरपदलोपश्चाकृ-
तसंधेः विषुणाम् पिच्छिलः तुन्दिलः फेनिलः सिध्मादेर्लः सिध्म-
लः चूडलः कुमुदनडवेतसेभ्यो ड्मतुः कुमुद्वान् नड्वान् वेतस्वा-
न् महिषाद्मतुः महिष्मान् देशः नडशादाड्ड्वलः नड्वलः शाद्वलः
शिखाया वलः। शिखावलः नडादीनामीये कुक् नडकीयम् कुञ्चा-
याह्रस्वत्वंच कुञ्चकीयम् शृङ्गवृन्दाभ्यामारकः शृङ्गारकः वृ-
न्दारकः फलबर्हाभ्यामिनः फलिनः बर्हिनः हृदयाल्लुः हृद-
यालुः शीतोष्णतृप्रेभ्यस्तदसहने शीतं न सहते शीतालुः उष्णा-
लुः तृप्रं दुःखं न सहते तृप्रालुः। हिमाच्चेलुः हिमं न सहते हिमेलुः
बलाद्दूलः बलं न सहते बलूलः वातात्समूहे च वातं न सहते वा

142

हविष्यम् खल्यम् पथ्यम् गुणोवसर्वोदीर्घः गुणेहितम् शल्यम्॥
गुन्यम् ऊधसोनङ् ऊधन्यम् अजाविभ्यांथ्यः अजथ्या अविथ्या
अस्त्यर्थेमतुर्नाम्नः अस्त्यर्थे मतुप्प्रत्ययोभवति गावोऽस्यास्मिन्
संति गोमान् श्रीमान् बुद्धिमान्। विदुष्मान् गोमती अदन्तो
मत्वर्थे इकानदन्तात् अर्शसः वैजयन्तः दण्डिकः धनिकः। मां
तोपधाद्वलिनो मांता मोपधादवर्णान्ता दवर्णोपधाच्च वलिनो
प्रत्यया अस्त्यर्थे इनवदन्तात् किम्वान् लक्ष्मीवान् धनवान्
विद्यावान् यशस्वान् भास्वान् हेनौ दर्शौ यवादेर्न यवमान्
भूमिमान् तडिनादिभ्यश्च तडित्वान् विद्युत्वान् मायो ब्रीहि
लोमपामपिच्छादिभ्यः शानेलचः लोमशः गिरिशः पामनः

अन्येभ्योऽपि॥ भ्रातृवलः। पुत्रवलः॥ दन्तावलः॥ शिखावलः॥ तुन्दितुण्डि
वलिवटेर्भः॥ तुन्दिभः। तुण्डिभः। वलिभः। वटिभः॥ एतत्किमिदंयत्तद्भ्यः
परिमाणे वतुः॥ यत्तदेतद मावतौ॥ यावान्॥ तावान्। एतावान्॥ किमः
क्रिर्वतोर्वस्य यः॥ कियान्। इदम ईर्वतोर्वस्य यः॥ इयान्। श्रद्धादेरालुः॥ श्र
द्धालुः। कृपालुः। दयालुः औन्नत्ये दन्तादुरः॥ दन्तुरः। अस्मायामेधास्र
ग्भ्यो विन्। तपस्वी ओजस्वी॥ यशस्वी॥ वर्चस्वी॥ मायावी। मेधावी
स्रग्वी॥ आमयस्य दीर्घश्च॥ आमयावी। वाचोग्मिन्॥ वाग्मी॥
आलाटौ कुत्सितभाषिणि॥ वाचालः। वाचाटः॥ ईषदपरिसमाप्तौ
कल्पब्देश्यदेशीयाः॥ ईषदपरिसमाप्तः सर्वज्ञः। सर्वज्ञकल्पः॥ पटु
देश्यः। पटुदेशीयः॥ वहुर्वाऽकेऽपे सच्प्रागेव॥ ईषदूनः पटुः। बहु

143

तस्यसमूहोवातूलः तःपर्वमरुद्भ्याम् पर्वतः मरुत्तः उर्णाहंशुभ्यो
युः उर्णायुः अहंयुः शुभंयुः स्यादायि नैश्वर्ये त्वमैश्वर्यमस्या
स्तीति त्यायि वातातीसारपिशाचानामिनिःकुक्च वातकी अती
सारकी पिशाचकी ज्योत्स्नादिभ्योऽण् ज्यौत्स्नः तामिस्रः तापसः
सैकतः शार्करः उषशुषिमुष्कमधुरखमुखकुञ्जनगपांसुपाण्डु
भ्यो रः उषरः शुषिरः मुष्करः मधुरः खरः मुखरः कुञ्जरः न
गरः पांसुरः पाण्डुरः कच्छ्वादित्वाच्च कच्छुरः धुद्रुभ्यां मः
धुमः द्रुमः केशादिभ्योवः केशवः मणीवः हिरण्यवः अर्ण
सोलोपश्च अर्णवः रजःकृष्यासुतिपरिषभ्योवलच् रजस्व
ला कृष्यादीनां वलेदीर्घः कृषीवलः आसुतीवलः परिषद्वलः

तदधीतेवेदेत्यस्यारार्थकोप्र:१

पाशः॥कुत्सितो भिषक् भिषक्पाशः।भूतपूर्वे चरट्।पूर्वं दृष्टो दृष्टचरः।आढ्यचरी॥प्राचुर्यविकारप्रधान्यादिषु मयट्॥अन्नं प्रचुरमस्मिन्।अन्नमयो यज्ञः।मृन्मयो घटः।सोमपो गोल्मः॥अश्मनः स्वरूपमस्याम तमय प्रत्ययः अश्मस्य विकारोऽश्मयो वा।आश्ममयम्।शारमयम्।गोः पुरीषे।गोमयम्।नसन्धिय्वोर्वृद्ध॥सन्धिजयोर्यकारवकारयोः संयोगिनः स्वरस्य न वृद्धिः किन्तु तयोर्पूर्वमागमो यस्मादेवस्य उद्पश्चाद्वृद्धिः।व्याकरणमधीते वेद वा वैयाकरणः।स्वश्वं वेद।सौवश्वः।व्यासस्यापत्यं॥वैयासकिः॥द्वारादीनां च।द्वारे नियुक्तो दौवारिकः॥व्यल्कसस्येदं वैयल्कसम्।सौवरम्।सौवम्।सौवाध्यायिकः।नैयग्रोधम्।सौवादुमृदवम्।सौवस्तिकम्।श्वोऽजानार्थे सजाजाना अस्य सजिनः

॥१२॥

॥१२॥

144

पटुः । प्रकारो जातीयः । पटुप्रकारः पटुजातीयः ॥ कुटीशमीशुण्डाभ्यो रो ह्र
स्वे । ह्रस्वा कुटी कुटीरः । शमीरः । शुण्डारः । कुत्वा डुपः । ह्रस्वा कुतूः कुतु
पः ॥ कासूगोणीभ्यां ष्टरच् ॥ ह्रस्वा कासूः । कासूतरी । गोणीतरी । वत्सो
क्षाश्वर्षभेभ्यश्च तनुत्वे ॥ तनुर्वत्सो । वत्सतरः । वत्सतरी । उक्षतरः ।
उक्षतरी । अश्वतरः अश्वतरी । ऋषभतरः । ऋषभतरी । देवतान्ता
त्तादर्थ्ये यः । अग्निदेवतायै इदम् । अग्निदेवत्यम् ॥ पादार्घाभ्यां च
पादार्थमुदकं पाद्यम् । अर्घ्यम् । नवस्य नू आदेशस्त्नप्तनखाश्च प्र
त्ययाः । नूत्नम् । नूतनम् । नवीनम् ॥ पुराणे प्रान्तश्च । प्रणम्
प्रत्नम् । प्रतनम् प्रीणम् ॥ अतिशायने तमबिष्ठनौ ॥ अतिशये इह मातिशायन
प्रशंसायां रूपप् ॥ प्रशस्तो वैयाकरणो वैयाकरणरूपः ॥ कुत्सायां

त्रपिष्ठः। वृन्दारकः। वृन्दीयान्। वृंदिष्ठः। दूरः। दवीयान्। दविष्ठः। युवा
यविष्ठः। यवीयान्। युवाल्पयोः कन् वा। कनीयान्। कनिष्ठः। अल्पी
यान्। अल्पिष्ठः। ह्रस्वः। ह्रसीयान्। ह्रसिष्ठः। क्षिप्रः। क्षेपीयान्। क्षेपिष्ठः
क्षुद्रः। क्षोदीयान् क्षोदिष्ठः। अन्तिकः। नेदिष्ठः। नेदीयान्। बाढः
साधीयान्। साधिष्ठः। ईलोपो ज्याशब्दादीयसः। ज्याशब्दात्परस्य ॥१३॥
॥१२॥ ईयस ईकारस्य लोपः। अतिशयेन वृद्धः प्रशस्यो वा ज्यायान् ज्येष्ठः
बहोरिष्ठेयिः। बहोरुत्तरस्येष्ठस्येकारस्य यिरादेशः। ईयस ईलोपश्च
145 बहोर्भूश्च भूयिष्ठः भूयान्॥ भूयसी। किमेः अमाद्यव्यात
घतरतमयो रामः द्रव्यप्रकर्षे। कुतत्तराम्। किंतमाम्। उच्चैस्तरां गाय

सदसद्विवेकिनी बुद्धिः पण्डा पण्डा जातास्येति
न १ पण्डितः।

फलितः। कुड्मलितः। तारकितम् पण्डितः। मुखितः। दुःखितः। अतिशाय
नः प्रकर्षे। अतिशयेन शुक्लः। शुक्लतरः। शुक्लतमः। ईयस्विष्ठौ डितौ
लघीयान् लघिष्ठः गुर्वादिरिष्ठेमेयस्सु गरादि यलोपश्च॥ गुर्वादे
र्गरादिरादेशो भवति यलोपश्चैकस्यास्य॥ गुरोर्भावो गरिमा॥ अति
शयेन गुरुः। गरीयान् गरीयांसौ। गरीयसी गरिष्ठः। गरिष्ठा। प्रिय
स्य भावः प्रेमा अतिशयेन प्रियः प्रेष्ठः प्रेयान् अतिशयेन स्थूलः
स्थविष्ठः स्थवीयान् प्रशस्यः श्रेष्ठः श्रेयान् श्रेयः श्रेयसी
श्रेयांसि दीर्घः द्राघिष्ठः द्राघीयान् स्थिरः स्थेयान् स्थेष्ठः
स्फिरः स्फेयान् स्फेष्ठः उरुः वरीयान् वरिष्ठः बहुलः बंही
यान् बंहिष्ठः वृद्धः वर्षीयान् वर्षिष्ठः तृप्रः त्रपीयान्

संक्षेपः शं शिवं भद्रं कल्याणं मंगलं शुभम् ॥ भद्रकं मायुकं मध्यं कुशलं क्षेम

३१

डट्। एकादशानां पूरणः। एकादशः। द्व्यष्टनामात्वं संख्याया
मुत्तरपदे। द्वाभ्यामधिका दश द्वादश। द्वादशानां पूरणो द्वादशः।
ष्टादशः॥ त्रेस्त्रयस्। त्रयोदशः। विंशत्यादेर्वा तमट्। विंशतित
मः। विंशतेस्तिलोपो डिति। विंशः॥ त्रिंशत्तमः॥ त्रिंशः। शतादे
॥७८॥ र्नित्यम्॥ शततमः। सहस्रतमः। संख्यायाः प्रकारे धा॥ द्विधा। ॥७८॥
त्रिधा। चतुर्धा। दशधा।। द्वित्रिभ्यामेधाधमुञौ वा॥ द्वेधा।
त्रेधा। द्वैधम्। त्रैधम्। एकाद्धमुञ्च। ऐकध्यम्। एकधा।
146 एकादाकिन्नसहाये॥ एकाकी॥ क्रियाभ्यावृत्तौ कृत्वसुच्॥
पंचकृत्वः॥ सप्तकृत्वः॥ द्वित्रिचतुर्भ्यः सुः। द्विः॥ त्रिः॥ चतुः॥

ति।पचतितराम्।पचतितमाम्। द्रव्यप्रकर्षे न।उच्चैस्तरुः।परिमा
णे द्वयसद्घ्नमात्राः।जानुदघ्नम्॥शिरोद्वयसम्।पुरुषमात्रम्।पुरु
षहस्तिभ्यामण्च।पुरुषः परिमाणमस्य।पौरुषम्।हास्तिनम्।
वतन्तात्स्वार्थे द्वयसमात्रौ।तावद्द्वयसम्।तावन्मात्रम्।द्वयोर्बहू
नांचैकस्य निर्धारणे किमादिभ्योऽतरडतमौ॥भवतोः कान्वः।
कतरः भवतां तात्त्विकः कतमः।भवतो यतरस्तार्किकस्ततू पठ
रात्। संख्येयविशेषावधारणे द्वेस्तीयः।द्वयोः पूरणो द्वितीयः
त्रेस्तच।तृतीयः।षट्कतिकतिपयचतुर्भ्यस्थुट्।षष्ठः।कति
थः।कतिपयथः।चतुर्थः।चतुरो यछौ चस्यलोपः।तुर्यः।तुरीयः
पंचादेर्मट्।पंचमः सप्तमः अष्टमः नवमः दशमः।एकादशः

एकस्य सकृदेकश्च ॥ एकवारं सकृत् ॥ बह्वल्पा
र्थाच्छस्कारकाच्छस ॥ बहुशः ॥ अल्पशः ॥ संख्यापरिमा
णाभ्यां वीप्सायाम् ॥ द्वौ द्वौ इति द्विशो ददाति ॥ प्रस्थ
शः ॥ माषशः ॥ तयप्प्रत्ययो संख्याया अवयवे ॥ द्वावयवौ
अस्य द्वितयम् ॥ त्रयोऽवयवा अस्य त्रितयम् ॥ चतुष्टयम् ॥
द्वयम् ॥ त्रयम् ॥ स्त्रीपुंसाभ्यां नञ्स्नञौ ॥ स्त्रियां भवः
स्त्रैणः ॥ पुंसि भवः ॥ पौंस्नः ॥ शेषाणि पान्त्याः कस्माद्डपः
का संख्या एषां ते कति ॥ यति ॥ तति ॥ ❀ इति तद्धितप्र
क्रिया ॥ ❀ शुभमस्तु शुभं भूयात् संवत् १९२८ ॥ ॥

140

सि० चं० कृ०

वक्ष्यमाणोप्ति पारिशेष्याच्छ्रूयते शकृतः कृत इत्या वर्जनीयः उक्तोहं धुभं म्यो पुः अहंधु
रित्यादेशे नानादेशाः युवो अनाकौ भवतः कंपं भेन वोः युवोः धातोः परयो स्ते नुत्रहं धुरित्या

श्रीगणेशाय नमः कर्तरि कृत् वक्ष्यमाणाः प्रत्ययः कृत्संज्ञकः सेनशेषः॥
स च कर्तरि ण्वुल्तृचौ धातोः पक्ता कृतः वंसादेः कृत इट् भे-
विता गोपायिता गोपिता गोप्ता इषसहलुभरिषरुषा विभाषित
एष्टा लोभिता लोब्धा रेषिता रेष्टा सहिता सोढा रुषिता

॥१॥

रुष्टा युवोरनाकौ पाचकः भावकः आतो युक् दायकः ज-
नकः घातकः दरिद्रायकः कृदतिङ्ग्री इञः प्रत्ययो ङित् ॥१॥
कुटिता कोटकः शमकः नियामकः कनेः पत्तयो
द्विषगानेतद्दान प्रकृन्तो नाम्युपधात्कः क्षिपः
बुधः कृशः प्रीकृतान्यश्च प्रियः किरः तेः

वडुकुमारीवर्णापेन मन्त्रमिर्संसेनाल विधित्वं चलन्ते ब्रह्मैके नारासे नाविधित्वंचल त्वम
पथाकाचि दुकुमारविष्णुपाचक अनुकूलाव्ययपद्या च भोक्ता मधुत्राः दुग्धं पात्रेदुग्ध
दधि च न धन्मनं भुंजीरन् इतिपद्या एकोपि बहूनपि प्रामान्

सि॰चं॰कृ॰ नपांचतेइतिअपाची

अपाची अवाची अपराची इगुपादेःकः इद्‌पाघ्राध्मा

धेटंशः शितिचतुर्वत् चतुर्षुतिवादिषु यत्कार्यंतत्

तच्छितिपरेभवति पश्यः धयः धमः जिघ्रः पिबः

॥५॥ घ्रः स्तोपांऽः व्याघ्रः अनुपसर्गेभ्योलिंपविन्दधारि

पारिवेद्युदेजिचेतिसातिसाहिभ्यः शः लिंपः विन्दः ॥२॥

धारयः पारयः वेदयः उदेजयः चेतयः सतमुचे सा

तयः साहयः नौलिंपेः निलिंपः गवादिषुविन्देःसंज्ञा

149 याम् गोविन्दः अरविन्दम् दधात्योर्वा ददः दधः

ज्वलादेर्णः ज्वालः तापः दापः धापः कार्येष्णा

[illegible] ३

उपसर्गेऽप्यादन्तात् प्रदः सुग्लः पचिनन्दिग्रहादेरयु
णिनिः पचादेरः नन्द्यादेर्युः ग्रहादेर्णिनिः पचः वदः
चरः चलः पतः चरिचलिपतिवदीनां वा द्वित्वं पूर्वस्या
क् प्रत्यये परे चराचरः चलाचलः पतापतः वदावदः
हन्तेर्हस्य घत्वञ्च घनाघनः पाटेर्णिलुक् चोक् दीर्घश्च
पूर्वस्य पाटूपटः हननः पाठः नन्दनः [illegible]मनः दूषणः
साधनः वर्द्धनः शोभनः रोचनः रावणः सहनः त
पनः दमनः जल्पनः ल्यवन्तानां णत्वं निपात्यम् ग्रा
हि उत्साहि उद्भासी स्थायी स्वायी पायी मन्त्री

पनुसंसारासारत्वेन शोकमपनुदतीति शोकापनुदः २

कापवादः प्रज्ञः आज्ञः प्र[illegible]ः तुन्दशोकयोःपरिमृजापनुदो
रालस्यसुखाहरणयोः कः तुन्दपरिमृजोऽलसः शोकापनुदः
सुखस्याहर्त्ता मूलविभुजादिभ्यः कः मूलानि विभुजतीति मूलवि
भुजोरथः कुध्रः महीध्रः गिलः गमेकु सामगः सामगी
पिबतेः सुराशीध्वोः सुरापी शीधुपी अतो नाग्निकार्य्ये वा
कारमकारोप्रत्ययौ अस्थिहरः श्वा कवचहरः कुमारः
कुरुचरः कुरुचरी पुरःसरः अग्रेसरः पार्श्वशयः उदरश
यः शक्तिग्रहः पूजार्हः स्तम्बेरमो हस्ती कर्म्मजपः शब्दकरः
यशस्करी विद्या श्राद्धकरः वचनकरः कर्मकरः दिवाकरः

अग्रशब्दस्यएदन्तत्वंनिपातनात् ३

श्रीलक्ष्माधीर

कर्मण्युपपदे धातोरण् कुम्भकारः ग्रन्थकारः ह्वावामाश्
श्च स्वर्गह्वायः तन्तुवायः धान्यमायः शीलिकामिभक्ष्याच
रिक्षेमीक्षिभ्योणः मांसशीला मांसकामा मांसभक्षा क
ल्याणाचारा बहुक्षमा सुखप्रतीक्षा आतोडः कर्मण्युप
पदे आदन्ताड्डः गोदः धनदः पार्ष्णित्रः नाम्नि च नाम्न्यु
पपदे धातोर्डः द्विपः गृहस्थः गिरिशः पादपः शुचःशू
द्र शुचंद्रवतीति शूद्रः उरसोलोपोमुम्वाऽन्तेगमो उरगः
उरङ्गः विहायसोविहोमुम्वाऽन्तेगमो विहगः विहङ्गः भुजतु
रयोर्मुम्वा भुजगः भुजङ्गः तुरगः तुरङ्गः संप्रसारिणोऽन्योऽङः

सि॰ चं॰ क्रो॰

नाडिंधमः नासिकंधयः नासिकंधमः कूलमुद्रुजः कूलमुद्वहः
अरुंतुदः अनव्ययस्यकिम् दिवामन्यारात्रिः दोषामन्यमहः दारा
वाहनोऽणन्तस्यचटः संज्ञायाम् दार्वाघाटः चारौवा चार्वाघा हनोघटः
तः चार्वाघाटः कर्म्मणिसंपूर्वाच्च वर्णान्संहन्तीति वर्णसं
घातः वर्णसंघाटः पदसंघातः पदसंघाटः जायापत्योश्चल ॥४॥
॥४॥ क्षणवतिकर्तरि जायाघ्नः पतिघ्नी अमनुष्यकर्तृके च
१२ पतिघ्नीपाणिरेखा पाणिघताडघौशिल्पिनि पाणिघः ता
डघः शिल्पिनि किम् पाणिघातः ताडघातः राजघश्च
१५। भजोण्विः वेःर्लोपः अर्द्धभाक् सुखभाक् तुराषाट्
राजघ्नः १

[illegible] ...दीनिपातनात् २
तुरानामशत्रूणांकंसहते। १

सूत्तरिप नाम्निकार्येच खितिपरस्य खिदन्तेपरेऽनव्ययस्य पू
र्वपदस्यमुम् ऋतंकरिः स्तम्बकरिः कूलानिरुद्रुजतीति
कूलेग्रहिः कूलस्येदंतत्वंनिपातनात् दृतिंहरिः नाथहरती
ति नाथहरिः देवापिः वातापिः सर्वंकषः कूलंकषानदी मू
लंकषः करीषंकषः वाचंयमादयोनिपात्याः वाचंयमः पु
रंदरः द्विषंतपः परंतपः कुक्षिंभरिः उदरंभरिः आत्मं
भरिः आशितेभुवो भावकरणयोः खः आशितेनभूयते
आशितंभवः आशितोभवत्यनेनेतिवा गमश्च जन
मेजयः पंडितंमन्यः भुजंधयः कूलंधमः खशन्तेपूर्वप
दस्यानव्ययस्य ह्रस्वः मुष्टिंधयः नाडिंधमः नाडिंधयः

नाथनासा
रज्जुः ऽ

मौनव्रती ५

धाकूपरोत्मं
तत्वंनिपात्य
ते ६

सि॰ कौ॰ ले॰

विप्रसात्संपद्यते ३

योगेन जलसात्संपद्यते अधीने राजसात्संपद्यते राजसात्करोति
देयेत्राच विप्राधीनं देयं करोति विप्रत्राकरोति विप्रसात्करोति
विप्रत्रासंपद्यते देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्यो वा मा देवत्रा वन्दे
देवं वन्दे ख्युन्करणे आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नान्ध
प्रियेषु च्व्यर्थेषूपपदेषु कृञः करणेऽर्थे ख्युन् प्रत्ययः अनाढ्य ॥५॥
॥५॥ माढ्यं कुर्वन्त्यनेना ढ्यंकरणम् भुवः खिष्णुच्खुकञौ कर्तरि
अनाढ्य आढ्यो भवति आढ्यंभविष्णुः आढ्यंभावुकः
152 आतो मनिन्क्वनिब्वनिपः नाम्न्युपपदे आदन्ताद्धातोरेते
भवन्ति सुदामा स्थामा गातौ क्विति दो दोमास्थामिर्म

कर्षितस्यपुनःकर्षणम् शम्बनम्

सारवात् सोनोधातोः प्रथान् अभूततद्भावे कृभ्वस्तियोगे नाम्न
श्च्विः च्वोरीर्वर्ईवास च्वौपरेऽवर्णस्यईदूहस्वोदीर्घः च्वौलो
पः मिथुनीकरणम् शुक्लीभावः सहापीस्यात् शुचीभव
ति हेतूकृतम् च्वौसलोपः सुमनीभावः अमूकरोति चन्दू
करोति सुचेनीकरोति रहीभवति चिरजीकरोति कचिद्डा
दुःखाकरोति सुखाकरोति शम्बाकरोति द्विगुणाकरोति
बीजाकरोति अत्र [illegible] पसच्चावीलंन दोषाभूतमहः दिवा
भूतारात्रिः हलान्तस्यापत्यप्रकारस्यलोपश्च्वौ गार्गीभ
वति टेरन्तः प्राचीकरोति। च्विविषयेसाद्वा सात्
साची: समस्तस्य अग्निसाद्भवति अग्नीभवति सम्प्रा

राम्प्रच्छ्योश्शब्दे च सुनत् ऊश्च अगेगूः अगेर्बूः द्युतिगमि
जुहोतीनां द्वित्वम् दिद्युत् जगत् जुहोतेर्दीर्घः जुहूः पवा
न्नासानिनन्नसमायमुपसर्गस्यानिमित्तात् प्रावाहप्रावा
मित्राणिशास्ति मित्रशीः आशासः क्वाउपधाया इत्वम्
॥५॥ आशीः गीः पूः इस्मन्त्रन्क्विषु चाद्ह्रस्वः तनुछत् अत्र ॥२॥
पूः रपछ्वोर्लोपः कौ गमानेमंदोहे च प्रत्यये मुर्छा
मोहसमुच्छ्राययोः मूः मुरौ धूः धुरौ दुहः कब्घोऽन्तादे
153 शश्च कामदुघा क्वचित्कमकौ चोपमानकार्ये उपमाने
कर्मण्युपपदे दृशेष्टक्सकौ चात् क्विप् आसर्वादेः इद

वति शा छोर्वा अपि ह्यधागे हाकुधिञतीनामीः क्विन्हले क्विपिवा
नतु अपि सुपीवा घतपीवा अनादन्तादपि सुकर्मा हव्यमपि.
र्तिकतितुक् हस्वाग्तो प्रातरित्वा वनिपिजमस्यात्वम् धिजावा
आत्ता अपनयने अवावा पारदृश्वा राजयुध्वा कृत्वा धीवा
पीवा क्विप् धातोः कर्म्मकृत् अग्निचित् सोमसुत् सोम
पाः सर्वेहृक् हृक् क्विपिवचिप्रच्छायतस्तु कटप्रुजुश्रीरगादी
र्घो संप्रसारणं च वाक् क्विति अस्तेको गमादेश्च सप्रोव
स्प्राङ् तत्त्वप्राट् तत्त्वप्राशो आयतस्तूः कटप्रूः जुङ्गतो
जूः श्रीः ध्यायतेः क्विपि संप्रसारणम् सुधीः गमादीनां म
मस्यलोपः क्विपि कपिवा अङ्गत परीतत् संयत
जूः आकाशे हरसिपाम र

क्वि

स० चं० कृ०

क्तक्तवतू धातोरतीते काले एतौ स्तो भावकर्मणोः कर्त्त
रि क्तवतुः स्नातम् कृतः कटः विष्णुर्विश्वं कृतवान् गत्य
र्थादकर्मकात्कर्त्तरि क्तो भावकर्मणोरपि गंगां गतः
प्राप्तः ग्लानास [illegible] क्लितिमसेर्दीर्घः क्रौ वा श्रान्तः
॥७॥ क्लान्तः श्लिषशीङ्स्थाऽऽसवसजनरुहजीर्यतिभ्यः ॥७॥
कता माश्लिष्टः शेषमधिशयितः स्वर्गमधिष्ठितः
हरिमुपासितः हरिदिनमुपोषितः राममनुजातः वृष
154 मारूढः जगदनुजीर्णः क्तो वा सेट उदुपधात्सेट्क्तो
वा कित् द्युतितम् द्योतितम् प्रमुदितः प्रमोदितः

रुम्यः कर्त्त र
क्तः स्याम्दाह
कर्मणो स्त

१: रेफान्तिकतस्य नत्वम् २

परेषु सर्वादेष्वालम् अन्यादृशः किमिदमः कीशौ कीदृशः
कीदृक् ईदृशः ईदृशा ईदृक् ईदृक्षः सर्वादृशः भवादृशः
मादृशः त्वादृशः मादृशः अस्मादृशः युष्मादृशः णिनि
रतीते धातोरतीते काले शीलेच णिनिः अग्निष्टोमेना
पातीदग्निष्टोमयाजी पितृव्यघाती उपभोगी ब्रह्म
स्पृशिसृजशामी [illegible] धातोरतीते काले शीले
चैते ब्रह्महा भ्रूणहा वृत्रहा सुकृत् कर्मकृत् पापकृत्
मन्त्रवित् सोमसुत् यज्वा सरसिजम् सरोजम् सं
स्काजः प्रजा अब्जः द्विजः परितःखाता परिखा ॥

ब्रह्मत्वंतपोवेदो ब्रह्मा विप्रः प्रजापतिः इतिविश्वः ३

न०चं०क्षे०

राज्ञांमतः बुद्धः पृष्टः पूजितः नेरिष्यमाणा इत्यर्थः१

पितक्तं दतस्य नो दश्च दकारात्परस्य क्तिनस्तस्य नत्वं दकारस्य च
भिन्नम् भावे कर्तरि चादितः क्तक्तवत्वोरिड् भेदितः भिन्नः
प्रस्वेदितः प्रस्विन्नः स्वेदितः स्विन्नः अदो जग्धः क्तिनितका
रे जग्धम् रः रेफात्क्तितस्तस्य नत्वम् विकीर्णः जीर्णम्
ल्वाद्योदितश्च ल्वादेरोदितश्च धातोः क्तिनस्तस्य नो भवति
लूनः लूनवान् उड्डीनः डीनः लीनः रोगम् धीनः दुग्वो
दीर्घश्च दूनः गूनः क्षिपो दीर्घः कर्तरि क्तक्तवत्वोर्नत्वं च
क्षीणः क्षीणवान् कर्तरि किम् क्षितम् पत्नः [illegible] संयो
गादेरादन्ता[illegible]क्तितस्तस्य नत्वम् द्राणः म्लानः नुदविदो
न्त्राघ्राह्रीनिर्वाभ्यो वा त्रातः त्राणः घ्रातः घ्राणः ह्रीतः

गमायाऽसामर्थ्या क्तितस्तस्य नत्वम्५

॥९८॥

155

॥९८॥

साधुः शीङ्स्विदिमिदिक्ष्विदिधृषश्च पू॰ः सेटौ कामेव
तु कितौ न शयितः शयितवान् प्रस्वेदितः प्रस्वेदितवान्
धर्षितः धर्षितवान् मृष॰ क्षान्तौ मर्षितः मर्षितवान्
पूङश्च निष्ठा सेट् पवितः पूतः पवितवान् पूतवान्
किञः उवर्णान्ता इवर्णान्ताच्च श्रिञ्भ्यां चेपरस्य कि
त इटन भूतः चितः श्रितः श्वयतेः संप्रसारणस्य
दीर्घः शूनः वेञोःस्वः ऊतम् आदीदितः आदी
दितः इदितः श्वःकोकेवलोनेट् मितातः वर्तमाने
पि चिनोऽधातश्च मानिवद्धि प्रज्ञार्थानां च वर्तमाने

क्षुधितः ञिष्वप् सुप्तः कृचिट्टः क्तक्तवतोर्नेट् ओव्रश्चू
वृक्णः अञ्चेः पूजायामिट् अञ्चितः समक्तः जातः पचोवः
क्तक्तवतोर्मस्य पक्वः पक्ववान् क्षेःतपे क्षायोमः क्षामः
क्षामवान् प्रस्त्यः संप्रसारणं किति ते तस्य मो वा प्रस्तीमः
प्रस्तीतः शुषःकः शुष्कः शुष्कवान् स्फायः स्फीति किति
स्फीतः स्फीतवान् धेट् धीतम् गीतम् पीतम् दोदि
तम् सो सितम् मितम् णेः क्तक्तवतोर्णिलोपः चोरितः
चोरितवान् पाचितः डुस्तौ नेट् डुस्नुतः द्रवस्यकाठिन्ये
स्पर्शे चार्थे श्यैङः संप्रसारणं किति तस्य नत्वं च ननु स्पर्शे
शीनम् [illegible] स्पर्शे तु शीतं जलम् संवेः [illegible]

द्रवमूर्तिस्पर्श
योरितिश्यः
संप्रसा नोयेश्व
कुः शीतात्संकु
चित इत्यर्थः 3

158

॥१८॥

श्यैङ् गतौ

दो दद्घोः॥ घुसंज्ञकस्य दारूपस्य दद् स्यात्तादौ किति चर्त्वम्

शीर्णः नुत्तः नुन्नः विद विचारणे वित्तः विन्नः उन्दी क्लेदने उत्तः उन्नः निर्वाणो मुनिर्वह्निर्वा इति निर्वातस्तु गतेऽनिले दो ददि दा इत्यस्य दद् किति तकारे न तु पितः दाप्दैपौ विना दत्तः दत्तवान् स्वरान्तो वा उपसर्गात्स्वरान्तात्परस्य दा इत्यस्य त्तो वा किति तकारे न तु पितः प्रत्तः प्रदत्तः अवत्तः अवदत्तः नाम्यन्तोपसर्गस्य दीर्घो दादेशे तकारे सूत्तम् नीत्तम् धाओर्हिः किति निहितः ध्याख्याप्मूर्छिमदिभ्यो न नत्वम् ध्यातः ख्यातः पूर्तः मूर्तः मत्तः यजू इष्टम् उप्तम् उ॰ व्येञ् वीतः ह्वेञ् हूतः उदितः उक्तः वसतिक्षुधोरिट् क्त्वाक्तक्तवतूनाम् उषितः

लगेःसङ्गेनत्वंनिपात्यते१ वाहृप्रयत्ने२

म्लेच्छअव्यक्तेशब्दे१ रेभृशब्दे धातोरित्वम्निपात्यते१

सं०चं०क्र०

सक्ते लग्नम् म्लिष्टमविस्पष्टम् विरिब्धःस्वरः फाण्टमनायाससा
ध्यः कषायविशेषः बाढंभृशम् अन्यत्तु क्षुभितम् स्वनितम्
ध्वनितम् लगितम् म्लेच्छितम् विरेभितम् फाणितम् वा
हितम् धृषिशसीवैयात्ये धृष धर्षणे धृष्टः विशस्तः अ
न्यत्र धर्षितः विशसितम् दृहदृहि दृढौ दृढः स्थूलब
लयोः दृहितोदृंहितोऽन्यः वृहवृहि वृढौ प्रभौपरिवृढः
परिवृहितः परिवृंहितोऽन्यः कृच्छ्रगहनयोः कष्टम्
कष्टोमोहः कष्टंशास्त्रम् कषितमन्यत् घुष्टोऽविशब्दने
घुष्टारज्जुः अविशब्दनेकिम् घुषितंवाक्यम् अभ्यर्णमा
विदूर्ये अभ्यर्दितमन्यत् शृतंक्षीरहविषोःपाके शृतंक्षीरम्

[illegible] गतौ ४

इडभावोनि पात्यते ४

॥१०॥

॥१०॥

नलोपइडभा वोनिपात्यते ६

157

दलोपइडभावो निपात्यते २

धार् फुल्लः ३

क्षीबादीनां
नलोपो निपात्यते ३

त्वंनलपादाने सम्पक्कः अन्यत्र उदकमुदकं कूपात् दिवो विजिगीषा
याम् आधूनः विजिगीषांतु द्यूतम् अनुपसर्गात्फुल्लक्षीवकृशो
ल्लाघा निपात्यन्ते निफला फुल्लवान् क्षीवमदे क्षीवोमत्तः कृश
स्तनुः लाघवशोषणासमर्थयोः ॥ उल्लाघो निरोगः उपसर्गात्तु पर
फुल्लोत्फुल्ल इति प्रफुल्लितः प्रक्षीवितः प्रकृशितः प्रोल्लाघि
तः उत्फुल्लसंफुल्लोच वित्तोभोगप्रत्ययोः वित्तम् धनम्
वित्तः प्रतुषः अन्यत्रविन्नः भित्तंशकलम् भिन्नमन्यत्र ऋ
णमाधमर्ण्ये ऋतमन्यत् क्षुब्धस्वान्तध्वान्तलग्नम्लिष्ट
विरिब्धफाण्टबाढानि मन्थमनस्तमःसक्ताविस्पष्टस्व
रानायासभृशेषु क्षुब्धो मन्थः स्वान्तं मनः ध्वान्तं तमः ॥

कृशस्तनुक
रसो ४

इत्वनकितत्त
त्यलत्वंनिपा
त्यते ३

वोऽर्थः नला
भावो निपात्य
ते ५

नत्वंनिपात्य
ते ३

त्नामान्स्यापद्यादीर्घः क्षामम् [illegible]
लादोक्तिति १

सि० चं० क्र०

भजसेवायाम्

दृष्टवः ॥१॥ जीर्यतेरतृन् जरन् जरन्तौ क्वसुकानौ लावेवत् धातोर
नेकाचस्तोभवनस्तौचपपाकम् [illegible] लावेवत् द्वित्वम् चेकिवान्
चक्रुषः चक्रिवभ्याम् चकाराः बभञ्वान् जजाग्वान् द्वित्वसत्वे
कत्वरादादन्ताद्घसेश्च वसोरिट् नान्यस्मात् गमहनविदविशदृ
शांवा बभूवान् भुवोवुक् बभूवुषः आदिवान् आरिवान् ददि
॥११॥ वान् ददरिद्रवान् वस्योत्वंकृते इड्भावः आदुषः जक्षिवान् ॥२१॥
ह्रिह्नाडुर्गा जग्मिवान् जगन्वान् जघ्निवान् जघन्वान् जघ्नुषः विवि
लो८ दिवान् विविद्वान् विविदुषः विविशिवान् विविश्वान्
१२८ ददृशिवान् ददृश्वान् ददृशुषः ईजिवान् ईजुषः सेदि
वान् ऊषिवान् ऊषुषः शुश्रुवान् शुश्रुवुषः शानचानौ
गमांश्चरे॥

अत्रेलुक्नेनिपात्यते ३

प्यायः पीवाति क्तिते ३ अत्रोपनिपात्यते ३

हविर्वा अन्यतु आराम अपितंवा दान्तादयो वा निपात्यन्ते दान्तः द
मितः शान्तः शमितः पूर्णः पूरितः दासदाने दस्तः दासितः
स्पष्टः स्पाशितः छद अपवारणे छन्नः छादितः ज्ञप्तः ज्ञपि
तः रुष्टः रुषितः आन्तः अमितः तूर्णः त्वरितः संघुष्टः
संघुषितः आस्वान्तः आस्वनितः हृष्टम् हृषितम्
लोम अपचायितः अपचितः प्यानः पीनः पीनम् मु
ह्लादोसुक्ष्मे ४ खम् ह्लादोह्रस्वः क्तिनि प्रह्लन्नः निनदीभ्यां स्नाते
स्सषः कौशले निष्णातः शास्त्रेषु नदीष्णः स्थेपग
ति भक्तशार्थोभ्यो ऽग्निकरसो ऽपितः ⊙ मुकुन्द साक्षित
सिद्धमिदं पातंरमापतेः ॥ मुकमेनन्दनन्तस्येत्पूर्वर्गोप्यादि

ह्लादोनिषु
ह्वलिंश्छा
ह्कुस्यात्
न्मुविधये
इत्यादश्च
निपात्यते

भुञ्जते यवनाः अर्जयन्वसति भविष्यति स्यप् शतृशानचः क
रिष्यन् करिष्यमाणः ताच्छील्यवयोवचनशक्तिष्वानश
भोगं भुञ्जानः कवचं बिभ्राणः शत्रून्निघ्नानः इङ्धार्यो
श्शत्रकृच्छ्रिणि कर्त्तरि शतृ अधीयानः धारयन् द्विषः शत्रौ
द्विषन् अर्हः पूजायाम् अर्हन् शीलतृन् कर्त्ता हर्त्ता नेता
इष्णुस्नुक् शीले अलंकरिष्णुः निराकरिष्णुः प्रजनिष्णुः जि ॥१२॥
भुवोनेर्ग्स्नौ जिष्णुः भूष्णुः ग्लास्नुः गृध्नुः धृष्णुः त्रि
प्नुः क्षिप्नुः षाकोकञः शीलेऽर्थे षाक उकञ् प्रत्ययाः
जल्पाकः भिक्षाकः कुट्टनेदने कुट्टाकः लुण्टाकः लु
रटाकः वराकः भिक्षयाचपाशा आशाम् । भिक्षुः आशंसुः ॥

॥१२॥

129

त्रिषुयाक्षा वेवि छि समाप्तिः

कन्नरो १

अवर्णान्तात्परस्य शतुर्वा नुमीकारे ईपि च ६

आने परे ३

तिङ्वत्क्रियायाम् क्रियायां गम्यमानायां धातोः शतृशानौ भवतः तौ च तिङ्वत् पचन्नास्ते पठन् तिष्ठति गायन् गच्छति

मुगानेऽतः अतः [illegible] मुगागमः स्यात् पचमानः पठति मन्वानः कुर्वाणः पीयमानः सोमो भवता दीयमाना गौः

[illegible] आसेरानई: आसेः परस्यानस्यात ई: आसीनः

वा नपो शतुः तुदत् तुदन्ती तुदती कुले स्त्री वा अपपो

रान्नित्यम् भवत् भवन्ती दीव्यन्ती ददत् दधत् वि

देर्वा वसुः वेत्तेः परस्य शतुर्वा वसुरादेशः विद्वान् विदन्

माङ्याक्रोशे मा जीवन् लक्षणहेत्वोः क्रियायाः शयानो

[illegible]

अपप्रत्ययप्रत्ययसंबन्धिनोऽवर्णान्तात्परस्य शतुर्नुम् नित्यमीकारे

ईपि च परे ३

वा॰ आन

ईय ईपू च

ईपो नञोः

ईवोः ६

सि॰कौ॰कृ॰ भासुरः१ चुपमन्दायां गतौ१ शब्दशब्दक्रियायाम्१
कपिइ चलने१

र्थादकर्मकाद्युच् चलनः चोपनः कंपनः शब्दनः रवणः इगिगतौ
ज्योतिषीङ्गते ज्योतिरिङ्गनः अनुदात्तेतश्चहलादेरकर्मकात् वर्त्तनः
ज्यादेः भ्रूव जुगतौ वेगेच जवनः सरणः गर्द्धनः क्रोधनः रोष
मडिभूषाया म्४ णः मण्डनः भूषणः ज्यादेरिनिः जयीप्रजवी दरी क्षयी दाधे
रुः दारुः धारुः सेरुः सृघस्यदः क्मरच् सृमरः घस्मरः अद्मरः
भञ्जभासमिदोघुरः भङ्गुरः मेदुरः विदिभिदिच्छिदेः कुरः वि
॥१३॥ दुरः भिदुरम् छिदुरम् इण्नशजिसर्त्तिभ्यः क्वरप् इत्वरी ॥१३॥
नश्वरः जित्वरः सृत्वरः गमेश्चोपिभ्रूव गत्वरः जागर्त्तेरूकः
160 जागरूकः यङ्ऊकः यजजपदंशावदेभ्यो यङन्तेभ्यऊकः प्रति
ले लुकं ऊकेसति यङोलुक् यायजूकः जंजपूकः दंदशूकः
वावदूकः भियः क्रुक्लुकनौ भीरुः भीरुकः भीलुकः

आयासेत्रस्नुदादायस्नाः ३

तत्सूर्येद्वा५

८ट्टस्मरो ४

चिकीर्षुः लाषुकः पातुकः पादुकः स्थायुकः भावुकः वृषु सेच
ने वर्षुकः घातुकः कामुकः गामुकः शारुकः शृवन्द्योरारुः
शरारुः वन्दारुः स्पृहिगृहिपतिदयिनिद्रातन्द्राश्रद्धाशीङ्
भ्य आलुः स्पृहयालुः गृहयालुः पतयालुः दयालुः निद्रा
लुः तदोनान्तलम् तन्द्रालुः श्रद्धालुः शयालुः शमादिभ्यो
घिनुण् शमी तमी श्रमी भ्रमी क्षमी क्लमी दमी चजोः
कौ घिति चकारजकारयोः ककारगकारौ भवतो घिति सं
पर्की संसर्गी योगी विवेकी त्यागी रागी भागी विकाषी
विलासी प्रलापी प्रसारी प्रमाथी प्रवासी निन्दादेर्वुञ्
निन्दकः हिंसकः परिक्षेपकः परिवादकः चलनशब्दो

यजयायाहानो३

सि०चं०ह्र०१

जायुरौषधम् मिनोति प्रक्षिपति उष्माणमिति मायुः पित्तम् सा
ध्नोति परकार्यमिति साधुः [illegible] अश्नुते आशु शीघ्रमाशुः चटशब्दे
दीर्घान्त इति दारु सानुः जनेर्जुरा जानु चारु रम्यम् चाटु प्रि
यंवाक्यम् किंशृणोतीति किंशारुः जरामेति जरायुर्गर्भाश
यः औरसलः तरन्त्यनेन वत्सा इति तारु कृके वचः कश्च
॥१६॥ कृकेनालेन वक्तीति कृकवाकुः म्रादेः म्रियन्तेऽस्मिन्भूता ॥१६॥
नि मरुर्निर्जलदेशः शयुरजगरः तरुर्वृक्षः चरुः त्सरुः स्वरुः
खड्गादिमुष्टिः तनुः धनधान्ये धनुः ऊर्मिः मधुः स्व प्रगतो
161 रुः स्वल्पम् कडुः पडुः शृणातीति शारुर्वज्रम् स्वरुः किलरः३
पृथकोपयोः वर्षाशनम् वसु हनुर्वक्त्रैकदेशः बन्धुः

कृकवाकुर्मयूरे चैशरभे चरणायुधे इति विश्वः५

सातत्यम् निरन्तरम्।

नमोदरः नम्रः कम्प्रः स्मेरः नम्रपूर्वो जसिः क्रियासातत्ये अजस्रम्
कम्रः हिंस्रः दीप्रः विन्दुरिच्छुरित्येतौ निपात्येते वेत्तिशीलो विन्दुः
इच्छतीति इच्छुः स्वपितृषोर्नजिङ् स्वप्नक् तृष्णक्
धृष्णक् स्थादेर्वरः स्थावरः ईश्वरः भास्वरः पेस्वरः क-
स्वरः आदृगः किकिप्रभृति आदन्तादृदन्ताज्जनिगमिनेमि-
भ्यः सासहि वावहि चाचलि पापतिभ्यः किः प्रत्ययो भूते शीले
धातोश्चाद्वित्वम् किर्लिड्वाच्यः रामः सोमं पपिर्वृत्रं ददिर्गाः
स्वक्रिरद्भुतम् याजकान्वविराजहि: पौराडरीके महाद्विजा
न् १ जज्ञिः नेमिः जग्मिः सासहिः [illegible] कारण कानुः
शिल्पी नाती निवापुः पापुर्द्धम् जयत्यसि भवति रोगान्

चरणाके हितै ३ केजनहविरलपरा गते १

सि॰कौ॰॥॰

ऽर्थांचकौमुद्यां॥ मृगय्वादिभ्यः कुः॥४

निपूर्वः अञ्चुगतिपूजनयोः॰
न्यङ्कुर्मृगः २

कन्तुः अमरोगे अन्धुः पांसुः बाध बाहु प्रथिम्रदिभ्रस्जां
संप्रसारणंसलोपश्च पृथुः मृदुः न्यंकादेःकुः न्यंकुः
भृज्जतितपसा भृगुः लंघिबंह्योर्नलोपश्च लघुः बाल
मूललघ्वंगुलीनांवालस्यरः रघुः बहुः ऊर्णोतेर्नुलोप
श्च उरुः महतिह्रस्वश्च उःमहत् आङ्परयोःखनिशृ
भ्यांडिच्च आखनतीत्याखुः परशुः द्रोश्च शतधाद्र
वतीति शतद्रुः मृगय्वादयो निपात्याः मृगंयातीति मृ
गयुः शंकुः नीलङ्गुः मन्द्राद्येरुरः मन्दुरा मद्गुरा वे
तुरः अङ्कुरः मद्गुरादयो निपात्याः माद्यतीति मद्गुरः
कर्वधर्मि कर्वुरः बन्धुरः वन्धुरः कुक्कुरः कुकुरः

मद्गेविलो
ऽनेउ

मद्गुरोमत्स्य
भेदः२ मंद्गुर

निपूर्वीद्वागिगत्यार्थिसमासोर्कुः नेर्दीर्घः३

कुकवृकआदाने १

नुमागमश्च १

मन्तुः बिन्दुः स्यन्देः संप्रसारणं धश्च सिन्धुः उन्देरिच्चादेः
एनति इन्दुः स्कन्देः सलोपश्च कन्दुः सृजेरसुम् सलोपश्च
रज्जुः कृतेर्गुक् कृत्गुः पाटेः पिः पाटपतीति पङ्गुः मनेर्धः म
धु जनेस्तुः जायते जन्तु बलेर्गुक् बल्गु नमेर्नाकिः न
म्यतेऽनेनेति नाकुः वल्मीकम् ध्यतेः कुः सवच्च शिग्रुर्वीजः
पाश्रोर्द्विश्च पपुरश्वोऽश्वमेधीपः बभ्रुर्मन्वन्तरे विष्णो
बभ्रून्कुलपिङ्गलौ मधः कुः विधुः कृत्यौत [illegible] कुरुः
गुरुः रपरसेन अनिष्ठं रपतीति रिपुः अर्जेर्हृपिकाम्
त्रिपंक्तिवाबाधा मज्जिपशितुक् धुक्दीर्घहकाराश्च अर्जे
पतीति गुरणान्जुः सर्वान् द्विरेफेरापरपतीति पशुः ॥

पतिरिनाश्रितेनर

च८

परविलो

फरोतीति

रूभापरा

कुवि आच्छादने कुम्वेर्नलोपश्च १ कवेरोतच् पश्च १
सि॰चं॰क॰ किंपूर्वस्य शृणातेः डोरन् लोपः किम्नस्य लोपः २ २१

सिध्यिसा कुवेरादयोऽपि कुवेरः कवंवसे कपोतः भातेर्डवतुः
भवान् किशोरादयः किंशरणानोति किशोरः कठ कृच्छ्रजी
वने कठोरः चकोरः कपि कपोलः पटोलः मिनातेरूरः
मयूरः स्यन्दे संप्रसारणम् सिन्दूरम् सादन्तुः सिनोति
सेतुः तन्तुः मस्तुः शक्तुः धातुः क्रोष्टा ऋर्तेस्तुक्
॥१६॥ ऋतुः मन्तुः जन्तुः चायः किः केतुः वस्तु आगारेणि ॥१६॥
त् वास्तु कृञः क्रतुः कैतुः जीवेरातृको वृद्धिश्च जै
163 वातृकः कृषादेनूः कर्षूः खर्जी व्यथने खर्जूः वहेध
श्च वधूः कषेश्छश्च कच्छूः कासाद्यपश्च कासूः

[illegible] इतिविप्र्यः ३

अवरञ्जपालने २ मह पूजायाम् २

शुऽप पद्मसने १

आमिषं त्वचि पांमास नपाला
म्लोम्यवस्तुनि २

असुरः मसुरः शावसेराप्तो॰ शुट्ठूनि आधश्चेर्प्य श्वसुरः
अविमह्योरिषच् अविषः महिषः अमेर्दीर्घश्च आमि
षम् रुहेर्वृद्धिः रोहिषः किलेर्बुक् किल्बिषम्। मदादेः
किरः मदिरा मुदिरः मन्दिरम् तिमिरम् मिहिरः रुधि
रम् रुचिरम् बधिरः शुषिरम् अजिरादयो निपात्याः
अजिरम् शशोतिः शिशिरम् श्लथमोचने शिथिलम्
स्थिरम् स्फायी स्फिरम् स्थविरः खदिरः शीङ्
शिविरम् सलगतौ सलिलम् अनिलः महिला
कोकिलः कुटिलः कंपकपिलः मन्यन्तोऽपि वाऽत्र

किलऽपनाये ३

लि०चं०ल०

ईषा लाङ्गलयष्टिः स्या
त्सीता लाङ्गलपद्धतिः१

लङ्के [illegible]१

मजेर्हिलोपश्च२

कुड बाल्ये१

कुट कौटिल्ये१

कुड्मलः१

खण्डने मुसलम् हलि लाङ्गलम् कुड्मलः कश्मलम् कोमलम् मृज् मलम् चुप चपलम् केवलः अक्षा पः देवलो देवद्रव्योपजीवी शाकलम् शमलम् शो खा लम् अमान्ताड्डः दमु दण्डः रण् रण्डा खण्डः कवर्गा दिभ्यः किच गुडः स्थादेरालः स्थालम् स्थाली पति चण्डिभ्यामालञ् पातालम् चाण्डालः तमादिभ्यः का लः तमालः विशालः विडालः मृणालम् कुलालः कपालम् पलालम् पतादिभ्योऽङ्गः पतङ्गः तरङ्गः लवङ्गम् विडेः किन् विडङ्गः मृदङ्गः गमादेर्गः गङ्गा छगः खङ्गः भङ्गादयः भञ्ज् भङ्गः शृङ्गम्

देवतोपसेव्य
जीवी३

॥१७॥

164

कोमलमृदुलयो
३

॥१७॥

विड भेदने४
कुल संस्त्याने ब
न्धुषु च४

मजातेर्ह्र
स्व१

खड भेदने१

लगादेर्थागमनाद्वित प्रतादितादेशो४

२

।भञ्जः किन्नुड्वा१

जीवेराद्ब्रह्मने १ निपातनान्नुम् २

शोभनम्॥

पादूः अलाबूः कसेरूः दरिद्रा दर्दूः अन्दादयश्च अन्दूः
जनेर्बुक् जम्बूः कर्कं दधातीति कर्कन्धूः दिधिं धैर्य्यं स्यति दि
धिषूः मस्जेरुतिः मद्गुत् गरुत् गिरतेरुति त्तसमुट् गरुत्
त् चटेरुलः चटुलम् हृदेरितिः हृदतीति हरित् दरित्
सरित् रोहित् पुष इति सौत्रो धातुः पोषित् ताडेर्णि

तड आभिघाते ४

लुक्चे तडित् शमेर्ठः शण्ठः कमादेरठः कमठः जरठः
रमेर्वृद्धिः रामठम् शमेरवः शंखः करोतेः कराठः
वृषलादयः कलप्रत्ययान्ता निपात्याः वृषलः प्राप् प्रा
पलैः पललम् सरलः तरलः कम कम्बलः मुसर

किंगु ३ कमेर्वृक् १

सि० चं० कौ०

अंकारस्यजोगुणाभावश्च ३ एट् कोरायान् १ उक्मातिकमलानि पूषव ह्वोप ५

उपसमवाये ६ अप्रत्ययः ४

अश्वारः केः अश्ववः खट्वा विश्वम् सर्वादिरयम् स्वार्थे:
स्तोमनेन विश्वमिति सर्वः गर्वः शार्ङ्गः ग्रीवादेः ग्रीवा
जिहन्त्यनया जिह्वा प्यादेः कनू पुत्रा वक्षा तस्मा राजा
धावि गमौ ४ धिन्वा प्रतिदिवा सप्पशुभ्यां तुट् सप्त अष्ट नन्नि जेह
॥१८॥ तिः अहः ष्वादेपः ष्वयतीति ष्वा उक्ता पूषा स्निह्यतो उजस्विचने ५ ॥१८॥
इकारस्यदीर्घ लम् ४ स्नेहते स्त्रीह सुह्यन्त्यस्मि न्नाहते मूर्द्धा मज्जास्थि स्त्रेहनुपधाया
अस्थिसारः ३ सु मज्जा अर्यपूर्वमाङ् अर्यमा मानर्यन्तरिक्षे श्व दीर्घो धोऽन्ता
यति मातरिश्वा महपूजायाम् मघवा कुह्निस्मा देशोरमागम श्च ४
दिलोपः २ मायुः करेणुः हरेणुः कमादेः रूपः कृच्छ्रम् रूपः

ह्रस्वश्चः अन्तुगागमश्च उ जीडायाम् १

जगतेः सन्चालोपश्च

शाङ्गम् पूगः भृङ्गः शारदादयोऽदिप्रत्ययान्ताः प्र शरत्
दृणातेः दृसत् दृषत् त्यजेः त्यद् तनेः तद् यजेः यद्
दृषत् छनद् भियोऽजिः षुक् ह्रस्वश्च भिषक् युष्यति
मां मादिक् युष सौत्रेः युष्मद् अस्मद् त्वादेर्मः स्तो
मः सोमः होमः धर्मः क्षेमम् भामः पामः वामः
पद्मम् नेमः जिह्वादयः हक् जिह्वः यक्ष्मा
सः तिग्मम् युग्मम् श्यामः धूमः गुल्मम् रुक्म
तुक्मम् तिग्मम् हन् हिम्मम् भीमः भीष्मः घर्मः
ग्रस ग्रीष्मः प्रथेः षिवसम्प्रसारणम् पृथिवी

ग्रसेराच्च ३

इपेद्, गतौ ३

स्वद्, सेचने २

सि०चं०कौ०

सुरः सूरः धीरः गृध्रः शुभ्रादयः ध्रुः सौत्रो धातुः ध्रूरः सि सीरम्
चि चीरम् वाविन्ध्योः वीध्रम् वधि वर्ध्रम् वप्रः इन्द्रः ऋजि
ऋज्रम् वज्रम् डु वप् विप्रः ष्वच समवाये उग्रः ञिभी भेरी
शुच पेशुन्ये शुक्रः शुक्लः गुङ् गौरः इरा इरा माला क्षुः शिलि
॥१९॥ संज्ञयोः रजकः [illegible] चष भक्षणे चषकम् कुह विस्मा
पने कुहकः छत्तकम् मूषकम् कपिद्रुकः कपिकः श्यास्त्या ॥१५॥
हृ न्नाद्धिभ्यइनः श्येनः स्त्येनः हरिणाः वृजादेः कित् वृजि
नम् अजेर्वीनि अजिनम् कठिनम् नलिनम् कुलिनम् कुशाहे३
166 दुदिनम् द्रविणम् दक्षिणाः अर्तेः किदिच्च इरिणम् वे
पिनतुहोर्ह्रस्वश्च विपिनम् तुहिनम् नलिपुलिभ्यांच

[illegible]

शुगातौ२

काछम् अवष्टपः उत्पादः स्पः श्रोछः कोछम् गा
पा अर्पः शोपः सर्तीर्सित् सार्पः निशीपादपः
निशीपः तीर्पम् रिवपम् लिम्पम् पछम् गूपम्
पूपम् प्रोपः स्पापादर्के स्पारम् तंच तक्रम्
क५ वंचु वक्रम् शाक्रः त्रिग्रः तुंडुः पन्दी उडुः खिता
खितम् वजः वीरः नीरम् छिद्रम् उला शुभ्रम्
अभिनम्यो हिर्धिः आम्रम् ताम्रम् निद्रालः [illegible]शि
दि निद्रा अर्दः आर्द्रम् सूच शूद्रः दुःखेन स्पते
द्रूम् केती क्रूरः रोदपतीति रुद्रः जीरः स्वादः कं:

दुरिउपरे
हर्तातोपः

दुरीतातोपरवा१

अर्हहिर्घ

कृतेश्च क्रूच॥ कर्कम् वृत्ति१

[illegible]
तृत्प्रत्ययान्ताः नप्तनस्पनेन नप्ता नी नेष्टा त्विष् त्वष्टा
होता पोता भ्राज् भ्राता जायांमाति जामाता मान् माता
पाति पिता दुहिता तद् भ्रतरो [illegible] सावसेर्ऋन् स्वसा यते
र्वृद्धिः याता नञि नन्देः नन्दतीति ननान्दा ननन्दैत्येके
॥२०॥ दिवेः देवा देवरौ नयतेर्डित् ना नरौ अर्त्तेरनिः सर ॥२०॥
णिः सरणिः धरणिः धमनिः अशनिः अवनिः तर
णिः रजनिः अर्चादेरिस् अर्चिः शोचिः हविः सर्पिः
द्युतेरादेर्जः ज्योतिः जनादेरुस् जनुः अरुः परुः वपुः
167 यजुः एतेर्णित् आयुः चीवरादयः ष्वरप्रत्ययान्ताः
चीवरः शर्वरी निषद्वरः पीवरः इणादेर्नक् इनः हीनः

नलप्रति छायाम्। पुलमहत्त्वे।

नलिनम् पुलिनम् गेः रोहिमाः आप्नोतेः क्विप् ह्रस्वश्च
आपः अद्भिः ग्लानुदिभ्यां डौः ग्लौः नौः रातेर्डैः राः रायौ
गमेर्डोः गौः भ्रमेर्डूः भ्रूः दमेर्डोसिः दोः दोषौ पनेरिज
आदेर्वः वनिक् अशेरशादेशश्च पु प्रत्ययः रशना छन्दे
र्नलोपश्च आदनः गमेर्गादेशः गगनम् अन्येभ्यो
पिपुः स्यन्दनः रोचना रञ्जेः क्युः रजनम् कि
किरणः धृषेर्धिष धिषणा धाञः निधनम् प
मदादयः पृषु सेचने पृषत् पृषती पृषन्ति वृहत्
महान् विपूर्वो हन् वृहत् नप्तृ नेष्टृ त्वष्टृ होतृ पोतृ
भ्रातृ जामातृ मातृ पितृ दुहितृ तन्तु एते निपात्य

सि॰चं॰कौ॰ गोधिका १

शकुनि शका नौसर्वेर्डित् निष्कः शकेरुन उन्त उन्ति उनि प्रत्ययाः
शकुनः शकुन्तः शकुन्तिः शकुनिः हृश्याभ्यामितः हरितः श्ये
तः रुहेरश्च लो वा रोहितः लोहितः आदेराप्यः अवाप्यः स्पृह
पाय्यः वञ्ज रापः वरेरापः अर्त्तेररापः अररापम् पष्ठ सेच
न्ते पप्सजः पर्जन्यः वदेरान्यः वदान्यः अमादेत्रः अमत्रम्
॥२१॥ नक्ष गतौ नक्षति नक्षत्रम् पतत्रम् कलत्रम् वरत्रा भृादेर ॥२१॥
तः भरतः पर्वतः पृषिरञ्जिभ्यां कित् पृषतः रजतम् श
पादेरथः शपथः शमथः शयथः गमथः रवथः वंचथः
आवसथः संवसथः रभादेरसः रभसः वेञ आत्वाभाव
168 स्तुट्च वेतसः दिवः कित् दिवसः कादेरभः कृ करभः शृ

शृसी वंशादादकं निष्ठं करस्पकरभो
वहि॰ १

रासप्रावेरु दस्युडपत्तेपे ६ लक्षदशीनांकनयोः २ धानाः भ्रष्टयवीह्

जिनः कृष्णः घ [illegible] बध्नः बुध्नः धादेर्नः धानाः
पॄ पर्णम् वस्नः अरणः [illegible] लक्षेराम् लक्ष्मणः
रास्नादयः रास्ना स्थूना वीणा लक्ष्मी कृ॰ त्स्नम् निज् नी द्राम्
क्लिश् [illegible] मनादेर्युः मन्युः दस्युः जन्युः मृङ् शुक्र म
त्युः सर्तेरप्युः सरप्युः सरयुः पादेर्युः पांयुः न्यादेः कित् पारक्तशोधा
नोपः धूपः कूपः शिल्पादयः शीव शिल्पम् शष्पम् शश्पम् निरन्तयस्मा
कूपेऽप्राद्धे ५ वाष्प बाष्पम् रु रूपम् पृ पर्ण्यम् स्तनादेर्न्येतादिनुः स्तन रान्मानन्दि
पिनुः गदपिनुः रामाभ्यां नुः दानुः भानुः धेट् इच्च धेनुः सु
वः कित् सूनुः स्थानिभ्यां रागुः स्थाणुः रेणुः विषेः कित् विष्णुः
कादेः कः कर्कः शङ्का अर्कः कल्कः हुणा एकः भेकः काकः पाकः

सि॰ चं॰ कौ॰

तेरं तेजनाऽश्वन पारूति ३ अर्तेः कालिच् ४
वातशब्दे उपपदे मा धूमः ३ वीशादेर्गुणाः ३
भातेरिप्रत्ययः ६

कित् ऊमः असिसञ्जिभ्यां क्थिन: अस्थि सक्थि प्लुषादेः क्सिः
प्लुक्षिः कुक्षिः अशू अक्षि इषेः क्सुः इक्षुः अवितृस्तृतन्त्रिभ्य
ईः अवीः तरीः स्तरीः तन्त्रीः लक्षेर्मुट् च लक्ष्मीः वातप्रम्यादयः
वातप्रमीः ययीः पपीः रत्न्यादयः अर[illegible]त्निः अञ्जलिः म
हीमत्स्यः अत् अ तिपिः अङ्कुलिः कोतेः केवचम् मु यवा
सः क्षेप्रा क्षेप्रानुः शॄः केरः शार्करा पुषः कित् पुष्करम् ग
मेरिनिः गमिष्यतीति गामी परमेस्थः कित् परमेष्ठी मन्थ
ऊनः कित् मन्थाः मन्थानौ पतस्थ च पन्थाः पन्थानौ व
लाकादयः वलाका पताका खजाका पनपिनाकेः नडआद्या
ते नडाकः दुःखेरीकः डःखीका अनिहृषिभ्यां कित् अनी
कम् हृषीकम् अलीकादयः अलम्भवणादौ अलीकम्

पत्स्यतीति ३ खञ्जिगतिवैकल्ये नलोपश्च निपात्यते ३
ऋ हिंसायाम् ६ उत्तरसूत्रे फि हूरणादि हकारस्य

गारिरजस्व
जाउनौः ३
पापीः क्विप्
द्वैयपषोर
द्र्व ॥२२॥
पानिजोक
मितिपषीः
सूर्यः सोमः

॥२२॥

169

कलभः करिशावकः
गर्द्दभ्राये१

शरभः शलभः कलभः गर्द्दभः ऋषिवृषिभ्यां कित् ऋषभः
वृषभः रासभः वल्लभः विशादेरन्तः वेशान्तः वसन्तः जयन्तः
हन्तेर्हिमुट् च हेमन्तः ऋत्यादेररः अररम् भ्रमरः चमरः
देवरः वासरः कुवः कित् कुवरः अङ्गादेरारः अङ्गारः मन्दा
रः गडेः कडः कडारः शृङ्गारादयः शृ शृङ्गारः भृङ्गारः
मृज् मार्जारः कमु कुमारः तुषारः कासारः सेरपः सृश्च
सर्षपः विटपादयः विटपः विष्टपम् धरा कुणपश्शरीरम्
वल्ल उल्लपम् वृतादेस्तिकः वर्त्तिका कृत् कृत्तिका इषि
ष्याम् तकः इष्टका अष्टका वीपतिभ्यातनः वे
तनम् पत्तनम् अर्त्त्यादेर्भः अर्भः दृ दर्भः गृ गर्भः दूराः
[illegible]
शृङ्गारोरसः ६ कगाकृदे कुकाः संप्रसारणञ्च

वासरादे
गन्धसेचने
वल्लसंवर
णेवलनेःसं
प्रसारणाञ्च

मरितुतो
शृहिंसाया
विगतेःधप
तुरघसंच

घसेचने१ स्पृशतेः सत्वोपः१ पथेर्ङ्किरल१ पातेर्ग्नो१

घुसेर्यादपः घासिः स्पृशः पृश्निः पथः पार्ष्णिः पातेर्डत्निः पत्निः
शाकेरुत् शकृत् हन्तेरंतिरंहश्च हन्ति दुरितमनया अंहतिः सू
ङादेःक्रिः सूरिः भूरिः अद्रिः रादेस्त्रिः रात्रिः अत्रिः पतेर
त्रिः पतत्रिः मृङ ईचिः मरीचिः वेञोडित् वीचिः पुनःकुषः
पुनःक्रुगमने पुरुषः पृनहिकलिभ्यउषः परुषम् नहुषः
॥२३॥ कलुषम् पीयेरूषः पीयति सौत्रधातुः पीयूषम् मञ्जेनुम्च ॥२३॥
मञ्जूषा गंडेः गण्डूषः शाकादेरटः शकटः ककिगतौ कंकटः
करटः कलिकर्ब्योरमः कलमः कर्दमः पुल्यादेः किन्दः पुलि
न्दः कुपेर्वावश्च कुपिन्दः कुविन्दः निषङ्गोर्वेप्पिः निषंगपिः
सर्तेर्णिन् सर्पिः खर्जादेरूरः खर्जूरः कर्पूरः वल्लूरम्

गडेरादेश्च [illegible] कर्दकुलितशार
कुपर्वोवश्च खर्जमाक्तैन१

उणा॰ शुभकर्म्मा शी॰ १ प्रगातेऽनुक्रम १

वलीकम् पुरोः पुण्डरीकम् इषीका कौदरीषः करीषः तृ तरी
षः श्रादिः कीषः शिरीषः पृ पुरीषम् अर्जेर्ऋजः ऋजीषम्
अभिषावे अम्बरीषो निपात्यः कृ ईरः करीरः शृ शरीरम्
गभीरादयः गम् गभीरादयः गम्भीरः वश उशीरम् घस्
क्षीरम् शीङो धुक् लक् वलच् वलञ् वालपालाः शीधु शीलम्
शेवलः शैवलः शैवालम् शैपालम् उलूकादयः वल् ऊङ
लूकः शम् शम्बूकः शल शाल्बूकम् मण्ड मण्डूकः नियो
मिः नेमिः अर्त्तेरूरू ऊर्मिः भुवः कित् भूमिः अश्नातेरश्च
रश्मिः सृवादेर्निः कित् सृणिः वृष्णिः अङ्गेर्नलोपश्च अ
ग्निः वहादेर्निः वह्निः श्रोणिः द्रोणिः योनिः ग्लानिः ॥

मघव

शमेर्बुक्च ॥ श
म्बूको जलजशु
क्तिः ४
वलेः संप्रसार
णमूकश्च उ
लूकादिष्वपे
चको ४

उकरा ४ कन्दविशेषः ६
मृ त्रिवृ मेषयोः २

सि॰कौ॰ऊ॰

ससु हिंसायाम् १   ऋषी गतौ ५   ध्यैङ् चिन्तायाम् ३
प्येङ् वृद्धौ ३

सस्यम् शुज् सख्यम् जनेर्यक् जन्यम् जाया अघ्न्यादयः हन्
अघ्न्या कनीदीप्तौ कन्यते कन्या बन्ध्या अत्पीदेर्वन् अर्वा पर्
पर्वा ध्याप्योः संप्रसारणम् धीवा पीवा अदर्थे: अद्धा धाञो
रिः पजिः वट वेष्टने वटिः जनिः बोधिः हरिः वीतिः नाम्युप
धात्किः कृषिः ऋषिः शुचिः लिपिः तूलनि कर्षे तूलिः क्रमि
॥२७॥ तमिप्रातिलम्भा मतकुः क्रिमिः तिमिः प्रीतिः तिमिः मने लञ्चुकोंशाया नूं ५ ॥२७॥
रुलङः मुनिः वर्सेर्वलिः बर्सिः सौत्रः वलिः वपादेरिञ्
वापिः राजिः गाजिः न होमः नाभिः जानिः आजिः आ शंतुल त्ने ५
तिः अश्नोतेः राशिः वातेर्डित् विः नीभ्यां रपः निरूर्वो (7)
भेञ् जीविः ६ प्रीहि प्रमानं रव्यापते जनेरिति सरवा आङ्
शिवि सौत्रः ५

डलयोरलयोरैक्यस्मरणात् वाहुलकात् वाल्वलम् १ वपस्यचस्य ललं गुणाभावश्च २
चस्य लत्वं प्रत्ययः ३ अवरक्षपालनेषु कौनेतुं मू ४

जनीपाषु वे २

लङ्गेर्वृद्धिः लाङ्गूलम् कुशूलम् कुचश्च दीर्घश्च कूची सिवे
ष्टेर्यूच सूची शमेर्वः शाम्बः उल्वादयः उच समवाये उल्वम्
शुच शुल्वम् हला ह्लम्बः स्तविकः शाशपिच्छांदः शादः शा
ब्दः अल्वादयः अवतीत्यव्यः कुन्दः बलिमलितनिभ्यः कयः
बलयम् मलयः तनयः हृञोदुक् हृदयम् मिनोतेतुः मेतुः
जन्वादयः जन्तु अम्भु तुतुः धान्तपतीति धान्तुः कुसेरुम्भो
मेदेताः कुसुम्भम् कुसुमम् कुसिदम् कुसितम् नडाकुला
दयः नडआग्राति नडाकुलाः आकिलदतरो मकुरः चैब च
बालः पल्वलम् शिघ्वा घिघ्वम् शिल्वम् मूशाकंप
विम्बः क्रुः मूलम् शाक्षः अम्लः अवेलः मोदर्पः माषा लाषा

धारसां६ पल्कातो अपचमाषीप अशिवलौ कलंगतौ

बिधुनन्तु संतानेर

निष्कृतेः अंबच्च अम्बष्ठ एतोलः सादेषा श्च ३

अन्तसंरखे घरो५

अन्तरो

शुचिमौ १

सि० चं० हृ०

नपुंउपदेशे ४

ओेः ओत्रम् पहरणाम् चितेः कनः कश्च चिक्कनम् सूचेः स्मः
सूक्ष्मम् पातेर्डुमसुन् पुमान् भुजोः किष्यः भुजिष्यो दासः तुवि
ष्यमिष्टम् वसादेस्तिः वस्तिः शास्तिः अगमस्यति अगस्तिः
वौतसेः चितस्तिः पस्तिः दृशतिर्हस्वः दृतिः कृतृकृपिभ्यः
कीटः किरीटम् तिरीटम् कृपीटम् धातोरसुः चेतः सरः ॥२५॥ पयगतौ पीङ् पाने वा ४
पयः अशेर्युदस्तुतो यशः उब्जेर्बलेबलोपः ओजः श्रिञः ॥२५॥ ;
शिरः किच्च शिरः अर्तेरुरः उरः व्याधोस्मुट् अर्णः उद
केनुट् अर्णः इणआगसि एनः स्रुरीभ्यांतुट्च स्रोतः रे रीङ् स्रवणे २
तः पातेरुदकेथुट् पाथः अदेर्भके धोनुम्च अन्धः आपउ

172

उत्तमार्नेदेये ४

प्रसूर्नर्त्ते नदीपश्चाः २
जनुर्जननजन्मा निजनिरुत्पत्तिरुद्भवः २
मषूकप्रावेप

पूर्वः स्त्रिहनी अग्निः अहिः कार्दिः किः कृ किरिः गिरिः पृ पुरिः
मन् धातोः कर्म्म चर्म्म भस्म जन्म छद्म सुत्रामा देहे नस्वश्च
अस्त्रौ नामाद्यः मा नाम पिन् सीमा व्येञ् व्योम हू रोम पा
प्मा वेञ् वेमा अतेर्मनिरात् आत्मा हनिमदिभ्यां सिकः ह
सिका मक्षिका कोररः कबरः गिरण्डः गरुडः [illegible]: कमि
र्लोपश्च कृत्म् जायतेर्डिम् किम् धातोः त्रः वस्त्रम् अ
स्त्रम् शस्त्रम् सिविमुचीभ्यां टेरूः स्यूत्रम् मूत्रम् अमादेः [illegible]
अत्रम् चित्रम् मित्रम् उष्ट्रः पूर्वो ह्रस्वः पुत्रः स्मायते [illegible]
स्मी गभीरा गात्रम् धाप्रादेरित्रः धात्रिम् वादित्रम् अरि
त्रादिभ्य इत्रो अरित्रम् वहित्रम् . ध . रित्री अमित्रः

अलतत्र्यंत
ोनेदोअत्ला
वेप्रःप्रजाप
ति : ३

हार्दअप
चारयो ६

दशाद ... शनेर्दाशो धीवरः १

सि० चं० क०

दाशः सौरभेः क्तः लोहिर्धिः ... सूतः पृषोदरादयो युक्तुन्त्यस्त्व पुराप
म् संसतेः श्रिपस्फिलं कुट्वं शिस्नम् अर्तेः कुरुरच ऊरवः
उदि दृणातेरन्दोल्लोपश्च उदरम् खनेर्मुडप्रत्ययः मुख
म् अमेः सः अंसः मुहेः खो मूर्च मूर्खः [illegible] नहेर्हलोपश्च
नखः शीङो ह्रस्वः शिखा माङ ऊखो मय् च मयूखः गलेः फग्
लोपश्च गुल्फः स्पृशेः श्वशुनौ पृच पर्शुः पार्श्वः श्मनि श्रि
ञोडुः श्मन् शब्दो मुखवाची मुखं श्रयते श्मश्रु जनेरोजं
घश्च जंघा हन्तेः शरीरावयवे द्वे च जघनम् क्लिशेरन् लोपश्च
केशाः फलेरितच् फस्य पः पलितम् कृञोऽकुः कर्कः नरकः
कोरकः चीकयतेरच्युन्नत विपर्ययः चीकसाद्ये चकः
नीकश्चामत्रेरा १

॥४६॥
गलेश्चदनेप

॥२६॥
आसुधान् ५

173

पञ्चसीतुसृतौ पञ्चौ ४

इकेरुल्वोनुमभौ अम्भः नेर्हिविभः नभः इणआगपराधे
आगः अमेर्हुक् अंहः रमेस्च रंहः देशेहच रमन्तेऽस्मिन्र
हः रंस्पादेः कित् रजः भुवः भुवसी वसेर्णित वासः चन्दे
रादेश्च छः छन्दः वचादेःसुट् वक्षः पक्षः नञिहनएहच
अनेहाः अनेहसौ विधाञोवेधच वेधाः चन्द्रेमाङोडि
त् चन्द्रमाः पुरसिधाञः पुरोधाः उषः कित् उषः दमेरु
नसि दमुनाः वशेःकनसिः उशनाः अंगिरादयः अगि अ
ङ्गिराः अप्पूर्वः सर्त्तिः अप्सराः पुरूपूर्वोरौति पुरूरवाः अ
दिभुवोडुतः अद्भुतम् गुधेरूमः गोधूमः मसेरूरः मसूरः
रुहेःक्रोहलोपश्च रोमम् दसेःष्टोनआच दासः दस्रश्च

अशीपरिशा
मे२

दहिंसायाम् १ इणागमः ४

दसि दंशने दासः सेवके दस्युयोः १

सि० कौं० कृ०

क्रियार्थः प्रयोजनं यस्याः सा क्रियार्था तस्याम् २
अव्ययकृतो भावे इति वचनात् भावे तुमुन् ।

गमनुष्टस्य प्रयोक्तव्याः ⁂ तुमुन्ण्वुलौ क्रियायां भविष्यति धातो भवि
ष्यति काले तुमुन्स्यात् तादर्थ्यायां क्रियायां प्रयुज्यमानायाम् भो
क्तुं व्रजति पठितुमीष्ठे तुमर्थेतुरए कृष्णं द्रष्टुं याति कालस
५४ मयवेलासु अध्येतुं कालः ह्रोतुं समयः भोक्तुं वेला इच्छार्थे
॥२७॥ ष्वेककर्तृकेषूपपदेषु धातोस्तुमुन् इच्छति भोक्तुम् वष्टि वा वाञ्छ ॥२७॥
ति वा शकधृषज्ञाग्लाघटरभलभक्रमसहार्हास्त्यर्थेषु श
क्नोति भोक्तुम् धृष्णोति इत्यादि पर्याप्तिवाचिषु सामर्थ्या
174 र्थेषु पर्याप्तो भोक्तुम् प्रवीणः कुशलः पर्याप्तिरिति कि
म् पर्याप्तं भुङ्क्ते घञ्भावे पाकः त्यागः भावः दायः

अधुव ऊौ ग्नतोवुः भकारश्चान्तादेशः ४ मचकःकोने १

पश्चिमश्चो रितः पेचकः मेचकः जनेररठश्च जठरम् हर्यतेः
कन्योहिर् च हिरण्यम् कृञः पासः कर्पासः उखोनिडः उखी
दधातेर्यो नुट् च धान्यम् तनोतेर्डउः सन्वच्च तितउः अर्मी
कादपः ओधु अर्भकः प्रथ पृथुकः पिबतेः कः पाकः वदिर्नि
श्रिपः अवधम् अवतेरमः वसपरे भः अवमः अधमः क्लि
शर् कीनाशः चतेरुर् चत्वारः हन्तेरोपुक् च घोरम् तने
रकोपश्च वै स्मा नरतेड्रिः त्रपः त्रीन् ग्रहेरनिः ग्रहणिः
प्रथेरमः प्रथमः चरेः चरमः मङ्गेरलच् मङ्गलम् सदेरा
रपः सर्वस्मिन्काले ऽराद्यपः ऽराद्यपोऽपरिमिताः प्रयो
क्लिशः कः ऽपधायाईलं लमलोपो नामागमश्च कीनाशः यतः ४

प्रपेःकुकःसं
प्रसारणं च

वकारात्
अप्रत्ययः

मगिमनौर

रप्प्रत्ययो घनादेशश्च दधिघनः सैन्धवघनः हनो वधोऽप्प्रत्य
यश्च वधः ट्वितोऽथुः ट्वितो धातोरथुर्भावादौ टुवेपृ कंपने
वेपथुः नन्दथुः श्वयथुः क्षवथुः दवथुः ड्वितः क्त्रिमक् नत्से
ते ड्वितो धातोः क्त्रिमक् धात्वर्थे नक्तेऽर्थे करणेन निर्वृत्तः
॥२८॥ कृत्रिमः पक्त्रिमः नङ् धातोर्नङ् एतौ स्तो भावादौ यज्ञः ॥२८॥
याच्ञा प्र[illegible]विच्छोः प्राने प्रश्नः विश्नः रक्ष्णः
स्वप्नः अन्तर्धिः आधिः प्रधिः पयोधिः वारिधिः पु
द्भावे ज्ञानम् करणम् साधनाधारयोर्पि पच्यतेऽने
नेति पचनोऽग्निः पच्यतेऽस्यां पचनी स्थाली ईषद्दुःसुषु

175

संज्ञायामकर्तरि च कर्तृवर्जिते कारके भावे च घञ् संज्ञाया
मसंज्ञायां च प्रत्याहारः दीयते ऽस्मै दायः विक्रियते ऽनेनेति
विकारः उपएत्य अधीयते ऽस्मात् उपाध्यायः घञर्थे कः
विघ्नः गोघ्नः सुघ्नः स्वरादः भावादौ घञो ऽपवादः चयः
नयः विषयः स्तवः लवः कृ करः गरः घाद्युपस
र्गहीनस छादेर्ह्रस्वो ऽ प्रत्यये प्रच्छाद्यते ऽनेनेति प्रच्छदः
परिच्छदः आदिकिम् अनुप्रच्छादः समवपरिच्छादः
मदाम् मदहोनामप्रत्ययो भावादौ मदः परा: प्रमदः
संमदः शमः श्रमः मूर्तौ घनः काठिन्यपरिच्छेदे च हन्तो

ह्रातोर्घ्यः आकारस्य च ईकारः देयम् गेयम् ग्लेयम् पुराकात्
पवर्गान्ता च्छ फादेश्च घ्यप्रत्ययः जप्यम् रप्यम् जेप्यम्
शक्यम् सह्यम् अहलान्ताद् घ्यण् अवर्णान्तो हलान्ता
च घ्यणो घ्यण् कार्यम् हार्यम् वाह्यम् धान्यम् पाक्यम्
रोप्यम् वाक्यम् क्वचित् तुल्याभावः याज्यम् पाच्यम् वा
च्यम् रोच्यम् अर्ध्यम् आरावश्यके उवर्णान्ताद् आतो
रावश्यके घ्यण् आदेतोर्घ्यः स्वरवत् ओकारौकार
योर्निमित्तं प्रत्ययः स्वरवत् तुमर्थे वध्यपमः कृत्येतुंका
ममनसोरपि समोवाहिततोर्मांसस्यपचिपुद्धेस्तोः
क्रमाः पंचसमाख्याताः स्यपूर्व्यसो भावकार्ययोः ॥ तव्यानीयौ स्वराद्यत्स्वके
लिमः कर्मकर्तरि २

॥२८९॥

176

खलप् ईषदादिषु प्रयुज्यमानेषु खलप्द्नित्तौ भावादौ ईषद्भवः दुर्भयः दुर्योधनः दुःखेन योध्यते दुःशासनः कर्त्तृकर्मणोश्च्व्यर्थयोरीषदादिषु चोपपदेषु भूकृञ्भ्यां खल् अडराढ्येन दुराढ्येन भूयते दुराढ्यंभवं भवता अस्वाढ्यः स्वाढ्यः क्रियते स्वाढ्यंकरः तव्यानीयौ भावकर्मणोः आसितव्यम् एधनीयम् वसेस्तव्यः कर्त्तरि णिद्वा वसतीति वास्तव्यः सोकार्य्ये केलिमः पचेलिमाः भिदेलिमाः स्वराद्यः स्वरान्ताद्धातोर्यः भावादौ चेयम् जेयम् तव्यादयोऽपि चेतव्यः चयनीयः दित्सम् ईयातः आकारान्ता

सि० चं० कौ०

प्रकृतिप्रत्ययोर्मध्ये प्रत्ययाश्रितं कार्य्यं बलवत् १
राज्ञा सोतव्यो ऽभिषवद्वारा निष्पादयितव्यः यज्ञविशेषात्मकः सोमो राज्ञा सूयते लोक
रूपमनेनेति अधिकरणे क्यप् निपातनादीर्घः राजसूयः राजसूयम् अर्द्धर्चादिः ६

प्रीतिसेवनयोः जुष्यम् खनईलं क्यपि खेयम् भिद्योद्ध्यौ नदे कां २
भिनत्ति कूलमिति भिद्यः ऽउज्झति जलमिति ऽउद्ध्यः कृवृषोर्वा
क्यप् कृत्यम् कार्य्यम् वृष्यम् वर्ष्यम् पुष्यसिध्यौ नक्षत्रे पु
ष्यन्ति कार्याणि अस्मिन्निति पुष्यम् सिध्यम् राजसूयादयः
राजसूयः सरत्याकाशे सूर्यः कर्तरि क्यप् निपातनादुर् यद्वा षू
॥३०॥ प्रेरणे तुदादिः सुवति कर्म्माणि लोकं प्रेरयति क्यपो रुट् तव्यादयो ॥३०॥
ऽर्हे ऽर्थे विधौ प्राप्तौ च वाच्याः दर्शनाय अर्हो दर्शनीयः द्र
ष्टव्यः दृश्यः स्वाध्यायः अध्येतव्यः अध्ययनीयः अध्ये
177 यः श्रोतव्यः मन्तव्यः भारो वोढव्यः वहनीयः तव्यादीनां
कृत्यसंज्ञा लिपांपजाभावे यजादेर्द्धातोः लिपां क्यप् दृश्या

मजूषायुते विकस्मै ह्यदा ६

अवश्यंपाच्यो ऽवश्यपाच्यः भोक्तुकामः भोक्तुमनाः सहितम् संहितम् सततम् संततम् मांसपचनम् मांस्पचनम् मांस्पाकः मभानापः हनो वधादेशोऽपि वध्यम् ऋदुपधात्क्यप् ऋकारोपधाद्धातोः क्यप् कृती छेदने कृत्यम् वृत्यम् वृध्यम् कृपिचृत्योर्न कल्प्यम् चृत दीप्तौ चर्त्यम् मृजो वा मृज्यम् मार्ग्यम् भुवो भावे नाम्न्युपपदे भुवो भावे क्यप् ब्रह्मणो भावो ब्रह्मभूयम् नाम्नि किम् भव्यम् एतिस्तुशास्वृदृजुषः क्यप् इत्यः स्तुत्यः वृत्यः ६ इत्यादौ ह्रस्वः [illegible] वृत्यः शासेरिः शिष्यः जुष्य

धातुनिर्देशः अनुकरणम् ५

षिद्भिदाभ्यङ् षितोधातोर्भिदादेश्च स्त्रियामङ् पचा भजा ऋतोः
ङिगुणः जरा भिदा छिदा क्षिपा गुहा गुरोर्हसात् गुरुमतो ह
सान्तात्स्त्रियामङ् नतिः ईहा ऊहा कुण्डा प्रत्ययान्तात्स्त्रिया
मङ् चिकीर्षा लोलूया कण्डूया पुत्रकाम्या इकश्तिपौधातुनि
र्देशे पचतिः पचिः ण्यासश्रन्थघट्टवन्दिविदिदूषिभ्यः
स्त्रियांयुः कारणा हारणा अर्थना आसना श्रन्थना घट्टना
वन्दना वेदना एषणा इञजादिभ्यः आजिः आतिः आ
टिः आक्रोशे नञ्यनिः अकरणिः अजननिः इकृष्या
दिभ्यः कृषिः गिरिः किरिः पूर्वकाले क्त्वा समानकर्तृ
कयोर्धात्वर्थयोः पूर्वकाले विद्यमानाद्धातोः क्त्वा स्यात्

अटतेः शयति घशब्दस्य द्वित्वं पूर्वभागे यकार निवृत्ति शेरतेऽस्यामिति १
हीं धीं स्वं ३

व्रज्या समज्या निषद्या निपत्या मन्या सुत्या शय्या भृत्या कृत्या कर्मोपकृता क्रिया इच्छेति निपातः सर्तेर्गुराः परिसर्या अटाट्या आसास्या जागर्तेर्गुराः जागर्या हनस्तः हत्या क्तिः धातोः क्तिः स्त्रियां भावे कृतिः ऋद्धिः स्तुतिः अमान्तस्यदीर्घः शान्तिः दान्तिः क्षान्तिः ओहवत्योर्नेट् संशीतिः हूतिः ग्रहादीनामिट् निगृहीतिः ग्लादेर्निः ग्लानिः म्लानिः तरतेर्वस्योत्वम् तूर्णिः ऋल्वादिभ्यः क्तेर्निः कीर्णिः गीर्णिः लूनिः धूनिः सम्पदादेः क्विप् वा सम्पत् सम्पत्तिः कर्तरि क्तिः संज्ञायाम् प्रकुरुतेइति प्रकृतिः

सि०चं०कौ०

ल्यपि परे लघुपूर्वस्य णेरयादेशः परिणमय्य लघुपूर्वस्य किम् संप्रधा
र्य्य आप्नोतेर्वा प्रापय्य प्राप्य ल्यपि इत्वाभावः प्रदाय प्रस्थाय प्र
धाय विधाय मीनाति मिनोतीत्यात्वं प्रमाय निमाय एवं लीलो
रात्वं वेत्यादि विलीय विलाय तत्कालेपि क्वचित् नेत्रे संमील्य
॥३२॥ हसति मुखं व्यादाय स्वपिति पौनःपुन्ये णमुल् पदं द्विश्च समान
कर्त्तृकेषु धातुषु पूर्वकाले धातोर्णम् णमन्तस्य पदस्य द्विर्वच ॥३२॥
म् पायं पायं गच्छति भोजं भोजं व्रजति स्मारं स्मारं मितां ह्र
स्वो णमि णिणमि च वा दीर्घः गामं गामं गमं गमं लभेश्चिण्ण
मोर्नुम्वा लम्भम् लम्भम् लाभम् लाभम् कषमादिषुस्वा

179

अनुनासिकस्यक्वीतिदीर्घः२

क्त्वासेट् किन्न वर्तित्वा शयित्वा मृडमृदगुधकुषक्लिशवदवस
त्रुदविद्मुषग्रहिभ्यः कित् मृडमृद त्नौर् मृडित्वा मृदित्वा उ
षित्वा विदित्वा मुषित्वा गृहीत्वा नोपधात्थफान्ताद्वा कित्
ग्रथित्वा ग्रन्थित्वा गुफित्वा गुम्फित्वा अलंखल्वोः प्रति
षेधेक्त्वा अलंभुक्त्वा खलुकृत्वा उदितः त्वोवेट् इषित्वा
इष्ट्वा भ्रमित्वा भ्रान्त्वा अदोजग्धुः जग्ध्वा समासेल्यप्
समानकर्तृके सति पूर्वकाले वर्त्तमानाद्धातोः ल्यप् समानक
र्तृके धातौ प्रयुज्यमाने सम्भूत्यकरोति प्रणम्यगच्छति
अनञ्पूर्वइत्येके अकृत्वा ल्यपिलघुपूर्वात्णेरय

कुगतिप्रा
दः।।एते
मर्थेन
समर
न्ते।।४

संवत् १९२२ शाके १७८७ आश्विनशुक्लपक्षे पंचम्यां चन्द्रवासरे
पुस्तकमिदं द्विजराम्नाम्नेन शर्मणा॰ ॰॰

पेलम्भोरामम् कथंकारम् अन्यथाकारम् एवंकारम् इत्थं-
कारम् पठतीत्यर्थः अग्रेप्रथमपूर्वेषूपपदेषु क्त्वाणमुलौ
वा अग्रेभोजं व्रजति अग्रेभुक्त्वा प्रथमंभोजम् प्रथ-
मंभुक्त्वा पूर्वंभोजम् पूर्वंभुक्त्वा पश्चेऽग्रे भुंक्ते ततो
व्रजति आभीक्ष्ण्ये पूर्वेणनित्यमेवणम् अग्रेभोजंभो-
जं व्रजति वर्णात्कारः अकारः ककारः रादिफो वा रा-
त्परईफ् प्रत्ययो वा रेफः रकारः लोकाच्छेषस्यसिद्धिः
यथामातरादेः ॥ इति श्रीरामाश्रमविरचितायां सिद्धान्त-
चन्द्रिकायां कृदन्तप्रकरणं समाप्तम् शुभमस्तु ग्रंथसंख्यात्

अत्रनातिकस्यकीतिदीर्घः२

क्त्वासेट्किन्न वर्त्तित्वा शायित्वा मृडमृदगुधकुषक्लिशवदवस
रुदविद्मुषग्रहिस्वपः कित् मृडमृद ज्ञौरे मृडित्वा मृदित्वा उ
षित्वा विदित्वा मुषित्वा गृहीत्वा नोपधात्थफान्ताद्वा कित्
ग्रथित्वा ग्रन्थित्वा गुफित्वा गुम्फित्वा अलंखल्वोः प्रति
षेधेक्त्वा अलंभुक्त्वा खलुकृत्वा उदितः क्त्वावेट् इषित्वा
इष्ट्वा भ्रमित्वा भ्रान्त्वा अदोजग्धिः जग्ध्वा समासेल्यप्
समासेकर्त्तर्येसतिपूर्वकालेवर्त्तमानाद्धातोः ल्यप् समानक
र्तृकेधातौप्रयुज्यमाने तस्मात्प्रकरोति प्रशाम्यकरोति
अनञ्पूर्वइत्येके अकृत्वा क्त्वापित्वनुपूर्वात्तिरस्य नेरव

कुगतिप्रा
यः॥एते स
मेवेन
समस
न्ते॥४

६७

सि॰ चं॰ कौ॰ संवत् १९२२ शाके १७८७ आश्विनशु[illegible]पक्षे पंचम्यां चन्द्रवासरे
पुस्तकमलिखि जगन्नाथेन शर्मणा॰ ॰॰

६ पेलम्भोराम् कथंकारम् अन्यथाकारम् एवंकारम् इत्थं
कारम् पठतीत्यर्थः अग्रेप्रथमपूर्वेषूपपदेषु क्त्वाणमुलौ
वा अग्रेभोजंव्रजति अग्रेभुक्त्वा प्रथमंभोजम् प्रथ
मंभुक्त्वा पूर्वंभोजम् पूर्वंभुक्त्वा पत्नेऽन्ये भुंक्ते ततो
॥३३॥ व्रजति आभीक्ष्ण्ये पूर्वेण नित्यमेव णमुल् अग्रेभोजंभो ॥३३॥
जंव्रजति वर्णात्कारः अकारः ककारः रादिफो वा रा
160 त्परईफ् प्रत्ययो वा रेफः रकारः लोकाच्छेषस्य सिद्धिः
यथामातरादेः ❁ इति श्रीरामाश्रमविरचितायां सिद्धान्त
चन्द्रिकायां [illegible] समाप्तम् शुभमस्तु शुभंभूयात्

187